KUN BÉLA

/1886·1939/

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK

1986. február 11·12

Akadémiai Kiadó / Kossuth Könyvkiadó

KUN BÉLA

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA

1986. FEBRUÁR 11–12.

KUN BÉLA

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA

1986. FEBRUÁR 11–12.

2920/87/1

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1987

A KUN BÉLA EMLÉKBIZOTTSÁG
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
AZ MSZMP KB PÁRTTÖRTÉNETI INTÉZETE
AZ MSZMP POLITIKAI FŐISKOLÁJA
AZ MTA TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

SZERKESZTETTE:
MUCSI FERENC ÉS SZÉKELY GÁBOR

ISBN 963 09 3029 3

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA
86.4029 SZIKRA LAPNYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ CSÖNDES ZOLTÁN VERZÉRIGAZGATÓ
A KÖTETET VÍG VILMOSNÉ SZERKESZTETTE
A BORÍTÓ SZÁNTÓ TIBOR MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ BERECZKI GÁBOR
MŰSZAKI SZERKESZTŐ PÁNYI BÉLA
TERJEDELME 20,7 (A/5) ÍV

(4281)

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ

Kun Béla születésének centenáriuma alkalmából a Kun Béla Emlékbizottság, a Magyar Tudományos Akadémia, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete, az MSZMP Politikai Főiskolája és az MTA Történettudományi Intézete nemzetközi tudományos ülésszakot rendezett.

Az 1986. február 11–12-i ülésszakon tizenegy ország történészei vettek részt, illetve küldték el – Olaszországból, Csehszlovákiából – előadásuk szövegét. Kötetünkben jegyzőkönyvszerűen közöljük az előadásokat, amelyek négy nagyobb tematikai, illetve kronológiai egységet fognak át, követve Kun Béla életpályájának szakaszait, forradalmi tevékenységének főbb területeit. Az első témakör Kun Béla pályakezdése és tevékenysége a Kommunisták Magyarországi Pártjának létrehozásáig (Milei György előadása); a második a Magyarországi Tanácsköztársaság (Liptai Ervin előadása); a harmadik a magyar forradalmi munkásmozgalom két világháború közötti időszaka (Szabó Ágnes előadása), s végül a negyedik Kun Béla Kominternben betöltött szerepe (Székely Gábor előadása).

Az ülésszakon elhangzottak a történettudomány különböző területeinek új kutatási eredményeit foglalták össze. Terjedelmi korlátok miatt az írásban is benyújtott anyagokat csak némi rövidítéssel közöljük; továbbá tekintettel arra, hogy az évforduló alkalmából a közeljövőben – jórészt ülésszakunk előadóinak tollából – terjedelmesebb tanulmányokat tartalmazó kötet jelenik meg, az előadásokhoz mellékelt (de el nem hangzott) jegyzeteket nem közöljük, illetve, ahol a mondanivaló megkívánta, ott a szövegbe építettük be.

A kötet végén az olvasók tájékoztatása végett ábécé sorrendben megadjuk az előadók nevét, feltüntetve tudományos fokozatukat, munkahelyüket és beosztásukat.

MEGNYITÓ

Kedves Elvtársak!
A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a Kun Béla Emlékbizottság és a rendező intézmények: az MSZMP KB Párttörténeti Intézete, az MSZMP Politikai Főiskolája és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete nevében üdvözlöm a centenáriumi nemzetközi tudományos ülésszak külföldi és hazai résztvevőit, különös tisztelettel és szeretettel Kun Béla megjelent volt harcostársait és családtagjait.

Ülésszakunkon megemlékezünk Kun Béláról, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyiségéről, arról a kommunistáról, aki első vezetője volt kommunista pártunknak, s kinek nevétől elválaszthatatlan nemzeti történelmünk jelentős fordulópontja, a Magyarországi Tanácsköztársaság. Úgy gondolom, megemlékezésünknek tudományos konferencia jellegét különösen indokolja, hogy Kun Béla életművének értékelése, tanulságainak levonása korántsem lezárt: számos ponton találkozhatunk még fehér foltokkal, s ha a kérdőjelek száma csökkent is az utóbbi évtizedben, teljességgel még ezek sem tűntek el.

Kun Béla a forradalmak és az ellenforradalmak korának munkásvezetője volt. Megadatott neki, hogy a gyakorlatban is formálja a polgári átalakulás evolúciós és revolúciós szakaszait, a szocialista forradalmat Oroszországban és később hazájában, hogy véleményt alkosson az európai forradalmi munkásmozgalomról és mint a kommunista világpárt, a Kommunista Internacionálé egyik vezetője befolyásolja is annak politikáját. Tevékenysége rendkívül sokrétű volt – a fegyveres harc irányításától a marxizmus–leninizmus klasszikusainak kiadásáig terjedt. Részese volt a korszak egyedülálló teljesítményeinek, s tegyük hozzá, tévedéseinek is.

Kun Béla életművének tapasztalatai és tanulságai a mához is szólnak. Úgy vélem, hogy tanulmányozásuk, elemzésük nem csupán múltunk jobb megismerésében, hanem napjaink mind bonyo-

lultabbá váló feladatainak a megoldásában is segíthetnek bennünket. Ehhez azonban az szükséges, hogy valóban tudományos alapossággal, forráskritikával, a tények gondos feltárásával és pontos elemzéssel vizsgáljuk Kun Béla életpályáját és azt a kort, amelyben tevékenységét kifejtette. E gondolatok jegyében kívánok jó munkát tanácskozásunk valamennyi résztvevőjének.

A nemzetközi tudományos ülésszakot megnyitom.

ÓVÁRI MIKLÓS

KUN BÉLA – A CSELEKVŐ INTERNACIONALISTA ÉS HAZAFI

Tanácskozásunkon – születésének 100. évfordulója alkalmából – Kun Bélára, a magyar történelem, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakjára, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalapítójára, a Magyar Tanácsköztársaság vezetőjére, a nemzetközi kommunista mozgalom bátor harcosára és ismert személyiségére emlékezünk. Emlékezünk és tanulunk is. Az emlékező és hálás utókor kifejezi tiszteletét s egyben azt a törekvését is, hogy jobban ismerje s ezáltal jobban becsülje saját múltját, a történelmi gyökerek és tapasztalatok feltárásával jobban megértse a jelent, s az elődök példájából is tanulva erőt merítsen a jövő küzdelmeihez.

Kun Béla életútja több nemzedék számára is tanulságos. Alig élt többet ötven évnél, mégis hatalmas ívű pályát járt be. Egy szilágysági falucskában, Lelén született 1886. február 20-án, s korában a magyar munkásosztály legkiemelkedőbb vezetőjévé vált, aki Ady Endrének – egyik tanítójának és példaképének, majd barátjának – szép szavaival élve „az Értől indul el, s befut a szent, nagy Óceánba".

Hatalmas erejű forradalmi megmozdulások, világháború, történelmi méretű átalakulások jellemzik a kort, amelyben élt és küzdött. Ez a kor az imperializmus kialakulásának s egyben a történelem első diadalmas szocialista forradalmának a kora volt, Kun Béla pedig korának szülötte, aki nemcsak megértette a társadalmi folyamatok lényegét, hanem ifjú szívvel, minden erejével vállalta a küzdelmet is.

Kun Béla megértette korát, levonta a következtetéseket, vállalta a harcot, s ezért lehetett hazájának hű fia, népének elismert vezetője az első világháború utáni sorsdöntő hónapokban, s a magyar munkásság érdekeinek következetes képviselője évtizedeken át. Életművében az osztályszemlélet, a hazafiság, a proletár internacionalizmus természetes egységbe olvadt.

Életútja egy olyan Magyarországon kezdődött, amelyben feudá-

lis maradványok lassították és nehezítették a kapitalista fejlődést, s a társadalmi ellentmondásokat a nemzetiségi kérdés megoldatlansága súlyosbította. De ugyanebben az országban a munkásosztály kialakulásával létrejött és fejlődésnek indult az a társadalmi erő is, amely az ország demokratikus átalakulását, végső célként pedig mindenfajta elnyomás felszámolását, az ember ember által való kizsákmányolásának megszüntetését, az osztály nélküli társadalom megteremtését tűzte ki célul. Kialakult a munkásmozgalom, megkezdődött a tudományos szocializmus eszméinek terjedése.

Mindez nem jelentette, hogy törvényszerű, természetes lépés volt egy kolozsvári gimnazista számára a csatlakozás a munkásmozgalomhoz. A fiatal Kun Béla találkozása a munkásmozgalommal mégsem a véletlen műve volt. Érthető és a mai viszonyainkra is érvényes, sok példa is bizonyítja, hogy egy tehetséges, sokat olvasó, gondolkodó és tenni akaró fiatalember a munkásmozgalomban találja meg igazi otthonát.

Kun Béla tudatos életének már a legelején elkötelezte magát a haladás ügye mellett. Tizenhat éves korában a szociáldemokrata párt tagja lett. Mint jogászhallgató, majd mint hírlapíró életét az erdélyi munkásmozgalomnak szentelte, s hamarosan a kolozsvári munkások népszerű vezetőjévé vált.

Tevékenységére felfigyelt az államhatalom is, s huszonegy éves korában a szegedi Csillag-börtönbe zárták. A harcot itt sem adta fel: május elsején tüntetést szervezett a különböző nemzetiségű foglyok közt. Ekkor még nem gondolhatta, hogy néhány év múlva, 1919. május 1-jén százezrek örömteli felvonulásának tanúja lehet a vörös Budapesten, s a felvonuló dolgozókat a magyar tanácshatalom vezetőjeként, a nemzetközi munkásmozgalom ismert személyiségeként ő fogja köszönteni.

A magyar munkásmozgalomhoz való korai csatlakozás és a soknemzetiségű erdélyi környezet kitűnő iskolának bizonyult Kun Béla számára. Sztrájkokat szervezett a Zsil-völgyi favágók között, intézte a kolozsvári munkások betegsegélyezését és társadalombiztosítását, szocialista újságokat alapított, terjesztette a tömegek között a marxizmus eszméjét.

Mozgalmi tevékenységének felfelé ívelő szakaszában érte Kun Bélát az első világháború kitörése. Ekkor már országosan is jól ismerték, hiszen például a magyar szociáldemokrata párt 1913. évi kongresszusán felszólalásában kritikával illette a tömegmozgalom jelentőségét lebecsülő, a polgári pártok felé nyitó Garami Ernőt és társait. A háború kitörése után sem járta a legtöbb hazai szociáldemokrata politikus útját, akik kezdetben támogatták vagy elfogad-

ták az uralkodó körök militarista politikáját. Osztozott népe sorsában. A kolozsvári 21-es gyalogezred katonájaként az orosz frontra került, ahol közvetlen közelről megismerte a háború borzalmait.

A háborús tapasztalatok megerősítették antimilitarista meggyőződését. Újabb lehetősége nyílt a cselekvésre (mert Kun Béla a tettek embere volt), amikor 1916 nyarán hadifogságba esett. Hazájától sok ezer kilométerre, Tomszkba, Szibéria kulturális és munkásmozgalmi centrumába került. Hamarosan a táboron belül, sőt még a drótkerítésen kívül is hűséges elvtársakra talált. A hadifogolytáborban már érkezése előtt is működött egy háborúellenes csoport. „Kun Béla megjelenése – írta dr. Münnich Ferenc, a szemtanú – határozottan a forradalmi munkásmozgalom irányába terelte a csoport működését... A csoport kapcsolatot teremtett a szibériai bolsevik szervezetekkel, és itt jutottak először Lenin néhány írásához."

A tomszki magyar hadifogolycsoport tevékenységében Kun Béla megjelenése ezúttal is, mint később annyiszor, katalizátorként hatott. Más történelmi léptékben ugyan, de így történt a soknemzetiségű hadifogolytömegek balratolódásakor 1918-ban, Pétervárott és Moszkvában, s később Magyarországon is a Kommunisták Magyarországi Pártja megalapításakor és a Tanácsköztársaság kikiáltásának napjaiban.

A fiatal, harmincéves Kun Bélát meghatározó impulzusok érték a forradalmi Oroszországban. Még a cárizmus megdöntése előtt felvette a kapcsolatot az illegalitásban dolgozó tomszki bolsevikokkal. Behatóan tanulmányozta Lenin írásait, s felismerve a bolsevikok és a mensevikek közti elvi különbséget, a bolsevikokhoz csatlakozott. Nemcsak a környezet hatott rá, maga is hatott környezetére. Rendszeresen elemző cikkeket közölt a szibériai sajtóban, később pedig gyakran publikálta írásait a *Pravda* és az *Izvesztyija.*

Már Tomszkban megkezdte hadifogolytársai felkészítését a további harcokra. Az egyik ilyen gyűlésen „beszélt a háború kitörésének közvetett okairól, az imperializmus törekvéseiről... a lezajlott februári forradalomról, annak gazdasági és politikai okairól, a mensevikek gyalázatos árulásáról, a bolsevikok hősies forradalmi elszántságáról és a biztosan eljövendő magyar proletárforradalomról, amelynek legelső soraiban ott leszünk mi is, az orosz proletárforradalom aktív harcosai, a magyar hadifogoly munkások..." Ez az első hadifogoly forradalmi gyűlés Tomszkban történelmi jelentőségű volt. Innen indult útnak később – egy esztendő múlva – a Magyarországon hivatalosan megalakított Kommunisták Magyarországi Pártja – írta Rabinovics József, a század eleji magyar munkásmozgalom kitűnő harcosa, a Tanácsköztársaság népbiztosa.

Az októberi forradalom újabb mérföldkő volt Kun Béla életében. Miután Tomszkban pártmunkás tapasztalatokat szerzett, Pétervárra hívták. Kun Béla egész pályájának egyik legfontosabb mozzanata volt találkozása Leninnel. Ettől a naptól kezdve Lenin személyes tanítványának és harcostársának tartotta magát. „Az a tudat – írta 1922-ben erről –, hogy van vezetőnk, aki a legnagyobb pontossággal megállapítja, miként változtak meg a társadalmi viszonyok, a nemzetközi helyzet, és ezeket számításba véve megmutatja, hogy a proletariátusnak hol, milyen irányban kell kifejtenie tevékenységét – mindez óriási erőt ad annak az osztálynak, amely jelenleg történelmet csinál." Hasonló tanítványi és elvtársi tisztelettel mutatta be Kun Béla Lenint a magyar hadifoglyoknak az 1918. június végén megírt legelső rövid, magyar nyelvű Lenin-életrajz lapjain: „Lenin az első, legelső vezére azoknak az embereknek, akik kezdik már saját történetüket maguk csinálni, s az általuk mozgásba helyezett társadalmi hatóokok útján túlnyomóan és állandóan fokozódó mértékben kezdik az akart hatásokat kiváltani."

Lenin és elvtársai viszont hamarosan az oroszországi nemzetközi hadifogoly-mozgalom elismert vezetőjének, sodró lendületű agitátornak tekintették Kun Bélát. Elnöke lett annak a szervezetnek, amelyet a bolsevik párt a külföldi munkások közötti forradalmi tevékenység szervezésére hozott létre. Ebben a vonatkozásban tehát Kun Béla tevékenysége már 1917 végén, 1918 elején nemzetközi jelentőségűvé vált. Röpiratai – közöttük a „Mit akarnak a kommunisták?" című – mind több nyelven láttak napvilágot és erjesztően hatottak a nemzetközi forradalmi mozgalomra.

Munkájának egyik fő célja a magyar hadifoglyok között végzett kommunista agitáció volt. Még 1918 márciusában Kun Béla kezdeményezésére jött létre a bolsevik párt magyar csoportja, amelynek ő lett az elnöke. Szerkesztette a magyar hadifoglyok lapjait, a *Nemzetközi Szocialistát*, majd a *Szociális Forradalom* című orgánumot.

Nemcsak agitátor volt, ha kellett, habozás nélkül fegyverrel cserélte fel a tollat. A szovjethatalmat fenyegető veszély óráiban, a Vörös Hadsereg megszületésének napjaiban, amikor a német csapatok Pétervárhoz közeledtek, egy internacionalista csoportot szervezett, és annak élén kiment a frontra. Az 1918. július 6-i moszkvai ellenforradalmi lázadás óráiban magyar internacionalistákkal, lett lövészekkel és az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának tagjaival, akik közkatonaként álltak be Kun Béla csapatába, Lenin utasítására visszafoglalta a távírda stratégiai fontosságú épületét a felkelőktől. Az 1918-as esztendő őszén már egy egész frontszakasz politikai megbízottja volt. A fronton írta meg „Gyakorlati interna-

cionalizmus" című terjedelmes cikkét, amelyben az oroszországi hadifogoly-mozgalom első jelentős eredményeit foglalta össze.

A nagy októberi szocialista forradalom győzelme példát mutatott a világ sok más országának népe számára. A békére vágyó tömegeknek megmutatta a kiutat az imperialista háborúból: a világháború éveiben fokozottabban kizsákmányolt munkásoknak, parasztoknak kijelölte a társadalmi felemelkedés útját: a soviniszta gyűlölködéstől, a nemzetiségi megkülönböztetésektől és elnyomástól szenvedő népeknek megmutatta a különböző nemzetiségű dolgozók testvéri szövetségének az útját.

A dolgozó tömegek fokozódó kizsákmányolása és jogfosztottsága, a háború okozta szenvedések, a Monarchia küszöbönálló katonai veresége miatt Magyarországon is nagymértékben megerősödtek, kiterjedtek az antimilitarista forradalmi megmozdulások. Érlelődtek a forradalom belső feltételei, s 1918. október 31-én győzött a polgári demokratikus forradalom.

Az őszirózsás forradalom győzelme lehetővé tette a Szovjet-Oroszországban szervezkedő magyar kommunisták hazatérését. Kun Béla még Moszkvában elhatározta, hogy hazatérve létrehozzák a Kommunisták Magyarországi Pártját. Hazatérése után a rá jellemző dinamizmussal azonnal hozzálátott a párt megszervezéséhez.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása a magyar társadalom fejlődésének szükségszerű mozzanata volt. A forradalom további menete, az ország, a nép sorsa attól függött, hogy van-e olyan tudatos szervező és vezető erő, amely képes megfogalmazni és következetesen képviselni a munkásosztály, a nép érdekeit, forradalmi céljait. Magyarországon ekkor már voltak – nem is kevesen – olyan forradalmárok, akik a társadalmi rend gyökeres megváltoztatását tűzték ki célul. Közéjük tartoztak a hazai forradalmi szocialisták, akik 1917–1918 folyamán internacionalista elveket vallottak, és felléptek az imperialista háború ellen. Kezdeményezően léptek fel az Oroszországból hazatért forradalmárok, akik magukkal hozták az októberi forradalom vezérlő eszméit és gyakorlati tapasztalatait.

Kun Béla történelmi érdeme, hogy felismerte az új típusú forradalmi munkáspárt megalakításának szükségességét. Felismerte, hogy az adott történelmi helyzetben nem a munkásmozgalom egységének minden áron való fenntartása a legfontosabb, hanem a forradalmi cél érdekében vállalni kell a szakítást is az opportunistákkal. Egyéniségének magával ragadó erejével, elméleti tudásából és gyakorlati tapasztalataiból fakadó tekintélyével határozottan

szembeszállt a szakítás kérdésében tapasztalható bizonytalankodással, és rendkívül meggyorsította a pártalakítás folyamatát.

Kun Bélának nagy érdemei vannak abban is, hogy az 1918. november 24-én megalakult párt nem lett szűk szekta, hanem igazi munkáspárt, amely tömöríteni tudta az öntudatos munkásokat és nyitott volt a szegényparasztság és a haladó gondolkodású értelmiség előtt is.

A központi bizottság első elnöke Kun Béla lett. Javaslatára létrehozták az első hazai magyar kommunista lapot, a *Vörös Újság*ot; őt keresték tanácsért és segítségért a szerb, horvát, cseh, osztrák és ruszin kommunisták. 1918 ősze és 1919 tavasza forradalmi megmozdulások, sztrájkok, tüntetések közepette telt el. Szinte nem volt olyan megmozdulás, amelyben Kun Bélának közvetlenül vagy közvetve ne lett volna szerepe, hiszen mindenki úgy tekintett rá, mint tapasztalt forradalmárra, a lenini október eszméinek első, autentikus képviselőjére. Kun Bélának meghatározó szerepe volt abban, hogy az új párt néhány hónap leforgása alatt a munkásosztály vezető pártjává lett.

Amikor a polgári-szociáldemokrata kormány parancsára 1919. február 20-ról 21-re virradó éjjel a Kommunisták Magyarországi Pártja több vezetőjét, köztük Kun Bélát is letartóztatták, a párt már jelentős politikai tényező volt Magyarországon. A letartóztatás ténye és Kun Bélának e drámai napokban tanúsított helytállása hallatlanul megnövelte a párt népszerűségét és befolyását. Egy hónapon keresztül Kun Béla a Gyűjtőfogház rabjaként irányította a párt harcát. A börtönben írta nevezetes levelét Bogár Ignáchoz, amely a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának elvi alapjává lett: „Hogy ki csinálja meg a proletárdiktatúrát Magyarországon – amit olyan sokat hánytorgatnak egynémelyek –, az nekem körülbelül mellékes. Úgy gondolom, hogy semmi esetre sem személyek, hanem maguk a proletár tömegek, s a tömegek élén az fog járni, akit meggyőződése, s hozzáteszem: bátorsága állít oda. Én nyugodtan mondhatom innét a fogházból, hogy nekem nem fontos az, hogy az osztozkodásnál ott legyek az elsők között, csak azt akarom, hogy a küzdelemben ott legyek a proletariátus első harcvonalában Magyarországon is, mint ahogy ott voltam Oroszországban. A cselekvés a próbája a forradalmárnak."

1919. március 21-én új szakasz kezdődött a magyar történelemben. Szovjet-Oroszország után Európában elsőként a magyar munkásosztály ragadta magához a hatalmat. Bár az új kormányban Kun Béla formálisan a külügyi, majd a hadügyi népbiztos tisztét töltötte be, barát is, ellenség is egyaránt tudta: a tanácskormány-

nak ő a tényleges vezetője. Lenin szavai jól jellemzik, mit jelentett Kun Béla személye a Tanácsköztársaság megítélése szempontjából: „Kun Béla elvtársat jól ismertem már akkor, amikor hadifogoly volt Oroszországban, és nemegyszer jött hozzám beszélgetni a kommunizmusról és a kommunista forradalomról. Ezért, amikor értesítés jött a magyar kommunista forradalomról, méghozzá olyan értesítés, amelyet Kun Béla elvtárs írt alá, szerettünk volna beszélni vele és pontosabban tisztázni, mi a helyzet ezzel a forradalommal... Nos, mindjárt a magyar forradalomról kapott első értesítés utáni napon szikratáviratot küldtem Budapestre, amelyben megkértem Kun Bélát, hogy jöjjön a készülékhez, olyan természetű kérdéseket tettem fel neki, hogy ellenőrizhessem, ő van-e ott, és megkérdeztem, hogy milyen reális biztosítékok vannak a kormány jellegére, tényleges politikájára vonatkozóan. Az a válasz, amelyet Kun Béla elvtárs adott, teljesen kielégítő volt és eloszlatta minden kételyünket."

Kun Bélának a Tanácsköztársaság élén kifejtett tevékenysége hallatlanul sokirányú volt. Szinte nincs az életnek olyan területe, ahol ne találkoznánk nevével. A legnagyobb aktivitást természetesen a Tanácsköztársaság külügyeinek irányításában fejtette ki. Hiszen – amint az a kortársak számára ugyancsak nyilvánvaló volt – Magyarország sorsát az első világháború utáni helyzetben elsősorban a nemzetközi erőviszonyok alakulása határozta meg.

Kun Béla mindent elkövetett azért, hogy kihasználja az imperialisták egymás közötti ellentéteit a Tanácsköztársaság javára. Tárgyalásokat folytatott az antant diplomatáival és még ezek a kommunizmus iránt egyébként mélységes ellenszenvvel viseltető emberek sem tudtak megtagadni bizonyos rokonszenvet tárgyalópartnerüktől. Smuts tábornok, budapesti tárgyalásairól megemlékezve, memoárjában megjegyzi: „tetszett nekem Kun". Elismerő vélemény csendült ki Brown amerikai diplomata jelentéseiből is.

Az igazi elismerést persze Kun Béla nem ellenfeleitől, hanem a nemzetközi munkásmozgalom soraiból kapta. Barcelona munkásai Kun Béla utcának nevezték el a város egyik sugárútját, Angliában korábbi *Pravda*-cikkeit jelentették meg egymás után, Szovjet-Oroszországban „Kun Béla" páncélvonatot építettek a moszkvai vasutasok. Csicserin külügyi népbiztos kormánya nevében közölte a külföldi sajtóval: „Szovjet-Oroszország a legmélyebb testvéri ragaszkodással tekint Tanács-Magyarországra és csodálattal tekint teljesítményeire. Kun Bélát Lenin és az egész Szovjet-Oroszország nagyra becsüli és méltányolja, ragyogó teljesítményeit pedig nagyon elismeri."

A Tanácsköztársaság politikáját irányító Kun Béla sokat fáradozott a Szovjet-Oroszországgal való kapcsolatok kiépítésén. Külpolitikai vonalát a békepolitika és a nemzetek önrendelkezési jogának határozott képviselete jellemezte. Ezt azonban az akkori történelmi helyzetben kizárólag tárgyalásokkal igen nehéz volt keresztülvinni. Amikor az antant intervenciót szervezett a Magyar Tanácsköztársaság ellen, Kun Béla 1919. április végén, a Forradalmi Kormányzótanács ülésén a defetista tervekkel szembeszállva javasolta, hogy hívják össze a Budapesti Munkástanácsot, s ott vitassák meg az ország további sorsát. A Budapesti Munkástanács ülésén megtartotta azt a magával ragadó beszédet, amellyel megfordította a testület hangulatát, és el tudta érni, hogy megkezdődjön a munkások mozgósítása a Vörös Hadsereg soraiba. Tagja lett a Hadügyi Tanácsnak, részt vett az északi hadjárat előkészítésében és megindításában.

Kun Béla a külügyi és hadügyi problémák mellett sokat foglalkozott gazdasági szervező munkával is. Tisztában volt azzal, hogy milyen rendkívül nehéz feladatot jelent a háborúban tönkrement, dezorganizálódott gazdaság szocialista átalakítása. A nehézségeket többek között a szakszervezeteknek a termelés irányításába való minél szélesebb körű bevonásával és a régi, valamint az új típusú bürokrácia elleni küzdelemmel akarta ellensúlyozni; minden lehetséges megtett azért, hogy a hadigazdálkodás kényszerű körülményei közt is enyhítse a dolgozó osztályok gondjait.

Realista politikusként szembe kellett néznie a szocializmussal kapcsolatos illúziókkal is, hiszen széles tömegek tudatában a szocializmus mint az egyenlőség és a bőség társadalma szerepelt. Ezt a célt azonban – ahogy Lenin is figyelmeztetett rá a magyar munkásoknak küldött üdvözletében – „nem lehet egy csapásra elérni, ehhez a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek meglehetősen hosszú időszakára van szükség, azért is, mert a termelés átszervezése nehéz dolog, azért is, mert időbe telik, amíg az élet minden terén gyökeres változásokat hajthatunk végre, azért is, mert a kispolgári és polgári gazdálkodás megszokottságának hatalmas erejét csak hosszú, kitartó harccal lehet leküzdeni".

Magyarországon a munkásegység megvalósításával lényegében békés úton került a hatalom a dolgozók kezébe. A magyarországi forradalomnak ezt a sajátosságát Lenin több korabeli felszólalásában is méltatta. Kun Béla a lenini felfogás szellemében válaszolt, amikor az egyesült szocialista–kommunista párt 1919. júniusi kongresszusán a szociáldemokrata centrum ideológusa, Kunfi Zsigmond azzal vádolta a kommunista politikusokat, hogy másol-

ják a bolsevik pártprogramot a „sajtóhibáival együtt". Kun Béla keményen visszautasította az elhangzottakat és kijelentette: „Ez ellen a vád ellen, amely egyike a legsúlyosabb vádaknak, mert azt jelenti, hogy sablonok után indultunk, hogy nem értünk a módszerek alkalmazásához – ez ellen tiltakoznom kell. Már annak idején, mielőtt egyesültünk volna, sokszor felmerült ez a kérdés, és én akkor is hangsúlyoztam mindenkor, hogy nekünk nem szabad onnan kiindulnunk, ahonnan kiindult az orosz proletárforradalom, nekünk azonban az orosz proletárforradalom összes módszereinek elméleti és gyakorlati eredményeit értékesítenünk kell."

Kun Béla igen sokat tett a munkásegység megteremtéséért és fenntartásáért, mert tudatában volt annak, hogy a nemzetközi politikai tényezőkön kívül ezen áll vagy bukik a Tanácsköztársaság léte. Energiája nagy részét az egységet jobbról, de néha balról is fenyegető támadások elhárítására fordította. A szó igazi értelmében kétfrontos harcot folytatott, amelynek néhány részlete mindmáig nagyon tanulságos.

A Tanácsköztársaság vezetőinek, a magyar nép legjobbjainak hősies erőfeszítése ellenére az ország katonai helyzete 1919 nyarán megromlott, s mindezt csak súlyosbította, hogy Szovjet-Oroszország frontjain is a fehérek lendültek ellentámadásba. Bár a magyar Vörös Hadsereg csapatai egy ideig győzelmesen nyomultak előre Szlovákia területén – ami hozzájárult a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásához –, a magyar kommünnel szemben álló erők nyomasztó túlerőt képviseltek.

A hadi helyzet kedvezőtlen alakulása együtt járt a belső problémák felerősödésével. A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a közép-európai ellenforradalom erőinek minden csapása a magyarországi proletárhatalomra nehezedett. Amikor a Clemenceau-jegyzék a magyar Vörös Hadsereg csapatait kivonulásra szólította fel az északi fronton, Kun Béla felmérte a nemzetközi erőviszonyokat, és arra a reális következtetésre jutott, hogy eleget kell tenni a követelésnek a magyar Tanácsköztársaság diplomáciai elismerése és a lélegzetvételnyi szünet kedvéért. A breszti békéhez hasonló megoldás foglalkoztatta.

Ez a döntés hosszú időn át viták forrása volt, mindenesetre tény az, amit Kun Béla a Komintern IV. kongresszusán mondott: „Meg szeretném jegyezni, hogy a magyarországi proletárforradalomnak nemcsak a terve hiányzott a visszavonuláshoz, de nem volt visszavonulási területe sem." Lenin is utalt erre az el nem hanyagolható tényezőre, amikor közvetlenül a forradalom veresége után megjegyezte, hogy Szovjet-Oroszországot az óriási területe mentette meg

és fogja megmenteni, Magyarország viszont túlságosan kicsiny ahhoz, hogy minden ellenségét visszaverhesse.

Tény az is, hogy az antant által szervezett intervenció nagy túlerőben volt. A királyi román csapatok támadása visszavonuláshoz, a tanácskormány lemondásához s az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutásához vezetett. Kun Bélának el kellett hagynia forrón szeretett hazáját, ahova soha többé nem térhetett vissza. Olyan évek következtek életében, amelyeket végigkísért a honvágy.

A forradalmárt azonban új feladatok várták. Kun Béla már az ausztriai internálás nehéz körülményei között is igyekezett mindent megtenni, hogy kiszabaduljon és visszatérjen a forradalom frontjaira. Végül 1920 nyarán a szovjetkormány közbenjárására és a nemzetközi munkásszolidaritási akciók eredményeként elhagyhatta Ausztriát.

Pétervárott és Moszkvában tíz- és tízezrek fogadták lelkesen, de nem hagyott magának időt a pihenésre. Leninnel való megbeszélései után 1920 szeptemberében már Bakuba indult, ahol a Kominternnek nevében felszólalt a Keleti Népek I. kongresszusán.

Következő feladata a Vrangel tábornok ellen küzdő Déli Front politikai munkájának irányítása volt. Később katonák és hadvezérek egész sora emlékezett rá, hányszor találkoztak Kun Bélával a tűzvonalban. Legveszélyesebb megbízatása alighanem az volt, amikor kíséret és fedezet nélkül Mahno bandájának főhadiszállására küldték tárgyalni. A Déli Front egyik katonai vezetője, Szemjon Bugyonnij így emlékezett erre: „Az a tény, hogy Kun Béla e bandita tanyájára utazott, sok mindenről tanúskodott. Ehhez nemcsak bátornak kellett lenni, hanem jó diplomatának is. És Kun Béla nagyszerűen elvégezte ezt a nehéz feladatot." Mire pedig a Krímfélszigetet felszabadították a Vörös Hadsereg csapatai, már Mihail Frunze a front parancsnoka, és Kun Béla büszkén jelentette Leninnek: „A polgárháború véget ért." Ezután még egy ideig a magyar forradalmár a helyi szovjetkormány, a Krími Forradalmi Bizottság munkáját irányította.

1921 elejétől Kun Béla munkájának nagyobb részét a Kommunista Internacionáléban végezte. E minőségében hallatlanul sokirányú tevékenységet folytatott. Elvhűségét és állhatatosságát megismerték Németországban csakúgy, mint Ausztriában, Bulgáriában és Romániában. Jól tudjuk, hogy munkáját olykor forradalmi türelmetlenség jellemezte. 1921 nyarán például sokat vitatkozott Leninnel az akkori európai forradalmi helyzet megítéléséről. Kevéssé ismeretes azonban, pedig ez is hozzá kell hogy tartozzék az 1920-as évek Kun Bélájáról alkotott képünkhöz, hogy éppen 1921 őszétől

sorra jelentek meg írásai a nemzetközi munkásmozgalomban mutatkozó szektásság ellen, Lenin „»Baloldaliság«, a kommunizmus gyermekbetegsége" című művének szellemében. A szovjet párt fontos feladattal küldte az ország legnagyobb ipari vidékére, az Urálba, ahol az új gazdasági politika bevezetésében segített. Mindmáig tanulságosak azok a szavak, amelyeket a Komintern IV. kongresszusán Lenin előadásának korreferenseként mondott arról, hogy az orosz forradalom tanulságait alkalmazni kell a nyugat-európai feltételekre.

Az 1920-as években Kun Béla a Kommunista Internacionálé számos bizottságának, vezető testületének volt tagja. Egy ideig a kommunista világpárt agitációs és propagandamunkájának koordinálását bízták rá. Nagy felelősséget és sokirányú műveltséget kívánó munka volt ez. Útmutatásokat kellett adnia a világ kommunista sajtója számára, hozzá tartoztak a kommunista pártok legális és illegális pártiskolái, valamint az elméleti igénnyel fellépő kiadványok. Nagy szerepe volt Lenin műveinek a világ számos nyelvén való sajtó alá rendezésében és kiadásában. Közben kiterjedt elméleti tevékenységet is folytatott. A nemzetközi helyzettel foglalkozó rövidebb lélegzetű írásai mellett mély elemzéseket is publikált mindenekelőtt a magyar társadalom szerkezetéről, ellentmondásairól, a várható, elkövetkező magyar forradalom jellegéről, mozgatóerőiről, feladatairól. Egyik művében írja: „Megtanultuk, hogy a diktatúra sokkal hosszabb átmenet a kapitalizmus és a szocializmus között, mint valamennyi bolsevik hitte annak idején, megtanultuk, hogy a szocializmus építése nem történik a »haladéktalan szocializmus« szellemében... hanem a hatalmon lévő proletariátus vezette szocialista gazdaság és a kapitalista maradványok hosszú harcának folyamatában."

Nemzetközi tevékenységével egy időben Kun Béla az illegalitásba szorított Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetője maradt. 1920 és 1936 között tagja volt a KMP Központi Bizottságának, legtöbbször ő képviselte a pártot a Komintern vezető testületeiben. E munkájának feltérképezésében, a KMP tevékenységének reális ábrázolásában történészeink előtt még sok feladat áll.

A Horthy-rendszer terrorja, az illegalitás rendkívül nehéz körülményei közepette a magyar kommunisták önfeláldozó harcot vívtak a fasizmus és a háború ellen, s a magyar munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek legkövetkezetesebb képviselői, a szó szoros értelmében véve sírig hű szolgálói voltak. A Kommunisták Magyarországi Pártjának szerepét és történetét, s ezen belül vezetőinek életútját nem lehet megérteni, még kevésbé értékelni kizárólag

vagy elsősorban a konspirációs válságokból, az emigrációban szinte szükségszerűen jelentkező frakciós küzdelmekből, személyi ellentétekből kiindulva. Egy tudományos tanácskozáson talán erről is érdemes szólni, nem a tények megszépítése vagy elhallgatása céljából, hiszen erre sem a mozgalomnak, sem vezetőinek nincs szüksége. Meggyőződésem szerint éppen a tudományosság igénye követeli meg, hogy különbséget tegyünk a történelmet alakító objektív folyamatok, s az azt kísérő szubjektív mozzanatok közt.

A párt mély illegalitása és a magyar dolgozó tömegektől való kényszerű távolság közrejátszott azonban abban, hogy az 1930-as években Kun Béla csupán vívódások után jutott el a népfrontpolitika elfogadásához. Levelei és cikkei azonban egyre inkább tükrözték azt a felismerést, hogy a fasizmus elleni közös harc érdekében nemzetközi viszonylatban és a magyar munkásmozgalomban is felül kell emelkedni a kommunisták és a szociáldemokraták közötti valódi ellentéteken és az indokolatlan kölcsönös vádaskodásokon, a helyzet követelményeinek megfelelő szövetségi politikát kell folytatni, változtatni kell a munkásszervezetekben és a parasztság, az értelmiség körében végzett munka korábbi szektás módszerén. A Komintern történetében jelentős fordulatot hozó VII. kongresszuson elhangzott felszólalásában követendő példaként szólt a francia kommunista párt politikájáról, a proletár-egységfrontról, a fasisztaellenes népfrontról, a népfrontkormányról. A kongresszus befejezése után Kun Béla felszólalásának szövege eljutott Magyarországra, s hozzájárult a hazai kommunista mozgalom népfrontpolitikájának formálódásához.

A népfrontpolitikával foglalkozó gondolatgazdag írásai jórészt még ismeretlenek a szélesebb közvélemény előtt. Pedig tanulságos, hogyan alkalmazta Kun Béla az antifasiszta népfrontpolitika elveit a harmincas évek második felének magyar valóságára. A talán utolsó nyomtatásban megjelent írásában, 1936 márciusában többek között megállapítja: „A Gömbös-uralom bele akarja vinni Magyarország népét egy reakciós táborba, nemcsak a Szovjetunió, de még a többé-kevésbé demokratikus államok ellen is. Ki akarja szolgáltatni ágyútölteléknek Magyarország dolgozó népét, egy olyan háború számára, amelynek vége – ez nem is lehet kétséges az adott erőviszonyok mellett – csupán Magyarország újabb, minden eddiginél katasztrofálisabb veresége lehet. Soha nem készítettek elő nemcsak reakciósabb, de könnyelműbb háborút sem, mint aminőt Gömbös és társai készítenek elő Hitler oldalán. Soha nem volt azonosabb a nemzeti érdekkel a békéért, a háború ellen folyó harc,

mint aminőt a KMP folytat ma Magyarországon a háború- és a fasizmusellenes világfronttal való egységben."

Kun Béla politikai pályája, majd élete sajnálatos módon kettétört. Koholt vádak alapján 1937-ben letartóztatták, majd két évvel később a börtönben meghalt. Nevét hosszú éveken át hallgatás vagy rágalom övezte. A személyi kultusz elítélése, a törvénytelenségek felszámolása során 1956-ban teljes mértékben rehabilitálták. Neve azóta tisztán él a kommunisták, a haladó emberek, népünk emlékében. Hagyatékának politikai feldolgozása azonban részben még előttünk áll. Ezt a célt szolgálja mostani tanácskozásunk, s az ezt követő munka is. Tudatában vagyunk annak is, hogy emlékét mindenekelőtt művének folytatásával, a szocialista Magyarország további építésével becsüljük meg, hiszen mélységesen igaz az a megállapítása, hogy „a proletárforradalom, ha visszanyúlnak is gyökerei a múltba, a jövőben találja meg feladatát".

AZ INTERNACIONALISTA KUN BÉLA, A SZOVJETUNIÓ BARÁTJA

Kun Béla, a kiemelkedő magyar kommunista, a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalapítója, az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság vezetője, a nemzetközi munkásmozgalom neves személyisége jól ismert az egész Szovjetunióban. A szovjet dolgozók olyan forradalmárnak tekintik, aki a magyar munkásosztály felszabadulásáért, a szocializmus világméretű győzelméért harcolt.

Kun Béla a szovjet emberek körében azzal vívott ki nagy népszerűséget, hogy 14 évig – 1921-től 1935-ig – tevékenykedett a Kommunista Internacionáléban a Végrehajtó Bizottság tagjaként, a húszas évek elején és 1928–1935-ben pedig a Komintern V. B. Elnökségének is tagja volt.

A szovjet dolgozók mindig emlékezni fognak Kun Bélára, a hazafira és internacionalistára, a Szovjetunió barátjára. Nemcsak szemtanúja, hanem cselekvő részese is volt a nagy októberi szocialista forradalomnak, a polgárháborúnak és a szocialista építésnek. Rendkívül gyorsan megismerkedett Lenin műveivel és ez, személyes ismeretségükkel együtt végleg forradalmárrá, a leninizmus meggyőződéses követőjévé és lelkes népszerűsítőjévé tette. „Lenin a legkiemelkedőbb hős, nemcsak az orosz, hanem a nemzetközi szociális forradalom, minden ország proletariátusának a vezére is" – írta Kun Béla 1918 júliusában. Mindig büszke volt arra, hogy Leninnek a tanítványa és hogy éppen Lenin vezette rá a „megfelelő útra". Kun Béla Lenin munkáiban választ talált sok, számára izgalmas kérdésre. Fejlett osztályérzékéről tett tanúbizonyságot és jól eligazodott a bonyolult politikai helyzetben, amikor a magyar internacionalisták közül nemcsak elsőként foglalt állást a szovjethatalom mellett, hanem 1917 nyarán be is lépett a bolsevik pártba, rövidesen megválasztották az OSZDMP tomszki kormányzósági bizottság tagjának.

Kun Béla életének ezt követő szakaszában tanulmányozta a leninizmust és tevékenyen hirdette a lenini eszméket. Leninnek 1918-

ban magyar nyelven megjelent válogatott írásaihoz Kun Béla írta az előszót. 1918-ban ezenkívül brosúrákat is írt „Mit akarnak a kommunisták?", „Kié a föld?", „Ki fizessen a háborúért?", „Mi a Szovjetköztársaság?" címmel, amelyekben közérthető formában fejtette ki a marxizmus–leninizmus alaptételeit, az oroszországi szovjethatalom elveit, hangsúlyozta Oroszország és Magyarország társadalmi-gazdasági viszonyainak hasonlatosságát, kísérletet tett a lenini tanításoknak a magyar valóságra való alkalmazására. Később, már a húszas években a Komintern megbízásából Kun Béla vezette azt a bizottságot, amely Lenin alapvető műveinek európai és ázsiai nyelveken való kiadását készítette elő. Mint harcostársa, Münnich Ferenc visszaidézte, ezt a munkát Kun Béla a munkásosztály nagy vezetője és tanítója iránti teljes odaadással végezte, rendkívül fontosnak tartotta és büszke volt rá.

Kun Béla első ízben 1918 elején találkozott Leninnel, röviddel azután, hogy Tomszkból Petrográdra érkezett. Ettől fogva élete végéig állandó baráti kapcsolat fűzte Leninhez. Elég annyit megemlítenünk, hogy Lenin Életrajzi Krónikája 62 alkalommal tesz említést Lenin és Kun Béla találkozásairól, beszélgetéseiről, rádiókapcsolatairól és levélváltásairól.

Lenin többször is bírálta Kun Bélát bizonyos elméleti és gyakorlati hibái miatt, például a breszti békéhez való helytelen viszonyulása miatt, amikor is Kun a „baloldali kommunisták" álláspontját támogatta. Amikor meggyőződött ennek az álláspontnak a kalandorságáról, Kun Béla a következőket írta Leninnek: „Később nem szégyelltem beismerni, hogy a breszt-litovszki béke kérdésében az Ön politikája helyes volt, míg azoknak az álláspontja, akik az ellenkezőt állították, nem volt sem történelmi, sem marxista jellegű."

Lenin Kun Béla hibás nézeteinek gyökereit nem mély ideológiai eltévelyedésében, hanem türelmetlenségében, forradalmi romanticizmusában látta, és mindig hangsúlyozta Kun Béla legfőbb értékét – a forradalom és a szocializmus iránti határtalan odaadását. Kun Béla jellemének ezt a vonását több kortársa is kiemelte, köztük Ernszt Genri, az ismert szovjet publicista: „Együtt haladt a viharral, eleven emberként élt és nem emlékműként, az embereket szerette, nem pedig a betűket. Türelmetlen volt, mert rettenetesen szerette volna a saját szemével meglátni a kommunista társadalmat."

Kun Béla mélyen kötődött Szovjet-Oroszországhoz – a szocialista forradalom földjéhez, és a második hazájának tartotta. Az internacionalista hadifoglyok körében az elsők között értette meg, hogy a nagy októberi szocialista forradalom a világtörténelem gyökeres fordulatot jelentő eseménye volt, utat nyitott nemcsak az oroszor-

szági, hanem az egész nemzetközi proletariátus álmainak és reményeinek megvalósítása előtt. A forradalmi események középpontjában Kun Bélának és elvtársainak lehetősége nyílt arra, hogy közvetlenül is részt vehessenek a forradalomban és felvértezhessék magukat annak tapasztalataival. Kun Béla részt vett a szovjethatalom megteremtésében Szibériában, sokban hozzájárult a fiatal szovjetköztársaság fegyveres védelmének megszervezéséhez. 1918 februárjában a volt hadifoglyokból álló önkéntesek internacionalista osztaga Kun Béla vezetésével Narva alatt harcolt a Petrográd felé törő német csapatok előrenyomulását visszaszorítva. Ugyanazon év júliusában egy magyar agitátortanfolyam hallgatóiból álló osztag ugyancsak Kun Béla vezetésével részt vett a baloldali eszerek Moszkvában kitört lázadásának leverésében. A magyar internacionalisták tisztították meg a lázadóktól a Főposta épületét.

A *Pravdá*ban, ahol gyakran publikált (csupán 1918-ban 29 írását közölte a lap), egyik cikkében Kun Béla azt írta a magyar internacionalisták nevében, hogy készek a forradalom bármely frontján harcolni és mindezt „a tisztán proletár, forradalmi, internacionalista érdekekből kiindulva" teszik.

Kun Béla mint az OK(b)P Külföldi Csoportjai Föderációjának elnöke foglalkozott a különböző nemzetközi alakulatok létrehozásával, felkészítésével és frontra indításával. Kezdeményezésére és közreműködésével hívták életre 1918 tavaszán a központi kollégiumot az internacionalista forradalmi hadsereg megszervezésére és a bizottságot a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg internacionalista csoportjainak megalakítására a Központi Végrehajtó Bizottság felügyelete alatt. Ez a bizottság a későbbiekben az OK(b)P Nemzetközi Csoportjai Föderációjának katonai bizottsága lett. Az internacionalisták csapatai és alegységei a polgárháború valamennyi frontján harcoltak a Vörös Hadsereg kötelékében. Közülük sokan életüket áldozták a szovjethatalomért.

Maga Kun Béla 1918 augusztusában–szeptemberében a középuráli hadosztály harmadik dandárjának komisszárjaként vett részt a harcokban a Keleti Fronton. Az offenzíva idején végzett irányító tevékenységéért R. I. Berzin hadseregparancsnok külön köszönetet mondott. Kun Bélának katonai-szervezői tehetsége fényesen megmutatkozott Vrangel csapatainak szétverésekor, Kun Bélát Lenin javaslatára nevezték ki a Déli Front Forradalmi Katonai Tanácsának tagjává. Ott sokat tett az egységek harcképességének megerősítéséért, a párt- és a politikai munka színvonalának és a személyi állomány erkölcsi szellemének emeléséért, a csapatoknak támadásra való felkészítéséért. Kun Béla vezetésével hajtották végre E. F.

Kluzselo nemzetközi dandárjainak átdobását a Turkesztáni Frontról. Felkeresve Mahno törzsét, Kun Béla meg tudta akadályozni a mahnoisták betöréseit a Déli Front hadtápegységeinek területeire. Frunzéval együtt jelentették Leninnek a Krímben aratott győzelmet. S még egy jellemző vonás. Kun Béla a *Pravdá*ban és az *Izvesztyijá*nak azokban a napokban megjelent cikkeiben nagyon szabatos katonai nyelven vázolta a stratégiai helyzetet a Krímben, és értékelte Vrangel csapatainak hadműveleti helyzetét. Mindez arról tanúskodik, hogy a cikkek szerzőjének nem mindennapi katonai vezetői képességei voltak.

A polgárháború befejeződése után Kun Béla minden energiáját és szervezőképességét a szocialista építésre, a párt-, a tanácsi és a gazdasági munka szervezésére fordította. A Déli Front Katonai Tanácsának tagjaként változatlanul irányította a Krími Forradalmi Bizottságot, ugyanakkor az OK(b)P területi bizottságának is tagja volt. E tisztségében elsődleges figyelmet szentelt a pártszervek és a szovjethatalom helyi szervei visszaállításának. Nem egészen egy hónap leforgása alatt Kun Béla az OK(b)P területi bizottságának 19, a Forradalmi Tanácsnak 23 ülésén vett részt (egyes üléseken 40-nél is több kérdést tárgyaltak meg) és részt vállalt a Forradalmi Bizottság *113 dokumentumának* elkészítésében. A Forradalmi Bizottság Kun Béla vezetésével behatóan vizsgálta a vidék politikai, kulturális és népgazdasági életének valamennyi területét, a vállalatok, a hivatalok, a szanatóriumok tevékenységét, megszervezte a lakosság alapvető élelmiszerekkel való ellátását, intézkedéseket hozott az ipari vállalatok, a szállítás és a mezőgazdaság államosítására és helyreállítására, a munkanélküliség felszámolására, annak a lenini útmutatásnak a végrehajtására, hogy a Krím-félszigetet összoroszországi gyógyüdülőhellyé kell tenni. A rá jellemző lendülettel és energiával szervezte meg Lenin 1920. november 19-én kelt távirati utasításának végrehajtását. Ez a fehérek hadserege által a Krímben visszahagyott vagyon megőrzését volt hivatott szolgálni. Kun már december 6-án jelentette Leninnek, hogy rendelkezését végrehajtották. A Krím küldötteként Kun Béla felszólalt a szovjetek VIII., összoroszországi kongresszusán.

1922 tavaszán Lenin javaslatára Kun Béla az Urálba utazott, ott kooptálták az OK(b)P Uráli Irodájába, ahol az agitációs és propagandaosztályt vezette. Gyakran megfordult gyárakban és falvakban, s nemcsak azt tartotta mindig kötelességének, hogy a lenini új gazdaságpolitikát ismertesse és beszédet mondjon a dolgozók előtt, hanem hosszan el is beszélgetett sok munkással és paraszttal, és figyelmesen tanulmányozta életük új jelenségeit.

Maga is tapasztalt újságíró lévén, Kun Béla nagy figyelmet fordított az uráli pártsajtóra, annak szervezésére. Az *Urali Munkás* című napilap hasábjain gyakran jelentek meg az írásai. Jekatyerinburg kommunista klubjában előadásokat és beszámolókat tartott.

Feltétlenül szólnunk kell Kun Bélának az ifjúság kommunista nevelésében kifejtett tevékenységéről. Az Urálban sokat foglalkozott az iskolai és egyetemi képzés kérdéseivel, és javaslatára a Komszomol KB létrehozta a kommunista ifjúsági szövetség uráli irodáját. 1923 őszén Kun Bélát az OK(b)P meghatalmazottjának nevezték ki a Komszomol KB-ban, és tagja lett a KB Irodájának. Nagyon sokat tett a Komszomol pártirányításának megerősítéséért, a Komszomol-munkások egy részénél tapasztalható ellenzéki hangulat leküzdéséért, határozottan fellépett a trockista elemek azon törekvései ellen, hogy az ifjúságot szembeállítsák az idősebb forradalmár nemzedékkel. Kivette részét a XIII. pártkongresszuson lezajlott eszmecsere előkészítéséből és lebonyolításából az ifjúság körében végzett munkával kapcsolatosan. A kongresszuson a Komszomol KB-t képviselte.

Kun Béla küldöttként vett részt a szovjetek X. összoroszországi kongresszusán és a szovjetek I. össz-szövetségi kongresszusán, többször választották az Össz-szövetségi Központi Végrehajtó Bizottság és a Központi Végrehajtó Bizottság tagjává. A harmincas évek második felében Kun Béla a Szocekgiz (Társadalmi-gazdasági irodalom kiadóvállalatának) igazgatójaként dolgozott. Mindenütt, ahová a párt küldte, minden erejét és energiáját az új társadalom megteremtése nagy ügyének szentelte.

Mindenki, aki ismerte és találkozott Kun Bélával, kiemeli nem mindennapi életkedvét, kiapadhatatlan energiáját, nagy humanitását. Figyelmes, tapintatos ember volt, meg tudta hallgatni az embereket és olyanoknak fogadta el őket, amilyenek. Kiemelkedő állami és pártvezetőként is mindig egyszerű és megközelíthető elvtárs maradt. A környezetében lévőket vonzotta nagyfokú kulturáltságával, széles körű műveltségével, alapos tudásával. Közismert, hogy milyen remekül értett az irodalomhoz, mennyire szerette a költészetet, különösen nagy honfitársát, Petőfi Sándort. A szovjet emberek hálásan tapasztalták érdeklődését a kialakulóban lévő szovjet irodalom és annak olyan kiemelkedő képviselője iránt, mint Vlagyimir Majakovszkij. Így maradt meg Kun Béla a nép emlékezetében.

Egyidejűleg azzal, hogy Kun Béla hivatásos forradalmár lett, és sok erőt és energiát fordított a történelem első munkás-paraszt államára, mindig és mindenben magyar hazafi maradt. Tevékenysé-

gét, bárhová vetette is a sors, mindig úgy tekintette, mint szeretett Magyarországa javára végzett munkát. S mindent megtett sokat szenvedett hazája dolgozóinak a felszabadításáért. Mikor 1927-ben Kun Bélát az októberi forradalom győzelméért vívott harcban és vívmányai megőrzésében való tevékeny részvételéért, a szocializmus ügyének odaadó szolgálatáért kitüntették a Vörös Zászló érdemrenddel, azt írta a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnokságának, hogy ezt a magas proletár kitüntetést „nemcsak a saját nevében, hanem valamennyi olyan magyar munkás és paraszt nevében veszi át, aki vele együtt harcolt az orosz és a magyar proletárforradalom frontjain". Úgy tekintette „mint amely megilleti a Kommunisták Magyarországi Pártját is, azt a pártot, amely az illegalitásban magasra emeli a győztes forradalom vérétől piros új forradalmi vörös lobogót".

A húszas–harmincas években Kun Béla vezette a szovjetunióbeli magyar emigrációt, amely a Szovjetunióban maradt internacionalistákból, Horthy börtöneiből kiszabadult magyar forradalmárokból, a magyarországi illegalitásból kiérkezett kommunistákból, valamint az emigránsok családtagjaiból tevődött össze. A háborús fenyegetés, a német fasizmus fokozódó agresszivitása közepette Kun Béla tántoríthatatlanul hitt a munkásosztály eljövendő győzelmében, a proletárszolidaritás erejében. A Spanyolországba, a fasizmus ellen harcolni induló magyar kommunistáktól a következő szavakkal búcsúzott: „Viszontlátásra Magyarországon!"

Kun Béla nem érte meg az új magyar forradalom győzelmét, az országnak a fasizmus alóli felszabadítását és az új szocialista Magyarország építését. 1939-ben élete tragikusan megszakadt. A szovjet és a magyar nép emlékezetében azonban úgy maradt meg, mint a szocializmusért küzdő állhatatos kommunista-internacionalista.

Kun Béla életútja a szocialista forradalom ügye iránti önzetlen odaadást, a marxizmus–leninizmus iránti megingathatatlan hűséget példázza. Neve a forradalom krónikájában méltó helyére került, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kiemelkedő személyiségei közé.

Napjainkban a Magyar Népköztársaság dolgozói a szocializmust a saját országuk konkrét történelmi feltételeinek figyelembevételével építik, és ugyanakkor a szocializmus és a kommunizmus építésének általános törvényszerűségeire támaszkodnak. Ebben van – mint az SZKP új programja megállapítja – mind a magabiztos előrehaladásnak, a növekedés nehézségei leküzdésének, mind pedig a lehetséges ellentmondások idejekorán való feloldásának az

alapja, a testvéri kommunista pártok reális hozzájárulása a szocialista fejlődés általános folyamatához.

Napjainkban a szocialista internacionalizmus a legteljesebben a szocialista közösségben valósul meg. A szocializmus, amely világrendszerré vált, „kialakította a nemzetközi kapcsolatok új, eddig ismeretlen típusát, amelyek a szocialista országok között jönnek létre – olvasható az SZKP újjászerkesztett programjában. – Ezeknek a kapcsolatoknak szilárd alapja a marxista–leninista ideológia; az osztályszolidaritás; a barátság, az együttműködés és a kölcsönös segítségnyújtás az új társadalom építésével és védelmével kapcsolatos feladatok megoldásában; az egyenjogúság és minden állam függetlenségének és szuverenitásának tiszteletben tartása." Fejlődik és erősödik az ilyen elvekre alapozott együttműködés a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság között, az SZKP és az MSZMP internacionalista kapcsolata, amelynek a bölcsőjénél Lenin állt és amelynek erősítéséhez a hazafi és internacionalista Kun Béla oly nagy mértékben hozzájárult.

MILEI GYÖRGY

KUN BÉLA – A LENINI ESZMÉK ELSŐ MAGYARORSZÁGI TERJESZTŐJE, A KMP MEGALAKÍTÓJA

Ismeretes, hogy Lenin 1917. április közepén történt hazaérkezése jelentős fordulat előkészítését indította el Oroszország és a világ történelmében. Az áprilisi tézisekben fölvázolta a polgári demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének bolsevik stratégiáját és taktikáját. Lenin megérkezése, föllépése ünnepi fogadtatást és rendkívüli érdeklődést váltott ki Petrográdon.

Az 1918. november 17-én dr. Sebestyén Emil álnéven illegálisan Budapestre érkező Kun Bélát nem várták tömegek. Hazaérkezése Szovjet-Oroszországból és fellépése mégis hasonló jelentőségű esemény volt Magyarország, a magyar munkásmozgalom történetében, mint Lenin érkezése az orosz nép s a világ számára: mindkét fellépés felgyorsította a szocialista forradalom erőinek, feltételeinek a kibontakozását. Kun Béla is új stratégia és taktika rendszerét vázolta fel a magyar munkásmozgalom baloldali képviselői előtt. Ennek lényege – az átmenet előkészítése az 1918-as októberi polgári demokratikus forradalomtól a szocialista forradalom megvalósításához – a magyar realitásokhoz hasonlítva megegyezett Lenin áprilisi politikai irányvonalával. Kun Béla a XX. században sok országban, így Magyarországon is felvetődött kérdésekre adott lenini, 1917-től a gyakorlatban is kipróbált válaszokat közvetítette a magyar munkásmozgalom számára.

Az új forradalmi elmélet megvalósítása érdekében Kun Bélára akkor az a feladat is várt, hogy társaival létrehozza a magyar proletariátus új pártját, amely a marxi–lenini forradalmi eszmék hordozója, alkotó alkalmazója lehet.

Mi volt az, ami az adott időben Kun Bélát másoknál alkalmasabbá tette a feladat megoldásának kezdeményezésére, vezetésére? Mi az, amiben Kun Béla felkészültsége különbözött társaiétól, mind a vele hazatérő hadifogoly kommunistákétól, s még inkább az itthoni forradalmi erők képviselőitől? Neki volt széles körű áttekintése a lenini, bolsevik elmélet akkori rendszeréről (még ha nem

is hiányok, tévedések nélkül). Ő rendelkezett alapos tapasztalatokkal e nézetrendszer gyakorlati alkalmazásáról a szocialista forradalom kivívásának, a proletárhatalom megszilárdításának menetében. Neki voltak tettekkel megalapozott kapcsolatai a szovjetállam vezetőivel, Leninnel.

Hogyan lett Kun Béla a lenini eszmék képviselőjévé?

Élete nagy fordulata a tomszki hadifogságban kezdődött. Ide a háború vihara sodorta. Itt már a maga választotta úton haladt akkor is, amikor a táborban vállalta a szocialista tiszti csoport vezetését, s akkor is, amikor kapcsolatba került az „ellenség" képviselőivel, a tomszki katonaforradalmárokkal. Azzal a bolsevik gárdával, amely a cári hadseregbe 1916 őszén behívott száműzöttekből alakította meg az önkényuralom és az imperialista háború ellen küzdő, internacionalista Szocialista Katonai Szövetséget. Vezetői – N. Jakovlev, A. Koszarjev, S. Sotman és társaik – régi bolsevikok, többségük emigrációban is élt, nyelveket tudott. Némelyikük Lenin párizsi iskolájának volt hallgatója, nagy marxista ismerettel és forradalmi tapasztalattal rendelkezett. A szövetség 1916 második felében rendszeresen levelezett Leninnel. A hadifogoly Kun Béla Tomszkban mindvégig velük s általuk, a „katonafrakción" keresztül volt összeköttetésben a helyi szocialistákkal. Ez befolyással volt Kun Béla indíttatására.

1917 márciusában a szövetség vezetésével jöttek létre napok alatt a katonaszovjetek a 70 000 fős helyőrségben (a város lakóinak száma 100 000!), ami kezdettől nagy befolyást biztosított a bolsevikoknak az erősen kispolgári városban. Nem véletlen, hogy Tomszkban 1917. március elején és december kezdetén is békés úton győzött a polgári demokratikus, illetve a szocialista forradalom. (Mindennek hatása 1918–1919-ben tapasztalható volt a KMP-t vezető Kun Béla politikájára!)

Kun 1916–1917 fordulójától rendszeres olvasója volt a tomszki egyetem könyvtárának. Tanulmányozta „A tőké"-t, Marx és Engels más műveit, a *Die Neue Zeit* számait, Csernisevszkij írásait és a márciustól megjelenő helyi munkáslapokat, amelyek meglepően alapos, gyors tájékoztatást adtak az orosz társadalom, a világ ügyeiről.

Ami Kun eszmei fejlődését illeti, az természetesen nem előzte meg, hanem követte az egyesült szociáldemokrata, majd a bolsevik pártban tevékenykedő tomszki bolsevikok fejlődését. A Kun későbbi tevékenységére nagy hatást gyakorló áprilisi tézisek megismerésére akkor kerülhetett sor (1917 májusában), amikor a nyugatszibériai szervezetekkel együtt a tomszkiak is megvitatták és elfo-

gadták a párt új irányvonalát. Előttünk álló feladat, hogy felmérjük: mikor, milyen más lenini, bolsevik dokumentumok jutottak el Kun Bélához Tomszkban.

Tény, hogy Kun Béla a Szocialista Katonai Szövetség tagjaival együtt nyilvánosan üdvözölte március 23-án a februári forradalom győzelmét. 1917 márciusától Kunnak több nyilvános felszólalása hangzott el, több cikke jelent meg a helyi sajtóban, amelyeket egyelőre csak részben ismerünk.

November 3-án, a petrográdi fordulat előtt megjelent cikkében Kun szembefordult az ellenforradalmi burzsoázia és a kispolgárság hatalmával, s nyíltan hitet tett a proletárdemokrácia, a szovjetek hatalma mellett.

Részese a szovjethatalom tomszki győzelmének. A helyi bolsevik sajtóban megjelent cikkei jelzik: több kérdésben bolsevik álláspontot állt. Követendő példaként mutatta fel az oroszországi proletárforradalmat, amely nem hagyta megrekedni a forradalmi folyamatot a kispolgári demokráciánál. Meggyőződéssel vallotta, hogy ez új típusú, proletárforradalom, hogy „ez a forradalom nemzetközivé válik". Vitázott az addig előtte abszolút tekintélyű Kautskyval, aki a szocialista forradalom lehetőségét az ország teljes iparosításához kötötte. Elítélte a II. Internacionálét mint a forradalom tétlen várásának, az imperializmussal való együttélésnek a menedékhelyét, s kiállt a harmadik, a születőben lévő forradalmi Internacionálé mellett.

1917–1918 fordulóján a bolsevik párt, a szovjetkormány képviselői a béke, a szocialista forradalom eszméinek az ellenséges katonák közötti terjesztése és a hadifoglyok közötti propagálása céljából Petrográdra, majd Moszkvába gyűjtötték a hadifogoly szocialisták újságírásban jártas csoportját. Közöttük volt Kun Béla is. 1918 januárjától a *Nemzetközi Szocialista* című magyar nyelvű újság hasábjain szólította fel a béke forradalmi kivívására a fronton lévő magyar katonákat, és a lap segítségével megkezdte a szocialista hadifoglyok összoroszországi szervezését. Januártól a *Pravda* és az *Izvesztyija* rendszeres cikkírója lett. Kun Béla ekkor került közel a bolsevik forradalom vezérkarához. Ekkor gyorsult fel korábbi marxista ismereteinek kritikai áttekintése.

Kun e hónapokban ismerte meg az imperializmus és a proletárforradalmak koráról szóló lenini elméletet. Ekkor értette meg teljesen október és az első munkásállam nemzetközi jelentőségét; azt, hogy az orosz proletariátus, amikor szovjetköztársaság formájában létrehozta a proletárdiktatúrát, megtalálta azt az archimedesi pontot, amelyre támaszkodva a nemzetközi, a magyar proletariátus –

ha támogatja és követi a példát – kifordíthatja sarkaiból a burzsoázia hatalmát.

1918 elején, a breszti béketárgyalások idején Kun Béla a „baloldali" kommunisták hatására ellenezte a béke megkötését. Lenin szükségesnek tartotta, hogy személyesen vitázzon vele. Az ő tanácsára ment ki Kun Béla a frontra, és a harcokban győződött meg róla, hogy nincs lehetőség a „forradalmi háború" folytatására. (Röviddel később fegyverrel szállt szembe a háborút provokáló baloldali eszerekkel.)

E hónapokban oszlottak szét Kun Bélának azon illúzióknak bizonyult reményei is, amelyeket mindeddig az MSZDP vezetőinek a forradalmasodásához fűzött. Ekkor gyorsult meg a szociáldemokráciától való elszakadása. Az 1918. januári általános sztrájk leszereléséről, a februári rendkívüli kongresszusról rendszeresen érkező hírek az MSZDP vezetői, Garami, Weltner és társai ellen irányították Kun nyilait. Cikkei – „Az elvtelenek kongresszusa", „A császári és királyi szociáldemokraták" – már címükben is jelezték elmarasztaló ítéletét. „Elvtelenségre elvtelenség, árulásra árulás, apró kiskereskedelmi jellegű kalmárkodás a proletariátus érdekei rovására merész lendületű forradalmi tömegcselekvés helyett, amire pedig minden ok és alap megvan Magyarországon" – írta előbbi cikkében. A *Pravdá*ban (1918. április 5.) megjelent cikkének utóiratában nyilvánosan is bejelentette kilépését az MSZDP-ből.

1918. március közepén Moszkvában Kun Béla dolgozta ki és hozta nyilvánosságra a különböző nemzetiségű hadifogoly kommunisták szervezésének elveit. Ennek szellemében Kun kezdeményezésére, Szamuely, Pór, Jancsik, Rudnyánszky részvételével – Lenin és Szverdlov egyetértő támogatásával – 1918. március 24-én Moszkvában megalakult az OK(b)P Magyar Csoportja, a magyar munkásmozgalom első kommunista szervezete. Kun aktív közreműködésével gyorsan létrejött több más nemzetiségű kommunista csoport, s májusban a föderációjuk is. A Magyar Csoport és a föderáció is őt választotta elnökéül. E külföldi kommunista szervezetek előkészítő szerepet játszottak országaik kommunista pártjainak és a Kommunista Internacionálénak a megalakításában.

Kun Béla a magyar és más nemzetiségű hazatérő hadifoglyok százezrei között hirdette – a *Szociális Forradalom* című, 1918. április 3-tól megjelenő magyar újság, de más nyelvű lapok, valamint röpiratok, brosúrák, agitátoriskolák, előadások, gyűlések útján – a forradalom eszméit. A „Mit akarnak a kommunisták?" című röpirata – a bolsevik tanítások népszerű foglalata – 1918–1919-ben

több magyar és német, valamint más nyelvű kiadásban sok tízezres példányban jelent meg.

Kun Moszkvában tanulmányozta Marx, Engels és Lenin elérhető írásait, a bolsevik párt, a szovjethatalom dokumentumait, ismerkedett tapasztalataikkal. 1918-ban számos alkalommal találkozott Leninnel, aki beszélgetett vele „a kommunizmusról és a kommunista forradalomról". Így formálódtak Kun Bélában a magyar kommunista mozgalom kezdeti szakaszának elvi alapjai, ezek hatására értette meg a lenini teória nemzetközi és magyarországi érvényességét.

Erre utal a magyarul először Kun Béla által felvázolt kép Leninnek és az általa kidolgozott elméletnek a helyéről, szerepéről a szocializmus történetében. Az 1918 júniusában kelt írásában (*Kun Béla:* Lenin. Előszó Lenin: „A harc útja" című könyvéhez) Kun úgy jellemezte Lenint, mint Marx tanításának, szellemének örökösét, folytatóját és megvalósítóját, mint a kor legkiemelkedőbb forradalmárát és teoretikusát, századunk forradalmi marxizmusának megalkotóját, akinek életműve „elméleti kifejezője annak az irányzatnak, amelyet világszerte bolsevizmusnak neveznek manapság..." A bolsevizmus lényegét összefoglalva Kun Béla megállapította, hogy Lenin nem állt meg a „Marx és Engels által megállapított gazdasági és történelmi szükségszerűségek" ismétlésénél, hanem követve a marxizmus élő szellemét, alkotóan továbbfejlesztette őket a „mának meghatározott gazdasági fokán és a történelmi folyamat mai, különálló szakaszán". Lenin kutatta, megtalálta és alkalmazta a történelemben először sikeresen a szocializmushoz vezető átmeneti eszközöket, amelyek segítségével az orosz munkásosztály, a bolsevik párt vezetésével győzelemre vitte a proletárforradalmat; megvalósult a jelszó: „Minden hatalmat a munkások, katonák és parasztok tanácsainak", valóra vált „a proletároknak a falusi szegénységre támaszkodó diktatúrája". Ezzel Lenin utat mutatott „valamennyi ország proletárjai nemzetközi szociális forradalmának", a magyar munkásság számára is – írta Kun Béla.

Kun Leninnek a szovjetek III. kongresszusán, 1918 januárjában mondott beszédéből ismerte meg álláspontját arról, hogy Marx és Engels múlt században kialakult nézetével ellentétben – amely szerint a szocialista forradalom a fejlett tőkés országokban kezdődik: „a francia kezdi, a német pedig befejezi" – a XX. század elején új feltételek alakultak ki. „Most a nemzetközi szocializmus erőinek más kombinációját látjuk. Azt mondjuk, hogy könnyebben kezdődik meg a mozgalom azokban az országokban, amelyek nem tartoznak a kizsákmányoló országok közé..." Lenin szerint az új

helyzetben a proletárforradalom könnyebben bontakozhat ki és vezethet sikerre azokban az országokban, amelyek a tőkés fejlődésben elmaradtak ugyan az élen járó országoktól, de társadalmi ellentmondások feszítik, a burzsoázia viszonylag gyenge, s a proletariátusban van önfeláldozó, kezdeményező, szervező erő a forradalmi cselekvéshez. Ezen országok proletariátusának, kedvező forradalmi helyzetben – a szociáldemokrata felfogással ellentétben – nem kell, nem szabad arra várni, hogy a fejlett tőkés országokban győzzön először a szocialista forradalom. A lenini forradalomelmélet e tanítása különösen bátorító volt az oroszországi társadalmi viszonyokhoz sok tekintetben hasonló Magyarország proletariátusa számára. Ez tárta fel a forradalmi cselekvés – rövid ideig már 1918–1919-ben sikert ígérő, 1944–1945 után pedig hazánkban és más országokban is – sikerre vezető útjait.

Kun Béla, írásaiban Lenin tanításait alkalmazva, a hazai helyzetet elemezve bizonyította, hogy a tőkés rend Magyarországon is az imperializmus szakaszába lépett, hogy a magyar proletariátusnak nem távoli, hanem közeli feladata, hogy győzelemre vigye a szocialista forradalmat.

A proletárforradalom 1918–1919-es magyarországi időszerűségét Kun Béla Leninnel egyetértve az európai haladás akkori forradalmi lehetőségét jelző világforradalmi koncepció keretében szemlélte. Nézete összhangban volt azzal, amit Lenin „A proletárforradalom és a renegát Kautsky" lapjain fejtett ki az 1918. őszi gazdasági, politikai helyzetet elemezve, bebizonyítva, hogy Európában forradalmi helyzet van, s hogy ebből következően az európai forradalomra számítani, azt a bolsevik taktikát követni, amely többé vagy kevésbé közeli, de nem meghatározott időpontban számít az európai forradalomra – „kötelező a marxistákra nézve". A Kun Béla vezette magyar kommunisták 1918–1919-ben Lenint követve e kérdésben forradalmi realitásról és felelősségérzetről tettek tanúbizonyságot. A forradalmi helyzet lehetővé tette olyan kis ország számára is, mint Magyarország, hogy az elsők között elinduljon. De a fennmaradást – saját harca mellett – csak az európai forradalom előrehaladása, a Szovjet-Oroszországgal való kapcsolat létrejötte biztosíthatta. Ennek 1918 végén, 1919 elején volt realitása, s ezt Kun Béla érzékelte, amikor a KMP élén harcba vezette a magyar proletariátust.

A proletárforradalmat azonban Kun Béla legtöbbször nemcsak közeli, hanem közvetlen feladatként említette. Bár többször szólt a proletárpárt vezető szerepéről, a proletariátus önálló osztályérdekeinek képviseletéről a polgári demokratikus harc időszakában is,

a kérdés nem került figyelme középpontjába. Ez több politikai hiba forrása lett 1919-ben és a kommunista mozgalom későbbi történelmében is.

A lenini elvek hazai terjesztése és alkotó alkalmazása szempontjából különlegesen jelentős volt a kommunista párt szerepének megértése. Kun Béla a bolsevik párt példájából tudta, hogy a proletárforradalom aktualitása nem jelenti azt, hogy az magától létrejön; ezernyi tényező befolyásolhatja a győzelmet, amelyek megkövetelik, hogy a proletariátus forradalmi eszmék alapján álló pártjai felkészítsék, mozgósítsák a munkásosztályt és szövetségeseit a harcra.

1918 márciusától Kun Béla számos dokumentumban foglalkozott a magyarországi kommunista párt megalakításának távolból elvégezhető feladataival. Figyelemmel kísérte a magyar proletariátus forradalmi megmozdulásait, s vezetőiket mint a bolsevizmus magyarországi előharcosait. Kiváltképpen 1918 októberében, az európai forradalmi hullám fellendülése nyomán erősödött az MSZDP tevékenységének a bírálata, az új párt szükségességének a hangoztatása. Akkor, amikor Lenin „A proletárforradalom és a renegát Kautsky" című, a *Pravdá*ban közzétett újságcikkében is éppen azt hangsúlyozta, hogy „Európa legfőbb baja és veszélye az, hogy nincs Európában forradalmi párt. . ."

Az MSZDP vezetőinek a polgári pártokkal, célokkal kapcsolatos 1918. október–november eleji alárendelt szerepe késztette Kun Bélát annak megállapítására, hogy az MSZDP nem képes a proletariátus előtt álló harc vezetésére. „Új párt új alakulása, tömörülése a munkásosztálynak kell Magyarország számára is: . . . a forradalmi kommunista párt" – írta.

Október 24-én a Magyarországról származó, különböző nemzetiségű kommunisták első moszkvai értekezletén akcióprogramot terjesztett elő, s ezt elfogadták „Kiáltvány Magyarország dolgozó népéhez" címmel. Ebben a polgári demokratikus reformok politikáján túlmutató, a munkásosztály és forradalmi pártja vezetésével végrehajtandó proletárforradalomra, proletárdiktatúrára, a munkások, katonák, földművesszegények tanácsköztársaságának, a tanácsköztársaságok nemzetközi föderációjának létrehozására irányuló politikát követelt. Az 1918. november 4-i, második konferencia Kun Béla javaslatára deklarálta a nemzetközi kommunista mozgalom szerves részét alkotó Kommunisták Magyarországi Pártjának a megalakítását. A konferencia döntései a hazatérésre vonatkozó határozattal együtt meggyorsították a KMP otthoni, tényleges megalakítását.

Kun Béla 1918. november 3-án még együtt beszélt Leninnel a volt Osztrák–Magyar Monarchiában zajló forradalmak tiszteletére rendezett tüntetés résztvevőihez, és november 6-án – Leninnel és Szverdlovval történt megbeszélése után – hazaindult.

Az 1918-as magyar polgári demokratikus forradalom eseményei megmutatták, hogy a hatalomra került polgári–szociáldemokrata kormány jelentős reformok megvalósítására törekedett, de ezek a forradalmi folyamat megállítását, a polgári rend új formában való megszilárdítását célozták. Kun Béla írásai és szavai már Moszkvában, majd hazaérve, a Magyar Kommunista Csoport nevében itthon is leleplezték e szándékot, s lenini szellemben bizonyították a szocialista forradalom időszerűségét Magyarországon; azt, hogy a forradalom továbbhaladása érdekében elkerülhetetlen az önálló kommunista párt megalakítása. Az itthoni ellenzékiek többsége már az előző hetekben, s most is egyetértett a szocialista forradalom, a proletárdiktatúra, a tanácshatalom eszméjével, de nem értette meg, hogy a forradalom átnövéséhez kommunista pártra van szükség. Az MSZDP régi tagjainak egy része a párt belülről való meghódításában reménykedett. Mások az MSZDP és a szakszervezetek összefonódása miatt kételkedtek az új párt alakításának sikerében. Néhányan a mozgalomba újonnan bekerültek közül kétségbe vonták a párt szükségességét a munkásmozgalomban. E nézetek elfogadása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a proletárdiktatúrát és a tanácsokat propagálók szűk körű szektává változnak, amely képtelen lesz a tömegek vezetésére. Veszélyes volt az is, hogy egyes Oroszországból hazatértek nem törődtek azzal, hogy jönnek-e a pártba olyan „visszamaradt" szociáldemokraták, akik össze vannak nőve a tömegekkel. Arra hivatkoztak, hogy a KMP már meg is alakult Oroszországban. „Mi azonban úgy láttuk – mondotta később, a korabeli tényekkel összhangban Kun Béla –, hogy ott helyben, Magyarországon kell a KMP-t a munkásosztály legjobbjaiból kisarjasztani és ezért nem is említettük azt a határozatot, amelyet még Oroszországban a KMP megalakításáról hoztunk." Kun Béláék számítottak a magyar munkásoknak az egységhez való ragaszkodására, s mint a munkásosztály egységének a hívei úgy látták, hogy a munkásosztály, a szakszervezetek, a munkástanácsok egységének megőrzése együtt jár a reformista párt egységének elkerülhetetlen megbontásával, ez az előfeltétele annak, hogy később a proletariátus forradalmi egysége helyreálljon. A sorozatos megbeszéléseken Kun Béla az ellenzékiek jelentős részét néhány nap alatt megnyerte a bolsevik elveken alapuló párt létrehozásának. A vita

során következetesen hirdette, hogy a tömegek aktivitása, a társadalmi továbbhaladásért kiáltó vágya új, forradalmi ideológia által vezetett, tudatos, szervezett erőért kiált. Kun Béla kezdeményezésére ezt az erőt, a Kommunisták Magyarországi Pártját alakították meg Budapesten, 1918. november 24-én a Szovjet-Oroszországból hazatért kommunista hadifoglyok (Jancsik, Pór, Rabinovits, Seidler, Vántus és a később hazatérő Szamuely), a háború utolsó éveiben itthon megerősödött baloldali szociáldemokraták (Chlepko, Fiedler, Hirossik, László, Rudas, Szántó, Vágó) és a forradalmi szocialisták (Korvin és Mikulik). Őt választották a párt Központi Bizottságának elnökévé. Közel hét évtized távlatából visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a KMP életrehívásával Kun Béla és társai a magyar történelem legnagyobb hatású politikai szervezetét hozták létre.

Néhány hét alatt kialakult a párt vezető, szervező és agitátor gárdája, amelyre gigászi feladat várt. A sürgető történelem azt követelte, hogy a párt egyidejűleg tegyen erőfeszítéseket önmegformálására (szervezeteinek, egységes elvi-ideológiai platformjának, politikájának kialakítására), a szervezett proletariátusnak az MSZDP politikájától való leválasztására, és arra, hogy a széles dolgozó tömegeket megnyerje a közelinek tudott proletárforradalom ügyének.

Az új párt ideológiai alapjai Marx, Engels és Lenin magyarra fordított írásai, a bolsevik párt, a szovjetállam, majd az alakuló III. Internacionálé dokumentumai és a Kun Béla írásai által közvetített kommunista nézetek voltak. Kun határtalan intenzitással törekedett eljuttatni a kommunista eszméket a párt tagjaihoz, a proletártömegekhez. Az ő vitalitásának, forradalmi ismereteinek, tapasztalatainak, meggyőző erejének rendkívüli szerepe volt abban, hogy kitűnő, tehetséges társakat keresett, talált és ragadott magával. Tévedés veszélye nélkül állíthatjuk: a magyar kommunisták első nemzedékének minden tagja a Kun Béla által közvetített, a vezetésével alkalmazott lenini eszmék útján, az ő 1918–1919-es tanítványaként, követőjeként jutott el a kommunista harcosok sorába. (Azok is, akik később elfeledkeztek erről.)

Kun Bélának rendkívüli érdeme volt abban, hogy a KMP fő jelszavai: a szocialista forradalom lehetőségéről és szükségességéről, a tőkés rend megdöntéséről, a proletárdiktatúráról, a proletár demokráciáról, a tanácsok hatalmáról, a tőkés termelőeszközök, a nagybirtokok kisajátításáról, az új külpolitikai irányvonalról, a Szovjet-Oroszországgal kötendő szövetségről, a forradalmi pártról, a III. Internacionáléról – gyorsan terjedtek a munkások, a katonák, a szegényparasztok s a fiatal értelmiségiek soraiban.

A KMP forradalmi agitációjának sikereihez hozzájárult, hogy Kun Béla irányításával a magyar kommunisták összeegyeztették a tömegek napi gazdasági, politikai követeléseikért vívott harcát a hatalom meghódításáért, a proletárdiktatúráért folytatott küzdelemmel. „A párt a tömegek élén haladt, de össze is volt nőve a tömegekkel" – emlékezett erre Kun Béla. 1919 tavaszára tízezrek tartoztak a KMP soraiba, de százezrek követték jelszavait az MSZDP tagjai és a szervezetlen dolgozók közül. A párt tevékenysége hozzájárult, hogy a forradalmi helyzetben ismét a proletárok, katonák és szegényparasztok nagy tömegeit magával ragadó föllendülés bontakozott ki, de most már a szocialista forradalom célkitűzéseivel. 1918–1919 fordulóján, a nemzetközi forradalmi helyzetben ez kiegészült a több országban erősödő forradalmi föllendüléssel, s a Kárpátok felé előretörő, Ukrajnát felszabadító szovjet Vörös Hadsereg sikereivel. E tényezők együttes hatására a magyar proletariátusnak a KMP, Kun Béla vezette harca 1918 végén, 1919 első felében valóban a haladás forradalmi lehetőségét tárta fel Magyarországon.

Kun Bélának és az őt követő forradalmároknak az a felismerése, hogy a leninizmus alkalmazása választ adhat a magyar társadalom kérdéseire, utat mutathat a megoldásukhoz – ez a felismerés a századelő magyar progressziójának a legjelentősebb, máig ható, történelemformáló társadalomtudományi felfedezése volt. Kun Béla kezdeményező akciójával – az úttörő hibáival és tévedéseivel együtt – nagy szolgálatot tett. Azoknak a magyar patriótáknak a példáját követte, akik az évszázadok során az emberi haladás nemzetközi érvényű, világot formáló eszméit közvetítették hazánkban. Korának legfőbb tennivalóira irányította a figyelmet, s mozgósított megvalósításukra.

MUCSI FERENC

A SZÁZAD ELEJI PROGRESSZIÓ BALSZÁRNYÁN

ADALÉKOK KUN BÉLA PÁLYAKEZDÉSÉHEZ

Kun Béla életpályájának kezdete, ideológiai-politikai eszmélésének, újságírói tevékenységének kibontakozása, az első világháború előtti erdélyi munkásmozgalomban betöltött szerepe az utóbbi egymásfél évtized tudományos kutatásainak eredményeképpen főbb vonásaiban ma már világosan áll előttünk. További pontosításra várnak a gyermekkor és a pályakezdés egyes, még homályba vesző mozzanatai. Így nem tisztázott, mikor és miért szakadtak meg a kolozsvári egyetem jogi karán folytatott tanulmányai. A további kutatások fontos feladata, hogy folytatódjék és befejeződjék Kun Béla korai publicisztikai írásainak kritikai egybegyűjtése és – főleg – tartalmi elemzése. Ez lehetővé tenné, hogy meggyőzően kibontsuk a pályakezdő erdélyi-partiumi szocialista politikus és publicista ideológiai-politikai fejlődésének irányát és főbb állomásait. Hasonlóképpen további pontosításra, finomításra vár az erdélyi szociáldemokrata mozgalomban kifejtett gyakorlati tevékenységének feltárása is. Egyszóval: alaposan ki kell még dolgoznunk a pályakezdő Kun Béla életének, mindennapjainak, gyakorlati munkájának és kapcsolatainak széles spektrumát, mindazokat a mozzanatokat, amelyek meghatározó szerepet játszottak egyéniségének, politikai orientációjának kialakulásában, s amelyek életének további szakaszaira is döntő hatással voltak.

A továbbiakban – rövidre szabott korreferátumomban – az imént felsorolt kérdések egyikének-másikának továbbgondolásához kívánok néhány szerény adalékkal hozzájárulni.

Tudjuk, hogy Kun Béla 16 éves korától, 1902-től volt tagja a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. Szocialista meggyőződése kolozsvári környezetének: az erdélyi szociáldemokrata mozgalom vezetőinek hatására alakult ki. Házigazdája, Klein Jakab, régi szervezett munkás, a kolozsvári pártszervezet (hamarosan függetlenített) titkára volt, akinél megfordult a város szinte valamennyi szocialista vezetője, s a századfordulón induló szocialista lapok szer-

kesztői. Itt ismerkedett meg Kun Béla – többek között – Tatai Gyulával, a nyomdászok vezetőjével, és a baloldali szocialista értelmiségi Szabados Sándorral, akivel a Tanácsköztársaság idején került ismét szorosabb kapcsolatba.

A fiatal – hetedikes-nyolcadikos – gimnazista részvétele a korabeli mozgalomban minden bizonnyal kimerült a szocialista eszmék propagandájában, a párt helyi kulturális-oktatási tevékenységében való részvételben. Egyetemistaként mind aktívabb szerepet vállalt a helyi agitációs feladatokból is – s alig néhány év múltán, 1907 őszén kezdte meg féléves fogházbüntetését annak a lázító hangú röpiratnak a közzétételéért, amelyet a sztrájkoló kolozsvári kőművesek védelmében írt (az ítélet indoklása: „hatóság elleni erőszakra való felhívás").

Másodéves egyetemi hallgató volt, amikor – 1904 októberében – a fővárosi titkár megkeresésére csatlakozott a szocialista diákok szervezetéhez. Nem tudjuk, hogy a csatlakozást bejelentő levélváltáson túl volt-e további közvetlen kapcsolata a szocialista diákok budapesti szervezetével. Tény azonban, hogy a fővárosiak számon tartották Kun Bélát, sőt, a Szabó Ervin baloldali ellenzéki köréhez tartozó – szintén szocialista diák – Vágó Béla 1905 júniusában számításba vette az ellenzéki csoportosulás lehetséges tagjaként is. Az ellenzék feladatait elemző hosszabb levelében Vágó többek között így írt: „Egyébként azt hiszem, rövid időn belül két-három kitűnő erőt fogtok kapni: *Strasser* jogászt, dr. *Lőwy* Ödönt, s Kun Béla jogászt (ha Pestre megy), *amely legutóbbiról*, ki Kolozsváron tartózkodik, Lőwy csudákat mesél". Lőwy ekkor fiatal kecskeméti ügyvéd volt, a városi szociáldemokrata pártszervezet egyik vezetője. Kun Bélával való kapcsolata tartósnak bizonyult: 1918–1919-ben a *Vörös Újság* segédszerkesztőjeként tevékenykedett. Vágóról pedig talán elég megemlíteni, hogy mind a KMP megalapításában, mind – népbiztosként – a Tanácsköztársaság irányításában Kun Béla legközvetlenebb munkatársai közé tartozott.

De szólnunk kell a század eleji kapcsolat másik oldaláról is. Arról, hogy Kun Béla maga is igyekezett lépést tartani a szocialista diákszervezet akcióival, tanulmányozni kiadványait, mindenekelőtt a legfőbb tekintély, Szabó Ervin írásait. Kun Béla 1905-ben cikket közölt a román nemzeti mozgalomról. Érdekes írásában (még visszatérünk rá) foglalkozik az 1848-as magyar forradalom osztályerőviszonyaival is. S a kutatót itt éri a meglepetés. Kun Béla teljes egészében átveszi – egyik, éppen központi gondolatában – és szó szerint is alkalmazza Szabó Ervinnek az 1904 decemberében a *Huszadik Század*ban megjelent értékelését a kérdésről („Jegyzetek

a magyar forradalomról"). „A magyar forradalmat csak úgy érthetjük meg, ha annak tekintjük, ami valóban volt: a középnemességnek a nagybirtokos osztály ellen folytatott osztályharca befejező fázisának" – írta Szabó Ervin. Kun Béla cikkében pedig ez áll: „Tekintsük a magyar forradalmat annak, ahogy az egyedül megérthető: a középnemességnek a nagybirtokos osztály elleni osztályharca befejező fázisának." Az átvétel nem szorul bizonyításra. Eltekintve most a kérdés tartalmi részétől, attól, hogy Szabó Ervin tévedett 1848 osztálytartalmának megítélésében (mint Molnák Erik és Révai József bebizonyították: nem ismerte fel a középnemesség polgárságot helyettesítő funkcióját), a magyar forradalom Szabó Ervin-i értékelésének átvétele világosan mutatja Kun Béla párton belüli orientációját, eszmei-politikai kapcsolatát a Szabó Ervin vezette szocialista diákmozgalomhoz s a vajúdó-formálódó párton belüli ellenzéki csoportosuláshoz.

Ezt a kapcsolódást erősítette Gárdos Mariska 1905 nyári kolozsvári tartózkodása is. Gárdos Mariska Szabó Ervin és szocialista diáktanítványai közvetlen baráti köréhez tartozott; Kolozsvárott – Kun Bélával együtt – derekasan kivette részét a keresztényszocialista szervezkedés elleni éles küzdelemből. Megemlítjük még: a szocialista diákokkal való kapcsolatra utal az a tény is, hogy Kun Béla már 1905 tavaszán terjedelmes cikkben méltatta az év őszén Budapestre összehívandó nemzetközi antialkoholista kongresszus tervét. Az antialkoholista mozgalomban a szocialista diákok aktív szerepet játszottak; a kongresszus szervezője Madzsar József – Jászi Oszkár sógora – volt. Velük – Szabó Ervin révén – szintén szoros kapcsolat jött létre. Arra nincs adatunk, hogy Kun Béla részt vett-e a kongresszus munkájában.

A fiatal Kun Béla szemléletének, egyéniségének alakulását meghatározó tényezők között – forrásértékű emlékezéseiben – Kun Béláné nagy jelentőséget tulajdonít „Erdély bonyolult történelmének, forradalmi múltjának, a századfordulón egyre erősbödő osztály- és nemzetiségi harcoknak, az erdélyi városok . . . pezsgő szellemi, politikai életének". Vegyük szemügyre ennek az alapvető jelentőségű megállapításnak egyik mozzanatát: a közvetlen környezet hatását.

Kun Béla szülőföldje, a Szilágyság, s közelebbről gyermekkorának színhelye: Lele község vegyes, magyar–román lakosságú terület volt. Maga a ház is, amelyben gyermekkorát töltötte, egy román család portájával volt szomszédos; a gyermekek összejártak. A faluban a magyar és a román szó egyaránt az érintkezés nyelve volt. Hasonló volt a helyzet a járási székhelyen, Szilágycsehiben is, ahol a gyermek anyai nagyszülei éltek, s ahol Kun Béla – feltehetően –

az elemi iskola első két osztályát végezte. Érdeklődése a nemzeti-nemzetiségi problematika, mindenekelőtt a román nemzeti mozgalom kérdései iránt tehát közvetlenül levezethető gyermekkori környezetéből, családi kapcsolataiból. Megjegyezzük, hogy Kun Béla még kolozsvári egyetemi hallgató korában is kapcsolatban állt – feltehetően szüleinek ismeretségi köréből – a román nemzeti párt szilágycsehi szervezetének elnökével, Gheorghe Pop Băşeştivel (akit, mellesleg, éppen ebben az időben fogtak perbe). Magán az egyetemen is érintkezett a politizáló román hallgatókkal. Évfolyamtársa és barátja volt Emil Isac, az erdélyi román irodalom későbbi kiemelkedő szocialista publicistája és költője. Ennek atyja, Aurel Isac ügyvéd, a Memorandum-per vádlottainak egykori védője, visszaemlékezései szerint, szívesen látta házában fia haladó szellemű román és magyar kollégáit, akik közül – feltehetően – Kun Béla sem hiányzott.

1905 tavaszán – Kun Béla újságírói tevékenységének kibontakozása idején – ez az érdeklődés konkrét elméleti-politikai állásfoglalás formájában is kifejezésre jutott. A *Kolozsvári Friss Újság*ban április 29-én „Nemzetiségek és demokrácia" címmel terjedelmes cikke jelent meg. (Erre utaltunk a Szabó Ervinnel való kapcsolatainak tárgyalásakor.) Kun Béla ebben a cikkében azt bizonyítja, hogy a magyar történelmi pártok közjogi követeléseivel szemben a demokratikus átalakulás követelményei „az oláhok jelenlegi programjában" lelhetők fel, abban a programban, amelyet a román nemzeti párt 1905 januári, nagyszebeni gyűlésén fogadtak el. Ez olyan célkitűzéseket tartalmaz, amelyek – megvalósulásuk esetén – lehetővé teszik a nemzetiségek arányos képviseletét egy megreformált, demokratikus parlamentben. E program eredete – fűzte hozzá – visszanyúlik 1848-ra, a balázsfalvi gyűlés idejére, amely a magyar nemzetállam programjával való szembenállástól eltekintve „teljesen megegyezik a magyar reformerek törekvéseivel".

Cikkében a magyar és a román nemzeti mozgalom szembekerülésének okát a magyar nemesi uralkodó osztály és a román jobbágytömegek osztályellentétében jelölte meg, abban a tényben, hogy „az osztályellentét itt a nemzeti ellentét formájában nyilvánult meg".

A cikk egyértelműen mutatja, hogy a fiatal publicista lényegében helyesen, marxista módon tisztázta a nemzeti-nemzetiségi kérdés és a politikai demokrácia elvi összefüggéseit s erősítette azt a gyakorlati-politikai felismerést, hogy a demokratikus haladás előmozdításának és a nemzeti ellentétek megoldásának egy az útja: a közös küzdelem az ország demokratikus átalakításáért. Ennek az ál-

lásfoglalásnak gyakorlati jelentősége 1905 nyarán–őszén mutatkozott meg. A kormányzati válságban a nemzetiségi pártok – elsősorban a román nemzeti párt – tartózkodó magatartást tanúsítottak, általában nem csatlakoztak nyíltan a „darabontokhoz", de a „nemzeti ellenállást" hirdető, soviniszta vezetésű ellenzéki pártszövetséggel való együttműködést elutasították. A szociáldemokrata párthoz hasonlóan azt követelték, hogy a parlamenti többség – az ellenzéki pártszövetség – vegye programjába legfőbb követelésüket: a választójog reformját, s akkor ők is szembefordulnak a dinasztikus érdekeket képviselő félabszolutista kormánnyal.

1905 szeptemberében – a kormány átmeneti lemondása idején – bár a román nemzeti párt és a szociáldemokrata párt között nem alakult ki közvetlen együttműködés, de a budapesti szocialista diákok és a román egyetemi hallgatók között ezen az elvi alapon gyakorlati együtthaladás jött létre, feltehetően a két pártvezetés hivatalos jóváhagyásával. Ezt bizonyítja, hogy a román nemzeti párt tekintélyes lapja, az aradi *Tribuna* elsőként tudósított a közös választójogi tüntetés tervéről; a lezajlott közös gyűlésről és tüntetésről pedig a *Népszava* mellett a *Kolozsvári Friss Újság* október 1-jei számában Kun Béla közölt hírt. (Ez egyben további bizonyíték a szocialista diákokkal fenntartott kapcsolataira is.)

Ezek a mozzanatok – bármilyen töredékesek is – egyértelműen utalnak arra, hogy Kun Béla számára a nemzeti-nemzetiségi kérdésnek és a kérdés demokratikus megoldásának már ideológiai-politikai nézeteinek formálódása idején is igen nagy jelentősége volt. Nyilvánvaló és érthető tehát, hogy a népek önrendelkezési jogának internacionalista elismerése sem 1918–1919-ben, sem a későbbiekben nem taktikai megfontolásokból fakadt, hanem gyakorlati tapasztalatokon alapuló mély meggyőződéséből.

Az elmondottakból világosan kiderül a fiatal Kun Béla alapvető ideológiai-politikai orientációja. Baloldali szocialista meggyőződése – mint részben már láthattuk is – korántsem zárta ki, ellenkezőleg, felerősítette azt az igényét, hogy a korabeli magyar szellemi élet haladó képviselőivel aktív, jó viszonyt építsen ki.

Kolozsvári diákként, majd egyetemi hallgatóként és újságíróként a magyar szellemi élet számos kiválóságával került kapcsolatba. Első helyen a neves kolozsvári tanárt és irodalmi lapszerkesztőt, Kovács Dezsőt említjük, akinek nagy szerepe volt abban, hogy a tehetséges, jó íráskészségű fiatalember alapos irodalmi képzést kapott. Nem utolsósorban neki is szerepe volt abban, hogy a hetedik és nyolcadik osztályban Kun Béla nyerte meg a gimnázium évente kitűzött, rangot jelentő irodalmi pályázatát.

Az egyetem padsoraiban tanáraként, a szociáldemokrata munkástanfolyamokon előadótársaként ismerte és tisztelte Somló Bódogot, akinek professzori kinevezését szép hangú méltatásban üdvözölte a *Kolozsvári Friss Újság*ban. „Vele új szellem költözik a tudományegyetem jogi fakultására – írta –, a modern társadalomtudomány, a természettudományi világnézet szelleme... Somló... alapos tudásával, széles ismeretkörével egyike az első magyar szociológusoknak." Az egyetem másik híres professzorával, Apáthy Istvánnal is kapcsolatba került. 1905-ben még a keresztényszocialisták elleni küzdelemnek kívánta őt megnyerni; az első világháború előtti években már közös népgyűlésen együtt harcoltak Tisza István reakciós sajtótörvény-tervezete ellen.

Kolozsvári újságíróként – színvonalas színikritikái révén – közeli barátságba került a kolozsvári Nemzeti Színház neves, haladó szellemű igazgatójával, Janovics Jenővel, akinek „A magyar dráma irányai" című esszékötetéről alapos méltatást közölt a *Népszavá*ban (ez volt egyébként Kun Béla első írása a szociáldemokrata párt központi lapjában, 1907. december 27-én). Janoviccsal összekötötte őt a kolozsvári szociáldemokrata pártszervezet kezdeményezésére indított vasárnap délelőtti munkás-matinék sorozata is, amiről a *Kolozsvári Friss Újság*ban Kun Béla több alkalommal is igen elismerően emlékezett meg.

Nagyváradi újságíróskodása idejéből is több olyan tartós ismeretségéről tudunk, amelyek révén szoros szálakkal kötődött a hazai progresszió kiváló képviselőihez. A szocialista Ágoston Péter jogakadémiai tanár mellett ott, akkor került meleg elvtársi-baráti kapcsolatba Vántus Károllyal, akivel a Tanácsköztársaság idején is szorosan együttműködött. Várad volt a *Holnap*osokkal, Emőd Tamással és Dutka Ákossal kötött barátságának is színhelye. Talán általuk is elevenedik fel hajdani diákkori kapcsolata Ady Endrével, aki „Új versek" című kötetével, ekkor már a magyar progreszszió elismert szellemi vezére volt.

S itt kell szólnunk végezetül röviden Ady Endre és Kun Béla kapcsolatáról is. Első találkozásuk 1894 őszére esik. Ekkor kerül a mindössze nyolc és fél éves Kun Béla a zilahi református kollégium előkészítő osztályába. Az akkori szokásoknak megfelelően a kollégiumba érkező kisdiákok mellé felfogadtak korrepetitornak egy felsős diákot, aki a tanulásban segítségére volt. Ezt általában meg is fizették. Zilahi jó ismerőseinek ajánlására az apa az iskola eminens diákját, az érettségi előtt álló Ady Endrét kérte fel. A nagydiák és a kisiskolás kapcsolatáról nincsenek megbízható adataink, de egy jó évtizeddel később – 1907-ben – együtt dolgoztak a *Budapesti*

Napló szerkesztőségében (ahol Kun Béla mintegy nyolc hónapot töltött el). Ekkori találkozásukról nincsenek adataink. De egyik levelében, amelyet 1907 végén a szegedi Csillag-börtönből írt Marton Istvánnak, a *Népszava* korán elhunyt fiatal munkatársának, Kun Béla megemlíti, hogy „Ön és Ady Endre azok, akik megemlékeztek rólam rabságomban". Ady „megemlékezését" – bizonyára a fogházba küldött levelét – nem ismerjük, de maga a tény mindenesetre azt bizonyítja, hogy jó szívvel volt egykori tanítványa s a *Budapesti Napló*nál dolgozó fiatal újságíró kollégája iránt. Feléledő kapcsolatukat néhány esztendő múlva Kolozsvárt is a szívélyes jó viszony jellemezte.

Az első világháború előtti években Kun Béla kolozsvári betegpénztári tisztviselőként is tovább építette kapcsolatait a város baloldali értelmiségével. Ebben a tekintetben támaszkodhatott a munkásbiztosító főorvosának, dr. Lukács Hugónak a segítségére, aki Ady Endre régi barátja és kezelőorvosa is volt. Ez a kapcsolat is bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy Kun Béla most gyakrabban találkozhatott Adyval s ennek folytán közelebbi nexusba is kerülhetett vele. Erre utal nemcsak Németh Andor emlékezése, aki szerint őt Kun Béla mutatta be Ady Endrének, hanem Ion Bradnak Isacról írt életrajza is, amelyben elmondja, hogy Isac Ady Endrével a kolozsvári New York-kávéházban találkozott először, ahol az országos hírű költőre régi barátjával és hajdani egyetemista társával, Kun Bélával együtt várakozott. A kolozsvári New York-kávéházi beszélgetések, viták emlékét őrizhette Adynak az a fényképe, amelyet személyesen dedikált: „Kun Bélának szeretettel – Ady Endre." A kép évekig díszítette Kun Béla otthonát, mígnem a háború alatt elkallódott.

Remélhető, hogy ezek a Kun Béla pályakezdésének egyes mozzanataira, ideológiai-politikai fejlődésének néhány jellegzetes kérdésére, mozgalmi orientációjára és a korabeli magyar szellemi életben elfoglalt helyére, személyi kapcsolataira vonatkozó vázlatos utalások újabb impulzusokat adnak ahhoz, hogy Kun Béla pályaképét további kutatásokkal az eddigieknél árnyaltabban, sokoldalúbban rajzoljuk majd meg.

KUN BÉLA – AZ INTERNACIONALISTÁK KATONAI MOZGALMÁNAK KEZDEMÉNYEZŐJE

A nemzetközi munkásmozgalom történetével foglalkozók számára önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy miért nem az ugyancsak cári fogságba esett Otto Bauer vált az Oroszországban kibontakozó hadifogoly internacionalista forradalmi mozgalom vezetőjévé. Elméleti munkásságát orosz fordításban is ismerték, s személyes kapcsolatok fűzték az oroszországi szociáldemokrata mozgalomhoz. Miért Kun Bélának juttatta a történelem ezt a szerepet, aki az oroszországi szociáldemokrata munkásmozgalom valamennyi áramlatánál ismeretlen embernek számított?

A kérdésre a történelem rideg tényei adják meg a választ. Bauer fogságba esése után az irkutszki hadkerületbe került. Irkutszkban és környékén az oda száműzött mensevikek befolyása volt erős, kapcsolata azokkal alakult ki, ami meghatározóvá vált oroszországi tartózkodásának idejére. E mensevik kapcsolatai segítették ahhoz, hogy 1917 második felében, még a petrográdi felkelés előtt, hazatérhetett. S a fogolycsere keretében hazatérő Bauer a kibontakozó oroszországi eseményekben már nem vehetett részt, sőt a monarchia összeomlásáig folytatta katonai szolgálatát.

Kun Béla fogságba esése után az omszki hadkerületbe került. Ott bontakozott ki a bolsevik száműzöttek vezetése alatt álló illegális Forradalmi Katonai Szövetség tevékenysége. Ennek hatása érezhetővé vált a Petrográd közvetlen védelmét ellátó Északi Front csapatainak soraiban, amelyek kiegészítése, pótlása részben az omszki hadkerületből történt. Oda tartozott a több mint hetvenezer katonát számláló tomszki helyőrség is, amely részben a Rigát védő 12. hadsereg kiegészítését végezte, amelynek soraiban később elsőnek szilárdult meg a bolsevikok befolyása.

A Narimból Tomszkba bevonuló bolsevik száműzöttek nem szabotálták katonai kiképzésüket, hanem igyekeztek helytállni, s ezzel megnyerték a kiképzésüket végző tiszthelyettesi állomány egy részének a szimpátiáját is, akikre később majd támaszkodni tudnak. A mensevikektől eltérően az imperialista háború polgárháborúvá

változtatásának álláspontján állottak, s ezért a katonai ismeretek elsajátítására törekedtek. Hamarosan megnyerték a legénység jelentős részének az aktív támogatását. Felvették a kapcsolatot a helyőrség által őrzött hadifogoly legénység internacionalista érzelmű részével, s lépéseket tettek a tiszti táborban levő internacionalista-szociáldemokrata értelmiségiekkel való kapcsolat felvételére is. Kun Béla a ma is aktív tudományos tevékenységet folytató I. I. Minc szovjet akadémikussal való beszélgetés folyamán a harmincas évek elején elmondta, hogy egy németül tudó orosz katona közvetítésével került kapcsolatba a Forradalmi Katonai Szövetség bolsevik frakciójával, melynek élén a németországi és ausztriai emigrációt megjárt Nyikolaj Nyikolajevics Jakovlev állt. Ehhez a frakcióhoz tartozott Vlagyimir Mihajlovics Koszarjev, Gorkij Capriban rendezett iskolájának egyik munkáshallgatója. 1917-től mindketten a bolsevik Központi Bizottság meghatalmazottai voltak Szibériában.

A februári forradalom alkalmával megalakult katonaküldöttek szovjetjeiben a vezetés kezdetben általában az eszerek és a mensevikek kezébe került. Tomszkban, ahol nagyipari proletariátus alig volt, a helyi szociáldemokrata szervezet gyengesége miatt a forradalmi események irányítását a bolsevik katonai frakció ragadta magához. A megalakuló katonaküldöttek szovjetjében kezdettől fogva a bolsevikok befolyása érvényesült, melynek megtörésére a későbbiekben az Ideiglenes Kormány több kísérletet tett. A helyőrség demokratizálása megtörtént, a katonai és a tiszti bizottságok a cárizmus megdöntésének hírére azonnal megalakultak. Hasonló század- és táborbizottság alakult a hadifogoly legénységnél, sőt magában a tiszti táborban is, ahol Kun Béla élt. Az önkényuralom megdöntését ünneplő s a forradalmi harcban elesettek emlékének tisztelgő tömegfelvonuláson – melyen az egész hetvenezres helyőrség részt vett – március 10-én felvonult a hadifogoly legénység is. A hadifogoly tisztek a tomszki burzsoáziához igazodtak, s mereven elzárkóztak a részvételtől. A németekkel való különbékét várták, mely lehetővé teszi majd a forradalom leverését és a cár visszatérését a trónra.

Kun Béla és még hat szociáldemokrata hadifogoly tiszt civilben vett részt a tüntetésen. A tomszki egyesült szociáldemokrata pártszervezet bolsevik titkárának, A. Petrenkónak visszaemlékezése szerint Kun a felállított egyik tribünről beszédet is mondott. Ezt megerősítik a hazatért tisztek vallomásai is. Ezekből a részletek is megismerhetők. Az internacionalista-szociáldemokrata legénység, mely kapcsolatban állott Kun Bélával, a sapkarózsáját – úgy,

ahogy ezt az orosz katonák tették – piros szalaggal vonta át. A tüntetés egyben az orosz munkássággal és forradalmi katonasággal szolidáris internacionalista hadifogoly-mozgalom egyik első nyílt seregszemléjévé is vált. A tiszti táborban Kun Bélától és társaitól igazoló jelentést követeltek, számítva a cár visszatérésére és a várható felelősségre vonásra.

Kun Béla és társai vállalták a felelősséget, s kiálltak politikai meggyőződésük mellett. Részt vállaltak az orosz hadsereg demokratizálásának folyamatából s ennek a hadifoglyokra való kiterjesztése mellett szálltak síkra. A katonabizottságok intézményének bevezetése a pártpolitika behatolását jelentette a hadsereg soraiba, amitől például a Habsburgok következetesen elzárkóztak. Létrehozásukat az osztrák–magyar hadsereg forradalmasításának első lépéseként értékelték az uralkodóhoz hű tisztek is, s határozottan felléptek ellene.

Fellépett a hadsereg demokratizálási folyamatának a hadifoglyokra történő kiterjesztése ellen Gucskov hadügyminiszter is. Ilyen értelmű parancsot bocsátott ki, amit Tomszkban a katonaküldöttek szovjetje, s főleg annak bolsevik frakciója igyekezett szabotálni. Munkajogi ügyekben, a hadifoglyok betegbiztosításának, bérezésének kérdésében azonban nem lehetett megkerülni a városi és kormányzósági intézményeket, ahol viszont az eszerek és mensevikek befolyása érvényesült. Vezető funkciót töltött be ezekben az intézményekben az egyesült szociáldemokrata szervezet mensevik elnöke, A. Naumov, aki megkísérelte Kunt szembeállítani a bolsevik katonai frakcióval, amellyel az addig kapcsolatban állott.

1917 nyarán határozott formában megindult Tomszkban a bolsevikok és mensevikek szervezeti elhatárolódása, ami hamarosan önálló bolsevik szervezet megalakításához vezetett. A Kun vezette internacionalista csoport az elhatárolódás után (mint a zimmerwaldi mozgalom baloldali irányzatát követő „kezdeményező" csoport) a bolsevik pártszervezet keretébe került s még az októberi forradalom előtt élénk szervező- és propagandamunkát folytatott. A tomszki bolsevik katonai frakció, majd önálló pártszervezet lényegében kikísérletezte azt a politikát, amit a szocialista forradalom győzelme után a nemzetiségi és osztályszempontból meglehetősen tarka hadifogolytömeggel kapcsolatban a szovjethatalom folytat majd. Ennek elvi alapjai összhangban álltak a bolsevikoknak a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiben elfoglalt állásfoglalásaival. Lenin áprilisi tézisei után a tervezett III. Internacionálé előharcosait látták az orosz munkásokkal, forradalmi katonákkal

szolidaritást vállaló internacionalistákban, így személy szerint Kun Bélában is.

A Szovjetunióban rendelkezésemre bocsátották a tomszki levéltárban őrzött parancsokat, melyek alapján 1914-től kezdve kialakították azt a táborrendet, amelynek körülményei közé Kun Béla is került. A hadifoglyokat szigorúan nemzetiségek szerint választották szét és helyezték el a barakkokban. A nemzetiségeket pedig két kategóriára osztották, ami megfelelt nemcsak a cárizmus, hanem az antant irányzatú burzsoá ellenzék politikai elképzelésének is. Az egyik kategóriához a „baráti" nemzetiségek köréből kikerült hadifoglyok tartoztak, a másikhoz az „ellenséges nemzetek". Ez utóbbiak közé számítottak a németek, az osztrákok, a magyarok, a zsidók és a törökök. A bánásmód is eszerint alakult. A bolsevikok voltak azok, akik ennek – az elhelyezésben, bérezésben és ellátásban is érvényesülő – megkülönböztetésnek véget vetettek, s a hadifoglyok között a határokat osztályalapon húzták meg. Tekintettel voltak ugyanakkor a nemzeti sajátosságokra is, hisz a nemzetiségi kérdés élő probléma volt a hatalmas helyőrségben, de magában Tomszkban is. Kun Béla már otthon is a munkásmozgalom és a nemzetiségi mozgalom demokratikus szárnyának együttműködését sürgette a választójogi harcban. Az orosz fogságban ez a tapasztalata oly értékké változott, mely megalapozta gyors kiemelkedését a helyi internacionalista vezetők soraiból. Kun Bélát partnerként fogadták el a csehszlovák szociáldemokraták, a román szocialisták és parasztpártiak, a német és az osztrák szociáldemokrata hadifogoly munkások. Kun azt kereste, ami összeköti a különböző nemzetiségű dolgozókat, messzemenő megértést tanúsított a Habsburg-birodalom elnyomott nemzeteinek szabadságtörekvései iránt, s a lenini nemzetiségi politikában megoldást látott a monarchiát feszítő problémákra is.

A hadkerületek központjaiban, de Moszkvában és Petrográdon is keresték azokat a hadifogoly internacionalista-szociáldemokrata pártmunkásokat, akiket a különböző nemzetiségek is elfogadnak partnerekként. Keresték azokat, akik már a februári forradalom után a gyakorlatban dolgoztak a hadifogoly bizottságokon belül a bolsevik befolyás érvényre juttatása érdekében. 1918. január 4-én találkozunk Kun Béla nevével a moszkvai hadkerület internacionalista-szociáldemokrata bizottsága ülésén felvett jegyzőkönyvben, amin részt vett a moszkvai pártbizottság képviselőjén kívül a hadifogoly ügyek akkor kinevezett komisszárja is. Itt merül fel az internacionalista-szociáldemokrata bizottságon belül alakítandó bolsevik csoport kérdése, ami Tomszkban már rég megoldott probléma

volt. Ekkor vetődött fel a hadifogoly forradalmi mozgalom országos méretű koncepciója. Ez a tárgya annak az első találkozásnak is, amely 1918. január 13-a előtt jött létre Kun Béla és Lenin között. A találkozót Lenin kezdeményezte. Egyik résztvevője, Mihályfalvy Pál ma is él Budapesten. Január 13-án ugyanis egy kibővített értekezleten tárgyalták meg a moszkvai hadkerületben a hadkerület képviselőinek, a moszkvai pártbizottság meghatalmazottainak részvételével a forradalmi internacionalista hadifogoly-mozgalom alapvető célkitűzéseit. Ezen Kun Béla már mint a külügyi népbiztosság megbízottja és a pétervári internacionalista-szociáldemokrata szervezetek képviselője vesz részt. Az akkori internacionalista vezetők között még „unus inter pares", de a külügyi népbiztosság sajtóosztályán elfoglalt állása bizonyítja, hogy élvezi a szovjet kormány bizalmát, szerkeszti a szovjet kormány orgánumaként megjelenő lapot, a *Nemzetközi Szocialistát*, amit félmilliós példányban nyomnak és a fegyverszünet után elsősorban a fronton terjesztenek, de jut belőle a hadifoglyok elhelyezési körleteibe is.

Közben viharos iramban folyik a régi hadsereg leszerelése, a hadifoglyok zömét elbocsátják munkahelyükről. Kell a munkahely a leszerelőknek. A munka nélkül maradt hadifoglyok visszakerülnek a hadsereg körletébe. A tartalékezredek kaszárnyáiban elfoglalják azokat a helyiségeket, amelyekből a tartalékosok immár hazatávoztak. A felszámoló tartalékezredek ezredbizottságai felhasználják a hadifogoly legénységet a hadtápszolgálat ellátására, beosztják őket őrszolgálat ellátására is, sőt nem egy esetben megbízzák saját tisztjeik őrzésével is. A kérdés, hogy milyen politikai cél érdekében használják fel ezt a hadifogoly tömeget, izgatta minden politikai irányzat fantáziáját, azokét, akik a szocialista forradalom győzelmével elvesztették a hatalmat, s azokét is, akik megszerezték azt. Ezért nem volt mellékes, hogy milyen politikai párt befolyása alá kerülnek a szovjet hatalom által immár engedélyezett hadifogoly-bizottságok, s a megalakuló hadifogoly szakszervezetekben – melyeket az osztrák–magyar pártszervezési tradíció alapján pártszervezeteknek is tartottak – kik szerzik meg a befolyást, a scheidemannisták, a kautskysták vagy azok, akik Lenin poltikai vonalához igazodnak.

A breszti béketárgyalások alatt a hadifogoly-gyűléseken valamennyi irányzat hallatta a hangját. Amikor azonban a tárgyalások megszakadtak, s a német csapatok támadásba mentek át, a helyzet megváltozott. A hadiállapot teljes mértékben visszaállt, a hadifogoly-bizottságok tekintélyes része újjáalakult. Forradalmi bizottságok alakultak, melyekbe csak azokat vonták be, akik hajlandók

voltak harcolni is a kivívott oroszországi szovjethatalom megvédéséért. A Kun Béla szerkesztésében megjelenő *Nemzetközi Szocialista* 1918. február 23-i száma lángoló felhívással fordult a magyar hadifoglyokhoz. „Be mindenki a magyar forradalmi hadseregbe, forradalmi magyar csapatok állítsák meg útjukban a rablók siserahadát!" – adta ki a „Toborzó" a jelszót, számítva arra a nemzeti érzésre is, ami az önálló magyar hadseregért folyó politikai küzdelemből a magyar baka tudatában is derengett. Ez is mutatja azt, hogy Kun ezúttal tudatosan is számított arra, hogy a felhívással fegyverbe tudja állítani a küszöbönálló magyarországi polgári demokratikus forradalom politikai hadseregének hadifogságba esett tekintélyes részét. Tehette ezt azért is, mert a Függetlenségi Párt Károlyi vezette szárnya sem a cárizmus, sem az Ideiglenes Kormány alatt nem kapott a csehekhez hasonló módon Oroszországban legalitást. A szovjethatalom egyedül a magyar kommunista sajtónak biztosíthatott megjelenést. A függetlenségiek ez irányú próbálkozásai ellen a nemzetiségiek határozottan tiltakoztak.

A különböző nyelvű felhívások nyomán összesen százötvenezer hadifogoly fejezte ki készségét, hogy hajlandó fegyverrel is támogatni Lenin kormányát. Az osztrák–magyar vezérkar felmérése szerint ebből 85 000 volt a magyar, vagyis a jelentkezők 56–57 százaléka. Ha figyelembe vesszük, hogy az összes hadifoglyoknak 25–27 százaléka, vagyis egynegyede volt csak magyar, akkor nagyon is világosan lemérhető, hogy Kun Béla irányítása alatt a magyarok között végzett toborzómunka ekkor különösen eredményes volt. Kun lelkesen számolt be a sikerről Leninnek, aki viszont az erőviszonyok realitásáról és a béke aláírásának elkerülhetetlenségéről igyekezett őt tájékoztatni és meggyőzni. Lenin igazáról Kun a narvai frontszakaszon győződött meg, amikor a Pór Ernővel szervezett osztagát szétverték.

A mozgósítás, a toborzás s az elért eredmény egyáltalán nem volt haszontalan. A németek beszüntették támadásukat. Az előzőleg a németektől független különbékére is hajlandó monarchia nem vett részt a Szovjet-Oroszország elleni támadásban, s bizonyos ingadozás után küldött csak csapatokat „kenyérszerzés" címén a közben függetlenné lett Ukrajna területére. Az osztrák–magyar hadvezetés el kívánta ugyanis kerülni, hogy az osztrák–magyar csapatok közvetlen harci érintkezésbe kerüljenek a szovjet-orosz Vörös Hadsereggel, melynek soraiba 85 000 magyar hadifogoly jelentkezett. Kunnak ez a katonai teljesítménye sokáig élt a szovjet köztudatban. Erről tanúskodik a Vörös Zászló érdemrenddel való kitünteté-

sének 1927-ben kelt indoklása is: „A külföldi munkások első osztagának szervezője a német imperialista megszállók ellen."

A békeszerződés aláírása lehetetlenné tette a jelentkezők besorolását a Vörös Hadseregbe, zömük a régi hadsereg tartalékezredeinek a körletében maradt. Frontszolgálatukat zömmel csak a csehszlovák lázadás kirobbanása után kezdték meg.

A német támadás elhárítása alkalmával még forradalmi magyar alakulatok felállítására is gondoltak, a „demokratikus ellenforradalom" kirobbanása után, melyhez a jelet a csehszlovák hadtest lázadása adta meg, teljesen elejtették a magyar forradalmi alakulatok felállításának tervét. Kimondottan soknemzetiségű internacionalista egységek és alegységek indultak ezúttal a frontra, hangsúlyozva ezzel azt is, hogy nem a csehszlovák nemzeti önrendelkezés ellen folyik a küzdelem, hanem az oroszországi munkás-paraszt hatalom ellenségei ellen.

Egy korreferátum keretei szűkek ahhoz, hogy minden fontos kérdéssel foglalkozzanak, melyek bemutatják Kun Bélát, mint az internacionalisták vezetőjét. Ezt „Kun Béla a forradalmi Oroszországban" című, jelenleg kéziratban levő kismonográfiámban kísérlem meg vázolni.

KUN BÉLA A SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN MŰKÖDŐ KÜLFÖLDI KOMMUNISTA CSOPORTOK FÖDERÁCIÓJÁNAK ÉLÉN

A volt hadifoglyok mozgalmában 1918 tavaszára alapvetően két irányvonal rajzolódott ki. Az egyik irányzat képviselői – a hazájuk jobboldali centrista szociáldemokrata vezetési hagyományaiknak megfelelően – a Szovjetunió területén élő egykori hadifoglyok olyan szervezeteit akarták létrehozni, amelyek tevékenysége csupán a tagok érdekvédelmére korlátozódott volna. A másik irányzat a Szovjet-Oroszországban élő külföldi kommunisták – akik között az egyik legtekintélyesebb és elméletileg legfelkészültebb Kun Béla volt – a bolsevik párt ideológiai és politikai platformján álló kommunista csoportok megalakításáért harcoltak.

E két irányzat éles harcában az az irányzat aratott győzelmet, amelynek egyik vezetője Kun Béla volt. Feltételezhető, hogy Kun nagy szerepet játszott az internacionalista szociáldemokrata hadifoglyok konferenciájának előkészítésében és lebonyolításában, amely 1918. március 14-én zajlott le Moszkvában. A konferencia megnyitásának napján – 1918. március 14-én – a *Szocial-gyemokrat* közölte Kun Béla cikkét, amelyben lényegében körvonalazódott a külföldi csoportok föderációjának gondolata. „Élve azzal a szabadsággal, amelyet a szovjet köztársaság minden parasztnak és minden munkásnak biztosít, az Oroszországi Kommunista Párt keretein belül megalakítjuk a magyar, német, román stb. szekciót, és föderatív szervezetben folytatjuk forradalmasító munkánkat" – írta.

1918. március 15-én létrejött a román kommunista csoport, március 24-én a magyar, április 12-én a német, május 16-án a délszláv, május 25–28-án a csehszlovák, augusztusban a francia, októberben pedig a délszláv csoportból kivált a bolgár. 1918. november 28-án megalakult az angol–amerikai csoport, 1919 júniusában az olasz. Valószínű, hogy Kun Béla közreműködött e csoportok létrehozásában. Mindenesetre tény, hogy részt vett és beszédet mondott a csehszlovák kommunista csoport alakuló ülésén, amelyet 1918. má-

jus 26-án nyitottak meg Moszkvában. Beszédét közölte a *Průkopník svobody* 1918. június 7-i száma. Kun hangsúlyozta: „Elvtársak, nekünk mindnyájunknak, cseheknek, németeknek, magyaroknak és lengyeleknek egy közös hazánk van ... Ez a haza a szocialista világköztársaság lesz. Jelenleg e hazáért folytatott harc küszöbén állunk. Legyetek egységesek a nemzetközi burzsoázia ellen folytatott harcban."

E gondolatok jegyében jött létre 1918 májusában az OK(b)P külföldi csoportjainak föderációja. „Az OKP Központi Bizottsága jóváhagyta a föderáció létrehozását, mint a külföldi kommunisták irányító szervezetét, és az májusban Kun Béla elnöksége alatt megkezdte működését" – olvasható a VIII. kongresszuson elhangzott, a föderáció 1918. évi munkájáról szóló beszámolóban.

Az OK(b)P Központi Bizottsága nagy önállóságot biztosított a külföldi kommunista csoportok szervezeteinek önnön belső problémáik megoldásában és a szovjet köztársaságban élő külföldi proletárok közti agitációban. Ugyanakkor nagy figyelemmel kísérte munkájukat Szverdlov, a párt Központi Bizottságának titkára, segített a föderáció szervezeti szabályzatának kidolgozásában. A tervezetre Szverdlov a következőket írta: „ ... átnézni és előterjeszteni a mi elképzeléseinket a párthoz tartozó különböző csoportokat egyesítő szervezet tervezetéről".

Valószínű, hogy Kun Béla is részt vett a föderáció szervezeti szabályzatának kidolgozásában. Jellemző, hogy az egyik fő feladat, amelyet a föderáció elé tűztek, az volt, hogy nyújtson segítséget a külföldi munkásmozgalomnak, koordinálja a különböző nemzetiségű internacionalistáknak országaik forradalmi harcában kifejtett erőfeszítéseit. A szervezeti szabályzat tervezete rámutatott arra, hogy a föderáció tevékenységének alapelve „a Németországban és az Osztrák–Magyar Monarchiában zajló forradalom kérdéseinek összehangolása. Közös taktika kialakítása a proletariátus önálló fellépése céljából."

A külföldi csoportok föderációjának egész tevékenysége a demokratikus centralizmus és a párton belüli demokrácia lenini elvein alapult. Az egyes csoportok két-két képviselővel rendelkeztek, és elismerték a föderáció főhatóságát minden elvi és taktikai kérdésben.

Kun Béla, a föderáció elnöke közvetlenül foglalkozott a volt hadifoglyok különböző nemzetiségű csoportjai közötti agitáció és propaganda kérdéseivel, a föderáció szekciói és a honi kommunista szervezetek közötti kapcsolatok problémáival, továbbá azzal, hogyan lehet felhasználni az internacionalisták tömegszervezeteit a

külföldi munkások közti agitációban. Tevékenysége kiterjedt agitátorok és futárok küldésére, a Vörös Hadsereg internacionalista csapatainak megszervezésére és a polgárháború különböző frontjaira küldésére, az internacionalista vörös katonák politikai nevelésére.

Kezdetben a föderáció főként tagszervezetein belül végzett pártmunkát. Az Oroszországban tartózkodó külföldi munkások és parasztok körében végzett agitációs és propagandamunka az internacionalisták tömegszervezetein keresztül zajlott le. Fokozatosan ez a munka teljes egészében a föderáció kezébe ment át. A föderáció instruktorai segítségével a szovjet köztársaság városaiban – elsősorban a volt hadifogoly- és menekültközpontokban – létrehozták a központi föderáció részlegeit, amelyek föderatív alapon egyesítették a különböző nemzetiségű külföldi kommunisták sejtjeit. Ilyen helyi föderációk működtek Asztrahányban, Caricinben, Szaratovban, Szamarkandban, Kazanyban, Kurszkban, Orelban, Voronyezsben, Permben, Tverben és más városokban is. A csehszlovák hadtest ellenforradalmi lázadásáig a központi föderáció kapcsolatban állt az Irkutszkban működő külföldi kommunisták föderációjával is, amelynek irányítása alatt, a Kelet-Szibéria területén működő internacionalista szervezetek dolgoztak.

Abban a helyzetben, amikor a szovjet köztársaság területének jelentős részén elkeseredett polgárháború folyt, rendkívüli nehézségekbe ütközött a föderáció kapcsolatainak fenntartása. 1918. szeptember 22-én Krasznov fehérgárdistái újabb támadást indítottak Caricin ellen. Ezekben a napokban, október 2-án Kun Béla a központi föderáció nevében levélben fordult a Dél-Oroszországban működő külföldi kommunista csoportokhoz, amelyben a következőket írta: „Az összeköttetés déllel különböző okok miatt megszakadt. A délen működő orosz vagy külföldi pártszervezeteknek nincsen kapcsolatuk velünk, a központtal." Kun azt javasolta, hogy minden internacionalista szervezet küldjön hetente futárt Moszkvába a központi föderáció tájékoztatása érdekében, valamint azért, hogy a központ elláthassa őket a külföldi munkások között végzendő agitációs munkához szükséges pártirodalommal.

Nagy jelentősége volt Kun Béla ekkori tevékenységében annak, hogy kiépültek a föderáció, illetve annak egyes csoportjai és a hazai munkásmozgalom balszárnya közti kapcsolatok. Nagy érdeklődésre tarthat számot Kun Béla egyik, 1918. novemberi levele is, amelyet Y. Sirola finn kommunistának, a kommunista párt egyik megalapítójának írt, aki akkor pártmegbízatásból Bécsben tartózkodott. A levél Mihail Guiát, a román kommunista csoport egyik vezetőjét is érintette, aki Ausztrián keresztül tért vissza hazájába.

„Kérem, hogy e sorok felmutatójának, Guia elvtársnak, akit agitációs munkára küldtünk külföldre, adjon meg minden lehetséges segítséget. Elvtársi üdvözlettel Kun elnök."

Egyidejűleg a külföldi csoportok központi föderációja nagy mennyiségű kiadványt küldött külföldre. 1918. október 21-én határozatot hozott arról, hogy minden nemzeti szekció az általa kiadott újságokból meghatározott mennyiséget bocsásson a központ rendelkezésére, hogy azokat Németországba és az Osztrák–Magyar Monarchiába küldjék.

A német csoportnak 200 példányt kellett a *Welt-Revolution* című újságból a központi föderáció rendelkezésére bocsátania, hogy azokat Berlinbe és Bécsbe küldjék.

A Lengyel Királyság Szociáldemokrata Pártjának *Tribuna* című újságjából 20-at Berlinbe, 200-at Bécsbe továbbítottak.

A csehszlovák csoport a *Průkopník svobody*-ból 20-at Berlinbe, 200-at Bécsbe irányított.

A jugoszláv csoport a *Vszemirnaja revoljucija* című újságból 20-at Berlinbe, 200-at Bécsbe küldött.

A magyar csoport a *Szociális forradalom*ból Berlinbe 20-at, Bécsbe 200-at, a román csoport a *Foaie ţaranului* újságból 20-at Berlinbe, 200-at pedig Bécsbe továbbított.

Kun Béla aktívan részt vett a Vörös Hadsereg nemzetközi egységeinek megalakításában és a harcosok politikai nevelésében. A csehszlovák lázadástól kezdve a központi föderáció rendszeres munkát kezdett az internacionalista vöröskatonák megszervezése céljából. Moszkvában egy különleges egységet szervezett a fehérgárdisták és ellenforradalmárok elleni harcra. 1918 júniusában Kun Béla – miután hírt kapott a csehszlovák hadtest ellenforradalmi fellépéséről – aláírta a külföldi csoportok föderációjának felhívását, amely a Szovjet-Oroszországban tartózkodó külföldi munkásokhoz és parasztokhoz fordult azzal a felszólítással, hogy fegyverrel a kezükben védjék meg az orosz proletárforradalmat. 1918. július 15-én Kun Béla a központi föderáció nevében tájékoztatta az OK(b)P Központi Bizottságát arról, hogy a föderáció július 12-i ülésén a következő határozatot hozták: „Minden erőt arra kell irányítani, hogy megbízható és meggyőződéses proletárokból lélekben erős nemzetközi kommunista egységet szervezzünk." Egyidejűleg a föderáció elhatározta, hogy a kommunista csoportok minden tagja jelentkezzen a forradalmi fegyveres munkáscsapatokba. „A csoportok tagjainak gyülekező helye – olvasható a levélben – az egység és törzskar tartózkodási helye, azaz a Kreml."

Később a nemzetközi kommunista osztagot I. moszkvai nemzet-

közi kommunista tartalék zászlóalj néven átszervezték. Ez folyamatosan küldött nemzetközi egységeket a különböző frontokra – Gájba, Permbe, Caricinba, Voronyezsbe és Ukrajnába.

A nemzetközi osztagok megalakításával a föderáció különleges katonai osztálya foglalkozott. Együttműködött vele a korábban, 1918 júniusában létrehozott „A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Nemzetközi Csoportjait Szervező Bizottság". A Külföldi Csoportok Föderációjának volt Moszkvában egy kórháza is. Az internacionalista csoportok itt fekvő sebesült harcosai felépülésük után a tartalék zászlóalj állományába kerültek.

Kun Béla a helyi internacionalista egységek megszervezésében is részt vett. 1918. november 2-án mint a központi föderáció elnöke levelet intézett a volt hadifoglyokhoz, hogy azok támogassák a Vörös Hadsereg osztagának létrehozását.

Kun Béla személyesen is részt vett az ellenforradalmi erők elleni harcban. 1918. július elején, amikor Moszkvában kitört a baloldali eszerek lázadása, az internacionalistákból szervezett zászlóalj élén visszafoglalta az ellenforradalmárok által megszállt főpostát a Mjasznyickaján. Augusztusban a nemzetközi osztaggal a keleti frontra indult. A III. hadseregben harcolt Liszva és Perm alatt, tagja volt a liszvai járás katonai tanácsának, dolgozott a III. brigád törzskarában, gyakran közvetlenül is részt vett a fehérgárdistákkal folytatott harcban.

Kun Béla szeptemberben rövid időre visszatért Moszkvába, azután a Külföldi Csoportok Központi Föderációja által szervezett III. internacionalista osztaggal ismét a frontra utazott. Ebben az osztagban Jaross Béla parancsnoksága alatt magyarok, németek, csehek, románok és szerbek szolgáltak.

Kun Béla egész internacionalista tevékenysége során jelentős támogatást kapott a bolsevik párttól és annak Központi Bizottságától. A Külföldi Csoportok Központi Föderációjának elnökeként gyakran találkozott Leninnel. Akkor, Vlagyimir Iljics későbbi visszaemlékezése szerint, Kun Béla gyakran elment hozzá „beszélgetni a kommunizmusról és a kommunista forradalomról".

Az 1918 tavaszán és nyarán folytatott nagy szervező munka mellett Kun Béla komoly elméleti tevékenységet fejtett ki. A *Pravdá*ban, a *Szocial-gyemokrat*ban, az *Izvesztyijá*ban, a *Szociális forradalom*ban és más újságokban megjelent cikkei mellett brosúrák egész sorát írta és publikálta. Például: „Mit akarnak a kommunisták?", „Kié a föld?", „Ki fizet a háborúért?", „Mi a Tanácsköztársaság?". Előszót írt „A harc útja" című, magyar nyelvű Lenin-kötethez.

Kun Béla több brosúráját, amelyet abban az időszakban írt, ami-

kor a Külföldi Csoportok Föderációjának elnöke volt Szovjet-Oroszországban 1918–1919-ben, a magyaron kívül a külföldi kommunisták több csoportja is újból kiadta. Így a jugoszláv szekció 1918-ban szerbhorvát fordításban megjelentette a „Kié a föld?" című könyvet, szlovénul pedig a „Mit akarnak a kommunisták?"-at. A román kommunista csoport 1918–1919-ben megjelentette Kun Béla „Ki fizet a háborúért?" és „Kié a föld?" című munkáit. A német kommunista szekció német fordításban a „Mit akarnak a kommunisták?" című brosúráját adta ki. Ezeket a kiadványokat nemcsak a Szovjet-Oroszországban élő menekültek és volt hadifoglyok között terjesztették, nemcsak a helyi csoportok nyomtatták újra és jelentették meg ismét újságaikban, de nyugatra is elküldték őket.

Kun Béla fáradhatatlan munkája, amely arra irányult, hogy a külföldi forradalmárokat a kommunista csoportok föderációjában egyesítse, őket a forradalom és proletár internacionalizmus ügye iránti odaadó hűség szellemében nevelje, megtette a magáét a Lenin vezette kommunista mozgalom hatalmas szervezetének, a III. Internacionálénak a felépítésében. Nem véletlenül olvashatók a föderáció 1919. évi munkájáról szóló beszámolóban a következő sorok: „Mit jelent tulajdonképpen a proletárok – németek, magyarok, csehek, jugoszlávok stb. – közös fegyveres harca a munkások Oroszországának ellenségei ellen? Ez az a gyakorlati internacionalizmus, az a tettekben megmutatkozó internacionalizmus, amelyről Kun Béla elvtárs, a föderáció volt elnöke azt írta, hogy a III. Internacionálében kell megtestesülnie . . . Mielőtt létrejött volna a III. Internacionálé hatalmas építménye, Moszkvában különböző nemzetiségű egyszerű munkások és parasztok egyesültek az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Föderációjában – ez óriási jelentőségű tény."

LIPTAI ERVIN

KUN BÉLA, AZ ELSŐ MAGYAR MUNKÁSHATALOM VEZÉRALAKJA

Kun Béla eseményekben gazdag, forradalmi életpályájának legjelentősebb szakasza az 1918–1919. évi forradalmak és a Magyarországi Tanácsköztársaság idejére esik.

Milyen tényezők járultak ahhoz, hogy Kun 1919 tavaszára a magyar és a nemzetközi politikai élet kiemelkedő személyiségévé váljon?

Az I. világháború befejezése után a régi munkásvezérek többségének népszerűsége a mindinkább radikalizálódó munkásság soraiban fokozatosan csökkent. A szociáldemokrata párt élén álló személyek nem kerülhették el, hogy a tömegek szemében osztozzanak a velük koalícióban levő polgári pártok felelősségében az elmélyülő gazdasági, kül- és belpolitikai válság miatt. Ugyanakkor az a határozottság és dinamizmus, a válságba került társadalom problémáinak radikális megoldását ígérő program és céltudatos politika, amely 1918 végén és 1919 elején a magyar kommunistákat jellemezte, Kun személyét is növekvő figyelemmel övezte.

A két munkáspárt egyesülésének, a proletárdiktatúra kikiáltásának körülményei is jelentősen hozzájárultak a kommunisták és Kun tekintélyének megnövekedéséhez.

A Tanácsköztársaság megszületésekor Kun annak a korábban üldözött, bebörtönzött, de végül diadalmaskodó politikusnak a népszerűségét élvezte, akinek igazát volt ellenfelei is kénytelenek voltak megadóan elismerni.

A KMP és vezetője tekintélyének megnövekedéséhez hozzájárultak a nemzetközi összefüggések is.

A kommunista párt képviselte Magyarországon a nemzetközi munkásmozgalom forradalmi szárnyát, a III. Internacionálét, és tartotta a kapcsolatot Szovjet-Oroszországgal, amelyet 1919 tavaszán már nem csupán a forradalmi baloldal, de a wilsonizmusból kiábrándult szociáldemokrata vezetők egy része, sőt a hivatásos tisztikar nem egy vezető személyisége szerint is a magyarság nem-

zeti szabadságának védelmében egyetlen potenciális szövetségesként lehetett számításba venni. A Tanácsköztársaság létrejöttekor viharosan fejlődő nemzetközi forradalmi mozgalomnak, a világ első szocialista államát megteremtő bolsevik pártnak és vezérének, Leninnek tekintélye besugározta a magyar kommunistákat is, köztük mindenekelőtt Kun Bélát, kinek tiszteletét Leninhez fűződő személyes kapcsolatai még a párton belül is növelték.

A két munkáspárt egyesülésekor a követendő bel- és külpolitika alapjául a kommunisták programját fogadták el. Ebből természetszerűen következett, hogy e program első számú képviselőjének a kommunisták vezetőjét tekintették.

A két munkáspárt egyesülése és a Tanácsköztársaság megalakítása a magyarországi társadalmi-politikai viszonyok, az osztályharc fejlődésének, a nemzetközi helyzet alakulásának bonyolult kölcsönhatása eredményeként valósulhatott meg. Kunnak azonban kétségtelenül mindenki másnál jelentősebb szerepe volt abban, hogy a válságba jutott polgári demokratikus kormány lemondását nem csupán egy új kormány létrehozása, hanem a hatalom jellegének, magának a rendszernek a megváltozása követte. Fel lehet tenni a kérdést, hogy Kunék a börtönben folytatott tárgyalásokon maradéktalanul kihasználtak-e minden lehetőséget a vezető pozíciók megszerzésére, illetőleg a jobboldali személyiségektől való megszabadulás érdekében. A történelem szempontjából döntő tényező azonban az, hogy olyan kormány alakult, amely kinyilvánította, hogy kommunista eszmék alapjára helyezkedett, s amely valójában alkalmas volt arra, hogy hozzákezdjen az ország szocialista átalakításához, s a külpolitikai orientáció gyökeres megváltoztatásához.

Kunnak a magyarországi szocialista forradalom, a proletárdiktatúra alapvető elvi kérdéseiről, valamint a nemzetközi helyzetről; az imperializmusról és a szocialista világforradalom távlatairól 1919-ben vallott nézetei, megnyilatkozásai azt bizonyítják, hogy fő vonásaiban helyesen képviselte a lenini gondolatot, s annak Magyarországon, de az akkori Közép-Európában is, a legautentikusabb képviselője volt. Mindemellett állásfoglalásaiban – a tapasztalatok hiánya miatt – számos fontos kérdésben leegyszerűsítések, egyoldalúságok jelentkeztek, amelyek a politikai stratégia és taktika területén elkövetett hibák és mulasztások egy részét is magyarázzák.

A szocialista állam jellegét elemezve Kun Marx, Engels és Lenin nyomán helyesen mutatott rá, hogy a proletárdiktatúra a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának uralmi formája, amelyben a hatalmat a munkásosztály saját elitjén, a párton keresztül gyakorolja.

Megnyilvánulásaiban semmi kétséget nem hagyott arra vonatkozóan, hogy a márciusi egyesülést követően létrejött pártot nem tekinti olyan szervezetnek, amely alkalmas az élcsapat szerepének a betöltésére. Erőfeszítéseket tett a párt és a politikailag nem eléggé érett tömegeket is tömörítő szakszervezetek szétválasztására.

A Tanácsköztársaság megszületését Kun joggal tekintette a kommunisták és a hozzájuk mindinkább közeledő baloldali szociáldemokraták sikerének. Ugyanakkor tudatában volt annak, hogy a proletárdiktatúra jövője, a politikai, gazdasági, katonai építés terén minden további lépés a március 21-én létrehozott munkásegység fennmaradásának függvénye.

Tisztában volt azzal: a volt szociáldemokrata párt vezető aktivistáinak, jól kiépült szervezeteinek cselekvő részvétele nélkül az új hatalom nem lehet életképes. Kun 1919 márciusától augusztusáig terjedő tevékenységének egyik legfontosabb részét képezték azok az erőfeszítések, amelyek az egységnek a március 21-én elfogadott platformon való megőrzésére irányultak.

Határozottan lépett fel azok ellen a kommunisták ellen, akik a márciusban kialakult helyzetet tévesen, irreálisan értelmezve, a szociáldemokrata vezetők elleni akciókkal és szervezkedéssel veszélyeztették az egységet. Ugyanakkor változatos eszközökkel: a baráti ráhatástól, meggyőzéstől a kemény bírálatig, az engedményektől a tömegnyomással való operálásig, illetőleg az adminisztratív eszközök alkalmazásával való fenyegetésig – mindenkor a helyzet követelményeinek és a körülményeknek megfelelően – igyekezett hatni azokra is, akik jobbról próbálták megbontani a március 21-i megállapodás alapjait. Amíg a nemzetközi helyzet és a belső viszonyok kedvezően alakultak, az együttműködés érdekében tett engedmények kevésbé voltak jelentősek. Amilyen mértékben rosszabbodtak azonban a Tanácsköztársaság létezésének külpolitikai feltételei és gazdasági, katonai körülményei, úgy kényszerült Kun mind jelentősebb engedményeket tenni a jobboldali pártellenzéknek. Ennek ellenére nem kis mértékben az ő törekvéseinek és helyes magatartásának eredménye, hogy a Tanácsköztársaság fennállásának úgyszólván az utolsó pillanatáig még a jobboldali pártellenzék sem merte vállalni a kommunistákkal való nyílt szakítást, az egyesüléskor vállalt kötelezettségeknek a munkástömegek nyilvánossága előtt történő megtagadását.

A tanácskormányban betöltött helyéből, tekintélyéből eredően Kun nagy szerepet játszott az új állam politikai struktúráját, intézményrendszerét, gazdasági viszonyait formáló döntések meghozatalában.

1919 tavaszán Szovjet-Oroszország is csupán nem egészen másfél éves múltra tekintett vissza. A nemzetközi munkásmozgalom a szocialista társadalom építésének gyakorlatában még igen kevés tapasztalattal rendelkezett. A kommunistáknak a szocialista társadalomról alkotott képe Marx és Engels néhány – szükségszerűen általános – megfogalmazásán alapult, és korántsem volt mentes az utópista, messianisztikus vonásoktól, vagy akár a doktrinerség jegyeitől. Azt még senki sem tudta, hogy a forradalom győzelmétől a szocializmus teljes felépítéséig, illetőleg a kommunizmusig milyen hosszú történelmi időszakra, milyen fáradságos út megtételére van szükség. Még nem volt nyilvánvaló, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés fokozatait, korszakait nem lehetséges rendeletekkel, intézkedésekkel egyszerűen átugrani.

A Forradalmi Kormányzótanács tevékenységét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a túlnyomórészt helyes és szükséges intézkedések mellett olyan döntései is voltak, amelyek végrehajtásának társadalmi, gazdasági, tudati feltételei még nem teremtődtek meg. Ezen utóbbiak sorába tartoznak a későbbiek során Kun által is önbírálattal felidézett rendelkezések, amelyek a szocialista termelési viszonyokat a szocializálás minél gyorsabb és a teljesebb, nemegyszer adminisztratív véghezvitelével igyekeztek kialakítani. Az is hibák forrásává vált, hogy a magyar vezetők – közöttük Kun is – nem ismerték fel eléggé, hogy a nem proletár dolgozó tömegek is érdekeltek a szocialista társadalom építésében és védelmében, következésképpen politikájukban ezt az érdekeltséget nem is vették kellőképpen figyelembe.

A helytelen döntésekért a felelősséget a népbiztosok viselték, közöttük „az első az egyenlők közül", Kun Béla. Igazságtalanság lenne azonban, ha a hibákat – történelmietlenül – csak a Magyar Tanácsköztársaság vezetőinek, vagy – ahogyan hosszú ideig történt – Kun Bélának a „gyengeségeivel" magyaráznánk és nem vennénk figyelembe: cselekedeteik nagymértékben tükrözték a nemzetközi munkásmozgalomban uralkodó felfogásokat. Nem egy hibáért, így például a földosztás elmaradásának valóban súlyos következményeiért a magyar vezetők és Kun felelősségét korábban úgy értékeltük, mintha állásfoglalásuk szemben állt volna a kommunista világmozgalom legtekintélyesebb személyiségének felfogásával, holott a dolgok mélyrehatóbb vizsgálata bizonyítja, hogy ez nem felel meg a valóságnak.

Kun a lenini elemzéseket követte a kapitalizmus általános válsága, az imperializmus, a nemzetközi helyzet értékelésében is. Mélységesen hitt abban, hogy Európa jelentős részében a tőkés hatal-

mat rövid időn belül elkerülhetetlenül megdönti a forradalom, és az erőviszonyoknak a szocializmus javára történő megváltozása megteremti a feltételeket Magyarország politikai, gazdasági, külpolitikai és katonai problémáinak megoldásához is.

E meggyőződésével nem állt egyedül. Nem csak ő alapozta „a Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárforradalomra". A két munkáspárt nem egyesülhetett volna, a proletárdiktatúra nem születhetett volna meg, ha 1919 tavaszán a munkásosztályban, annak vezetőiben és a magyar társadalom széles köreiben nem élt és hatott volna a diadalmas világforradalom megváltó erejébe vetett hit.

A Tanácsköztársaság kikiáltása azt is jelentette, hogy Magyarország a nemzetközi szocialista forradalmi mozgalom védelme alá helyezkedett.

Kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy a Tanácsköztársaság sorsa elsősorban a forradalom és az ellenforradalom nemzetközi erői között folyó harc alakulásától függ. Ez a körülmény, különösen pedig a Szovjet-Oroszországhoz fűződő kapcsolatok kiemelkedő jelentősége magyarázza, hogy a márciusban legfontosabbnak vélt feladattal, a Külügyi Népbiztosság vezetésével Kun Bélát bízták meg.

Kun a magyarországi munkáshatalmat az európai szocialista forradalmi folyamat részének tekintette.

Számára természetes volt, hogy a külpolitika első, legfontosabb érdeke a szocialista világmozgalom legfőbb bázisával, a Szovjet-Oroszországgal való szoros politikai és katonai szövetség, együttműködés kialakítása. A vezetése alatt álló Külügyi Népbiztosság a forradalom győzelmét követő első óráktól az utolsó pillanatig szoros kapcsolatot tartott fenn a szovjet szövetségessel. A két állam között a proletárdiktatúra 133 napja alatt a szikratáviratok százait váltották. Rendszeresen tájékoztatták egymást, s a szükséges mértékben összehangolták a külpolitikai lépéseket. A kapcsolatok egyik legfontosabb területe a katonai együttműködés szervezése, amelynek eredménye egyrészt a Magyar Tanácsköztársaságra nehezedő külső nyomásnak az oroszországi Vörös Hadsereg akciói segítségével történő enyhítése, másrészt pedig az ukrajnai front időleges tehermentesítése volt. Nagy jelentősége volt az eszmei, politikai gondolatcserének. Ennek legjelentősebb megnyilatkozása Leninnek a magyar munkásokhoz intézett üdvözlete, amely Kun közvetlen kérésére született meg.

Az internacionalista elkötelezettségből fakadó fontos külpolitikai feladatnak tekintette Kun a külországi forradalmi mozgalmak

támogatását, mindenekelőtt a példa erejével. „A nemzetközi forradalomnak a példa propagandájával való kiváltása, ez pártunk legfőbb feladata" – mondotta a pártkongresszuson tartott előadói beszédében.

A propaganda és agitáció eszközeivel, a szomszédos országok forradalmárainak nyújtott politikai és anyagi támogatással igyekezett hozzájárulni a nemzetközi forradalom erősödéséhez.

A Tanácsköztársaság megsemmisítésére törekvő külső erőkkel, az antanttal és a támadólag fellépő szomszédos államokkal kapcsolatban Kun Béla az erőviszonyokhoz alkalmazkodó, reális és rugalmas politikát képviselt. Legfőbb diplomáciai céljának azt tekintette, hogy elhárítsa az antant katonai intervencióját, és akár súlyos kompromisszumok árán is biztosítsa a szocialista hatalom fennmaradását „ . . . mindaddig, amíg a nemzetközi proletárforradalom segítségünkre siet".

Ismételten hangsúlyozta, hogy a magyar munkásosztály hatalma nem fenyeget senkit és békében kíván élni szomszédaival. Az antant tudomására hozta, hogy a tanácskormány nem tartja sérthetetlennek a történelmi Magyarország határait és területi egységét, szakított a magyar uralkodó osztályok nemzetiségeket elnyomó politikájával, és készen állt arra, hogy a területi kérdéseket tárgyalások útján oldja meg.

Bár külpolitikája nem érhette el alapvető célját, az intervenció elhárítását és a szocialista építés békés feltételeinek biztosítását, a lélegzetvételi szünetnek a nemzetközi viszonyok kedvező alakulásáig történő fenntartását, a kudarc nem rajta múlott. A külügyek élén folytatott tevékenysége azt mutatja, hogy hozzáértő, ügyes, gyorsan tájékozódó és reagáló forradalmár módjára irányította a proletárdiktatúra diplomáciáját.

Kun Béla meghatározó szerepet játszott a Tanácsköztársaság fegyveres védelmének irányításában is. Április elejétől – egyéb funkciói mellett – a hadügyi népbiztosok egyikeként vett részt a katonai politika, a honvédelem vezetésében. Harctéri ismeretei, tartalékos tiszti képzettsége önmagukban kevésnek bizonyultak volna ahhoz, hogy a legfelsőbb szinten működjék közre a hadügyek intézésében. Az oroszországi polgárháborúban s az internacionalisták szervezésében szerzett tapasztalatai, politikai fejlettsége, természetes intelligenciája azonban segítették abban, hogy ez irányú feladatainak is eleget tegyen.

Április 16-a előtt Kun mint hadügyi népbiztos elsősorban a katonai politika általános, elvi kérdéseivel és a Vörös Hadsereg létrehozásának, szervezete kialakításának problémáival foglalkozott.

Ami a Vörös Hadsereg létrehozását illeti, 1919 tavaszán a magyar tanácsállam vezetőinek nem kellett járatlan úton haladniuk: eredményesen alkalmazhatták a proletár hadsereg építésének szovjet-oroszországi tapasztalatait. Kun a kommunista vezetők egy részével együtt személyes élményeket szerzett az oroszországi Vörös Hadsereg szervezésében, és olyan ismereteket hozott magával, amelyek elkerülhetővé tették, hogy számos fontos kérdés megoldásához fáradságos és veszteségekkel járó gyakorlati tanulságok útján jussanak el.

A magyar Vörös Hadsereg eszmei alapjait, jellegét és rendeltetését illetően megegyezett példaképével, az oroszországi idősebb testvérrel. A magyar munkásosztály internacionalista fegyveres ereje volt a szocialista állam védelmezője a külső és belső ellenségekkel szemben. „Ennek a Vörös Hadseregnek ... nincsenek agresszív szándékai. Elsősorban az a feladata, hogy a diktatúrát, amely az átmenet biztosítására szükséges, vérontás nélkül támogassa" – mondotta Kun március 30-án a *Neue Freie Presse* tudósítójának.

Mindemellett az alapvető, lényegi megegyező vonások mellett a kezdeti időszakban a magyar Vörös Hadsereg néhány tekintetben eltért az orosz Vörös Hadseregben 1919-re kialakított gyakorlattól.

A román királyi hadsereg offenzívájának megkezdése előtt Kun Béla is hozzájárulását adta több olyan, a Vörös Hadsereg szervezetét, személyi utánpótlásának társadalmi bázisát érintő döntéshez, amelyek a harcok folyamán nem állták meg a gyakorlat próbáját és módosításra szorultak. Ezek között a legfontosabbak: a toborzáson alapuló, lényegében milíciarendszer, az alparancsnokok választása. Ha feltesszük a kérdést, hogy milyen tényezők befolyásolták Kun Bélát e döntések elfogadásánál, a legfontosabbakat (a teljesség igénye nélkül) a következőkben jelölhetjük meg:

1. Kétségkívül szemléleti okok is közrejátszottak abban, hogy míg Oroszországban a Vörös Hadseregbe „a dolgozó osztályok legöntudatosabb és legszervezettebb erőit" mozgósították, a magyarországit – a március 24-i alapító rendelet szerint – „elsősorban a szervezett munkásságból toborzott" katonákból kívánták létrehozni.

2. Április első felében Kun maga is osztozott azon vezetők túlzottnak bizonyult derűlátásában, akik úgy vélekedtek, hogy a tőkés országoknak rövid időn belül nincs lehetőségük fegyveres támadás indítására.

3. A szervezett munkásságból toborzott hadsereg építésének koncepciója lényegében Böhm hadügyminisztersége idején, a polgári demokratikus időszakban kidolgozott terven alapult. E terv alap-

ján a hadseregszervezés már folyamatban volt. Az elképzelt hadseregszervezet lényegében megfelelt a belgrádi katonai konvencióban előírtaknak, tehát nem jelentett kihívást az antanttal szemben.

4. Kun állásfoglalását kétségkívül befolyásolta az is, hogy az adott hadseregszervezési elképzeléshez egyes szociáldemokrata vezetők erősen kötődtek, ezért a pártegységet vélte óvni azzal, ha elfogadja javaslatukat.

A külföldi katonai intervenció megkezdése után a fegyveres honvédelemmel és a hadsereg vezetésével kapcsolatos feladatok Kun tevékenységében nagy teret kaptak.

Kezdeményezően lépett fel a hadsereg társadalmi bázisának kiszélesítése, a hadkötelezettség fokozatos bevezetése érdekében. Egyike volt azoknak, akik néhány nap harci tapasztalata alapján felismerték a csapatok hadműveleti vezetésének elégtelenségét, és intézkedtek a Keleti Hadseregparancsnokság létrehozásáról. Teljes erejével és energiájával igyekezett az áprilisi napokban mindent megtenni a Vörös Hadsereg tiszántúli védelmének megszilárdítása, személyi és anyagi megerősítése érdekében.

Személyes közbelépésével hárította el azt a katasztrófát, amely május elsejének éjjelén, Böhm „tüzet szüntess" parancsának kiadását követően fenyegetett.

Május másodikán tanúsított határozottságának, bátorságának, a munkásosztály képviselőit a szocializmus védelmére mozgósító, nagy hatású fellépésének kiemelkedő szerepe volt abban, hogy a Tiszántúl elvesztése, a katonai vereség miatt kialakult politikai válság nem a proletárdiktatúra feladásához, hanem – a munkásosztály öntudatos elemei akaratának megfelelően – egy újabb fellendüléshez, a Vörös Hadsereg újjászervezéséhez, a hatalom megszilárdulásához vezetett.

A fegyveres honvédelem kérdéseivel nem kívülálló politikusként, hanem valóságos katonai vezetőként foglalkozott. Aktívan működött közre a nagyobb hadműveletek, az északi hadjárat, a kisalföldi hadművelet, a júliusi tiszántúli hadművelet terveinek kialakításában.

Nemcsak a vészterhes május elsejei éjszakán fordult elő, hogy közbelépésével megváltoztatta a magasabb parancsnoki elhatározást. Amikor májusban Böhm annak a véleményének adott hangot, hogy bele kellene nyugodni Salgótarján feladásába, Kun a város megtartását tartotta szükségesnek. Állásfoglalását az események igazolták.

Mint hadügyi népbiztosnak, figyelme kiterjedt a hadsereg szer-

vezésének, utánpótlásának, felszerelésének kérdéseire éppúgy, mint a csapatok szellemére, fegyelmére, a politikai nevelő munka problémáira.

Gyakran fordult meg a katonák között. Ellátogatott a laktanyákba, a csapatokhoz; személyes ráhatással igyekezett a Vörös Hadsereg harci szellemét erősíteni.

Külpolitikai és katonai tevékenysége során a legtöbb bírálat az úgynevezett Clemenceau-jegyzékkel kapcsolatos fellépését érte. Mivel e problémakörrel konferenciánk más előadásai részletesebben foglalkoznak, a magam részéről a témát csupán néhány katonai szempont felvetésével kívánom érinteni.

A lélegzetvételi szünet szükségességét 1919 júniusának második felében a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulásán, az ország belső, politikai és gazdasági viszonyainak romlásán túl a katonai helyzet is indokolta.

Azok a sikerek, amelyeket a Vörös Hadsereg június első felében az északi arcvonalon elért, még ezen a fronton sem eredményeztek tartós stabilitást, nem érték el az ellenségnek a további harci cselekményekből hosszabb időre történő kikapcsolását. A csehszlovák hadsereg szlovákiai főparancsnokságának alárendeltségébe tartozó csapatok létszáma és felszereltsége május 30-a, a hadművelet megkezdése óta nem csökkent, hanem növekedett. Ez arra kényszerítette a Tanácsköztársaság vezetését, hogy keleten és délen (több mint 600 kilométeres arcvonalon) alig hagyva vissza számottevő erőt, harcképes alakulatainak túlnyomó többségét a csehszlovák hadsereggel szemben vonja össze. Mindez huzamosabb ideig nem volt tartható, mert nem lehetett tudni, hogy mikor indít támadást a román, a délszláv vagy a francia hadsereg a csupán jelképesen védelmezett vonalak ellen.

Kun a Clemenceau-jegyzékben foglaltakat, korántsem fenntartások nélkül, olyan parancsoknak tekintette, amelyeknek elfogadásán kívül más lehetőség nem adódik. Igyekezett húzni az időt, mind kedvezőbb katonai pozíciókat szerezni a tárgyalásokhoz. Hogy mennyire nem értékelte túl az antant jegyzékeit, azt – egyebek között – bizonyítja az V. Hadtest kisalföldi hadművelete, amely a csehszlovák csapatok kezdeményező fellépése miatt az antant június 15-én érkezett ultimátumában a harcok beszüntetésére előírt időpont után is még javában folyt. Ezt követően azonban a Vörös Hadsereg harckészségének csökkenése, a június 24-én katonai lázadásban kirobbanó ellenforradalmi szervezkedés, a jobboldali pártellenzék növekvő aktivitása, a hátországban mind nagyob-

bá váló feszültségek arra késztették Kunt és vele a Tanácsköztársaság vezető testületeit, hogy az északi arcvonalon előbb fegyverszünetet kössenek, majd június végén a csapatokat visszavonják az antant által előírt demarkációs vonalra.

Július elején már világossá vált, hogy a magyarországi munkáshatalom létének legfontosabb külső és belső feltételei elveszőben vannak.

„Hangsúlyoztuk és hangsúlyozzuk, hogy mi a Magyarországi Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárforradalomra alapítottuk" – mondotta Kun még áprilisban. Most mindinkább szembe kellett néznie azzal, hogy a magyar proletariátus belátható időn belül nem számíthat a megmentő segítségre.

Szovjet-Oroszország maga is súlyos időszakot élt át: Gyenyikin támadása a központi területeket fenyegette. Keletről rövid időn belül jelentős katonai segítséget nem lehetett remélni.

Az európai munkásmozgalom tavasszal még sokat ígérő felfelé ívelése megtört. Németországban és Ausztriában – amelyek forradalmától Kun oly sokat remélt – megerősödtek a burzsoázia pozíciói.

Hírek érkeztek viszont arról, hogy az antant új, koncentrált támadást készít elő.

Végzetesen meggyengült a proletárdiktatúra legfőbb belső biztosítéka, a munkásegység is, aminek megóvására pedig annyi erőfeszítést tett. A jobboldali pártellenzék és a hozzájuk csatlakozó centristák mind intenzívebben foglalkoztak a hatalom feladásának és a polgári rendszer visszaállításának előkészítésével.

Kun politikájának, a Tanácsköztársaság jövőjébe vetett reményeinek két legfontosabb alappillérét látta fokozatosan leomlani. Mindenekelőtt ez befolyásolhatta abban, hogy a lélegzetvételi szünet szükségességéről korábban kifejtett nézeteivel ellentétben hozzájáruljon a Tiszántúlt megszállva tartó román csapatok visszaszorítására tervezett, a tragikus összeomláshoz vezető hadművelethez.

A vesztésre állók végső reménységével tett fel mindent az utolsó lapra; talán fordulat történik, talán sikeres lesz a tiszai offenzíva, talán a világsztrájk kedvező változást eredményez a nemzetközi helyzetben . . .

A tiszántúli hadművelet kudarcát követő katasztrófát emberfeletti erővel igyekezett elhárítani. A végső pillanatig, mindaddig, amíg parányi remény élt benne, hogy az események menete megváltoztatható és a májusi feltámadás megismételhető – és akkor is, amikor a reménynek már semmi reális alapja nem volt –, küzdött,

dolgozott, szervezett, lelkesített, vitázott; a vereségbe beletörődött, fáradt és fásult katonákat igyekezett ellenállásra serkenteni.

Utolsónak vette tudomásul a vereség elkerülhetetlenségét. Tudta, hogy a magyar munkásosztály nehéz megpróbáltatások előtt áll. Ugyanakkor a vereség keserű óráiban is szilárd meggyőződéssel hitte és vallotta, hogy a vereség átmeneti, és el kell következnie annak az időnek, amikor a szocialista forradalom ismét győzedelmeskedik Magyarországon.

KENDE JÁNOS

A SZAKSZERVEZETEK KÉRDÉSE KUN BÉLA 1918–1919-ES TEVÉKENYSÉGÉBEN

Az októbert követő forradalmi fellendülésben születő kommunista pártok számára rendkívül fontos volt tisztázni viszonyukat a munkásosztály legnagyobb osztályszervezeteihez, *a szakszervezetekhez.* A jobbára szociáldemokrata elkötelezettségű munkás tömegszervezetek az I. világháború sajátos viszonyai között szinte mindenütt megerősödtek. Közismert, hogy a megalakuló kommunista pártok jelentős része elzárkózott a szociáldemokrata vezetésű szakszervezetektől, a szociáldemokráciával való szakítást e területre is kiterjesztette, e kérdésben irányadónak tekintve a német kommunista párt 1918. decemberi alakuló kongresszusának ilyen értelmű határozatát. A fiatal kommunista pártok szektás magatartását később Lenin a „Baloldaliság"-ban keményen megbírálta.

A KMP azonban ebben a vonatkozásban a kedvező kivételek közé tartozott. Mind a Szovjet-Oroszországból hazatérő *Kun Béla* és társai, mind a hazai baloldal legtöbb képviselője előtt világos volt, hogy az új forradalmi párt nem maradhat távol a munkásság javát tömörítő szakszervezetektől, ezt a harci terepet nem engedheti át teljesen a szociáldemokratáknak. A KMP vezetőinek többsége régi kipróbált harcosa volt a magyarországi munkásmozgalomnak. Pontosan tudták, ismerték a szakszervezeteknek a hazai jogviszonyokból fakadó különleges szerepét a politikai, gazdasági, sőt a kulturális, szövetkezeti és sportmozgalomban. Világosan látták, hogy a szakszervezeti mozgalom ereje gyorsan növekszik, a forradalmi fellendülés idején elérte a munkások és alkalmazottak szinte teljes szervezettségét, s évtizedes, gyakran véres harcok után tekintélye a világháború nehéz esztendeiben is szinte töretlen maradt. Ez magyarázta, hogy Kun Béla 1918. november végi megbeszélésein kiemelt fontosságot tulajdonított a szakszervezeti vezetők megnyerésének. Tárgyalt *Landler Jenővel, Vanczák Jánossal* és másokkal. Bár ekkor még a baloldali vezetők is elhárították a KMP-hez való csatlakozást, a kommunisták a szervezett munkássághoz for-

dultak, hogy kivívják akciószabadságukat az addig az MSZDP által monopolizált osztályszervezetekben, és így kísérletet tegyenek azok befolyásolására.

A KMP szakszervezeti politikája a párton belüli vitákban alakult ki. Kun Béla 1919 májusában a pártprogram módosításáról szóló egyik előadásában erről így nyilatkozott: *„Annak idején például közöttünk, a kommunista pártban is voltak különbségek* abban a tekintetben, hogy mi legyen az állásfoglalás a szakszervezetek egységével szemben. Az egyik rész azt tartotta, hogy taktikailag a szakszervezetek egységéhez is hozzányúlhatunk, a másik rész azt tartotta, hogy a taktika szempontjából nem helyes a szakszervezetek egységéhez hozzányúlnunk, sőt, nekünk kell a szakszervezeti egységet hangsúlyoznunk. A mi álláspontunk mutatkozott helyesebbnek, amikor azt mondtuk, hogy a szakszervezetek egységét meg kell őrizni." Majd nyomatékul hozzátette: „A diktatúra megközelítése szempontjából is ez volt a helyes."

Kun itt miben sem túloz. Valóban, a KMP szakszervezeti politikája nagymértékben járult hozzá, hogy 1919 márciusában *a munkásság egésze* vállalni tudta a proletárdiktatúrát. A kommunistákat összefogó úgynevezett politikai szervezőbizottságok 1919. január elejére minden szakmában megalakultak, s a tömegek sűrűjében biztosítottak fórumot a KMP propagandájának. Bár az MSZDP és a jobboldali szakszervezeti vezetők itt-ott kizárásokkal igyekeztek gátolni a kommunisták tevékenységét, végül nem sikerült őket a szakszervezeti mozgalomból kiszorítani, sőt számos fontos kérdés felvetésével (a szocializálás, az üzemi tanácsok jogköre stb.) befolyásukat a szervezett munkásság egész tevékenységére kiterjesztették. Találóan jellemzik az 1919 márciusi helyzetet *Kunfi Zsigmond* szavai: „a munkásság nagy tömegei név és forma szerint a szociáldemokrata párthoz tartoznak, de gondolkodásukban és érzületükben kommunisták".

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a szakszervezetek szerepe megváltozott, s e változásoknak a szakszervezetek nem egyszerűen tárgyai, hanem az első pillanatoktól *cselekvő részesei* voltak. Szinte spontán módon vállalták magukra például az üzemek szocializálásának lebonyolítását 1919 március végén–április elején. A tanácshatalom fennállásának első napjaitól részt vettek a termelés irányításában helyi és iparági szinten. Mindezt azért kell hangsúlyozni, mert a közvélemény keveset tud a szakszervezetek 1919-es konstruktív tevékenységéről, ám annál többet egyes vezetőknek a proletárhatalommal szembeni ellenzéki magatartásáról.

Való igaz, voltak a szakszervezetek szerepével kapcsolatban vi-

ták. A volt szociáldemokraták egy része hatalmi okokból igyekezett itt megvetni a lábát, s akadtak kommunisták – nyilván azok, akikkel Kun Bélának korábban is vitái voltak –, akik úgy vélték, hogy a szakszervezetek a proletárforradalom győzelme utáni történelmi szerepüket teljesítették s legfeljebb arra alkalmasak, hogy a termelt javak társadalmi elosztásában közreműködjenek. Ezek a viták különösen hevesek voltak 1919. április elején és május végén.

Kun Béla, aki nemcsak a viták lecsendesítését tartotta fontosnak, hanem egyúttal arra is törekedett, hogy a szakszervezetek intézményesen találják meg a helyüket a proletárdiktatúrában, 1919. május 13. és 22. között (tehát olyankor, amikor idejére, energiájára másutt is szükség volt) ötrészes előadásban, az egyesült párt programjának alapelveit ismertetve, foglalkozott a szakszervezetek szerepével, a párthoz, az államhoz való viszonyával is.

Javaslataiban Kun a fiatal szovjetállam példájára, Lenin megnyilatkozásaira, az OK(b)P 1918-as programjára hivatkozott, de érzékeltette, hogy Magyarországon jelentősebbnek kell lennie a szakszervezetek szerepének, mert míg azok Oroszországban az 1905-ös forradalomban jöttek létre s csak 1917 után alakult ki korszerű centralizált formájuk, addig Magyarországon történelmi múltjuk, tradícióik voltak a szakszervezeteknek. Nélkülük nem lett volna életképes a tanácsállam, amelynek szüksége volt támogatásukra, szervezeti tapasztalataikra, kádereikre.

Nyomatékosan hangsúlyozta: „Tévedés azt vitatni, hogy a szakszervezetek elvesztették létjogosultságukat, mert a tömegek önkormányzata csak szervezett formában lehetséges." A proletariátus önkormányzatának egyik megnyilvánulása – mint többször is hangsúlyozta – épp a szakszervezet. Utalni szeretnék rá, hogy e gondolat rokon Lenin jelszóvá lett szavaival, amikor is *a szakszervezeteket a kommunizmus iskoláinak nevezte.*

Kun előadásaiban hangsúlyozta, hogy „a magyarországi szakszervezeteknek szép és becsületes múltjuk van", ám elkerülhetetlennek tartotta a párt és szakszervezeti mozgalom szétválasztását (amely 1918 előtt a viszonyok kényszere folytán szorosan összekapcsolódott), s új munkamegosztást tanácsolt a párt, a szakszervezetek és a tanácsok feladatkörében. „A proletárdiktatúrától a szakszervezetek jövőjét félteni nemcsak felesleges, de ostobaság is, mert soha a szakszervezeteknek oly nagy jelentőségű, oly széles körű feladataik nem voltak, mint aminők a proletariátus diktatúrájában lesznek. Csakhogy ezek a feladatok nem politikai természetűek lesznek, hanem organizáló, a termelést szervező és ellenőrző feladatok, amelyek elsősorban és mondhatni csaknem kizáróan a

szakszervezetek útján érvényesíthetők." Kun beszélt arról, hogy a szakszervezeteknek állami feladatokat is el kell látniuk, ám ez nem a szakszervezetek „államosítását" jelenti, hanem a munkásönkormányzat érvényesítését, például a Tanácsköztársaság gazdaságirányításában.

Kun a proletariátus pártjára és tömegszervezeteire támaszkodó önkormányzatban látta a biztosítékát annak, hogy ne alakuljon ki a Tanácsköztársaságban egy új szovjetbürokrácia, amelyet a proletárforradalom jövője szempontjából különösen veszedelmesnek tartott. „A bürokrácia, elvtársaim – mondotta –, hatalmi szervezetet jelent, amelyet nekünk a szocializmus jövendője szempontjából is mindenképpen le kell gyűrnünk. Le kell gyűrnünk azért, mert mi a proletárdiktatúrából a szocializmusba való átmenetet békésséges formában akarjuk. Ha már felülkerekedne egy bürokrata osztály vagy réteg, akkor megint erőszakkal kellene kivennünk ezeknek a kezéből a hatalmat."

A szakszervezetek egyébként *autonóm testületekként* vettek részt a tanácsállam életében. Ez olyan apróságból is kitűnt, hogy az innen különféle területekre delegált munkásvezetőket szakmai szervezetük vezetőségi ülésein rendre beszámoltatták.

Kun előadásai, majd az azok nyomán született új rendelkezések lecsillapították a vitákat, és lehetővé tették a szakszervezetek intézményes, konstruktív tevékenységét a proletárdiktatúrában.

A legfontosabb döntés e téren a *Népgazdasági Tanács*, a proletárdiktatúra gazdasági csúcsszervének megteremtése volt. A Tanács választmánya a *szakszervezetek képviselőiből* állt (jogkörüket az 1919. júniusi tanácskongresszuson elfogadott okmány pontosan rögzítette). A választmány rövid tevékenysége alatt a gazda felelősségével döntött a munkafegyelem helyreállítása, a teljesítménybérezésre való visszatérés ügyében. Ugyancsak a szakszervezetek feladata lett az állami munkabér- és munkaerő-gazdálkodás megszervezése.

Nem lehet a szakszervezetek 1919-es tevékenységéről szólva említés nélkül hagyni a munkásság mozgósítását a Vörös Hadseregbe. A Kun Béla 1919. május 2-i drámai beszéde nyomán született döntés ezt a feladatot a szakszervezetekre bízta, amelyek május folyamán több mint 40 000 fővárosi és környéki munkást állítottak fegyverbe és mintegy 17 000-et azonnal a frontra küldtek. Ez a toborzóakció döntő mértékben és gyorsan megváltoztatta az 1919. május elejei rossz katonai helyzetet. Így kerültek a Vörös Hadsereg kötelékébe olyan alakulatok, mint a *vasas hadosztály, a MÉMOSZ és a*

vasutasezred, a postászászlóalj stb. Ezek a munkásalakulatok döntő szerepet játszottak az északi hadjáratban 1919 júniusában.

Az új, addig nem ismert feladatok mellett – erre is utalnunk kell – a szakszervezetek változatlanul folytatták szociálpolitikai és kulturális tevékenységüket, segítve, kiegészítve a tanácsállam hasonló törekvéseit.

Kun Béla a Tanácsköztársaság megdöntése után – bizonyára a vereség okozta rezignáltság miatt – úgy találta, hogy előadásainak „alig támadt visszhangja", s meglehetősen sikertelennek látta egyúttal szakszervezeti politikáját is. Valójában azonban – különösen 1919 májusától – a munkásönkormányzat olyan kezdeményei születtek meg, amelyek eredményesen tevékenykedtek a tanácsállam létének szinte az utolsó pillanatáig (sőt, helyenként néhány nappal tovább is). Ez a tény feltétlenül bizonyította életképességüket. Kun Béla elképzelése, amely a szovjet-orosz tapasztalatok adaptálásával elsősorban a szakszervezetekre támaszkodó munkásdemokráciát kívánt megvalósítani, történelmileg olyan jelentős kísérlet, hogy tanulságait ma sem lehet figyelmen kívül hagyni.

PÉTER JÁNOS

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI A BRESZT-LITOVSZKI, A BUFTEAI ÉS A TRIANONI BÉKETÁRGYALÁSOKKAL

Kun Béla születésének centenáriuma hozott össze bennünket erre a konferenciára. Sokan vannak itt, akik kiválóan ismerik Kun Béla életét, munkásságát és bonyolult korának sokféle szövevényét. Nem tartom magamat illetékesnek arra, hogy ezeket a szövevényeket kibogozzam. A vita, amely Kun Béla és környezete körül kialakult, a történelmi irodalomban tovább folytatódik. Magam csupán azt a feladatot vállalhatom, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásától napjainkig eltelt kor történelmi tényeinek egyes, idetartozónak vélt részeit elemezzem.

A breszti béke összefüggéseit a Magyarországi Tanácsköztársasággal maga Kun Béla fejezi ki a legvilágosabban. Kun Béláné emlékirataiban ezeket írja arról a napról, 1919. június 13-áról, amelyen Clemenceau emlékirata megérkezett Budapestre.

„Emlékszem, júniusi meleg nap volt. Kun Béla hat óra felé váratlanul hazajött, halálos fáradtan. »Alszom egyet. Este kilenc órakor ülésre kell mennem« – mondta. Aludt is vagy másfél órát, azután felkelt és beszélni kezdett. Inkább önmagának, mint nekem. Akkor hallottam őt először a breszti békéről, arról, hogy eleinte ő is ellene volt a németekkel való megalázó béke aláírásának. Lenin mondta neki: menjen ki a frontra, nézze meg, hogy mi van ott, s ha visszajön, mutatok még egyet-mást. Kimentem a frontra – emlékezett vissza Kun Béla – visszajöttem. Megismertem egyet-mást, meggyőződtem arról, hogy Leninnek igaza van: »Lélegzetvételi szünetet kell nyerni . . . különben Szovjet-Oroszország elvész.« Nekünk is idő kell most."

Kun Béla gondolkodásában két ellentmondásos tényező működött 1919-ben. Először is: arról a téves elképzelésről, amely miatt eredetileg a breszti béke előtt ellene volt a béketárgyalásnak, lényegében nem mondott le: a nemzetközi munkásforradalom támogatásától várta a Magyarországi Tanácsköztársaság megmentését. Másodszor: nem vonta le a megfelelő következtetéseket abból, hogy a

Magyarországi Tanácsköztársaság merőben más helyzetben harcol, mint az orosz szovjethatalom. Az orosz szovjethatalom egymással háborús viszonyok között szemben álló ellenfelekkel vívott harcban kereste a lélegzetvételnyi szünetet. A Magyarországi Tanácsköztársaság viszont egységes fronttal állt szemben. Oroszország tömegei – noha a nagy területi veszteségek sokakat fájdalmasan érintettek – a tanácshatalomban a béke képviselőit látták, éppen a breszti béke következtében. A magyar tömegek pedig a háborús mozgósítást látták a Tanácsköztársaság intézkedéseiben.

A háborútól megcsömörlött tömegek Oroszországban a szovjethatalmat mint a béke bástyáját védték az intervenciósok ellen. Magyarországon pedig, jóllehet kezdetben számosan a magyar integritás megóvását várták a munkáshatalomtól, később a nehézségek, a kudarcok és az ellenpropaganda hatására jelentős részben a tanácshatalom – mint a háború folytatásának tényezője – ellen fordultak.

Ennek előzménye volt a breszti békét követő másik békeszerződés. Czernin, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere a magyar nagykövetre, Méreyre bízta a breszti béke aláírását, és elutazott Bukarestbe, hogy 1918 márciusában előkészítse a Monarchia nevében Románia történelmének legmegalázóbb békeszerződését. Czernin korábban Bukarestben az Osztrák–Magyar Monarchia nagykövete volt. Szoros és bizalmas kapcsolatok fűzték a román királyi családhoz: Hohenzollern-Sigmaringen Ferdinánd király bizalmasa volt. Amikor II. Miklós orosz cár az első világháború küszöbén Bukarestbe látogatott, akkor Czernin Szazanov orosz külügyminisztert a román külügyminiszter társaságában, a bécsi és a budapesti kormány tudta nélkül, erdélyi kirándulásra vitte Brassóba és környékére.

1918 márciusában Czernin, már mint osztrák–magyar külügyminiszter, Bukarest mellett, Bufteaban tárgyalt a békeszerződésről. Románia a központi hatalmak teljes megszállása alatt állt. A román kormánynak Iaşiban volt a menedékhelye. Amikor a Czernin által előadott követelményeket a román kormány nem fogadta el, akkor kérte, hogy beszélhessen a királlyal. A Szeret folyó partján, a németek által ellenőrzött területen találkozott egymással a két kormányvonat, és a királynak Czernin előadta – lényegében a magyar érdekekre hivatkozva – a követeléseket. A román haderőt a minimálisra kell csökkenteni. Erdély peremén további területeket is Magyarországhoz kell csatolni. Amikor a király azt mondta, hogy ez elfogadhatatlan, akkor Czernin azt válaszolta: képzelje el, milyen követeléseket támasztanának a románok Magyarországgal

szemben, ha nem Bukarest lenne magyar–osztrák–német megszállás alatt, hanem Budapest lenne román megszállás alatt. 1918 márciusában ezt mondta Czernin Racaciuniban, a Szeret partján. Ez is egyik magyarázata annak, hogy 1919 augusztusában és 1945 januárjában a román kormánycsapatok miért törekedtek Budapest elfoglalására. Ezek nálunk alig ismert események hátteréül szolgálnak ahhoz, ami az első világháború és a második világháború után a párizsi béketárgyalásokon történt.

Clemenceau 1919-ben a szovjethatalmat támadó erők: Csehszlovákia és Románia mellett lépett fel – Magyarország ellen.

A Szovjetunió az első világháború után Csehszlovákiát támogatta, mert akkor már a német hegemónia ellen kellett védeni Európát.

Az első világháború után a béketárgyalásokon a nyugati hatalmak egy ún. „Cordon sanitaire", egészségügyi (biztonsági) övezet felépítésével akarták védeni magukat a szovjetrendszer kisugárzása ellen.

A második világháború után pedig a Szovjetunió akart a baráti országokat védő gyűrűt kialakítani az új támadások veszélye ellen.

ORMOS MÁRIA

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KÜLPOLITIKÁJA

A Tanácsköztársaság vezetőinek, és közöttük Kun Bélának a külpolitikai koncepció megfogalmazásában volt egy negatív, az ország előállt helyzetéből táplálkozó érvcsoportja, és egy másik argumentációja, ami a negatívumokra adható pozitív válaszokat tartalmazta. Szociáldemokrata és kommunista vezetők egyaránt abból indultak ki, hogy az ország helyzete egyszerűen nem válhat rosszabbá, mint amilyenné vált 1919 márciusáig. Magyarország gyakorlatilag nem volt sújtható sem a diplomáciai kapcsolatok megszakításával, sem gazdasági blokáddal, sem katonai beavatkozással, mivel a diplomáciai kapcsolatok felvétele a Károlyi-kormánynak alapjában véve nem sikerült, külpolitikai orientációja csődöt mondott, a gazdasági blokádot a békekonferencia nem szüntette meg, a demarkációs vonalat pedig a szomszédos országok haderői több ízben és több ponton már megelőzően átlépték.

Az ország hónapokon át tartó exlex nemzetközi helyzete és belső energiáinak felőrlődése szolgáltatta az etikai alapot a Tanácsköztársaság vezetőinek ahhoz, hogy megkíséreljék érvényesíteni saját alternatívájukat. Ez az alternatíva azonnali diplomáciai és katonai kapcsolatot ígért a forradalmi Szovjet-Oroszországgal, ami a valamivel távolabbi jövőben hatalmas potenciális támasznak ígérkezett.

Biztatást és a vállalkozási merészség másik stimulánsát jelentette az úgynevezett „világforradalmi" elvárás. Ha a világforradalomra, a gyorsan tovaterjedő forradalmi lángokra tett utalások alapján ezt az elvárást talán könnyű illuzionizmusnak és álmodozásnak tekinteni, a Tanácsköztársaság iratainak és gyakorlati lépéseinek közelebbi vizsgálata arról tanúskodik, hogy a várakozás tulajdonképpen nem a „világforradalom"-ra, hanem a közép-európai és még sokkal inkább egy kis közép-európai forradalmi fordulatra irányult. A vezetők a stabilizálás és fennmaradás feltételrendszerében

a legfontosabbnak az ukrán kapcsolatok mellett a bécsi és a prágai forradalmat tekintették, és ezekre számítottak elsősorban.

Kun Béla kiinduló koncepciójához hozzátartozott egy elképzelés a leendő kis közép-európai berendezkedésről. Bár ezt rendszerezetten nem írta le, az elgondolás körvonalai összeállíthatók a kül- és a nemzetiségpolitika elszórt elemeiből. Kun több ízben is javaslatot tett a közép-európai kisállamok közös kérdéseinek és mindenekelőtt gazdasági együttműködésének megvitatását célzó összejövetel megrendezésére, s ezzel jelét adta annak, hogy szeretné megakadályozni az övezet gazdasági szétbomlását. Erre irányuló szándékát világosabban mutatták a nemzetiségi kérdésben tett lépései és kijelentései. Míg a Tanácsköztársaság a fennhatósága alatt élő nemzetiségek nemcsak kulturális, de politikai autonómiáját is haladéktalanul és fenntartások nélkül elismerte, másfelől fenntartotta a gazdasági egységet, és a gazdasági viszonyrendszer kialakítását egy későbbi időpontra halasztotta. Kun a maga részéről nem csinált titkot abból, hogy egy olyan, autonóm részekből álló föderáció létesítésére gondol, amely gazdasági szempontból megőrzi egységét. Úgy vélekedett, hogy amennyiben a forradalmi elvárások Ausztriában és a csehszlovák területeken végbemennek, és különösképpen ha ehhez a maghoz Németország is csatlakozik, úgy egy olyan közép-európai föderáció létesülhet, amelynek gazdasági megélhetése biztosítva lesz.

A vázolt elgondolás teljessége a Tanácsköztársaság fennállásának első szakaszában érvényesült. Erre egyrészt a környező forradalmakra és a szovjet segítségre való várakozás nyomta rá bélyegét, másrészt pedig – ennek megfelelően – az jellemezte, hogy a kormány időhúzó előterjesztésekkel, javaslatokkal igyekezett haladékot nyerni magának az antanthatalmakkal szemben. Ha az utóbbi feltevést elfogadjuk, úgy nem csodálkozhatunk azon, hogy Kun egymástól meglehetősen eltérő, de egyformán messzemenő kompromisszumos készségről tanúskodó ajánlatokat tett a párizsi konferenciának.

A jelek egyértelműen arra utalnak, hogy sem az egyik, sem a másik variációt nem tekintette végleges megoldáshoz vezető útnak, hanem csak olyan taktikai lépésnek, amely számára és a Tanácsköztársaság számára időt biztosít. Nem lehetett véletlen, hogy taktikájával kapcsolatban egy vita során kifejezetten Lenin breszti taktikájára hivatkozott, mint mintára.

A várva várt osztrák forradalom elmaradása és a szovjet offenzíva halasztódása miatt új megoldást és új taktikát kellett keresni. Az időnyerésre, és akár a mégiscsak bekövetkező szomszédos forra-

dalmak, akár a szovjet segítség lehetővé válásának kivárására más nem adott reményt, mint a fegyveres ellenállás, és a Tanácsköztársaság ennek szervezését májusban megkezdte. Világos volt azonban, hogy fegyverrel a kézben az antant intervenciós szándékainak csillapítását a területi kompromisszumkészség hangoztatásával már nem lehet elérni. Ezúttal már arról volt szó, hogy az erődemonstráció és a vele remélhetőleg együttjáró katonai sikerek lehetnek egy olyan kompromisszum alapjai, amely a továbbélést biztosítja.

A siker némi esélyét az nyújtotta, hogy valamivel a csehszlovák támadás megindulása után a román front stabilizálódott, és így a Tanácsköztársaság átmenetileg csak egy fronttal találta szemben magát.

Az északi hadjárat kényszercselekvés volt. A magyar Vörös Hadsereg sosem lépte volna át az északi demarkációs vonalat, ha a csehszlovákok nem teszik ezt. A hadsereg logikus és célirányos útja kelet és északkelet felé vezetett. Ezt diktálta a Szovjet-Oroszországgal létesítendő kapcsolat szükségessége, követelte a növekvő élelmiszerhiány, ami miatt elementáris követelménnyé vált az Alföld visszaszerzése. Ráadásul keleten érvényes demarkációs vonal húzódott, aminek újraelérése nem ütközött jogi akadályba.

Az északi hadjárat mint kényszerlépés rendelkezett előnyökkel is. Lehetővé tette az erők nagy koncentrálását az alapjában véve gyenge és súlyos vezetési problémákkal küzdő csehszlovák hadsereggel szemben, és gyors győzelmekhez juttatta a magyar Vörös Hadsereget. Ezáltal létrejött az új kompromisszumalap. Ennek keretében a Tanácsköztársaság elérte, hogy a békekonferencia június 11-én véglegesítette az északi és a keleti határokat, ezáltal stabilizálta e vonalakat és elvileg (de gyakorlatilag is) kizárta, hogy azon a továbbiakban Magyarország rovására módosításokat lehessen eszközölni. Ez azért volt fontos, mert a bolsevizmusellenes intervenció ideológiai köntöse alatt meghúzódtak további imperialista területi igények is.

A kompromisszumot azonban – mint ismeretes –, Kun Bélának nem sikerült kiterjesztenie arra, hogy junktim létesüljön az északi és a keleti határ között. Ő ezt ajánlotta fel, és miután a konferencia tett is egy olyan ígéretet, hogy az északi határra történő magyar visszavonulás után a román csapatok is elfoglalják a nekik kijelölt határvonalat, Kun ennek garanciáját kérte. Valószínű, hogy a konferencián ilyen messzire senki sem akart elmenni, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy miután a kihirdetett határvonalat Bratianu ro-

mán miniszterelnök nem fogadta el, ilyen garanciát a konferencia még akkor sem tudott volna adni, ha szeretett volna.

A Tanácsköztársaság elfogadta a felkínált, de nem garantált kompromisszumot. Az északon kijelölt vonal alapján ez azt jelentette, hogy a Vörös Hadsereg felad néhány felszabadított magyar várost, de megtart többet azok közül, amelyeket a csehszlovák erők április végi támadásuk során elfoglaltak, ugyanakkor viszont jogi alapot nyer az Alföld visszaszerzésére, ahol már készülődtek az aratáshoz, és amelynek területe vitathatatlanul színmagyar lakosú volt. A mérlegelésben minden bizonnyal szerepet játszott, hogy „Pest a szó szoros értelmében élelem nélkül" volt. Ugyanakkor az északi visszavonulással és a határok elfogadásával a Tanácsköztársaság jogi alapra helyezkedett, és erről az alapról követelhette a román erők visszavonását a konferencia által kijelölt vonalra. Sőt, jogi alapja teremtődött ahhoz is, hogy e vonalat erővel elfoglalja. Ha ez sikerül neki, a konferenciának nem lehetett volna egyetlen szava sem.

A Tanácsköztársaság és Kun Béla kétségtelen erkölcsi fölénybe került az antanthatalmak képviselőivel szemben. Ez fejeződött ki abban, hogy amikor Kun megkérdezte, miben áll a fegyverszünet magyar megsértése, Clemenceau kénytelen volt kijelenteni, hogy az igazság Kun Béla oldalán van: Magyarország teljesítette az antant követelését, Románia pedig nem.

Kun ezekben a napokban – csakúgy, mint április végén – egyszerre próbált katonai segítséget kapni Szovjet-Oroszország révén, és pozitív lépésre kényszeríteni az antantot részben engedmény, részben fenyegetés útján. Kétségbeesett táviratban kérte, sőt szinte követelte, hogy a szovjet Vörös Hadsereg nyújtson segítséget. Feltehetően maga is tudta azonban, hogy ekkoriban ennek súlyos fizikai akadályai voltak. A szovjetek által ellenőrzött területek és Magyarország között a távolság hatalmasra növekedett.

Mint áprilisban, ezúttal is tárgyalások kezdődtek Bécsben a forradalmi kormányzótanács olyasfajta átalakításáról, ami lehetővé teszi a békekötést és a blokád megszüntetését. E tárgyalás során azonban Böhm és partnerei messzebb mentek, mint Kun elképzelhetőnek vélte, úgyhogy a külügyi népbiztos a júliusi tiszai támadás sikerétől, vagyis az újabb katonai nyomástól várta az eredményt.

A magyar támadás hatalmas rizikót foglalt magába. Mégis azt kell mondanunk, hogy ez nem volt valami eszeveszett és pánik hatására kiváltott lépés, hanem az egyedül lehetséges utolsó kísérletet jelentette. Egy győztes csata esélyt adhatott a hadsereg moráljának feljavulására, különösen mivel e sereg ebben a térségben kétségki-

vül a saját házatájáért és kenyeréért küzdött. Logikus következménye volt a támadás annak a politikának is, amit Kun a Clemenceau-jegyzék elfogadása óta folytatott. Csak ezen a módon igazolhatta az északi területek kiürítését. Végül elkerülhetetlen volt a támadás a forradalom természete miatt is, amiben benne rejlik, hogy el kell mennie az utolsó stációig, mert különben a megalkuvás látszatát veszi magára.

A támadás összeomlott. Ebben nyilvánvalóan számos tényező összegződött. Így a fáradtság, a gazdasági nehézségek, belpolitikai kérdések, az északi félsiker-félkudarc zavaró élménye, a tisztek elkedvetlenedése, katonai elgondolási hibák stb. Mindennél meggyőzőbb azonban egy száraz tény, az, hogy a tiszai átkelést végrehajtó magyar erők ezúttal többszörös túlerővel találkoztak.

A Tanácsköztársaság stratégiáját tehát a külpolitikában nem sikerült megvalósítani. Tény mégis, hogy megfogalmazódott egy tágas és tágítható szocialista föderáció gondolata, amelyben minden azt alkotó nemzet és nemzetiség autonómiát élvez, de amelynek biztosítják gazdasági kohézióját. Ugyanakkor ez a kép valóban nem volt nacionalista és nem az „integer Magyarországot" jelentette. Nem volt szó újracentralizáló magyar államról, ám arról sem, hogy bármilyen nemzetiség, és közöttük a magyar, idegen fennhatóság alá kerüljön. Ez az, ami miatt a nemzetközi forradalomhoz csatlakozó és arra számító Kun-stratégiát egyúttal egy megfogalmazott közép-európai és nemzeti alternatívának is tekinthetjük.

L. NAGY ZSUZSA

KUN BÉLA ÉS A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS; A KÜLPOLITIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE

Hagyományos értelemben aligha beszélhetünk a Tanácsköztársaság külpolitikai tevékenységéről, hiszen annak alapfeltétele, a más államokkal való diplomáciai kapcsolat, a magyar kormány nemzetközi elismerése hiányzott. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának, az új államok megszületésének egyik következménye volt, hogy valamennyiük létére meghatározó módon hatottak a külső tényezők, a nemzetközi erőviszonyok. Tanács-Magyarország esetében ez egyben a nagyhatalmak és kis szövetségeseik forradalomellenes politikáját is magában foglalta, s azt a kérdést, vajon a nemzetközi erőviszonyok segíteni fogják-e fennmaradását. Lezáratlanok voltak még a nemzeti, állami lét alapvető kérdései: nem voltak még rögzített államhatárok, nem lehetett tudni, kikerülnek-e további területek is a magyar fennhatóság alól. A forradalom ügyének és a nemzeti érdekeknek az összekapcsoltsága nemcsak bizonyos erőforrást jelentett a Tanácsköztársaság számára, hanem ellentmondásokat is felszínre hozott. A forradalom vezérkara nem térhetett ki az elől, hogy igen kritikus helyzetben, égető nemzeti kérdésekben is állást foglaljon.

Kun Bélára mint külügyi népbiztosra és a Forradalmi Kormányzótanácsra, illetve annak politikai bizottságára mint határozathozó testületre rendkívüli felelősség hárult a helyzet értékelésében és döntéseikben egyaránt, annak ellenére, hogy nem voltak eszközeik a külső körülmények érdemi befolyásolására.

Mennyiben ismerték fel e körülményeket és hogyan reagáltak rájuk? A válasz teljessége nélkül is érdemes számba venni a problémakör néhány vonatkozását.

Egyértelműbb és kedvezőbb válasz adható a külső tényezőket illető kérdésre.

Kun Béla kezdettől fogva számos alkalommal és különböző megfogalmazásokban, de következetesen hangsúlyozta: a Tanácsköztársaság léte a nemzetközi erőviszonyok függvénye. Ismert sza-

vai („... amire mi a forradalmat alapítottuk, az a nemzetközi forradalom volt") mögött az a koncepció rejlik, amely a nemzetközi kommunista mozgalomban született, s amely sok tekintetben magyarázza a Tanácsköztársaság számos későbbi lépését. Igaz, nagyon is vitatható, mennyire volt reális az európai, a közép-európai forradalmi készség megítélése, hiszen nem számolt a nacionalizmusig terjedő nemzeti törekvések rendkívüli erejével, ami számos probléma forrásává vált. Magában foglalta azonban azt az alapvető felismerést is, hogy a Tanácsköztársaság csak akkor maradhat fenn, ha széles körű nemzetközi támogatást kap, ha nem marad egyedi, elszigetelt kísérlet Közép-Európában. Mivel Kun szerint a Tanácsköztársaság külpolitikája „az osztályharc külpolitikája" s így a nemzetközi forradalmi mozgalommal szolidáris, minden eszközzel annak sikeres előrehaladását igyekezett szolgálni. Az elvek s a helyzet kényszere egymást erősítették.

Kun és a Forradalmi Kormányzótanács tagjai a Tanácsköztársaság fennmaradása, a forradalom továbbterjedése, a nemzetközi erőviszonyok kedvező megváltozása szempontjából Ausztria és Németország állapotának tulajdonítottak elsőrendű jelentőséget – teljes joggal. Rendszereket megdöntő forradalmi változások ui. csak a legyőzöttek országaiban következtek be, és 1919 tavaszán–nyarán a győztes antant hatalmi-politikai érdekeit Európában csupán egy, az egész Németországra kiterjedő és sikeres proletárforradalom kérdőjelezhette volna meg. Ha nem is ekkora horderejű, mindenképpen meghatározó erővel bíró fejlemény lett volna, ha Ausztriában is bekövetkezik a döntő fordulat. A német, osztrák és magyar proletárdiktatúrák már olyan blokkot alkothattak volna, amelynek egyfelől megvan a kisugárzó és vonzó ereje a szomszédos országokra, másfelől az antanttal szemben is erőtényező lehetett volna.

Mindezt jól ismerték fel itthon s ebből következett, hogy a Forradalmi Kormányzótanács ülésein oly gyakran és intenzíven tárgyalták Ausztria belpolitikai helyzetét, hangsúlyozták a Németországgal való jó viszony fenntartásának fontosságát, s hogy reményeik valóra válását látták a bajorországi proletárdiktatúra rövid életű kísérletében.

Az osztrák helyzettel kapcsolatban volt egy mozzanat, ahol sajátos módon találkozott a magyar vezetők és az antant szakértőinek felfogása: ez az ausztriai élelmezési helyzet volt. A Kormányzótanács már március 27-i ülésén sokoldalúan foglalkozott Ausztria ügyével. Kun szólt arról a nyugtalanságról, amelyet Ausztria esetleges és ismét felmerült antantmegszállása válthat ki, s már akkor –

mint később is – túlzott optimizmussal feltételezte egy közeli osztrák proletárdiktatúra lehetőségét. Ezen az ülésen és más alkalmakkor is hangsúlyozták, hogy az osztrák helyzet alakulásában rendkívül fontos szerepet játszik a lakosság élelmiszerrel való ellátottsága.

Kun kezdeményezésére már március végén elhatározták, hogy megkönnyítik az Ausztriába irányuló élelmiszer-szállítást, döntöttek annak azonnali megkezdéséről, majd április első napjaiban kétoldalú gazdasági szerződést írtak alá. Kunék meg voltak győződve arról, hogy a magyar élelmiszer-szállítmányok növelni fogják a Tanácsköztársaság iránti rokonszenvet, és erősítik a magyar forradalomhoz való csatlakozás készségét az osztrák munkások körében. Magyar részről tehát az élelmiszer- és ellátási helyzetet, valamint annak megoldását a forradalom továbbterjesztésének céljával és szempontjából ítélték meg. (Kun és a Kormányzótanács – mint ismeretes – nem csupán ilyen eszközökkel igyekezett siettetni egy osztrák fordulatot.)

Ezzel egyidejűleg az antanthatalmak és az Egyesült Államok irányítása alatt állott segélyszervezet is arra a következtetésre jutott, hogy az osztrák politikai viszonyok befolyásolásának egyik döntő eszköze az ellátás, a lakosság ezzel kapcsolatos elégedetlensége. Az egykori ellenséget, Ausztriát tehát bevonták a segélyprogramba, hogy a szállítmányok révén enyhítsék a belső feszültséget és így közrejátsszanak egy esetleges osztrák proletárdiktatúra megakadályozásában.

Kevésbé mondható tisztázottnak, következetesnek és egyértelműnek Kun és a Kormányzótanács álláspontja, annak megfogalmazása azzal a kérdéskörrel kapcsolatban, amelyet a nemzet gyűjtőfogalma alá vonhatunk, s amely az adott pillanatban és meglehetősen leegyszerűsítve a területi problémákban jelent meg.

A tisztázottságot és következetességet többek között az a körülmény is megkívánta, hogy a Tanácsköztársaság létrejötte elválaszthatatlan volt a nagyhatalmak Vix-jegyzékben foglalt követeléseitől, illetve azok visszautasításától. A Kormányzótanácsnak, mely egyéb kérdésekben leszögezte a Károlyi-rendszerrel szemben a maga ellentétes felfogását, ebben is meg kellett nyilatkoznia.

A Tanácsköztársaság létrejöttét az ország lakosságával tudató felhívásban azonban nem esett szó ilyesmiről, és számos jel mutat arra, hogy e kérdéseknek csak külpolitikai szempontból tulajdonítottak jelentőséget, de ott sem elsőrendűt.

Kun a világ munkásaihoz intézett 1919. március 23-i felhívásában a proletárdiktatúrát hatalomra segítő tényezők között említette

„az antant imperializmusá"-t, „amely Magyarország területének megcsonkításával minden élelmiszerétől, ipari nyersanyagaitól, megélhetésének összes feltételeitől meg akarta és meg akarja fosztani." Ez nem volt több tényközlésnél, a következményeket a továbbiakban a forradalom fennmaradása szempontjából ítélte meg. Ez a motívum határozottabb megfogalmazásban mint a gazdasági életképtelenség ténye jelenik meg majd a Kormányzótanács 1919. júniusi, Clemenceau-nak küldött válaszjegyzékében. Testületi álláspontként tehát csupán bizonyos tényközlésig mentek el, s egy ideig a Kormányzótanács nem is foglalkozott e problémával.

Az első alkalom, amikor érdemi megnyilatkozásra került sor, Kun sajtóinterjúja volt egy osztrák újságíróval. Ennek során hangzott el a rövid kijelentő mondat: „Mi nem állunk a területi integritás alapján." Ez történelmi jelentőségű állásfoglalás volt, ha formája nem is mutatta. Először történt meg, hogy felelős magyar politikus elismerte a szomszédos kormányok bizonyos területi igényeit, feladta azt az elvet, amely mindaddig uralkodó eleme volt a magyar kormánypolitikának. Mivel a Kormányzótanácsnak nem volt szándéka fegyveres támadást indítani egyetlen ország ellen sem, s mivel lemondott a történeti Magyarország területi sérthetetlenségének elvéről, úgy vélte, a maga részéről az ellene irányuló akciók minden okát megszüntette.

Ez is közrejátszott abban, hogy amikor Smuts tábornok Budapestre jött tárgyalni, a Kormányzótanács ebben és az azonnali fegyveres beavatkozás elmaradásában az erőtlenség jelét látta, pedig akkor már támadásra készen álltak a román királyi csapatok.

A Smuts-jegyzékre adott magyar válasz bizonyos értelemben lehetővé teszi Kun idézett kijelentésének értelmezését, hiszen azt részletesen nem fejtették ki, az integritásról való lemondás pedig minden elvi jelentősége mellett is nyitva hagyott egy sor nagyon is égető kérdést. Smutsnak válaszolva az 1918. november 13-i katonai konvencióra hivatkoztak és tettek ellenjavaslatot. Ez nem zárkózott el egy semleges övezet létrehozásától, de határozottan elvetette, hogy az egyoldalú előnyöket nyújtson a román félnek.

A katonai támadás és annak sikere április végére kérdésessé tette a Tanácsköztársaság fennmaradását, a helyzet valóban katasztrofálisnak látszott. Ekkor Kun és a Kormányzótanács kész volt minden eszközt felhasználni a Tanácsköztársaság rendszerének megtartásáért. Ezt mutatta Kun és Ph. M. Brown tárgyalása, még inkább az, hogy az amerikai professzor személyi feltételeinek készek voltak eleget tenni az érintettek is. Ebben a helyzetben alapvető változás következett be a területi kérdések megítélésében.

1919. április 30-án Kun Wilsonhoz, valamint a szomszédos országok kormányaihoz intézett jegyzékben több vonatkozásban is lényegesen eltért a korábbi megnyilatkozásoktól. Valamennyi között a legfontosabb az, amit többször is rögzít a jegyzék, ilyen formában: „A magyar forradalmi tanácskormány nevében tisztelettel kijelentem, hogy *fenntartás nélkül* elismerjük az Önök által bejelentett területi-nemzeti igényeket." Majd néhány sorral lejjebb: „Ismételten ünnepélyesen kijelentettük, hogy nem állunk a területi integritás elve alapján és most közvetlenül is az Önök tudomására hozzuk, hogy *fenntartás nélkül* elismerjük az Önök összes területi-nemzeti követeléseit."

Történetileg indokolt és szükséges, a Tanácsköztársaság elveivel teljesen összhangban álló volt az integritás elvének feladása. Az azonban, hogy fenntartás nélkül elismerték a szomszédos országok kormányainak területi követeléseit, minden vonatkozásban hibásnak bizonyult, s annak is kell minősítenünk. A régi Magyarország területeire vonatkozó követeléseik ui. messze meghaladták az etnikailag indokolt igényeket, és a háború alatt kötött titkos szerződésekre, az antant ígéreteire alapozódtak, a jogos nemzeti követelések területszerzési törekvésekbe mentek át. Ezek érvényesítése során Kunék nem kívántak élni azokkal az eljárásokkal, amelyeket szigorúan polgári keretek között maradva, s Wilson elveit követve, lehetett volna alkalmazni (népszavazás, önrendelkezési jog). Mi több, ha ilyen igény felmerült, azt a leghatározottabban és eredményesen utasították el.

Ennek ellenére jól magyarázható lett és maradt volna Kun és a Kormányzótanács állásfoglalása, ha betölti funkcióját, azaz valóban megállítja a katonai intervenciót, mint azt Kun remélte, és elejét veszi a későbbi támadásoknak is. Az intervenció megállításában azonban a jegyzéknek nem volt szerepe.

Az április 30-i jegyzék a kétségbeejtő helyzetben kialakult súlyos zavart tükrözte. Emellett azonban azt is, hogy a területi kérdésekben nem volt olyan kiérlelt álláspont, mint számos belpolitikai változást illetően. Már csak azért sem, mert a nemzeti problémákat és ellentéteket a világforradalom, a proletárdiktatúrák majdani szövetségének perspektívájában átmeneti, múló jelentőségűeknek ítélték, a tőkés-polgári viszonyok termékének, amelyeket a szocialista rendszerek mintegy automatikusan megszüntetnek majd.

Kun és a Kormányzótanács álláspontja egyáltalán nem váltott ki olyan kedvezőtlen hatást itthon, mint azt feltételezhetnénk, azon egyszerű oknál fogva, hogy a Kormányzótanács a rendszer védelme érdekében katonai ellencsapásra kényszerült. A hadi helyzet

következtében – legalábbis kezdetben – olyan területeken (Miskolc, Sátoraljaújhely stb. térsége) folytak harcok, amelyek a békekonferencia értelmezése szerint is magyar fennhatóság alá tartoztak. Az északi hadjárat célja a proletárdiktatúra megvédése és a forradalom terjesztése (lásd Szlovák Tanácsköztársaság), a Szovjet-Oroszországgal való közvetlen kapcsolat megteremtése volt. Mégis különböző indítékok, értelmezések tették lehetővé támogatását: sokakat, részben a tisztikar tagjait, kizárólag nemzeti szempontok vezéreltek, másoknál a forradalom és a nemzet ügye összefonódott, ismét másoknál a forradalom védelme és terjesztése dominált.

Számos ok következtében Károlyi Mihály rendszere alapjában véve kitartott a területi integritás elve mellett, központilag szervezett és irányított katonai erőkkel nem szállt szembe a fegyverszüneti szerződést egyoldalúan felrúgó döntésekkel, illetve a megszálló erőkkel. A Tanácsköztársaság viszont, amely hivatalos formában szakított nemcsak a területi integritás elvével, de ezen túl elismerte az országgal szemben támasztott összes területi igényt, teljes erejét mozgósította az intervenciós támadás ellen. Mindez az 1918–1919-es viszonyok bonyolultságát, ellentmondásosságát mutatja, de tágabb értelemben adalék azokhoz az elvi és gyakorlati nehézségekhez, amelyekkel századunk folyamán a munkásmozgalom, a baloldal szemben találta magát a nemzeti kérdéssel kapcsolatban. Ezek köréhez egyként hozzátartozott hazai, belpolitikai fogadtatásuk, és az is, ahogyan az országon kívül a szándékokat, az elvi nyilatkozatokat és a célt szolgáló eszközöket megítélték.

SZŰCS LÁSZLÓ

KUN BÉLA A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCSBAN

A Magyarországi Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsa forma szerint megfelelt a korábbi időszak minisztertanácsának. Valójában azonban ennél jóval több volt. Miután az országgyűlést még 1918 őszén feloszlatták, s Károlyi Mihály lemondása után a köztársasági elnöki tisztet nem töltötték be, a proletárdiktatúra első időszakában a Kormányzótanács egyszerre volt az államhatalom, az államigazgatás és bizonyos értelemben az igazságszolgáltatás legfőbb szerve. A magyar proletárállamot az országon belül és más országok felé a Kormányzótanács reprezentálta.

Meghatározó szerepe volt ugyanakkor a párt ügyeinek intézésében, mivel a két párt egyesülésekor csak párttitkárságot alakítottak; így az első időben betöltötte a pártvezetőség szerepét is.

A párvezetőségnek a júniusi pártkongresszuson történt megválasztása után és a Tanácsok Országos Gyűlésén elfogadott Alkotmány alapján, a Szövetséges Központi Intézőbizottság létrehozásával formailag változott a helyzet, azonban már kevés idő volt az új intézmények gyakorlatának kiforrásához. A Kormányzótanácsban részt vevő személyek politikai súlya továbbra is több tekintetben, szűkebben vett feladatkörén túl is, kezdeményező szerepet biztosított ennek a testületnek. A Forradalmi Kormányzótanács így mindvégig a legfontosabb döntést hozó, illetve döntést előkészítő szerve maradt a Tanácsköztársaságnak.

A Kormányzótanács azonban nemcsak a hatalom megtartását vagy feladását, a hatalom gyakorlásának módszereit, a szocializmus kiépítésének útjait, az imperialista hatalmakkal való szembefordulás eszközeit illető fontos elhatározások magas, sőt egy ideig legmagasabb fóruma volt, hanem a belső ellentétek, összecsapások színtere is.

Az egyesülés ellenére mindkét korábbi munkáspárt úgy vélte, hogy a másik irányzat tudomásulvételével ugyan, de a hatalom őt illeti. A szociáldemokraták azért gondolhatták így, mivel a március

21-én megalakult Kormányzótanács 16 népbiztosa közül csak kettő volt kommunista, s bár változott többször is az összetétel, az eredeti pártállás szerinti többséget megtartották. A kommunisták viszont azért érezhették magukénak a testületben a vezetést, mivel az egyesülés és a kormány programja az általuk diktált platformot követte. Ezenkívül a velük tartó volt szociáldemokratákkal együtt a kommunisták szilárd baloldali többséget alkottak – amihez egy ideig a volt szociáldemokrata centrum is csatlakozott.

Ennek, a Tanácsköztársaság léte, létezésének módja, tevékenységének iránya szempontjából elsőrendűen fontos testületnek – egyben hatalmi küzdőtérnek – kezdettől fogva meghatározó személyisége, vezére Kun Béla volt.

Az alapvető politikai ügyek kézbentartásának, irányításának a céljából már az első napon öttagú direktórium alakult a Kormányzótanács tagjaiból, ebben Kun Béla, Landler Jenő, Vágó Béla, Pogány József és Kunfi Zsigmond kapott helyet – s hogy Kun vitte e szűkebb testületben is a vezető szerepet, ahhoz kétség sem férhet, bár a direktórium tevékenységéről nagyon keveset tudunk.

Hasonló megfontolásból s az ügyek mélyebb megvitatásának, operatívabb kivitelezésének biztosítása céljából április közepén a Kormányzótanács létrehozta a Politikai és a Gazdasági Bizottságát, melyek a Tanácsok Országos Gyűléséig léteztek. Közülük a Politikai Bizottság munkájában Kun kiemelkedő szerepet vállalt. A Gazdasági Bizottság munkájában nem vett részt, de hogy figyelemmel kísérte tevékenységét, arra is utal például, hogy volt olyan gazdasági bizottsági ülés, amelyet – a feljegyzések szerint – az ő szobájában tartottak a Szovjetházban. A Politikai Bizottságon kívül tagja volt a választások előkészítésére, az Ideiglenes Alkotmány, továbbá a pártprogram kidolgozására, a párt gazdasági ügyeinek intézésére, valamint a budapesti karhatalom rendezésére a Kormányzótanács által kiküldött bizottságnak. Április 3-tól június 24-ig a Hadügyi Népbiztosság élére kinevezett ötös kollégium vezetője is volt, tehát hadügyi népbiztosként is részt vett a kormány ülésein, hogy csak a Kormányzótanácshoz szorosan kapcsolódó funkcióit, tevékenységi köreit említsük.

Kun azonban nem funkciói révén került előtérbe. Ezt – azon túl, hogy a forradalom elméletét és gyakorlatát közvetlenül Lenin környezetéből, s bizalmát bírva hozta magával, továbbá, hogy ő volt a magyar proletariátus forradalmi feladatait világosan megjelölő új párt megalapítója és vezére –, az is biztosította számára, hogy, mint a háború előtt is fontos posztokon tevékenykedő szociáldemokrata funkcionárius, leginkább ő volt képes elfogadtatni stratégiáját és

taktikáját egykori elvtársaival is. Ezen túlmenően kiemelt szerepet biztosított számára az, hogy a külügyek irányítását vállalta, hiszen az ország egzisztenciális érdekei és a munkáshatalom egyaránt új, a korábbitól teljesen eltérő külpolitikai orientációt feltételeztek, s ennek következetes megvalósítására az ő személye jelentette a legteljesebb biztosítékot. Végül, de nem utolsósorban benne élt a legvilágítóbban a kommunistákat átható internacionalista forradalom tudata, az, hogy a magyar proletárdiktatúra segítheti az európai forradalmakat – és hogy az európai forradalmaktól remélhet támogatást a magyarországi, sőt az orosz proletárdiktatúra is.

Teljesen azonosult a korszak legfontosabb mozgalmával, szellemi és tömegáramlatával – s így természetes módon töltötte be a tanácskormány vezetőjének szerepét – a formálisan elnök, de inkább ügyvezető Garbai Sándor és a Tanácsok Országos Gyűlése után helyettessé választott Dovcsák Antal ellenében is. Nem lehetett versenytársa ebben a tömegek, az egyszerű emberek hangjának, problémáinak közvetítője szerepében fellépő, a kormányzótanácsi üléseken gyakran megjelenő Weltner Jakab vagy a szocializálások irányításában s a hadsereg újjászervezésében kétségkívüli érdemeket szerzett, s főleg az első időkben rendkívül népszerű, Kun előtt is tekintélynek számító Böhm Vilmos sem.

Kunnak a Kormányzótanácson belüli megkülönböztetett helyzetéről, e helyzet létrejöttéről éppen Garbai vallott érdekesen visszaemlékezésének a Kormányzótanács alakuló ülését leíró fejezetében. Elmondja ebben, hogy Kun Béla ismertette a kormány programját illető kommunista álláspontot, ami egyébként nagy vonalakban egybeesett a másnap „Mindenkihez!" címen megjelent kiáltványban foglaltakkal. Ezzel szemben ő mint a Kormányzótanács éppen megválasztott elnöke a számszerű szociáldemokrata többség álláspontjaként mérsékletre intett a szocializálások, illetve az antanttal való szembefordulás terén, s nagyjából az addigi eredmények további megőrzésének a programját fejtette ki. „Előterjesztésem után – írja Garbai – megindult a vita. A kommunista népbiztosok kivétel nélkül Kun Béla javaslata mellett érveltek ... Meglepett engem azonban a saját pártomnak, a szociáldemokrata párt vezetőinek megnyilatkozása. Meggondolt régi emberek ezen az első kormányzótanácsi ülésen radikalizmusban versenyre keltek a kommunistákkal ... Ilyen előzmények után döntött a Kormányzótanács a munkaprogram kérdésében – Kun javaslatai mentek keresztül és ennek megfelelően indult el a munka." (PI Arch. 810. f. 1. ő. e. A Forradalmi Kormányzótanács megalakulásának ezen ré-

széről nem vették fel jegyzőkönyvet, ezért – bár Garbai 27 év múltával rögzítette a vitát – értékes ez a feljegyzés.)

A Forradalmi Kormányzótanácson belüli vitákat hűségesen tükrözik a jegyzőkönyvek. A jegyzőkönyvvezetők észrevehetően jobban értették és pontosabban rögzítették a centrum vagy akár a jobboldal érvelését, míg Kun és kommunista társai megnyilatkozásait helyenként szaggatottabban, vázlatosabban jegyezték. Ennek ellenére egy rendkívül rokonszenves, megkapó Kun-portré bontakozik ki a jegyzőkönyvek soraiból.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint Kun minden kérdésben következetes elvi álláspontot képviselt a Forradalmi Kormányzótanács ülésein. Rendkívül komolyan vette, alapkérdésként kezelte a pártegységet. Ismételten foglalkozott az egyesülés következetes végrehajtásával, a felmerülő problémák elhárításával. Viszonylag korán felismerte az e téren elkövetett hibákat.

„A mi egyesülésünk – mondta a Kormányzótanács április 3-i ülésén – tényleges és becsületes egyesülés volt. Vannak az úgynevezett balon, de vannak jobbról is ellentétek. Követtünk el két taktikai hibát. Az egyik: nem tisztáztunk egy sereg kérdést az egyesülés előtt... A másik hiba az volt, hogy nem csináltunk a forradalom jogán valami közös szervet, vagy a meglévő munkástanácsot nem alakítottuk át... Nagy baj a tömegeknél, hogy nem tudták, milyen alapon egyesültünk." (PI Arch. 601. f. 1. cs. 7. ő. e. 6/h. napirendi pont. Nem tudhatjuk pontosan, hogy mire is gondolt Kun a „közös szerv" létrehozása, vagy a munkástanács átalakítása alatt, de talán a nemzetgyűlésnek megfelelő törvényhozó, alkotmányozó testületre vonatkozik az utalás.)

Következetesen védte a diktatúrát a jobboldali, de a baloldali elhajlástól is. A kormányzótanácsi üléseken kifejtett nézeteiből ez egyértelműen kitűnt, mint ahogyan egy vita során, a maga erőteljes modorában meg is fogalmazta: „... noha nem vagyok a diktatúra elvéresítése mellett, én is kabinetkérdést csinálok abból, hogy ne álljunk a diktatúra elvizesítése alapján."

Visszatérő eleme volt kormányzótanácsi megnyilatkozásainak a proletariátus érdekeinek, a nép, a tömegek véleményének alapulvételére való figyelemfelhívás: „... menjünk a tömegekhez, érintkezzünk közvetlenül, akkor minden kicsinyes személyeskedés, intrika meg fog szűnni" – mondta pl. április 1-jén, a közellátási gondok és a jelentkező visszaélésekkel szemben teendő intézkedések vitatásakor. Az ipar szocialista átszervezéséről, a munkabérek rendezéséről április 8-án kibontakozott vitában is alapvető követelményként jelölte meg, hogy „... mindent a legnagyobb nyilvánosság előtt, a

tömegek előtt kell csinálni... főleg, hogy hozzá is lehessen szólni a kérdéshez. Így belefonódnak – mondta – a tömegek is a szocializálásba." Később is ismételten kifejtette ezt a gondolatot, s a kormányzótanácsi biztosokról szóló rendelet vitájában is leszögezte: „... ragaszkodom ahhoz, hogy nem a munkásproletárság felett való diktatúrát akarunk, hanem a proletársággal való diktatúrát."

Hasonlóan elvi alapon vetette fel ismételten az agrárkérdést. Már március 27-én kimondottan türelmetlenül sürgette: „Tessék a forradalmat keresztülvinni következetesen az agrárterületen is... Magyarország agrárország. Mindenben csináltunk valamit, csak itt nem... Nemcsak az a fontos, hogy ellenforradalmi elemeket ne csináljunk, hanem hogy forradalmi elemeket kell csinálni belőlük. Ne csak neutralizáljuk a parasztot, hanem forradalmasítsuk." Hasonló értelemben szólalt fel az április 1-jei ülésen is.

Elvi következetességből fakadtak jórészt tévedései is. A közeli európai forradalom biztos jeleként értékelt minden megmozdulást, akár a Szerb-Horvát-Szlovén Államból, akár Ausztriából, Németországból vagy Csehszlovákiából érkeztek ilyen hírek. Ugyanezen alapon közelinek jelezte a szovjet-orosz Vörös Hadsereg megjelenését a Kárpátok térségében. Ezeknek a vélt és remélt eseményeknek a vázolásával helytelen helyzetmegítélésre késztette a Kormányzótanács tagjait – és ez sajnos az antantképviselőkkel folytatott tárgyalásokhoz nem adott reális alapot.

Következetessége mellett nézetei – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – a Tanácsköztársaság rövid néhány hónapja alatt is alakultak, formálódtak. Így például a rutén és a német autonómiát kezdetben a gazdasági szempontú területi szervezésnek kívánta alárendelni. Később helyt adott az együtt élő nemzetek ilyen irányú törekvéseinek. Elzárkózott továbbá a külföldiek vagyonának a szocializálás alóli mentesítésétől, de később megváltoztatta álláspontját. A gyakorlat alapján tehát módosította, fejlesztette megfontolásait.

A Kormányzótanács jegyzőkönyveiből félreérthetetlenül kitűnik, hogy Kun bármennyire is meghatározó személyisége volt a diktatúrának, sohasem maga döntött kizárólagosan a szaktárcájához tartozó kérdésekben. Fontos ennek hangsúlyozása, mivel a Tanácsköztársaság sikereit és kudarcait egyaránt és szinte kizárólagosan Kunnak tulajdonítja a történeti irodalom, holott bizonyíthatóan kollektív elhatározáson alapult minden lépés. Rendszeresen informálta a Kormányzótanácsot az ausztriai tárgyalásokról, eseményekről, a Leninnel és Csicserinnel a katonai erők egyesítése ügyében folytatott távíró-beszélgetésekről, kikérte a Kormányzótanács véleme-

nyét a Smuts tábornokkal szemben képviselt álláspont megformálásához, a Brown professzorral és Cuninghammal folytatott tárgyalás irányát illetően, a Clemenceau-hoz intézett jegyzékek ügyében és a fegyverszünetről Pellé tábornokkal kezdett tárgyalások részleteit illetően is. Figyelemre méltó ebben az összefüggésben, hogy a Smutsszal folytatott sorsdöntő tárgyalásokról, Kun távollétében, Garbai tájékoztatta a Kormányzótanácsot az április 6-i ülésen, s az információ egyetértésre talált.

Elvi következetessége mellett – a Kormányzótanács jegyzőkönyveiből is megállapíthatóan – számos jelét adta kitűnő taktikai érzékének. Nagy taktikai fegyverténye volt, hogy Böhm Vilmost rábeszélte – az április 3-án már-már felborulással fenyegető helyzetben – a Hadügyi Népbiztosság vezetésében való részvételre. Kifejezetten a taktikai megfontolásokat helyezte előtérbe, amikor az antantmegbízottak április végén, a tárgyalások folytatása fejében bizonyos követelésekkel léptek fel. „Személyi változásokat akarnak – mondta az április 26-i ülésen –, Szamuelyt, Pogányt és Vágót; különösen a két előbbit. Brown most kijelentette, hogy még a mai nap folyamán sürgönyt küld, hogy az antant tárgyaljon velünk Svájcban. Ez jelenti az antant nyomását, hogy a románok állítsák meg további előnyomulásukat.

– A népbiztosok jó részét nyomjuk ki a frontra – hangzott az ajánlata –, másrészről ez nem jobbratolulás, ez a breszti béke akarása, a lélegzetvétel. Ez lehetőség, hogy megmaradjunk ilyen balszárnyon és hogy a szocializmust tovább kiépítsük . . . Ezt tárgyalási alapul fogadjuk el." (PI Arch. 601. f. 1. cs. 16. ő. e. 1/b. napirendi pont. Figyelmet érdemel ebben az összefüggésben, hogy míg Szovjet-Oroszországban a breszti béke ellenzőjeként lépett fel, ekkor már teljesen megértve annak jelentőségét, a másolására törekedett.)

A munkáshatalom fenntartása, a forradalom továbbvitele érdekében bevallottan kész volt taktikázni. Egy vonatkozásban azonban e tekintetben sem volt hajlandó taktikai megfontolásokat előtérbe helyezni. Úgy vélte és vallotta, hogy a munkásosztály pártjának kötelessége megvalósítani a proletárdiktatúrát, ha az osztály többségében megérett erre az elhatározás – de csak addig lehet és szabad ezt fenntartani, amíg a többségben elevenen él az erre irányuló akarat. Ezért volt eltökélt és határozott a március végi napokban. Ugyanezért apellált május elejének válságos óráiban a munkásezredek bizalmiférfiainak, a munkástanácsnak és a vasmunkás bizalmiférfiaknak az állásfoglalására a harc folytatását il-

letően. És ugyanezen elv alapján járult hozzá a diktatúra feladásához.

A Kormányzótanács utolsó, augusztus 1-jei üléséről jegyzőkönyv nem maradt fenn, de az egyik résztvevő saját célra szánt feljegyzéseiből is drámaian bontakozik ki, hogyan törekedett Kun a május elején bekövetkezett sikeres fordulat megismétlésére. „A belpolitikáról az a véleménye – olvasható ebben a feljegyzésben –, hogy ha a ma délutáni munkástanács hajlandó lesz áldozatkészségre, akkor van remény. De ez kérdéses . . . A mai munkástanács áldozatkészségre hívandó fel . . . Új csapatok kellenek a fronton." (PI Arch. 689. f. 5. ő. e. Ágoston Péter kézírásával, az ő hagyatékában maradt fenn ez a feljegyzés.)

Amikor azonban meggyőződött arról, hogy a munkásosztály képviselőinek többsége – rokonszenv-megnyilvánulásaik ellenére – nem vállalja a további küzdelmet, az új proletárdiktatúrában bízva hozzájárult a lemondáshoz.

VADÁSZ SÁNDOR

A FORRADALMI KÜLDETÉSTUDAT ÉS KUN BÉLA

A korai polgári forradalmakban, jelesül a XVI. századi németalföldiben és a XVII. századi angliaiban nem találkozunk azzal a jelenséggel, amelyre a címben szereplő kifejezés ráillik. Teljesen törvényszerűnek tarthatjuk, hogy a legradikálisabbnak minősülő, vagyis a XVIII. századi francia polgári forradalomban jelentkezett első ízben az a gondolkodás- és magatartásforma, amelynek lényegét Saint-Just 1793. február 12-i beszédében a következőképpen határozta meg: „Forradalmat nem lehet félig csinálni. Úgy látom, önöknek az a rendeltetése, hogy megváltoztassák Európa kormányzatainak arculatát; nem szabad hát megpihenniük addig, amíg ez a földrész szabaddá nem lesz: Európa szabadsága biztosítja majd az önök szabadságát." Saint-Just kijelentette továbbá, hogy a republikánus erénnyel sohasem egyeztethető össze a fegyvernyugvás, amíg bárhol is létezik úr vagy szolga.

Ebből az idézetből kitűnik, hogy a forradalmi tudatnak ez a komponense, amelyet én forradalmi küldetéstudatnak nevezek, két tényezőből tevődik össze. Egyrészt a radikalizmus immanenciájából következik a forradalomnak az a kötelessége, hogy felszabadítsa a még elnyomás alatt élő népeket. Másrészt kifejeződik benne az elszigetelődéstől való félelem, a jogos önvédelemnek az igénye, amely a forradalom végső diadalát csakis az eszme kontinentális méretű győzelme esetén látja biztosítva. Ebben a legáltalánosabb összefüggésben szemlélve a kérdést, nincs lényegi különbség a francia jakobinusok és a XX. századi kommunisták között.

Lenin műveiből vett számos idézettel bizonyítható ez az állítás, így például az 1918. január 7-én, az annexiós béke azonnali megkötéséről írott téziseivel. „Kétségtelen, hogy Európában be kell következnie a szocialista forradalomnak és az be is fog következni. A szocializmus *végleges* győzelmébe helyezett minden reményünk ezen a bizonyosságon és ezen a tudományos előrelátáson alapszik." Bármennyire kézenfekvő, szeretnék rámutatni arra a tényre,

hogy Lenin egy mondatban fűzte össze a „reményt" és a „tudományos előrelátást", következésképpen a forradalmi küldetéstudat lényege nem valamiféle irracionális hit a jövőbeni győzelemben, hanem az objektív helyzetből levont következtetések összessége. Közismert, hogy Lenint milyen nagy lelkesedéssel töltötte el a magyarországi tanácshatalom létrejötte. A magyar munkásoknak küldött üzenete végén ez olvasható: „Minden hónap közelebb hozza a proletár világforradalmat."

A proletár világforradalom közeli megvalósulásába vetett rendíthetetlen meggyőződés hatotta át a Komintern egész tevékenységét a megalakulását közvetlenül követő időszakban. Elegendő utalni az I. kongresszus 1919. március 4-én elfogadott platformjának arra a megállapítására, hogy „a kapitalista termelési mód végső következménye a káosz. És ezt a káoszt csak a legnagyobb termelő osztály győzheti le – a munkásosztály. Valóságos rendet, kommunista rendet kell teremtenie. Meg kell törnie a tőke uralmát, lehetetlenné kell tennie a háborút, meg kell semmisítenie az államhatárokat, és az egész világot egy, a maga céljaiért dolgozó közösséggé kell változtatnia, meg kell valósítania a népek felszabadítását és testvériségét."

Szükséges-e részletező módon bizonyítani, hogy a Szovjet-Oroszországból visszatérő Kun Béla többek közt a világforradalmi koncepciót és az ebből táplálkozó világforradalmi küldetéstudatot is magával hozta tarsolyában. Moszkvába küldött, 1919. január 5-én kelt leveléből az tűnik ki, hogy a következő két-három hétre várta a németországi forradalom felülkerekedését. „Nagyon jól tudjuk, hogy a mi sorsunk Németországban dől el" – írta Leninnek. Azt követően, hogy a munkásság hatalomra jutott Magyarországon, Kun Béla számos esetben egyértelműen leszögezte, hogy ők a Magyarországi Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárforradalomével kötötték össze.

A forradalom kiterjesztésének koncepciója és az ennek megvalósításához elengedhetetlen forradalmi küldetéstudat magától értetődően csakis a gyakorlatban, tehát meghatározott politikai és katonai cselekvéseken keresztül realizálódhatott. Amint Robespierre és a jakobinusok vezetőgárdája számára az európai forradalom – az erőviszonyokból következően – a szomszédos Brabant, Flandria és más németalföldi tartományok, továbbá a Rajnán túli német fejedelemségek felszabadítását jelenthette, ugyanígy a kommunisták világforradalmi stratégiája a Szovjet-Oroszországra támaszkodó németországi, valamint közép-európai proletárforradalmak győzelemre segítésével volt egyértelmű. Amikor április 9-én megérkezett

Budapestre a Bajorországi Tanácsköztársaság kikiáltásának híre, Kun Béla ugyanolyan kitörő örömmel üdvözölte, mint korábban Lenin a magyar proletárdiktatúrát. „Mi nem csalódtunk, amidőn... ráépítettük sorsunkat a nemzetközi proletárforradalomra, nem homokra, nem ingoványra építettünk. A ti példátok mutatja, hogy a nemzetközi proletárforradalom terjed és győz."

Már csak a Forradalmi Kormányzótanács március 27-i ülésén elhangzott kijelentését idézem, mert megítélésem szerint ez tükrözi a legmegfelelőbb módon Kun Béla akkori mentalitását. „Nekem nem a kenyér az első, hanem a forradalom Nyugat felé. A. Muna itt van most Tótországban – igazán nekünk, nekünk dolgozik. Ha Ausztriában van forradalom, Csehországban is van. És akkor végigvisszük a forradalmat a francia határig." Átrajzolta tehát Európa térképét; az Uráltól kezdve Magyarországon, Csehországon, valamint Ausztrián és Bajorországon át egészen Franciaország keleti határáig húzódó vörös tömb jelölte volna az európai szocialista köztársaságok föderatív szövetségét.

Kun Béla valamennyi hasonló nyilatkozata 1919. március végén–áprilisban hangzott el, amikor valóban úgy tűnt, hogy az általa megálmodott térkép valósággá lesz. Ebben az időszakban a nemzetközi helyzet ténylegesen lehetőséget kínált arra, hogy Európa kommunistái megvalósítsák a vázolt koncepciót. A szakirodalom részletesen feltárta mindazokat a gyakorlati lépéseket, amelyeket a Magyarországi Tanácsköztársaság kormánya és mindenekelőtt a külpolitikáért egyedül felelős Kun Béla tett – elsősorban Ausztria és a többi szomszédos ország forradalmasítása érdekében. Az eddigi kutatási eredményekhez legfeljebb annyit kívánok hozzátenni, hogy a horvátországi levéltárakban feltárt források mélyebb bepillantást engednek Kun Béla személyes részvételébe a délszláv területeken folytatott propaganda irányításában.

A további részletezésről lemondva, az eddig mondottakat úgy kívánom összegezni, hogy a forradalmi küldetéstudat erőteljes aktivitást feltételez, amely 1919-ben a szomszédos országokban kialakulóban lévő forradalmi helyzet elmélyítésében, vagy a már kitört forradalmak politikai, erkölcsi és anyagi támogatásában nyilvánult meg. Utólag természetesen könnyű megállapítani, hogy a kommunisták elvárásait a történelem nem igazolta. Maga a Komintern is szembenézett ezzel a kérdéssel. Az 1921. évi kongresszuson elfogadott tézisek kimondták, hogy „a forradalmi mozgalom háború utáni első szakasza, amelyet spontán és hatalmas ütőerő, a módszerek és célok kialakulatlansága és az uralkodó osztályok hallatlan pánikja jellemzett, lényegében, úgy látszik, lezárult". Ha már most azt

a kérdést vizsgáljuk, hogy a nemzetközi erőviszonyok kedvezőtlen fordulatán túl milyen szerepe volt a világforradalmi stratégia átmeneti kudarcában e szubjektív tényezőnek, vagyis a forradalmi küldetéstudatnak, arra a következtetésre juthatunk, hogy a kommunisták egyes esetekben túlbecsülték a különböző országokban lezajlott tömegakciók jelentőségét, és legfőképpen aláértékelték a burzsoá államgépezet reorganizációs képességét. Mindez azonban nem változtat azon, hogy Kun Bélának és társainak 1919 tavaszán meg kellett ragadniuk a történelem által felkínált lehetőséget, annál is inkább, mert Magyarország számára a háborúban elszenvedett vereség után, az antant és az utódállamok burzsoáziájától szorongatva, az európai szocialista föderáció jelentette volna az egyetlen kedvező kiutat.

RÉTI GYÖRGY

FORRADALOM ÉS ELLENFORRADALOM MAGYARORSZÁGON – AHOGY ROMANELLI ALEZREDES LÁTTA*

ROMANELLI ÉS „KUN BÉLA MAGYARORSZÁGA"

Az 1919-es év történéseinek ma már könyvtárnyi irodalma van. Ennek egyik figyelemre méltó és Magyarországon kevéssé ismert darabja Guido Romanelli „Küldetésem Magyarországon Kun Béla idején és a román megszállás alatt" című vaskos memoárja. Romanelli alezredes 1919 májusa és novembere között annak az olasz katonai missziónak a vezetője volt, amely az antanthatalmak képviseletei közül egyedül maradt a „bolsevik Magyarországon". Fő feladata a fegyverszünet előírásai betartásának ellenőrzése volt. Tevékenységének különös jelentőséget adott az a tény, hogy a Párizsban a háború utáni rendezésről tárgyaló nagyhatalmak képviselői elsősorban Romanelli jelentéseiből értesültek a magyarországi helyzetről.

Az olasz királyság természetesen nem valamiféle szimpátiából hagyta képviselőit Tanács-Magyarországon. Ebben az időben Itália és Franciaország között rivalizálás folyt a közép-európai hegemóniáért. A Tanácsköztársaság kormánya viszont igyekezett kihasználni az antanthatalmak közötti ellentéteket arra, hogy rést üssön az őt körülvevő katonai, politikai és gazdasági blokádon, és hogy kedvezőbb feltételeket érjen el a párizsi békekonferencián.

Romanellit a bécsi olasz fegyverszüneti bizottságtól rendelték Budapestre. „Budapestre, a bolsevikok közé! Isten legyen hozzám kegyelmes!" – ez volt Romanelli első reakciója.

Romanellit már a magyar határon meglepetés érte: egy németül és angolul jól beszélő, rendkívül udvarias politikai megbízott intézte ügyeit, aki „egyáltalán nem hasonlított azokra a szörnyű bolsevikokra, akikről az újságok cikkeztek".

* *Guido Romanelli:* Nell' Ungheria di Bela Kun e durante l'occupazione militare romana – La mia missione (maggio–novembre 1919). (Küldetésem Magyarországon Kun Béla idején és a román megszállás alatt.) Udine 1964. 563 old.

Mivel – a többi antanthatalomhoz igazodva – Olaszország sem ismerte el hivatalosan a Tanácsköztársaságot, Romanelli úgy döntött, hogy első látogatását egy viszonylag jelentéktelen bankügylet ürügyén teszi Kun Bélánál, aki formailag külügyi népbiztos, valójában a proletárhatalom elismert vezetője volt. „A Magyar Tanácsköztársaság legszilárdabb oszlopa" – ahogy Romanelli Kun Bélát nevezi – a Hungária Szállóban berendezett szerény hivatali szobájában fogadta az olasz katonai misszió új vezetőjét. Udvariasan és gyorsan beleegyezett a fiumei bank negyvenmillió koronás követelésének teljesítésébe. Rövid, első találkozásuk során még mindketten kerülték a politikai témákat.

Az antanthatalmak teljes gazdasági blokádot rendeltek el Tanács-Magyarországgal szemben. A Tanácsköztársaság vezetői azonban kihasználták azt, hogy az olasz nagykereskedők hajlandók voltak jó pénzért élelmiszert és textíliákat szállítani. A titkos üzletben részt vettek az olasz misszió tagjai is, és az árukért kapott aranyat a misszió hivatalos címkéjével ellátott ládákban szállították. Ez azonban az osztrák határon kitudódott, és Olaszország szövetségesei – különösen a franciák – nagy lármát csaptak az olasz misszió „bolsevikbarát" magatartása miatt. Romanelli természetesen tagadja részvételét az ügyben, de azt leírja, hogy csak üggyelbajjal sikerült tisztáznia magát.

Időközben Magyarországra érkezett Oddino Morgari képviselő, aki az Olasz Szocialista Pártot képviselte a Tanácsok Országos Gyűlésén, és az olasz proletariátus nevében üdvözölte Tanács-Magyarországot, ahol „még a srapnellek is az Internacionálét zengik". Romanelli arra próbálta rávenni Morgarit, hogy beszélje rá Kunt a hatalom átadására egy polgári demokratikus színezetű kormánynak. Morgari és Kun nézetazonossága miatt ez a kísérlete eleve kudarcra volt ítélve.

Romanelli sokat ír a rendszer gazdasági bajairól, amelyek okát a „kommunizálásban", nem pedig az antant blokádjában véli felfedezni. Mégis, mint objektív megfigyelő, elismeri, hogy „a legnagyobb létszámú osztályok – a munkások és a parasztok – viszonylag elégedettek voltak, és abban reménykedtek, hogy a bajok, amelyektől szenvedtek, csupán a fordulat ideiglenes következményei voltak". Ennek következtében „a rendszernek több támogatója volt, mint ellenzője" – állapítja meg.

A memoár elismeréssel számol be a hadsereg újjászervezéséről és az északi hadjáratban aratott sikereiről.

Az olasz misszió vezetője meglehetősen gyakran járt Kun Bélánál, főként az olasz állampolgárok ügyes-bajos dolgaiban. Kun Bé-

la június 24-re jelentette be első viszontlátogatását az olasz misszió-nál. Ez azonban váratlanul elmaradt, mert ugyanezen a napon tört ki a folyami flottilla tisztjeinek ellenforradalmi lázadása. Romanelli leírásából kitűnik, hogy „a bátor és hős" lázadók oldalán állt, és elkeserítette a lázadás gyors leverése. Hosszas habozás után úgy döntött, hogy kötelessége fellépni a lázadók életének védelmében.

Még ugyanazon a napon Romanelli kezében volt Kun Béla válasza:

„Június 26-án kelt levelére a következőkben van szerencsém válaszolni:

A Magyar Tanácsköztársaság kormánya visszautasít a kormány ellen irányított minden fenyegetést, és tiltakozik az ellen, hogy felelőssé tegyék olyan eseményekért, amelyek kizárólag Magyarország belügyét képezik. Méltatlankodva utasítom tehát vissza Alezredes úr fenyegetéseit. Emlékeztetem Alezredes urat arra, hogy sem Münchenben, sem Rigában, sem Ukrajna és Finnország különböző városaiban a szövetséges és társult hatalmak nevében senki sem emelte fel szavát, hogy tiltakozzék valóban ártatlan emberek legyilkolása ellen.

Nem jutott eszébe Alezredes úrnak, hogy felháborodjék azon, mikor emberek hitvány zsoldért ágyúkkal és gépfegyverekkel lőtték Budapest külvárosait, kórházait és házait, amelyekben gyerekek és asszonyok voltak, és akik hatalomra jutásuk első cselekedeteként nagy kiterjedésű pogromot ígértek. Természetesnek találom tehát, hogy akkor, amikor ez az aljas és barbár merénylet, amely a régi elnyomó uralom visszaállítását célozta, és asszonyok és gyerekek meggyilkolását megkísérelte, sőt végrehajtotta, nem töltötte el felháborodással Alezredes úr szívét, ez a szív csak azokkal szemben táplál szimpátiát, akik az Ön véleménye szerint eszmékért és elvekért harcoltak, a valóságban azonban nyomorult zsold ellenében a dolgozók kizsákmányolóit támogatják, és ezeknek naplopáson alapuló régi létét akarják visszaállítani."

A jegyzékváltás után a Tanácsköztársaság ellenségei az olasz misszióban vélték felfedezni – Romanelli szavaival élve – „a Jóság megtestesülését". A könyv az esetek sokaságáról számol be, amikor a misszió közbenjárt ellenforradalmárok megmentése érdekében.

Június 5-én Romanelli látogatást tett Böhm Vilmosnál a gödöllői főparancsnokságon. A Vörös Hadsereg főparancsnoka panaszkodott amiatt, hogy amíg a Tanácsköztársaság csapatait a pozsonyi megállapodás értelmében visszavonták Szlovákiából, a románok nem tették meg ugyanezt a Tiszántúlon. Romanelli, hogy kitérjen

az Olaszországgal szövetséges Románia szerződésszegésének megtárgyalása elől, Szamuely népbiztos és társai állítólagos „rémtetteiről" kezdett beszélni. A memoár szerint Böhm maga is elítélte Szamuelyéket, és bizalmas formában megmutatta Romanellinek Kun Bélához írt levelét, amelyben kifejtette ellenérzéseit. Ugyanakkor Böhm az antant ellenséges magatartásával és blokádjával magyarázta azt, hogy a hozzá hasonlóan mérsékelt politikusok helyett a „szélsőségesek" kerültek előtérbe Budapesten.

Romanelli leírja, hogy a rendszer ellenségei állandó információkkal látták el a missziót a Tanácsköztársaság legbizalmasabb ügyeiről is. Informátorai közül kiemeli a magyarul kitűnően beszélő Bonaventura Galleroni nevű szervita rendi papot. Bonaventura atya kapcsolatai révén hozzájutott a Kun Bélának Moszkvából és a párizsi békekonferenciától küldött, már megfejtett rejtjeles táviratokhoz. A könyv szerzője azzal dicsekszik, hogy voltak esetek, amikor „előbb jutott hozzá a népbiztosoknak címzett anyagokhoz és táviratokhoz, mint a címzettek". Ezt illusztrálandó, Romanelli közli a bécsi olasz katonai missziónak a románokhoz való továbbítás céljából július 10-én küldött jelentését, amely részletesen ismerteti a Tiszánál felsorakozott magyar haderő számát és fegyverzetét.

A román csapatok elleni offenzíva megindítása előtt két nappal Romanelli részletesen jelentette, hogy a Vörös Hadsereg a Tisza mely szakaszain próbál átkelni, és hol fogja csak színlelni a támadást.

Következik a kétszemélyes dráma utolsó felvonása: július 31-én Romanelli felkeresi Kun Bélát a Hungária Szállóban, ahol két hónappal korábban megismerkedtek. Kun „nyugodtan és tömören" foglalta össze a Tanácsköztársaság tanulságait. Hangsúlyozta: azért mond le, hogy megakadályozza egy testvérgyilkos háború kitörését. Értékelését ezekkel a szavakkal fejezte be: „Elkeserít az a gondolat, hogy a románok mögött a szegedi fehérek jönnek, akik félreállítják majd az új kormányt, és akkor a vörös terrort a fehér terror fogja követni."

Talán nem érdektelen az, hogyan vélekedett történetünk két hőse egymásról. Romanelli, egyebek között, ezeket írja könyvében Kun Béláról: „Ő volt a magyar Lenin, és ha nem is emelkedett mesterének és barátjának magasságába, a legtekintélyesebb képviselője volt azoknak, akik a forradalom eredményeként jutottak a magyar közélet felszínére . . ."

Kun Béla az *Avanti!* 1919. július 27-i számában megjelent interjújában elsősorban osztályszempontból értékelte Olaszország és ezen belül az olasz misszió magatartását a Tanácsköztársasággal

szemben: „Kérem Önt – mondotta Kun – adja át az »Avanti!«-nak, a párt vezetőségének, a tagoknak és az egész olasz proletariátusnak forró üdvözletemet, amelyet abban a biztos tudatban küldök, hogy hamarosan testvéri szövetségi szerződést köthet egymással a magyar és olasz proletariátus, mint ahogy a budapesti olasz képviselet úgysem csinál egyebet, mint újabb és újabb nehézségeket támaszt, kívül-belül ártani igyekszik nekünk."

Hasonlóan értékelte a burzsoá Olaszországnak a magyar proletárállamhoz való viszonyát a nagy olasz marxista gondolkodó, Antonio Gramsci. Nem sokkal a Tanácsköztársaság leverése után publikált „A magyar szovjet" című cikkében ezeket írta: „Természetesen az olasz kormány pusztán a »szent egoizmus« céljait követte. Romanelli ezredes Budapesten a forradalom Raszputyinjának szerepét töltötte be."

A magyar és az olasz kommunista mozgalom e két kiemelkedő vezetője joggal sorolta a Tanácsköztársaság ellenségei közé a burzsoá Olaszországot és annak képviselőjét, Guido Romanelli alezredest. A történelmi igazság kedvéért azonban hozzátehető ehhez, hogy az antanthatalmak közül Olaszország tanúsította a legtoleránsabb magatartást „Kun Béla Magyarországa" iránt.

VILIAM PLEVZA

KUN BÉLA ÉS A CSEHSZLOVÁK FORRADALMI MOZGALOM

Marx és Engels tudományosan bebizonyították, hogy a proletariátuson kívül egyetlen társadalmi-politikai erő sem vághatja az ellenség arcába ezt a jelszót: „Semmik vagyunk, s minden leszünk!" Ahhoz, hogy a proletariátus „minden" lehessen, meg kellett kezdenie harcát a hatalomért. S e harcban akkor léphetett eredményesen a színre, amint volt forradalmi szervezete. Ezen kívül más fegyverrel nem rendelkezett. A munkásosztálynak feltétlenül szüksége volt és van a forradalmi pártra.

A marxizmus–leninizmus alapvetően elutasítja a személyiségnek az élet reális összefüggéseiből kiszakított idealista kiemelését és történelmi szerepének túlértékelését, az olyan elképzeléseket, hogy egy jelentős egyéniség az objektív valóság mellőzésével megállíthatja vagy megváltoztathatja a társadalmi fejlődés természetes folyamatát és törvényszerűségeit. Nem kicsinyli le, hanem ellenkezőleg, nagyra értékeli azoknak a személyiségeknek a jelentőségét, akikből a dolgozó tömegek természetes vezérei lesznek.

Kun Béla olyan egyéniség volt, akit a hivatásos forradalmárok közé sorolhatunk. Egész élete, egész lénye összeforrott a világ proletárjainak mozgalmával és a nemzetközi forradalmi folyamat kibontakozásával. Ezért a csehszlovákiai kommunista és munkásmozgalommal kapcsolatos állásfoglalásai is a forradalom nemzeti, regionális és világméretű lehetőségeiről és fejlődéséről vallott nézetei egységes rendszerének immanens alkotórészét alkották. Megértésükhöz és történettudományi megvilágításukhoz is a magyar, a csehszlovák és a nemzetközi forradalmi proletármozgalom elemzéséből és teljes áttekintéséből kell kiindulnunk.

Igaz, Kun Bélára – mint minden jelentős történelmi személyiségre – érvényes az is, hogy alapvetően korának és annak a szociális erőnek kifejezője volt, amelynek érdekeit és vágyait tolmácsolta. A magyarországi forradalmi munkásmozgalom nevelte őt és formálta személyiségét.

Az 1918 őszének viharos időszakában kialakult objektív helyzet Kun Bélát – talán jobban, mint azelőtt bármikor – arra kényszerítette, hogy teljesen új, vagy mindaddig nem alkalmazott módszerekkel próbálkozzon a forradalom közvetlen és távlati feladatai megoldására, mégpedig konkrét, sajátos körülmények között, amelyek magas követelményeket támasztottak a gyors döntéseket és az álláspontok megfogalmazását illetően. A Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulása után a proletárhatalom megvédése és megszilárdítása végett szükségszerűen állandóan össze kellett vetnie az elméleti elképzeléseket a hétköznapok gyorsan változó valóságával. Optimális megoldásokat kellett találnia, el kellett simítania azokat az ellentmondásokat, amelyek a proletár világforradalom magyarországi megvalósítása során keletkeztek. Mindez rendkívül nagy feladatot jelentett Kun számára, elméleti és gyakorlati felkészültsége ellenére. Egyben erőfeszítései is tökéletesen feltárták Kun személyiségének rendkívül erős – de gyenge oldalait is.

Kun Béla állásfoglalása a cseh és szlovák munkásmozgalommal kapcsolatban bizonyos sajátosságokat mutat e korszakban.

A magyar forradalmi proletariátus vezére viszonylag gyakran foglalkozott a csehszlovák forradalmi mozgalommal, azonban – összhangban eszmei-politikai nézeteivel – szinte mindig csak általános megközelítésből: Kunt az egykori Osztrák–Magyar Monarchia és Európa egész területének forradalmi távlataival kapcsolatos, szélesebb körű elképzelései vezették. Következetesen forradalmi álláspontot foglalt el, elutasította a szociáldemokrata párt vezetőségének (a nemzeti burzsoázia szolgálatában álló) reformista és nacionalista irányvonalát, másrészt vallotta az osztálytestvériség alapján a szolidaritást a cseh és szlovák proletariátussal. Rokonszenvezett a csehszlovák szociáldemokrácia ellenzéki, baloldali irányzatával, főleg azokkal, akik az OK(b)P kommunista szekciójának eszméit vallották. Kun állásfoglalásainak alapját és kiindulópontját e téren azok az egészében optimista – és a tényleges helyzetnek nem mindig megfelelő – információk képezték, amelyeket a Kommunisták Magyarországi Pártja vezetősége mellett működő szlovák, később cseh és csehszlovák szekciójának – amelynek élén Antonín Janoušek állt – közvetítésével kapott. Ezek az információk – ahogy Kun is – a világforradalom további menetének távlatilag optimista feltételezéseiből indultak ki, és Kunt megszilárdították abban az elképzelésében, hogy a hatalom kérdése hamarosan Csehszlovákia területén is eldől. A forradalmi folyamat szükségszerű kibontakozása szempontjából ezeket helyesen tartotta alapvetőknek.

Mindez azonban csupán az egyik oldala Kun Béla nézeteinek és állásfoglalásainak. E problematika sokoldalúságának megértése megköveteli a fentiekben vázoltak alaposabb vizsgálatát, a forradalmi helyzet sajátos alakulásának és a forradalmi folyamat kibontakozási lehetőségének elemzését az ún. utódállamok területén.

Az OK(b)P-nek mind a magyar, mind a csehszlovák kommunista szekciója egyetértett a forradalmi helyzet jellegének megítélésében. Feltételezték, hogy a világháborúban megrendült Ausztria–Magyarországon a forradalmi változások elkerülhetetlenek. Nézeteik csupán a forradalom kiterjedésének és nemzeti hátterének kérdésében különböztek. Míg a csehszlovák szekció a Csehszlovák Szocialista Köztársaság jelszavát tűzte ki, addig az OK(b)P Kun Béla által vezetett magyarországi szekciója még Moszkvában, 1918. október 25-én, a magyar királyság különböző nemzetiségű kommunistáinak tanácskozásán is a proletárdiktatúráért folytatandó harc természetes kereteként Magyarország teljes területét jelölte meg.

Ezek az első pillanatban alapvetőnek tűnő nézetkülönbségek azonban a két szekció viszonyában az adott időszakban nem játszottak meghatározó szerepet, mivel mindkét szekció számára a célt és a közeli perspektívát a világ-, illetőleg európai méretekben megalakítandó „Szocialista Köztársaságok Föderációja" jelentette.

Kun Béla alapvetőnek és elsődlegesnek – meggyőződésével összhangban – azt tartotta, hogy a proletariátus forradalmi fellépését egész Magyarországon megszervezze. Budapestre érkezése után a Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító ülésén azonban már figyelembe vette a közép-európai térségben végbement változásokat, bár a helyzet áttekinthetetlensége miatt és a világforradalom gyors kibontakozásáról vallott távlati nézeteinek hatása alatt az eredeti elképzelését sem adta fel.

Kun Béla és a magyar kommunisták internacionalista állásfoglalásának megnyilvánulását juttatta kifejezésre az Ausztria–Magyarország felbomlása utáni időszakban az a tény, hogy pártjuk megalapítása után rögtön szükségét érezték programszerűen elhatárolni magukat Magyarország integritásának követelésétől, amely a magyar burzsoázia hatalmi céljainak megvalósítását szolgálta. A nemzetiségi kérdéssel azonban csak általánosságokban foglalkoztak.

A magyar proletariátus diktatúrájának 1919. március 21-i kikiáltása új tényezőket hoz a nemzetiségi kérdés, a Csehszlovákiában és az egykori monarchia országaiban a forradalmi mozgalom kibontakozásának eredeti Kun-féle felfogásába. Ezek persze összefüggtek mind Kun Béla pozíciójának megváltoztatásával a proletár-

mozgalom hatalmi struktúrájában és a magyar proletárállam építése és védelme konkrét feladatainak elvállalásával, mind pedig a felvetett kérdések jelentőségének megváltozásával a forradalmi kibontakozás szükségletei és feladatai szempontjából.

Kun Béla mélyen meg volt győződve, hogy világszerte tényleges forradalmi helyzet áll fenn, amely a proletariátusnak történelmi előnyt biztosít, de nem automatikusan. A helyzet kihasználása feltételezte a munkásság forradalmi élcsapatainak azonnali szakítását a szociáldemokrata pártok reformista vezetőségeinek taktikázásával, a proletariátus egyesülését szélesebb, internacionalista alapon, a forradalmi fellépés előkészítését és a politikai hatalom átvételét. Az adott helyzetben a kommunisták nem habozhattak. Így Kun Béla sem. Tudta azonban, hogy a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása, tehát az a lépés, amely látszólag magyar nemzeti érdekből történt, egészen konkrétan a nemzetközi kommunista mozgalomhoz, annak egyes nemzeti tagozataihoz és programjainak célkitűzéseihez kötődik.

E felismerésből kiindulva közeledett aztán Kun Béla a határproblémák megítéléséhez, a nemzetiségi kérdés megoldásához, a proletár és burzsoá államok viszonyához és a munkásmozgalom forradalmi feladataihoz a szomszédos országokban, tehát Csehszlovákiában is.

Kun Béla elméleti elképzeléseiben és politikai gyakorlatában a Csehszlovákiához való viszony – és ennek keretében főleg a szlovák nemzeti kérdés megítélése – a proletárhatalom magyarországi fennállása alatt jelentős helyet foglalt el. Ez szorosan összefonódott mind a forradalom Közép-Európában történő megvalósításának eszmei elgondolásaival és abban a Magyar Tanácsköztársaságnak – a proletárdiktatúra államának – feladataival, mind pedig a forradalom kibontakozásának feltételeivel Magyarország nemzeti kereteiben, amikor az ezekkel összefüggő alapvető problémák megoldása előtérbe került.

Kun Béla Csehszlovákia problémáját és nemzeteinek a forradalmi Magyarországhoz és a magyar néphez való viszonya megoldását tágabb értelemben az európai proletariátus, szűkebb értelemben pedig külön az egykori Osztrák–Magyar Monarchia régiója kölcsönhatásai komplex megoldásának elidegeníthetetlen alkotórészeként fogta fel. E probléma megoldását a nemzetközi proletárforradalom (amelynek központja Oroszország mellett éppen a forradalmi Magyarország volt) kibontakozó folyamatának kellett meghoznia a Tanácsköztársaságok Föderációjának általános kikiáltásával. Kun Béla, ennek távlatát nagyon közelinek tartva, telje-

sen logikusan nem tartotta szükségesnek, hogy az első időszakban külön kiemelje Csehszlovákia és főleg Szlovákia kérdését. Mint egész sor kijelentéséből is rögtön a hatalomátvétel után – amelyet megszilárdításának és továbbfejlesztésének szükségletei motiváltak – kitűnik, még a magyar nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban sem vetette ezt fel, amit a magyar proletariátus önrendelkezési jogáért folytatandó harca és a proletárhatalom integritásának elve alapján ítélt meg. Számított a nemzetek forradalmi erőinek fellendülésére a szomszédos államokban, és hitt abban, hogy küzdelmük az osztályuk felszabadítására irányul. Ebben a tekintetben különös fontosságot tulajdonított a Szovjet-Oroszországban megalakult külföldi szekciók hazájukba visszatért kommunista tagjai, valamint a Magyarországi Szocialista Pártnak a Magyarországi Tanácsköztársaság területén működő cseh és szlovák szekciója tagjai politikai és szervezeti tevékenységének.

Csehszlovákia problémáinak e területén a nemzetiségi kérdés lényegének megértésében Kun Béla elgondolásainak jelentős változását a Romániával kötött 1919. május 24-i fegyverszünet után bekövetkezett magyar–csehszlovák fordulat idézte elő. Az intervenciós támadás visszaverése, a Vörös Hadsereg behatolása Csehszlovákiába és Szlovákia egy részének megszállása a forradalom gyakorlatában sok új kezdeményezést és problémát vetett fel. Ezek pedig megfelelő megoldást követeltek, és jó néhányuk túllépte az addigi elképzelések kereteit.

Kun Béla a forradalmi helyzet kibontakozásáról Csehországban és főleg Szlovákiában az optimista megfogalmazású, de lényegében a valóságtól eltérő információk alapján azt feltételezte, hogy a szociáldemokrata mozgalmon belül létezik egy erős, kiforrott forradalmi irányzat, hogy a csehszlovák gazdaság – éppúgy, mint a burzsoázia politikai hatalma – összeomlóban van.

Szlovákiába érkezése után azonban kiderült, hogy 1918 őszén a Csehszlovák Köztársaság megalakulásával győzött a cseh és a szlovák nemzet osztályszempontból kiszákmányolt és addig nemzetiségileg is elnyomott tagjainak államjogi, nemzeti, gazdasági, politikai, kulturális és minden egyéb társadalmi problémái megoldásában a polgári demokratikus alternatíva. A lakosság többségének szilárd meggyőződése volt, hogy hamarosan megindulhat a cseh és a szlovák nemzet s a köztársaságban élő nemzetiségek fejlődése. Igaz, ennek terét jelentősen meghatározta az állam osztályjellege, a cseh burzsoáziának mint uralkodó osztálynak a helyzete, és a szlovákok esetében nemzeti sajátosságuk el nem ismerése. A Magyarországi Tanácsköztársaság forradalmi vezetőségének képviselői, te-

hát Kun Béla is, ezt a tényt olyan döntő tényezőnek tekintették, amely felgyorsítja a forradalom kibontakozását Szlovákia egész területén.

A valóság, valamint az események további alakulása a párizsi békekonferencia jegyzékének árnyékában jelentősen megváltoztatták Kun Béla és a Tanácsköztársaság vezetőinek eredeti elképzeléseit, s megakadályozták azok megvalósítását.

A Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása a nemzetközi forradalmi mozgalom részét képezte. Ennek területe kellett hogy legyen az alap és a kiindulópont a forradalom kiszélesítéséhez Csehszlovákia egész területén, a cseh és a szlovák szocialista állam létrehozásához, amelyek föderációs kapcsolatban álltak volna a már fennálló proletárállamokkal. A Szlovák Tanácsköztársaság és a Magyarországi Tanácsköztársaság viszonyát a kiadott közleményben föderációként jellemezték.

A Szlovák Tanácsköztársaság 1919. június 20-a utáni igazgatásának a jellege és főleg a formája azonban nem igazolja azokat a történészeket, akik ezt az államiság meglétéként értelmezik. Kanis elvtárs nézetével értünk egyet, aki szerint a Szlovák Tanácsköztársaság, fennállásának ebben a formájában, a célok területi kiindulópontját és szociális szimbólumát jelentette, ami azonban nem valósult meg. Már magában az elnevezésben benne rejlik a kialakuló proletárdiktatúra egyik kulcsfontosságú kérdése; helyesebb és a valóságnak megfelelőbb így lett volna: Tanácsköztársaság Szlovákiában.

Kun Béla Szlovákiával kapcsolatos elgondolásaiban nyilván nagyon jelentős hangsúllyal szerepelt az objektív szükségszerűség: lehetőleg úgy oldják meg a helyzetet a Szlovák Tanácsköztársaság területén, hogy maximálisan ki tudják használni a forradalmi erők potenciálját Szlovákiában a nemzetközi forradalmi folyamat további kibontakoztatása és a proletárhatalom magyarországi megerősítése érdekében. Ennek értelmében Kun Béla arra törekedett, hogy az általa felvetett megoldás minél inkább megfeleljen stratégiai elképzeléseinek, fenntartsa a felszabadított terület forradalmi katalizátorként való felhasználásának lehetőségét Szlovákia és Csehszlovákia egész területén, és ugyanakkor maximálisan elősegítse az elsőrendű problémák megoldását is Magyarországon (főleg a súlyos gazdasági helyzettel kapcsolatban). Ennek megfelelően tulajdonított rendkívüli történelmi jelentőséget a Szlovák Tanácsköztársaságnak fennállása egész időszakában.

Úgy tűnik, hogy a békekonferencia határmegállapító jegyzékének kézhezvételéig Kunnál az az elképzelés állt előtérben, hogy a

forradalmi intézkedéseket Szlovákiában maximálisan ki kell használni a nemzetközi forradalmi folyamat meggyorsítására. Ezzel összhangban összekapcsolta a Szlovák Tanácsköztársaság helyzetét a szlovák nemzetiségi kérdés megoldásának közeli perspektívájával. Eljárásában mégsem fedezhetjük fel az érdektelenség egyetlen szubjektív, illetve nacionalista motivációjú megnyilvánulását sem a szlovák nemzet és főleg annak dolgozó rétege problémáinak megoldása iránt. Kun törekvései ugyanis teljes mértékben megfeleltek mind annak az elméletnek, amely a nemzetiségi kérdést az osztályharc egyik formájának tekinti, mind pedig a Magyarországon győztes forradalom helyének és funkciójának a nemzetközi forradalmi folyamat kiszélesítésében.

Három, drámai eseményekkel teli évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a szlovákiai forradalmi mozgalom képviselője, Ladislav Novomeský leírhassa: „Annak következtében, hogy a Szovjetunió döntő tényező volt a második világháborúban, és annak következtében, hogy az egyes államokban szóhoz jut a dolgozó nép, végre hozzáláthatunk a viszonyok új elrendezéséhez Közép-Európa elidegenített és összeveszített nemzetei között. Ennek az új elrendezésnek a megkezdése eddig sem volt egyszerű és jelenleg (1949-ben írta ezt – *V. P.*) sem olyan egyszerű, mint az a hitünk, hogy csak ez az új elrendezés lehet előnyös nekünk szlovákoknak Csehszlovákiában, valamint a magyaroknak is, akár nálunk, akár Magyarországon . . . Döntő fordulatnak azt a pillanatot kell tartanunk, amikortól biztossá vált a kapitalizmusellenes, uraságellenes szocialista fejlődés lehetősége mind Magyarországon, mind nálunk, Csehszlovákiában."

KŐVÁGÓ LÁSZLÓ

KUN BÉLA ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA FORRADALOM IDEJÉN

Az első világháború végén lezajlott szocialista forradalmi mozgalmak közül mindössze egy biztosíthatta a proletárhatalom tartósságát, s kezdhette meg a nemzetiségi kérdés szocialista megoldását – az oroszországi. Egy másik – a magyarországi – addig jutott el, hogy felvázolt egy elképzelést, amely a szocialista megoldás ígéretét hordozta magában.

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy felvázoljam, milyen szocialista megoldást ígért a nemzeti-nemzetiségi kérdésben az első magyarországi proletárforradalom Kun Béla irányításával.

1918 végén a fiatal kommunista párt természetes és meggyőző nemzetiségi politikát javasolt. A magyar nép és a szomszédos népek önrendelkezését egyaránt tiszteletben tartva, a *Vörös Újság* már első – 1918. december 7-én kiadott – számában szembeszállt Jászi Oszkár nemzetiségügyi miniszterrel, kimutatva, hogy annak – idézem – „nemzetiségi politikája lehetetlen, mert a területi integritás és a nemzetek önrendelkezésének kérdése nem fér össze". Meggyőződéssel állította, hogy burzsoá politikával nem lehet megoldani a nemzetiségi kérdést, viszont úgy vélte, hogy azt egy csapásra meg fogja oldani a proletariátus győztes diktatúrája.

A cikk állításának első része igaz és teljesen meggyőző volt. Második része pedig abban az időben logikus egyszerűségével hatott az olvasójára, hiszen akkor még senki sem láthatta előre, hogy a szocializmus építése is úgy alakul, hogy annak számára sem lesz egyszerű feladat a nemzetiségi problémák megoldása.

A szomszédos népek minél nagyobb magyar területek megszerzésére törekvő uralkodó osztályai, s az antanthatalmak kíméletlen nyomása alatt vergődő magyar polgári demokratikus kormány tehetetlenségének láttán a *Vörös Újság* december 26-i számában rendkívül hatásos módon népszerűsítette a kommunisták álláspontját: „A proletariátus a forradalom előkészítésével a világ terü-

leti integritását készíti elő. Minden proletár testvér, minden proletár-osztályharc osztatlan és egyöntetű, nemzetközi és szolidáris."

A magyar nép azt is tapasztalhatta, hogy a magyar kommunisták nemcsak szavakkal agitálnak. Egyrészt a magyarországi pártok közül egyedül a KMP ismerte el a nemzetiségeknek az elszakadást is magában foglaló önrendelkezési jogát, másrészt Kun Béláék – oroszországi tapasztalataikra támaszkodva – a kommunista párt megalakítása után azonnal megkezdték a nemzeti pártszekciók létrehozását, amelyek meggyőzően bizonyították, hogy a nemzetközi propaganda nemcsak a magyar proletárok között folyik, hanem az országban élő nemzetiségek és a szomszédos országok proletárjai közt is. Még 1918-ban – példának véve az OK(b)P külföldi csoportjait, amelynek Kun Béla volt az elnöke – megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártjának délszláv, orosz és román szekciója. Az 1919 első hónapjaiban alakult nemzeti pártszervezetekkel együtt a Tanácsköztársaság megalakulása után 15 szekcióból jött létre a Magyarországi Internacionalisták Szocialista-Kommunista Föderációja, a Magyarországon élő, illetve az ide a proletárforradalom megsegítése céljából érkezett külföldi forradalmárok szervezete. Ennek az internacionalista szervezetnek a létrehozása Kun Bélának a nemzetiségi kérdés vonatkozásában kétségkívül egyik legjellemzőbb tette volt.

Amellett, hogy ezeknek a nemzeti pártszervezeteknek a tagjai nemzetközi egységben támogatták a magyar proletárforradalmat, jelentős segítséget nyújtottak a Tanácsköztársaságnak, bizonyságát adva annak, hogy országaikban vannak, illetve alakulnak olyan szervezetek, amelyek egyetértenek az első magyarországi szocialista forradalommal, annak államával, és – többek között – nemzetiségpolitikai törekvéseivel is. Létezésükkel és tevékenységükkel kézzelfoghatóan dokumentálták, hogy a Tanácsköztársaságnak a szomszédos országok forradalmáraira támaszkodó szocialista nemzetiségi politikája, internacionalizmusa alternatíva a kelet-középeurópai országok burzsoá nacionalista nemzetiségpolitikai törekvésseivel szemben.

Kun Béla és a KMP elképzelése szerint Tanács-Magyarország szuverén államként része lett volna egy kiépülő föderatív államrendszernek. Ennek érdekében kezdeményeztek tárgyalásokat azonnal a Tanácsköztársaság megalakulása után Szovjet-Oroszországgal és Szovjet-Ukrajnával. A föderatív államszövetség létrehozását azonban megakadályozta az antant erőfölénye. Tanács-Magyarország arra számított, hogy a környező országokban hamaro-

san szocialista forradalom tör ki, s ezek az országok a szocializmusra való áttéréssel egy időben szövetségre lépnek majd szocialista szomszédaikkal. A kidolgozott és elfogadott alkotmány a proletárállamot Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságnak nevezte, amely azonban jórészt csak terveiben, reményeiben volt föderatív állam, illetőleg föderatív államrendszer része.

Kun Béla és a proletárforradalmárok – itthon és a szomszédos országokban – valóban nemzeti önrendelkezést szándékoztak megvalósítani. A magyar nemzet és minden szomszédos nemzet és nemzetiség érdekeit azonos módon vették volna figyelembe, s az államok elhatárolásáról békés tárgyalásokon döntöttek volna. Ennek a tervnek garanciáját jelentették a Tanácsköztársaságban megvalósított nemzetiségpolitikai elvek.

A Tanácsköztársaság alkotmánya szerint magyar és nem magyar dolgozók teljesen azonos jogokkal rendelkeznek. A nemzetiségi lakosság önkormányzatot élvez. A Tanácsköztársaság kétféle nemzetiségi autonómiát kezdett kiépíteni. A legnagyobb, összefüggő területen élő nemzetiségek (németek, ruszinok) területi önkormányzatot kapnak, az ország német és ruszin lakta területeit nemzeti kerületeknek ismerik el. A kisebb nemzetiségek, ha nem élnek is összefüggő területen, szabadon használhatják anyanyelvüket és nemzeti műveltségük fejlesztésére ún. országos tanácsot (nemzetiségi szövetséget) választhatnak.

A nemzetiségek jogait az alkotmány oly módon biztosította, hogy azokat a jogokat csak az érintett nemzetiségek országos tanácsainak hozzájárulásával lehetett megváltoztatni.

A Tanácsköztársaság alkotmányában részletesen leírt nemzetiségi politikával a Magyarországon élő nemzetiségek tanácsai és a szomszédos országok szocialistái is – tudomásunk szerint – egyetértettek, s Magyarországon működő szervezeteik igyekeztek segédkezni annak megvalósításában. Ezek a nemzetiségpolitikai tervek, elgondolások a valóságos megoldás felé vitték volna előre a Dunamedence bonyolult nemzetiségi problémáit – szemben a megvalósított polgári rendezéssel, amely csak részben jelentett előrelépést, mert egy sor megoldott régi nemzetiségi probléma helyébe újabbakat hozott.

Az első magyarországi szocialista forradalom megvalósításáért és a tanácsállam fennmaradásáért folytatott küzdelmekben vezérszerepet játszó Kun Béla kezdetben a dolgozók önrendelkezésének híve volt. A magyarországi szocialista forradalom megvalósításáért és államának kiépítéséért harcolva azonban láthatóan nagyot vál-

tozott az önrendelkezés megoldásának módjáról vallott felfogása. Erre mutat, hogy a Tanácsköztársaság alkotmányában már csak a tanácsállam stratégiai céljáról szóló első paragrafusokban találhatók a dolgozók önrendelkezésére emlékeztető megfogalmazások. Az alkotmánynak a nemzetiségi politika taktikáját előíró része „A nemzetek jogai a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságban" cím alatt teljes egészében a lenini nemzeti önrendelkezési elveket alkalmazza.

Kétségtelen, hogy a nemzeti kérdésnek kettős szerepe volt a Magyarországi Tanácsköztársaság vonatkozásában. Segítette, siettette a magyarországi szocialista forradalom kirobbanását és a tanácsállam létrehozását. Hátráltató, a dolgozókat demoralizáló hatása volt viszont, amikor nem valósult meg az a várakozás, hogy a szocialista forradalom továbbterjed Magyarországról a szomszédos államokra, illetve, hogy a szomszédos országok dolgozói hatásosan segítik majd Tanács-Magyarországot. Ennek oka alapjában a nemzetek és államaik egyenetlen fejlődésében rejlett. A szomszédos nemzetek még nem voltak érettek 1919-ben szocialista forradalom megvalósítására, s nemzeti önrendelkezésük gyakorlásának egyéb körülményei is nagyobb mértékben tették lehetővé, hogy végül is ne a szocialista forradalom oldalára álljanak, hanem polgári vezetés alatt lássák megoldhatónak nemzeti kérdésüket, s e megoldás elfogadásával fegyvert fogjanak Tanács-Magyarország ellen.

Kun Bélának a nemzeti-nemzetiségi kérdésre vonatkozó terveit és politikáját elemezve azt láthatjuk, hogy őt kétségkívül kiemelkedő hely illeti meg a magyarországi nemzeti-nemzetiségi problémákkal foglalkozó politikusok, államférfiak körében. A magyarországi proletárforradalom nemzetiségi politikáját kidolgozva, s a Tanácsköztársaság idején annak megvalósításáért folytatott tevékenységet irányítva Magyarország és a Duna-medence bonyolult nemzetiségi problémáinak megoldására olyan koncepciót ajánlott, amely összhangban volt a nemzeti kérdésben progresszív megoldást kereső magyar politikusok – az 1850 utáni Kossuth, a nemzetiségekkel kiegyezést kereső Jászi, Mocsáry – legjobb elképzeléseivel, javaslataival.

Kun Béla tervei ugyanakkor rokonságot mutattak a nemzetiségi kérdés megoldásával foglalkozó kiemelkedő marxista politikusok (Renner, Bauer, a Balkán-föderáció tervét kidolgozó Dimitar Blagoev, Dimitrije Tucović, magyar szociáldemokraták, így Rónai Zoltán) terveivel is, s nem utolsósorban hatottak rá Lenin elgondolásai.

Kun Béla irányításával az első magyarországi proletárforradalom olyan nemzetiségi politikát folytatott, amely a magyar és a szomszédos népek nemzeti önrendelkezésének megoldását egyaránt szem előtt tartotta, a magyar önrendelkezési területet fegyverrel is hajlandó volt megvédeni, s olyan tervet dolgozott ki, amely kedvező körülmények esetén a Duna-medence nemzetiségi problémáinak megoldására szocialista megoldást ígért, föderatív államrendszer megvalósításának távlatával.

KUN BÉLA A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG UTOLSÓ NAPJAIBAN

Garami Ernő, a szociáldemokrata jobbszárnynak a Tanácsköztársaság kikiáltását hevesen ellenző vezetője így írja le március 21-e éjszakáját:

„Éjfél felé Buda és Pest sötét utcáin hazafelé gördült velünk a kocsi, vad lövöldözés zaja hallatszott minden utcasarokról... Már éjfél is elmúlt, amikorra hazaértünk a Baross utca legkülső részébe, amely egyébként mély csöndbe szokott ilyenkor burkolódzni, de amelyet most folytonos tüntetések zaja tett hangossá. Lövöldöző csoportok vonultak minduntalan arra, de e csoportokból egyszer sem hallottam felhangzani a szociáldemokrácia éltetését. Csak egyetlen kiáltás ismétlődött szakadatlanul:

– Éljen Kun Béla!"

Március 21-én százezrek álltak Kun Béla mögött, kommunista és szociáldemokrata munkások, katonák, diákok. Amikor június közepétől válságosra, majd reménytelenre fordult a forradalom helyzete, a százezrek tízezrekre, majd végül alig néhány ezerre zsugorodtak. A vezetők közül is egyre kevesebbre számíthatott, ahogy elmaradt a várt orosz segítség, a remélt közép-európai forradalom.

A diadalmas forradalom vezérének lenni sem egyszerű mesterség. Ám ha a vezér elhatározza, hogy a vereségben, elbukásban is kitart a végsőkig, akkor méretik meg igazán. Megméretik, mikor a szerencse ellene fordul, megméretik, mikor a szélkakasok elfordulnak tőle, megméretik, mikor a nép is őt okolja mindenért. Kun Béla 1919 véres nyarán megméretett és méltónak találtatott: mindent megtett, amit megtehetett, az utolsó napig.

A kortársak tudnak igazságtalanok lenni és tud az utókor is. Sokan már azt kifogásolták, hogy elfogadta a Clemenceau-jegyzéket, ahelyett, hogy hadat üzent volna Európának. Pedig akkor már otthagyta Kunfi, lázongani kezdtek a munkásezredek, felütötte fejét az ellenforradalom. A helyzet júliusban tovább romlott. Megtette a Kormányzótanács az utolsó kétségbeesett kísérletet, a tiszai táma-

dást. Háborúkban, forradalmakban történnek csodák, talán abban reménykedtek; ezúttal nem történt.

Kun utolsó politikai beszédét itthon a tanácskongresszus által választott, 150 tagú Szövetséges Központi Intéző Bizottság július 15-i ülésén tartotta. Ez a beszéd elhatározását tükrözi: az egyre kilátástalanabb helyzetben is kitart, amíg lehet. Tisztánlátását bizonyítja, hogy miután fokozott erőfeszítéseket követelt az ellenforradalmi mozgalmak letörésére, s ennek érdekében adminisztratív intézkedéseket is javasolt, kijelentette: pillanatnyilag nem a fehér ellenforradalom a fő veszély, hanem a visszatérés a szociáldemokrata jelszavakhoz, a szociáldemokrata vezetők pálfordulása, az a felfogás, amely szerint „esetleg lehetséges volna egy olyan fajta megegyezést találni, hogy megmaradnak a gyárak a munkások kezeiben, egyébként aztán visszaállna a régi állapot... ez a naiv álláspont a legjobb híd a fehérterrorhoz... az ő kezükből a hatalom nem is juthatna más helyre, mint az Andrássy Gyulák kezébe... akik állandóan jajgatják az antanttal való barátkozás szükségességét... azok egyenesen halálos ellenségei Magyarország proletariátusának."

Azért idézem fel ezt a beszédet, mert mutatja, hogy két héttel a vég előtt Kun még világosan látta a kül- és belpolitika exigenciáit. Miután jóváhagyta a vezérkar támadási tervét a román hadsereg ellen a Tiszántúl felszabadítására, megtette az ennek megfelelő külpolitikai lépéseket: jegyzék Clemenceau-nak, katonai támogatást sürgető távirat Leninnek, drámai hangú felhívás a világ proletariátusához.

„Magányos szirtként emelkedünk ki a bennünket mindenünnen körülvevő imperialisztikus áradatból. Magányosan, de szabadon és azzal a büszke elszántsággal, hogy vívjuk tovább, lankadatlan erővel a ránk kényszerített, az álnok szószegés és brutális erőszak eszközeivel ellenünk folytatott osztályháborút is. Tudjuk, hogy ellenségeink napjai meg vannak számlálva, mert közeledik a nap, amikor a proletariátus nemzetközi egysége a végső, halálos csapást méri a haldokló burzsoáziára."

A román hadsereg elleni tiszai támadás s a bukaresti, bécsi, belgrádi, milánói munkások tiltakozó sztrájkja előestéjén jelent meg a forradalmi retorika e büszke kiáltványa, mely tükrözi Kunnak a „világsztrájkba" vetett túlzottan optimista reményeit. S ugyanaznap adta meg Kun a végső engedélyt, hogy Böhm Vilmos, a Tanácsköztársaság új bécsi követe elutazzon állomáshelyére. Kun, aki jól tudta, hogy Böhm nemcsak Otto Bauer osztrák külügyminiszterrel, de közvetítők révén az antant bécsi képviselőivel is tár-

gyal a hatalom átvételéről és egy szociáldemokrata kormány antant-elismeréséről, ezzel kiadta kezéből a külpolitika irányítását. Mint idézett beszédéből láttuk, nem hitt Böhm missziójának sikerében, de hozzájárult ehhez a végső kísérlethez.

Kun 13 évvel később úgy emlékezett, hogy ő Szamuely Tiborral együtt ellenezte a kudarcot vallott tiszai támadást. Nehéz hinni ennek az utólagos védekezésnek; ugyan ki mert volna parancsot adni a támadásra az ő akarata ellenére? Megpróbálkozott azzal a két, csekély valószínűségű lehetőséggel, ami még maradt július közepére: a román hadsereg összeomlása vagy az antant kiegyezése a szociáldemokratákkal. Mikor Böhm július 23-án kérte, hogy az angol és az olasz missziókkal megkezdett tárgyalásai folytatásához Kun küldje Bécsbe Weltner Jakabot és Peyer Károlyt, a szociáldemokrata jobbszárny képviselőjét, azonnal teljesítette kérését. Kun viszont azt kérte Böhmtől, hogy a követség rendelkezésére álló diszkrecionális pénzalapot adja át az Osztrák Kommunista Pártnak, amit Böhm kereken megtagadott. (Böhm azt állítja, hogy nem is ő kérte Peyer és Weltner kiküldését Bécsbe, hanem azt maga Kun határozta el, „hogy egy esetleges kudarc esetén a békekötés gyorsan realizálható legyen". *Böhm Vilmos:* Két forradalom tüzében. 2. kiadás, Budapest 1946. 343. old.) 24-én Peyer és Weltner már Bécsben voltak, ugyanezen a napon Bécsbe utazott Buchinger Manó. Távozásuk annyiban is jelzi az erőviszonyok változását, hogy míg a forradalmak óta gondosan kerülték szakszervezeti kongresszus összehívását, most már feleslegesnek tartották részvételüket azon a szakszervezeti értekezleten, ahol július 24-én megválasztották az új Szakszervezeti Tanácsot, túlnyomó többségében a szakszervezeti jobboldal embereiből. Peyer és Weltner Bécsben Kun tudtával, de a Szaktanács képviseletében tárgyaltak.

Július 24-én megindult a román ellentámadás, amely gyors sikerrel járt: július 26-án a Vörös Hadsereg a Tisza vonalára vonult vissza. A Kormányzótanács július 25-i ülésén Kun nem jelent meg; a front mögött a csapatokat járta, segített rendet vinni a visszavonulásba, próbálta megakadályozni a pánikot. Magára nyugalmat erőltetett: akkor is, mikor a Tisza hídján, a visszavonuló csapatok között egy srapnelszilánk (vagy tán egy eltévedt golyó?) megölte kísérőjét, az autóban mellette ülő Makai László „Lenin-fiút". A halottat lefektették, az autó visszaindult Pestre: Kun az esti órákban már Pesten beszélt, a Keleti pályaudvaron csepeli munkásszázadokhoz, a Dunántúlról hozott huszárokhoz; talán az utolsó csapatokhoz, melyek hajlandók voltak még a frontra menni. Illyés Gyula leírásából ismerjük az éjszakai jelenetet: megkérdezte a katonákat,

mire van szükségük. Egyik vasas takarókat kért. Kun a vagon tetejéről, ahonnan beszélt, „lekiáltott az állomás-őrségnek, hogy teherautóval szedjék össze azonnal a környék garni-szállóiból a takarókat. Ha nincs elég, menjenek a lakásokba."

„A szónok ott a villanyfény alatt úgy dobálta karjait, oly viharosan hajlongott minden irányban, akár a szélgyötörte fák néhány méterrel mögötte – emlékezik Illyés, aki nem írói élményeket gyűjteni érkezett a katonavonattal, hanem a forradalmak örök sablonja szerint: helytállni a többi tizenhét évessel, mikor a férfiak már elcsüggedtek. – Harcra buzdította a katonákat."

„A népvezérek eladdig nemzetközi proletárforradalom kitörését jósolták hétről hétre. A szép szólamot, amelyhez annyi más szólamot lehetett fűzni a magyar munkásság önfeláldozó hősiességéről, a bizonyos győzelemről, akkoriban, a nemzetközi sztrájk kudarca után, kezdte felváltani a még szebben, de már daccal zengő proletárhaza s az ahhoz kapcsolható lelkesítő igék serege. »A proletárhaza hős regimentjei átkeltek a Tiszán, győztesen kergetik maguk előtt a román bojárok szolgahadát!« – kiáltotta egy lélegzetre a szónok." Pedig ő tudta legjobban . . .

Aznap már válaszolt az új csehszlovák miniszterelnök, a szociáldemokrata Tusar fenyegető hangú jegyzékére: válaszának tehetetlen gúnya nem akadályozhatta meg, hogy a csehszlovák hadsereg ne szállja meg a három héttel előbb fegyverszüneti szerződésben biztosított semleges zóna egy-egy falvát, előkészítve az augusztus 3-ára tervezett Hatvan–Budapest irányú támadást.

28-án Kun a Tanácsköztársaság moszkvai követének, Rudnyánszkynak táviratozott: „Az összműködés teljes hiányának tartom azt, hogy megtörténhetett, hogy Besszarábiából idetolt román erők bennünket megvertek . . . Tartok attól, hogy a románok és csehek a közeli napokban koncentrikus támadást intéznek ellenünk, ami bukásunkat jelentené . . .", hacsak „Besszarábia ellen a mi tehermentesítésünk érdekében nem indul meg komoly támadás úgy, hogy a román területeket a legkomolyabban veszélyeztessék. Figyelmébe ajánlom, hogy területünk oly kicsi, hogy visszavonulásra hely nincsen." Míg a válaszra, utolsó reménységére várt, maga is választ fogalmazott – a párizsi békekonferencia felhívására, amely a magyar népet a Tanácsköztársaság megdöntésére hívta fel: „Terrorról beszélnek azok, akik fegyverek erejével űzték a rájuk kényszerített háborúba a népek millióit, fegyverrel fojtják el a munkásság jobb létéért folytatott harcát – üzente Kun Párizsnak. – Rémuralomról beszélnek a finnországi fehérterror támogatói, a lengyel pogromok protektorai . . ."

29-én a román hadsereg – háromszoros túlerővel – megkezdte átkelését a Tiszán. A III. hadtest vezérkari főnöke, Schwartz Géza őrnagy, aki addig tehetségesen és eredményesen irányította a Vörös Hadsereg északi szárnyát, „bejelenti, hogy a parancsnoksága alatt álló összes csapatok az engedelmességet megtagadták, harcolni tovább nem akarnak". A Kormányzótanács aznapi üléséről négy népbiztos ment Tokajba a III. hadtest fegyelmének helyreállítására. Másnap folytatódott a román átkelés, de Kun nem vehetett részt a védekezés irányításában: az osztrák határállomásra, Bruck–Királyhidára hívták, odautazott Bécsből Böhm, Peyer és Weltner. Hivatkozva az angol és olasz misszió ajánlataira és a helyzet reménytelenségére, felszólították: adja át a hatalmat, hogy megegyezhessenek az antanttal. Kun ott volt az osztrák határon, felesége Nyergesújfalun nyaralt kislányával; az osztrák kormány még a májusi válság alkalmából biztosította számára a menedékjogot. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint a szociáldemokratákra hárítani a felelősséget és átautózni Bécsbe. Kun azonban elszánta magát, hogy kitart, amíg áll mellette valaki.

Böhm szerint „Kun elutazása előtt a külügyi kormány nevében utasított, hogy folytassam a tárgyalásokat az ántánttal, az egyes mozzanatokról értesítsem őt, de semmiféle megállapodás nem köthető, mert a Tanácsköztársaság ügye olyan jól áll, hogy erre szükség nincsen". Ezután Kun visszatért Budapestre, ahol még kezében tartotta a hatalmat, magával vive Weltnert és Peyert. Böhm visszautazott Bécsbe tárgyalni.

Álláspontját alátámasztotta az a kitartásra buzdító válasz, amit másnap, 31-én Lenintől és Csicserintől kapott. Közvetlen segítséget azonban – Poltava elvesztésének másnapján, minden erőt Gyenyikin feltartóztatására koncentrálva – nem tudtak ígérni. 31-én Kun Ceglédre utazott, ahol Landlerrel, Julier vezérkari főnökkel és a hadtestparancsnokokkal megvitatta a katonai helyzetet. Julier igyekezett meggyőzni a népbiztosokat a harc folytatásának kilátástalanságáról. Érveit nem tudták megcáfolni, de a hadtestparancsnokok a reményét vesztett Bokányi Dezső kivételével kitartottak Kun és Landler mellett, akik keresztülvitték az ellentámadás elhatározását másnap, Szolnoktól északra. Azok a tisztek, akik még nem hagyták ott a frontot, vállalkoztak a parancs végrehajtására.

Kun a csapatok közé ment, megpróbálta lelkesíteni őket a másnapi támadás előtt; nem sok reménnyel. „. . . és most ott állt Kun a katonák előtt – írja a szemtanú Sinkó Ervin –, fenyegetett és kért, sápadt volt és próbálkozott tréfákkal, és így és úgy, újra és újra kezdte. S egy fallal állt szemben, merev, megmozdíthatatlan, süket

emberfallal. Próbálta megbontani a falat, próbált külön kisebb csoportokkal beszélni – ha legalább egyetlen ellenséges szó hangzott volna fel Kun vagy a diktatúra ellen! De nem, ez rosszabb, ez megközelíthetetlenebb volt, mint minden rosszindulat, mint minden gyanú: közömbösek voltak... Órák után egyszerre Kun úgy eresztette le a két kezét, mint egy ember, aki véresre marta a tíz ujját, mert fából akart tüzet csiholni."

Mikor 31-én este a különvonat visszatért Pestre, új hír várta: a Szakszervezeti Tanács, miután meghallgatta Weltner jelentését a bécsi és királyhidai tárgyalásokról, 43 szavazattal 3 ellen a Tanácskormány lemondása mellett határozott. Éjszaka informális megbeszélést tartott a forradalom vezérkara. Kun harctéri tapasztalatai után elismerte, hogy „a helyzet teljesen reménytelen", de az antant ígéreteiben sem bízott. „Azt javasolta, hogy azonnal hívjuk össze a Munkástanácsot, rázzuk föl a munkásszervezeteket és mindenkit azonnal küldjünk a frontra. Javaslatát Hamburger támogatta, Weltner és Haubrich ellenezte" – írja a bécsi Arbeiter Zeitung 1919. augusztus 2-án. Végül „Szamuely erőszakoskodására nem jött létre megállapodás, hanem az a fölfogás alakult ki, hogy még egyszer meg kell kísérelni a fegyveres ellenállást."

Augusztus elsején délelőtt, a Kormányzótanács utolsó ülésén Kun Budapest védelme mellett beszélt, kapaszkodva minden szalmaszálba: hivatkozott a szolnoki csatára, s arra is, hogy a békekonferencia nem akarhatja Budapest román megszállását. Tudta, hogy minden elveszett, de harcolni akart. A kommunistáknak is csak egy része támogatta már ekkor, a népbiztosok többsége feladta a kilátástalan küzdelmet. A Kormányzótanács lemondott.

Rónai Zoltán népbiztoshelyettest bízták meg azzal, hogy a Munkás- és Katonatanács utolsó ülésén bejelentse a Kormányzótanács, a pártvezetőség és a Szaktanács elhatározását. Kun nem hallgatta meg Rónai beszámolóját: az automatikusan újjáalakuló kommunista párt vezetőivel tárgyalt, megállapodott Korvin Ottóval és Lukács Györggyel, hogy Budapesten maradva, Hirossik János és mások segítségével, megkezdik a párt számukra nyilvánvalóan illegális szervezeteinek létrehozását, megbeszélték a kapcsolattartás módját, a szükséges pénzalap biztosítását. Akkor lépett az új Városháza közgyűlési termébe, mikor Rónai befejezte referátumát. Míg Rónai beszédét keserű közbeszólások kísérték, Kunt éljenzés, „magában nem csalódtunk" és hasonló kiáltások fogadták.

Nem tudhatta, nem élete utolsó beszédét mondja-e, egyáltalán megéri-e a reggelt. Talán ennél is jobban nyomta az a kérdés: mit fog gondolni róla Lenin, ha nem számolhat be személyesen külde-

téséről? Ez magyarázhatja, hogy önkéntelenül igyekszik áthárítani a felelősséget az objektív helyzetre, a munkásság „értetlenségére". Lenint a történtekről a következő táviratban értesítette:

„A mai nap folyamán Budapesten egy jobboldali szocialista kormány alakult, amelyben a diktatúrát ellenző szakszervezeti vezérek és a diktatúrában részt vett jobboldali szakszervezeti vezetők foglalnak helyet. Ezt a fordulatot részint hadseregünk bomlása, részint magának a munkásságnak diktatúraellenes magatartása okozta. Mikor ez történt, a helyzet olyan volt, hogy mindenféle harc a hamisítatlan, de sajnos vizenyős diktatúra fenntartásáért hiábavaló lett volna."

Kun most már hazamehetett a Szovjetházba, a Hungáriába csomagolni. Visszaemlékezések szerint a Hungária halljában egy-kétszáz hű embere várta, s még nekik is illett mondani valamit. Röviden ismertette a helyzetet izgatott közönségével, még néhány reményt keltő mondatot mondott, de ezt már szinte zokogva ... Mi legyen a „hazátlan bitang" végszava, mikor örökre elhagyja hazáját? Madáchot idézte a Hungária előcsarnokában:

„... egy talpalatnyi föld elég nekem.
Hol a tagadás lábát megveti,
Világodat meg fogja dönteni."

Így hitte, amint mondta. Mi szüksége volt ennek a hibáiban is igaz forradalmárnak arra, hogy azzal védelmezzük: még sokat fejlődött ezután, a végén még megértette azokat, akik elárulták, lelkes híve lett az egységfront-politikának, amikor egy álma volt: a második Tanácsköztársaság. Nem, az éjszakai vonatról visszanéző Kun Béla a Vörös Budapest tovatűnő képét látta, ez rögződött, ez maradt meg benne élete végéig.

* * *

A fent elmondottak után talán nem szükséges tovább magyarázni, hogy Kun augusztus elsejei beszédét a vereség pillanatában, kétségbeesett hangulatban tartotta. Egy-két évvel később már neki sem jutott volna eszébe, hogy például ilyen módon tegye felelőssé az osztályt saját diktatúrája bukásáért. Amit még szükséges megjegyezni: ülések jegyzőkönyveit általában megszerkesztik. Tehát a legtudományosabb szövegközlésben sem az található – mondjuk egy minisztertanácsi ülésről –, amit ott ténylegesen mondtak, hanem ahogy a jegyzőkönyvvezető megszerkesztette, törölve az indu-

latszavakat, ismétléseket, hivatali titkokat, kijavítva a hibás mondatszerkezeteket. Ez a jegyzőkönyv azonban egy rendszer utolsó napján készült, a gyorsíró iroda még megszokásból áttette, de javítani, stilizálni senki sem érezte illetékesnek magát. Így – bár a magnót később találták fel – inkább tekinthető javítatlan magnófelvételnek, mint hivatalos jegyzőkönyvnek. Elírás is lehet benne? Lehet.

„Sápadtan ment fel az elnöki emelvényre. Amikor a legutóbbi napok tragikus eseményei következtében meggörnyedt, meghajlott alakját meglátták, kitört a taps a teremben. Az emberek, könnyes arccal, perceken át tapsolták. Kun Béla kezével jelt adott a taps abbahagyására. A taps, az ünneplés megszűnt, de Kun Béla a megindultságtól alig tudott szóhoz jutni" – emlékezik Weltner Jakab Forradalom, bolsevizmus, emigráció című könyvében. Kun lelkiállapota ezen az ülésen tipikusan azé, aki egy nagy, többnapos erőfeszítés után befejezheti munkáját s a visszafojtott elkeseredés, kimerültség egyszerre tör ki rajta. Ez magyarázza azt a szerintem túlzott óvatosságot, amely mindmáig megakadályozta beszéde szövegének közzétételét.

KUN BÉLA BESZÉDE A BUDAPESTI MUNKÁS- ÉS KATONATANÁCS 1919. AUGUSZTUS 1-JEI ÜLÉSÉN

T. elvtársak! Hangom sincsen már, csak a hitem van meg, hogy az a proletariátus *(Élénk felkiáltások: Éljen Kun Béla!)*, amely úgy cserbenhagyott nem engem, nem a vezérét, hanem cserbenhagyta önmagát *(Úgy van!)*, az a proletariátus mégsem hibás, mert a kapitalizmusból, ebből a mocskos, ebből a ronda kapitalizmusból nem lehetett mást csinálni, mint ezt a mocskos és ronda rendszert, amely ebben az országban van.

Én, elvtársak azt mondom, nagyon mérlegeltem, nagyon gondolkoztam rajta, mit tegyek, és most itt hidegen és nyugodtan mégis megállapítom, megbukott a proletárdiktatúra Magyarországon. *(Mozgás.)* Megbukott, de nem örökre bukott meg. Megbukott a proletárdiktatúra, gazdaságilag, politikailag és katonailag megbukott. Én, elvtársak nem bírok ma analízist adni arról, hogy mi volt a proletárdiktatúra bukásának az oka. Azt is kijelentem, hogy nem így kellett volna megbuknia a proletárdiktatúrának, ha itt egy rendes proletariátus van. Ha gazdaságilag és politikailag lehetetlenné is lett a proletariátus diktatúrája, lehetetlenné lett egyelőre az át-

menet a szocializmustól a kommunizmushoz akkor is, ha itt vannak öntudatos forradalmi proletár tömegek, akkor sem így kellett volna megbuknia a proletariátus diktatúrájának. *(Igaz! Úgy van!)*

Más véget szerettem volna, elvtársak. Szerettem volna azt, hogy akkor, mikor hozzákezdünk egy új küzdelemhez a megbukott diktatúra után az új proletárdiktatúráért, szerettem volna, hogy a proletariátus barikádokon harcolt volna, szerettem volna, ha a proletariátus kiment volna, hogy inkább meghal, de nem hagyja ott az uralmát. Erre gondoltam, elvtársak. Ám mit csináljunk? Barikádokra álljunk ki magunk, tömegek nélkül? Mi szívesen feláldozzuk önmagunkat, elvtársak. *(Helyeslés.)* Kérdem azonban, hogy ennek az áldozatnak van-e értelme, nemcsak abból a szempontból, hogy mi vesszünk el, hisz úgy is elveszhetünk, hanem abból a szempontból, hogy mit jelent a nemzetközi proletárforradalom nézőpontjából az a változás, amely itt ma beáll. A nemzetközi proletárforradalomnak az-e a hasznosabb, hogy egy új Finnországot csináljanak rögtönösen vagy lehet-e még egy kísérlet – amely az új Finnország példáját elkerülheti. Röviden, reálisan – nem tudok beszélni, elvtársak, azt tudom csak megmondani, mi az, ami engem arra vezetett, hogy itt azt mondjam: minekutána a proletariátus diktatúrája gazdaságilag, politikailag megbukott, ami engem arra vezetett, hogy azt mondjam, talán helyesebb ez a forma, amelyben természetesen én nem vehetek részt, amelyet én ideiglenesnek, átmenetinek tekintek a burzsoázia leggyalázatosabb, legaljasabb diktatúrájához, a fehérterrorhoz, megmondom mi az, ami engem mégis arra vezetett, hogy ne álljak ellent fegyverrel. Az volt, elvtársak, hogy a termelési lehetőséget biztosítva látom, nem a burzsoázia számára, mert a burzsoázia itt nem fog termelni, hanem azt a lehetőséget, hogy nem hurcolják el a termelés eszközeit, és tényleg proletárdiktatúra és nem új barbarizmus, új agrárizmus következzék ebben az országban. Egészen világos dolog, elvtársak, hogy semmiféle alakulás ebben az országban nem lehet állandó, ellenben csak nagyon ideiglenes jellegű lehet, mert nincs eshetőség rá, hogy itt a munkásság kormányozni tudjon, a kormányban részt tudjon venni. Azok után, amik itt történtek ebben az országban, itt kormányozni elvtársaim senki sem fog tudni. A proletariátus, amely elégedetlen volt a mi kormányzásunkkal szemben, amely immár hangosan kiabálja a gyárakban, hogy le a proletárdiktatúrával, minden agitáció ellenére, az a proletariátus elégedetlen lesz még inkább a burzsoázia diktatúrájával vagy bármilyen ideiglenes átmeneti alakulattal szemben. Következik egy állandó, nagyon keserves forradalmi állapot. Én elvtársak, sokat hirdettem ebben az országban, hogy a szocializ-

mus építését nem lehet kívülről logikai úton megtanulni, a szocializmus építését a proletariátus magának a szocializmusnak az építése közben tanulja meg az objektív realitással való érintkezés közben. Én most úgy látom, hogy hiábavaló volt a kísérletünk ennek az országnak a proletár tömegét öntudatos forradalmárokká nevelni, ennek a proletariátusnak elvtársaim, a burzsoázia legkíméletlenebb, legkegyetlenebb diktatúrájára van szüksége, hogy megtanuljon *(szűnni nem akaró taps és zaj)* forradalminak lenni. *(Egy hang: saját bőrén tanuljon!)* Elvtársak! Én ezt az állapotot egy ideiglenes átmeneti állapotnak tekintem. Azok az elvtársak, akik vállalták, hogy ezt végigcsinálják, azok nagyon keserves munkára vállalkoztak. Keserves és kínos munka, amit ők nagyon keservesen fognak érezni, azt hiszem, hogy a sors és a burzsoázia diktatúrája nem fog velük szemben kíméletesebb lenni ebben, mint velünk szemben. Azt hiszem elvtársaim azonban, hogy ez is egy történelmi szükségszerűségnek a következménye ebben a percben, egy történelmi szükségszerűségnek, amit nem lehet jól csinálni, csak becsületesen. Jól csinálni, elvtársaim, nem lehet! Nem lehet azért, mert ez jóra a proletariátus szempontjából nem vezethet, és nem ők fognak tehetni róla, ha rosszra vezet! Mi, akik ez alatt az átmenet alatt félrehúzódunk, hogy ha lehet, az osztályegységet fenntartsuk, ha nem lehet, más módon küzdjünk újból, mi, akik félreállunk ez alatt az idő alatt, azt hiszem, hogy ha megmaradunk, akkor újult erővel, új tapasztalatokkal gazdagabban és objektívebb, reálisabb körülmények között, egy érettebb proletariátussal fogunk új harcba kezdeni, új harcba a proletariátus diktatúrájáért, és új fázisát fogjuk megkezdeni a nemzetközi proletárforradalomnak. *(Hosszan tartó taps és éljenzés. A munkástanács tagjai felállnak.)*

SIKLÓS ANDRÁS

ADALÉKOK A KUN BÉLA-KÉRDÉS HISTORIOGRÁFIÁJÁHOZ

Az előadás címében megjelölt témakör tanulmányozása nem lebecsülendő nehézségekbe ütközik. A Kun Bélával foglalkozó írások száma igen nagy. Jelentős részük folyóiratokban, újságokban, rövidebb-hosszabb cikkek formájában jelent meg. Pontos számbavételüket nemcsak mennyiségük, de az is nehezíti, hogy a publikációk nehezen felbecsülhető része nem Magyarországon, hanem külföldön, különböző nyelveken, a világ különböző tájain látott napvilágot.

Nemcsak a rendelkezésemre álló idő rövid voltából, de e körülményből is fakad, hogy felszólalásom aligha adhat többet, mint a választott téma igen vázlatos, a főbb irányzatok rövid bemutatására szorítkozó áttekintését annak reményében, hogy e kérdés napirendre tűzése ösztönzést adhat a további ilyen irányú munkához, és ezzel a még születőben lévő feldolgozások jobb, tudományos igényű megalapozásához.

Rátérve a főbb irányzatok kérdésére, elöljáróban az ellenforradalom, pontosabban a jobb- és szélsőjobboldal publikációiról szeretnék szólni, másodsorban röviden rátérnék a két világháború között legálisan tevékenykedő ellenzéki irányzatokra: a liberálisok, a polgári radikálisok, a szociáldemokraták, a népi írók állásfoglalására, s végül, de nem utolsósorban a kommunista írók, szerzők Kun Bélával foglalkozó kiadványaira.

A Kun Bélával foglalkozó útszéli hangú ellenforradalmi publicisztika és pamfletirodalom a fehérterror időszakában az augusztusi hatalomátvételt követő hónapokban ömlött a legbővebben. A „vörös diktátorral", a „Magyarország megrontójával" foglalkozó írásokról, úgy vélem, elegendő annyit mondani, hogy voltak, még akkor is, ha e szennyirodalom a határokon túl, francia és német nyelvű kiadványokban jelent meg.

Az idő előrehaladtával az ellenforradalom jobb- és szélsőjobbol-

dali irányzata Kun Béláról két terjedelmesebb könyvet publikált a két világháború között.

Egy kétes hírű újságíró, Herczeg Géza 1929-ben jelentetett meg egy Kun-biográfiát, azt követően, hogy könyve („Kun Béla történeti grimász") egy évvel korábban Berlinben német nyelven is megjelent. E gyorsan összecsapott könyvvel – melynek megjelentetéséhez nyilván Kun Béla 1928. évi bécsi letartóztatása szolgált indítékul – bővebben foglalkozni nem érdemes, hacsak nem kíván valaki a sorozatos tárgyi tévedéseken bosszankodni, a konkrét ismereteket rosszindulatú megjegyzésekkel és fejtegetésekkel pótló író módszerén csodálkozni.

Komolyabb írói feldolgozásnak tekinthető Mályusz Elemér munkája, mely „Vörös emigráció" címmel 1931-ben jelent meg, Tormay Cecil hírhedt folyóiratában, a *Napkelet*ben. Figyelemre méltó, hogy – Mályusz Elemér közlése szerint – e kiadvány elkészítésére eredetileg Szekfű Gyula kapott megbízást, a háttérben Bethlen István állt, és a megbízó Teleki Pál volt. Szekfű vette maga mellé segítőnek a fiatal Mályuszt. A munka előrehaladtával, látva, hogy a kiadványt hiteles források nélkül kellene elkészíteni – a Bethlen és Teleki által átadott forrásanyag zömmel az emigrációs sajtóban megjelent cikkeket tartalmazta – a feldolgozást abbahagyta, így a kivitelezés végül egyedül Mályuszra hárult. A „Vörös emigráció" alapjában véve a Magyarországról menekült, az ellenforradalmi rendszerrel szemben álló emigrációt egészében kívánta kompromittálni, de e célkitűzés megvalósítása során a kommunisták és Kun Béla kiemelt helyre kerülnek és a szerző szorgalmasan idézi mindazt – a forráskritika elemi szabályainak mellőzésével –, ami e vonatkozásban az egykori sajtóban fellelhető. A „Vörös emigráció" – hisz e munkálat célja nem utolsósorban a külföld felvilágosítása volt – egyidejűleg németül és angolul is megjelent. A német kiadáson egy müncheni, az angolon egy londoni kiadó neve olvasható (Sturm auf Ungarn. Südost-Verlag, Adolf Dresler, München, 1931. The fugitive bolsheviks. Grant Richards, London, 1931.), de az impresszum tanúsága szerint mindkét könyvet Budapesten nyomták.

A két háború között tevékenykedő – az ellenforradalmi rendszert a maguk módján elítélő – irányzatok a Kun Béla-kérdést illetően tartózkodó magatartást tanúsítottak.

A polgári radikálisok 1926-tól 1939-ig, tehát közel másfél évtizeden át kiadott folyóiratában, a *Századunk*ban egyetlen olyan cikk vagy közlemény sem jelent meg, mely érdemben próbált volna foglalkozni Kun Béla életével, tevékenységével. A folyóiratban – egy

kivételtől eltekintve – Kun Béla nevét sem lehet felfedezni. Az említett kivétel: a folyóirat 1925. októberi számában ismertetést közölt Herczeg Géza előbb említett könyvéről. Az igen rövid, de annál lesújtóbb bírálat: „A könyvben nincs történelem, sem grimász... Modoros, nem meggyőző, művi öklendezés... címén és alcímén túl olvashatatlan is." Jól mutatja, hogy a radikálisok antikommunista és szovjetellenes alapállásuk ellenére sem azonosultak a jobboldal felfogásával, élesen elhatárolták magukat az ellenforradalmi förmedvényektől.

A *Századunk* Mályusz Elemér könyvével is foglalkozott, de Jászi Oszkár „Történelem és fehér propaganda" címmel közzétett fejtegetései kizárólag saját személyére tértek ki. Az érdekesség kedvéért jegyzem meg – bár nem tartozik szorosan a jelen témához –, hogy Jászi polemikus írásában továbbra is vállalja azt, amiért Mályusz elmarasztalja, hogy 1919-ben békülékeny volt a proletárdiktatúra irányában, és párthíveinek a szabotálás helyett az új rendszer támogatását ajánlotta.

A *Századunk*hoz hasonlóan a szociáldemokrata párt folyóirata sem közölt Kun Bélával foglalkozó tanulmányt, cikket, feljegyzést a két világháború között. Az egyetlen kiadvány, mely szociáldemokrata részről Magyarországon ezekben az években úgy-ahogy kitért Kun Béla tevékenységére is, Weltner Jakabnak a forradalmak és az emigráció éveivel foglalkozó visszaemlékezése volt („Forradalom, bolsevizmus, emigráció"), mely 1929-ben a szerző saját kiadványaként jelent meg. Weltner a forradalom megdöntését követően 1924-ben tért vissza Magyarországra, és nem könnyű körülmények között próbált újólag bekapcsolódni a mozgalomba. Emlékirataival nyilvánvalóan azt a célt követte – és ez nem volt könnyű feladat –, hogy bebizonyítsa: ő 1918–1919-ben nem támogatta a forradalmat, amennyire tehette, a proletárdiktatúra ellen tevékenykedett. Kun Béla működésének ábrázolása e koncepció keretében csakis negatív lehetett, már amennyire Weltner e kérdésre egyáltalán kitért.

A szociáldemokrata emigráció a Kun Béla-kérdést illetően kevésbé volt tartózkodó, legalábbis ami Böhm Vilmos Bécsben megjelent emlékiratait illeti („Két forradalom tüzében", 1923). De Böhm emlékiratai is szerzőjük 1918–1919. évi tevékenységét kívánták igazolni. Böhm nem tagadta meg a Tanácsköztársaságot, de úgy vélte, hogy mindaz, ami abban jó volt, az az ő és elvbarátai érdeme, és ami rossz, azért Kun Béla és a kommunisták a felelősek – e két utóbbit Böhm messzemenően azonosította –, akiknek visszakozást, kapitulációt javasló nézeteivel sem értett egyet.

A szociáldemokraták ugyanakkor a radikálisokhoz hasonlóan elhatárolták magukat az ellenforradalom jobb- és szélsőjobboldali nézeteitől. Áll ez különösképpen az emigrációra. Példaként említem, hogy Mályusz Elemér könyvéről Göndör Ferenc is bírálatot közölt az emigrációban újólag kiadott újságjában, *Az Ember*ben. Göndör bírálata, akárcsak Jászi hozzászólása a *Századunk*ban, nem utolsósorban saját személye védelmében íródott. De Göndör bírálata nem korlátozódott saját személye védelmére, ő Mályusz könyvét ezen túlmenően egészében is elítélte. „Sarat igyekszik dobálni a forradalmak minden szereplőjére – írta, majd a saját keresetlen hírlapírói stílusában folytatta: – Borzadva kell gondolnunk arra a szellemi és lelki lezüllésre, amelyből a Mályusz-féle történetírók emelik fel fejüket, akiknek történetírói működése a tények és igazságok ellen viselt konok hadjáratban merül ki. Kortörténeti dokumentum lesz valamikor ez a Tormay Cecil irodalmi fehérneműje alól kivirító magyar királyi történetírás."

A népi írók táborából a munkásmozgalom oldaláról érkező Illyés Gyula nevét kell említeni. Illyés a *Pesti Napló*ban 1930 nyarán a „Levelek vidékre" sorozatban a Tanácsköztársaság eseményeivel foglalkozott. Ennek keretében két folytatás erejéig Kun Bélára emlékezett. A visszaemlékezés egyrészt 1919-es emlékeket idézett, másrészt az 1934. évi moszkvai találkozás – Illyés az írókongresszus résztvevőjeként érkezett Moszkvába – élményét rögzítette. Illyés visszaemlékezése a felszabadulást követően több ízben újólag megjelent. Bár a 60-as években 1939-es dátummal megjelenő új kiadás az egykori közlés javított változata volt, kétség sem férhet hozzá, hogy Illyés visszaemlékezése eredeti formájában is a két háború között Kun Béláról Magyarországon megjelent írások sorában a legpozitívabb megnyilatkozás.

Rátérve a kommunista szerzőknek a kommunista pártirodalom Kun Béla tevékenységével foglalkozó megnyilatkozásaira, időrendi sorrendben haladva, a 20-as évek legelején megjelent kiadványokkal kell foglalkozni. A kommunista párton belül ez időben frakcióharc robbant ki. A bécsi és moszkvai vezetők ellentéte egyre élesebb formát öltött, és a bécsi vezetőség, az úgynevezett Landler-frakció tagjainak támadása egyértelműen Kun Béla ellen irányult. Az 1921 végén–1922 elején megjelenő kiadványok e harc jegyében születtek, ennek bélyegét viselik magukon. Guttmann Henrik, Bettelheim Ernő, Rudas László pamfletjei a Kun Béla elleni vádak, kompromittáló adatok, elítélő alkotások egész tárházát tartalmazták. Amennyiben az ellenforradalom Kun Bélát rágalmazta és az ellenzéki irányzatok – szerény kivételtől eltekintve – Kun Béláról

csak rosszat mondtak, ha egyáltalán mondtak valamit, úgy mindez érthető volt, hisz logikusan következett ez irányzatok képviselőinek ellenforradalmi elkötelezettségéből, világnézeti beállítottságából, célkitűzéseiből. De a kommunisták, az egykori harcostársak támadását lehetetlen fejcsóválás nélkül olvasni. Tettük tragikusnak minősíthető. Kun Béla az őt ért vádaskodásokra érdemben nem válaszolt, az Internacionáléhoz fordult a vádak kivizsgálása végett. A kiküldött bizottság tevékenységéről, a vizsgálat eredményéről Lunacsarszkij számolt be a Végrehajtó Bizottság február–márciusi kibővített ülésén (1922). Alapos, a vádakat konkrétan taglaló jelentésében többek között megállapította: „... a vádak, melyek politikai lelkiismeretlenségről, politikai árulásról szólnak, minden vonatkozásban tévesek és tarthatatlanok... A vádak többsége első érintésre összeomlott. A Bizottság előtt jól ismertek olyan szomorú pszichológiai jelenségek, amelyek vereségek után szoktak jelentkezni. Tipikus kölcsönös meg nem értés és legendáknak tényekké való ugyanolyan tipikus beállításával állunk szemben..." A Végrehajtó Bizottság e jelentés szellemében hozott határozatot.

A frakcióharc enyhülésével, a frakciók közeledésével, az ellentétek felszámolásával lehetőség nyílt más jellegű kiadványok megjelentetésére. A Tanácsköztársaság 9., majd 10. évfordulója kapcsán követelményként a pozitívumok tudatosítása, a proletárdiktatúra erényeinek, jó oldalainak bemutatása került előtérbe. Ez egyben azt jelentette, hogy Kun Bélának, a proletárdiktatúra kétségbevonhatatlan vezetőjének egykori tevékenysége is más megvilágításba került.

Az ekkor megjelenő kiadványok közül első helyen Illés Bélának „Ég a Tisza" című regényére kell utalni, mely néhány év leforgása alatt 28 nyelvre fordítva, másfél millió példányban látott napvilágot. Sikerült feldolgozásként említhető Lengyel József „Visegrádi utca" címmel kiadott történelmi riportja, mely 1932-ben, Kiss Lajos „Vörös város" című regénye, mely 1933-ban jelent meg. A 10. évforduló alkalmából Moszkvában *Sarló és Kalapács* címmel folyóirat indult. A *Sarló és Kalapács* bőven közölt visszaemlékezéseket, feljegyzéseket a forradalom egykori harcosainak tollából. Kun Béláról ezekben az években a társutas szerzők, így Sinkó Ervin is, alapvetően pozitív képet rajzolt kiadásra váró regényében és moszkvai tartózkodása idején készített feljegyzéseiben. A Tanácsköztársaságról a 30-as évek elején játékfilm is készült Illés Béla regényének felhasználásával, Balázs Béla rendezésében, aki nem utolsósorban éppen e film forgatása céljából utazott 1928-ban

Moszkvába. Balázs Béla filmje – a főhős Kun Béla lett volna – el is készült, de bemutatására már nem került sor.

A 30-as évek második felében Kun Bélával foglalkozni, a Tanácsköztársaságról filmet, monográfiát készíteni kivihetetlen vállalkozássá lett.

Egyes történészek véleménye szerint a felszabadulást követő első évtized során Magyarországon is hasonló helyzet alakult ki. „Kun Béla a tabuk közé tartozott . . . nevét hallgatás fedte." E megállapítás nem fedi a valóságot. Az igaz, hogy Kun Béláról az említett évtizedekben csak szűkszavú utalások, vélemények jelentek meg. De megjelentek. Borsányi György Kun Béláról készített politikai életrajza historiográfiai áttekintésében azt írja, hogy az első hivatalos állásfoglalás Rákosi pártfőiskolai előadásában hangzott el – vagyis 1953 májusában –, és a felszabadulást követően ez az előadás említette először Kun Béla nevét. Az igazság ezzel szemben az, hogy a *Társadalmi Szemle*ben már 1947-ben a forradalmak történetéről egy jelentős, Böhm Vilmossal polemizáló tanulmány jelent meg, melyben Kun Béláról többek közt a következő volt olvasható: „Kun Béla valójában nem Lenin, hanem Buharin tanítványaként működött. »Radikalizmusa« leplezett opportunizmus volt, a lenini forradalmi marxista politika teljesen idegen maradt számára, rengeteg kárt okozott a magyar kommunista pártnak és végül is a forradalom ellenségeinek soraiba került." Nem érdektelen felfigyelni e több évtizeddel ezelőtt leírt bírálatra, mert a lényege: Kun nem Lenin, hanem Buharin tanítványa volt, napjainkban is felbukkan. Nem is olyan régen több ízben is találkozhattunk vele Lukács György közléseiben. Az ötvenes években ennél súlyosabb megállapítások is olvashatók voltak a forgalomban lévő kézikönyvekben, tanulmányokban. Példaként említem „A magyar nép története" című összefoglalást, Mód Aladár „400 év küzdelem az önálló Magyarországért" című, 58 000 példányban kiadott monográfiáját; Réti Lászlónak a történészkongresszuson (1953. június) elhangzott előadását.

Borsányi György idézett könyvében Rákosi Mátyás előadásával foglalkozva úgy véli, hogy Rákosi előadása differenciáltan foglalt állást, és mondanivalója Kun Bélára nézve „közvetett módon egyfajta elismerést" is tartalmazott. Borsányi Rákosi előadásából a következő mondatokat idézi: „Kun gyakran nem Lenint és a bolsevista eszméket képviselte, hanem néhány fontos kérdésben opportunista nézeteket juttatott érvényre." A dolgok ilyen módon való beállítása tájékozatlanságra vall. A Borsányi által idézett részlet ugyanis az 1953-ban elhangzott előadás szövegének második ki-

adásában található. Az első kiadásban, mely az előadás eredeti szövegét tartalmazza, az idézett rész a következőképpen hangzik: „Kun nem Lenint és a bolsevik eszméket képviselte, hanem a döntő kérdésekben Buharin és Trockij ellenséges és áruló nézeteit juttatta érvényre, és ezzel mérhetetlen károkat okozott a magyar proletárforradalomnak." Megjegyezni kívánom, hogy a szóban forgó, eredeti formájában elismerésnek aligha minősíthető megállapítás mellett a korszakkal foglalkozó füzet Kun Béla 1918–1919. évi tevékenységét még egy tucatnyi helyen, pontosan 12 ízben marasztalja el, és nagyon is konkrétan bírálja az állítólagos hibákat.

Amennyiben Borsányi a könyvében az előadás 1955. évi szövegére hivatkozva azt állítja, hogy e szöveg jobb volt annál, mint ami ugyanerről az oktatási anyagokban volt olvasható – úgy igazat mond, de ehhez hozzá kell fűzni: azért, mert az oktatási anyagok nem az 1955 végi, nem ismert változathoz, hanem az előadás eredeti szövegéhez igazodtak.

Ha azt kérdezzük, miért található nem is jelentéktelen különbség a szóban forgó előadás két változata között, miért maradt el az 1955-ös kiadásból a korábban előadott vádpontok egy része és miért enyhült a megmaradtak szövegezése, úgy a válasz igen egyszerű: 1955-ben már folyamatban volt Kun Béla ügyének felülvizsgálata, várható volt, hogy előbb-utóbb változás következik. A változás be is következett, méghozzá gyorsabban és határozottabban, mint ahogy azt Rákosi 1955-ben feltehetően feltételezte.

1956 februárjában, Kun Béla 70. születésnapja alkalmából jelent meg a *Pravdá*ban Varga Jenő Kun Béla érdemeit méltató megemlékezése és egyidejűleg a *Szabad Nép* megemlékezése is.

Kun Béla rehabilitása utat, lehetőséget nyitott életének, tevékenységének, munkásságának nagyon is esedékes bemutatásához.

A rendelkezésre álló idő szorítása aligha teszi lehetővé, hogy mindarról, ami e téren az elmúlt három évtized során Magyarországon és más országokban történt, akár csak érintőlegesen, akár csak nevek felsorolására szorítkozva is beszámoljak. Részletek helyett csak két fontos mozzanatra utalok. 1956 után jelentek meg – sok évtizedes hallgatást megtörve – Kun Béla írásai először gyűjteményes kötetekben Magyarországon. Az első összeállítás 1958-ban, Münnich Ferenc bevezetőjével, mely egyben az első életrajzi vázlat közzétételét is jelentette. Ezt követték 1960-ban, 1966-ban és 1979-ben a további kiadványok. 1966-ban és bővítve 1969-ben megjelent Kun Béláné igen szépen megírt, tévhiteket oszlató emlékezése, komoly lépésként, cselekedetként Kun Béla életútjának jobb megértéséhez.

Végül még megemlítem, hogy 1979-ben egy terjedelmes politikai életrajz is napvilágot látott, Borsányi György Kun Béláról írt – más vonatkozásban már említett – biográfiája. Nem kívánom e sok fáradsággal, nem lebecsülendő munkával összeállított, és alapjában véve szépen megírt kiadvány érdemeit kétségbe vonni. De ennek ellenére is – úgy vélem – helyes rámutatni arra, hogy a szerző alapállását tekintve nem szerencsésen nyúlt a választott téma feldolgozásához. Nyilván úgy vélte, hogy Kun Béla életrajzát illetően az apologetikus, kanonizáló feldolgozások, megnyilatkozások elleni fellépés a legfőbb feladat, és némileg szem elől tévesztette, hogy itt más tennivalók is lennének, nevezetesen a Kun Béláról évtizedeken át a legkülönbözőbb irányokból terjesztett vádak, torzítások, rágalmak határozott helyreigazítása, eloszlatása. Borsányi alapállásából következően – láthattuk ezt az ötvenes évek megítélése kapcsán – ez utóbbiakkal szemben néha elnéző és az apologetikus veszedelem ellensúlyozása céljából egyes esetekben kellő ellenőrzés és forráskritika mellőzésével ad hitelt nem helytálló állításoknak, vagy tesz engedményt egy és más vonatkozásban a megkérdőjelezhető felfogásnak.

Borsányi könyvét Nemes Dezső, majd Milei György és Józsa Antal terjedelmes hozzászólásban, részletekbe menően bírálta. Nemes Dezső bírálata pozitív irányba haladva később Kun Béla életútját bemutató kismonográfiává szélesedett.

Rövid hozzászólásom végére értem. Befejezésül, egy mondat erejéig megismételném, amit elöljáróban mondtam. Őszintén remélem, hogy a Kun Béla-kérdés historiográfiai vizsgálata – és itt csak a kezdeteknél tartunk – e munka folytatódása esetén komoly hozzájárulás lehet Kun Béla életútjának méltó feltárásához.

LENIN ÉS KUN BÉLA – ÚJABB FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Lenin és Kun Béla kapcsolatának feltárása további alapos kutatást igényel, mivel nemcsak a polgári szerzők torzító műveivel találkozhatunk, hanem tudós marxisták olyan munkáival is, amelyek – nézetünk szerint – egyes tényeket tévesen értelmeznek.

Az alábbi, újonnan feltárt források közül mindenekelőtt a következő dokumentumokat kell megemlítenünk: A Lenyinszkij szbornyik (Lenin-gyűjtemény) 39. (1980-ban) és 40. (1985-ben kiadott) kötetét. Ezek a Leninnel kapcsolatos legújabban feltárt dokumentumokat tartalmazzák. A 39. számú Lenin dokumentumgyűjtemény egész sor Kun Bélára vonatkozó feljegyzést közöl mind magától Lenintől, mind pedig ügyeletes titkáraitól; magyarul eddig nem jelent meg. Így Lenin asztali naptárára saját kezűleg jegyezte föl Kun Béla 1920. augusztus 14-én este nála tett látogatásának időpontját és még azt is: „Kun Béla cikke Csehországról." Itt találhatók ezenkívül az ügyeletes titkárok feljegyzései Kun Béla Leninnél tett látogatásairól 1920. szeptember 28-án, 1921. február 9-én és 26-án.

Érdeklődésre tartanak számot Lenin titkárainak feljegyzései, melyek Vlagyimir Iljics általuk teljesített egyedi megbízásaira vonatkoznak. „1919. december 29., 1255. sz. Kun Bélának, Serratiról írt cikke kapcsán, kérés, hogy írjon Fotyijeva nevére arról, miként állnak a dolgok, mit ír és hogyan helyezte el a 400 most érkezett magyar kommunistát."

„1922. január 5. No. 10/LNKID Tyomkinának – Kun Béla levelét lefordítani." És észrevétel – Kun Béla Leninnek címzett levele tartalmát megállapítani nem sikerült.

S végül egy rövid feljegyzés 1922. október 9-ről: „Kun Béla kedden elutazott az Urálba." A Komintern IV. kongresszusa előtt egy hónappal érkezett Moszkvába, hogy tisztázzon egy sor kérdést kongresszusi felszólalásával kapcsolatban. Október 3-a és 6-a között többször találkozott és tárgyalt Leninnel.

A 40. kötet első ízben hozta teljességében nyilvánosságra Lenin-

nek Kun Béla „Forradalomról forradalomra" című brosúrájára írt megjegyzéseit, jegyzeteit, áthúzásait, kiemeléseit. (432–443. old.) Érdekes, hogy Lenin sok lapszéli jegyzete külön-külön pontosításokat követel: „Hol?", „Mikor?", „Ki?", „Ki az a Weltner?" és így tovább. Még érthetőbbé válik így Lenin értékelése, amely szerint a brosúra legfőbb hibája „A tények teljes hiánya". (52, 41.)

Itt kell hangsúlyozni számos publicista, sőt néhány történész helytelen megközelítését a brosúra lenini értékelésével kapcsolatban. Ezt a lenini dokumentumot először a hatvanas évek közepén publikálták. Vlagyimir Iljics a brosúra 55. oldalának hátoldalára és 3. oldalára írta véleményét – kétségtelenül nem publikálás céljából. Kun Béla nem tudott e véleményről, így nem arról van szó, hogy először megsértődött, aztán, állítólag belátta a lenini értékelés igazát, ahogy ezt egyes publicisták írják.

Mivel Kun Béla bécsi emigrációja idején dolgozott ezen a brosúrán, nem férhetett hozzá a szükséges anyagokhoz, nem tudta pontosítani a tényeket, dátumokat, neveket. Lenin pedig – a maga számára – természetesen a brosúra értékelését adta meg.

Első ízben a 40. kötetben tárták nyilvánosság elé Lenin jegyzeteit, melyeket 1921. június 15-én Németország Egyesült Kommunista Pártja küldöttségének a Komintern III. kongresszusára érkezett tagjai és az OK(b)P KB képviselői tanácskozásán készített. Lenin ezen a tanácskozáson terjedelmes beszédben bírálta a német párt vezetőségének „balos" nézeteit és hibáit az 1921. márciusi fellépéssel összefüggésben. Lenin beszéde nem maradt fenn – így annál nagyobb jelentőségük van az első ízben publikált jegyzeteinek.

Például azt a lenini jegyzetet, hogy „3 /Heider/ frázisok 16. o. /Kun Béla/" – nézetünk szerint – a következő módon kell értelmezni: Kun Béla álláspontja az 1921. márciusi fellépéssel kapcsolatban közel állt ahhoz, amit Heider írt le „A Kapp-puccstól a márciusi fellépésig" című cikke 16. oldalán, s amelyet Lenin egy szóval „frázisnak" jellemzett.

Külön elemzést követel meg a következő Lenin-jegyzet: „Kun Béla... bizonyos eltávolodás (a tézisektől a gyakorlat felé)... (szakácsnő)... óvatos tervek (nekünk voltak)..." „Lenin levele *Levihez* katonás roham volt, mint a mai felszólalása...". „Ember – idegen a munkásosztálytól –, jó politikus" (Levi). (40-es Leningyűjtemény, 475, 477. old.) Csak további anyagok tanulmányozásával lehetséges annak a meghatározása, hogy mely gondolatok vonatkoznak Kun Bélára, melyek a vele szembenállókra.

1982-ben jelent meg a „Vlagyimir Iljics Lenin. Életrajzi krónika. 1870–1924" utolsó, 12. kötete, melyet az SZKP KB Marxizmus–Le-

ninizmus Intézete készített. 1985-ben megjelent az Életrajzi krónika mutatója. Ez az egyedülálló kiadvány Lenin életét születése napjától haláláig évről évre, hónapról hónapra, napról napra, az utolsó kötete pedig gyakran óráról órára, sőt percről percre nyomon követi. Igen nagy szerepet játszik a Lenin és Kun Béla című téma kutatásában az utolsó 8 kötet – az 5–12. –, vagyis azok, amelyek az októberi forradalom győzelme utáni időszakot ölelik fel. Sok tény, dokumentum, levéltári forrás került be általa először a tudományos élet körforgásába.

Csak néhány példa. Az SZKP KB Marxizmus–Leninizmus Intézete Központi Pártarchívumának anyagából megalapozottá válik az a tény, mely szerint Lenin levelet írt, amit később Kun Bélával juttatott el Bécsbe 1918. november 5-nél nem később. Vagy hivatkozással konkrét archív forrásokra – Lenin 1918. december 25-i tárgyalása a Kun Béla által Moszkvába irányított V. A. Uraszovval, „a két forradalom közötti összekötővel". Még két tény, amelyek archívumokon alapulnak: 1919. április 23-án „Lenin megszerkeszti a rádiótávirat szövegét Kun Béla számára, hogy juttassa el az osztrák és a bajor kommunista párt vezetőinek; a dokumentumra egy megjegyzést is ír. 1919. június 15-én Lenin Kun Béla 1919. június 11-én kelt táviratának megfejtett szövegét olvassa, amely Kijevből közvetlen vonalon érkezett; tudakozódik E. M. Szkljanszkijtól, a köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa helyettes elnökétől a táviratban foglaltakkal kapcsolatban.

A Krónikában első ízben publikálták a következő, Lenintől való feljegyzéseket: az ügyeletes titkárnak – kelt 1920. augusztus 20-án: – emlékeztessen másnap a magyarokra, megtudva Kun Bélától, kik azok?; vagy a KB titkárának, kelt 1921. augusztus 20-án: Kun Béla levelére írva, melyben segítséget kér 400, a Horthy-Magyarországról menekült magyarnak: *„rendkívüli figyelmet fordítani erre".*

A Krónika több anyaga pontosító, kiegészítő jellegű. Néhány példa. Ismeretes volt, hogy Lenin megkapta Kun Bélának a Magyar Tanácsköztársaság vereségéről szóló táviratát. A Krónika azonban archív forrásokat is közöl – e távirat szövegének Lenin által kézzel írt másolatát 1919. augusztus 1-jétől. Ismert volt Lenin beszéde, benne a válasszal Anglia kérésére, hogy tanúsítsanak „emberségességet Gyenyikinnek a tengerhez szorított katonáival kapcsolatban". Lenin feltételei: „Ha az antant a maga részéről emberségességet tanúsít a legyőzött magyar kommunisták irányában, kiengedi őket Szovjet-Oroszországba." Új tény, hogy 1920. február 6-án Lenin részt vesz az OK(b)P KB plénumának ülésén, melyen

egyebek között áttekintették az akkor Ausztriába internált Kun Béla kiszabadításával kapcsolatos lépésekre vonatkozó javaslatokat.

Érdekesek a Krónikában közölt archív adatok Kun krími megbízatásáról. Így: 1920. szeptember 28-án – Lenin (15 óra 15 perctől) Kun Bélával folytat megbeszélést, közvetlenül Kun Déli Frontra való indulása előtt, ahova a Front Forradalmi Katonai Tanácsa tagjaként utazott; a rákövetkező napon pedig Lenin részt vesz az OK(b)P KB plénumának azon az ülésén, ahol többek között áttekintették „Kun Béla munkáját".

Több érdekes anyagot közöl Kun Béláról az 1983-ban a „Nauka" kiadó által megjelentetett „A Nagy Október és a Magyar Tanácsköztársaság" című válogatás, amelynek összeállításában mind magyar, mind szovjet történészek részt vettek. Kun Bélával és a Leninnel való együttműködésével sokat foglalkozik többek között archív források alapján Jurij Scserbakov „A Nagy Október szikrái: Az internacionalisták szerepe a közép- és délkelet-európai országok forradalmi munkásmozgalmában (1917–1921)" című tartalmas monográfiája.

Fontos, hogy a „Lenin és Kun Béla" című fejezet úgyszintén megtalálható a Goszpolitizdatnak (Politikai Kiadó) a jubileumra készített „Kun Béla. Válogatás. Visszaemlékezések Kun Bélára" című kötetben.

A válogatás előszavát Németh Károly, az MSZMP KB főtitkárhelyettese írta, helyet kapott benne Kádár Jánosnak, az MSZMP főtitkárának az MSZMP KB ülésén 1978 novemberében elhangzott beszédének részlete. A Lenin és Kun Béla című fejezetből maga Kun Béla munkái közül kiemeljük a „Lenin újra munkához lát" című cikkét, amely 1922. szeptember 21-én az *Uralszkij rabocsij* című napilapban jelent meg. Néhány részlet ebből a kevéssé ismert cikkből:

„Hosszú betegség után Lenin elvtárs először hallatta a hangját. Nem tudni, kinek a számára volt hosszabb a betegsége: Leninnek magának, akit a fizikai gyötrelmek elszakítottak a proletárforradalom érdekében végzett közvetlen tevékenységétől, vagy pedig a munkásosztálynak, amelyet a betegség egy időre megfosztott vezérétől.

A véres harcok árán szerzett forradalmi vívmányainkat nem adjuk fel. A szocializmus felé vezető úton haladunk, felhasználva az oroszországi munkásosztály és az általa vezetett parasztság minden erejét. Előre fogunk törni, minden lehető eszközzel megerősítve egyfelől a nemzetközi proletariátus, másfelől pedig Oroszország dolgozóinak szövetségét. Minden erőnket megfeszítve előre törünk

a világháború és az ellenforradalom által lerombolt népgazdaságunk helyreállításáért. Lenin történelmi jelentőségét nemcsak az a lelkesült szeretet határozza meg, amit a világon minden egyes kommunista és minden egyes becsületes munkás és paraszt táplál iránta. Személyisége a forradalom alatt objektív történelmi tényezővé vált . . ."

Kun Béla munkái korábban többször külön kiadásban is megjelentek a Szovjetunióban, de most első ízben jelennek meg a róla szóló visszaemlékezésekkel együtt.

Orosz nyelven most jelennek meg először a polgárháború legendás hősének, Sz. M. Bugyonnijnak „Barátunk, Kun Béla" című visszaemlékezései. Érdemes belőlük idézni egy részletet: „Már 1918-ban sok jót hallottam a magyar forradalmároktól Kun Béláról. Hisz még korábban, mint ahogy vele találkoztam volna, megismerkedtem más magyar internacionalistákkal . . .

Magyarokból, csehekből, szlovákokból, szerbekből és a mi legjobb katonáinkból szerveztek lovassági mintaegységet, amelynek vezetője a legendás jugoszláv internacionalista Oleko Dundics volt. Végül 1920-ban találkoztam Kun Bélával, késő ősszel, amikor a Krím felszabadításáért mentünk harcba. Engem mint az I. Lovashadsereg parancsnokát, valamint K. J. Vorosilov hadserege Forradalmi Katonai Tanácsának tagját, Lenin utasítására a lengyel frontról a Déli Frontra hozott át Frunze frontparancsnok. Mikor megérkeztünk Aposztolovo állomásra, Kun Béla, aki a Déli Front Forradalmi Katonai Tanácsa tagja volt, már elutazott onnan, hogy teljesítsen egy fontos megbízatást. Később megtudtam, hogy tárgyalásokat folytatott Mahnóval, az ukrajnai anarchista-kulák hadsereg vezetőjével. Ez azzal állt összefüggésben, hogy lehetőség nyílt felhasználni Mahno csapatait a Vrangel elleni harcban. Kun Bélára kivételesen nehéz feladat hárult. Mahno ravasz volt és alattomos, képes volt mindenféle kalandra, egészen a gyilkolásig. Az a tény, hogy Kun Béla elindult a bandita barlangjába – önmagáért beszélt. Ehhez nemcsak igen bátornak kellett lennie, de még kiemelkedő diplomatikus képességekkel is rendelkeznie kellett. S Kun Béla ragyogóan megbirkózott ezzel a feladattal. Mahno csapatai részt vettek a Vrangel hadserege elleni harcban . . ."

Bugyonnij személyesen csak Szimferopolnak a vrangelistáktól történt felszabadítása másnapján ismerkedett meg Kun Bélával: „Nagyon jó benyomást tett rám. Energikus, elragadó, életkedvvel teli ember állt előttem."

Az olvasó első ízben ismerkedhet meg a neves szovjet író és publicista, Ernszt Genri Kun Bélával kapcsolatos benyomásaival. Ő

többször találkozott Kunnal – Németországban, ahol Kun Béla illegalitásban volt, s a Szovjetunióban is:

„Kun Béla forradalmár volt. Ezt érezte mindenki és szerintem ebben gyökerezett a tekintélye azokban az években . . .

1922-ben, mikor Moszkvában voltam, többször jártam a Kominternépületében a Vozdvizsenkán. Egy alkalommal itt olyan ember várt, akit azonnal megismertem. Ugyanaz az illegális »ottani ember« volt, csak éppen most semmiben sem hasonlított a kereskedőüzletemberre. Fáradtnak és nem teljesen egészségesnek látszott, de ugyanolyan heves és hirtelen volt. Kun Béla egyike volt azoknak, akikben a belső tűz már a vele való találkozás első perceiben érezhető volt . . .

Sokakra tekintek vissza és emlékezem, nagy és erős emberek egész sorára, olyanokra, akik nem születnek minden korban. Tudom, hogy Kun Béla nem volt szent és tévedhetetlen, lehet, hogy az a jó, hogy ilyenek nincsenek is. Úgy gondolom azonban, hogy hibái szervesen összefüggenek a korral, amelyben élt, korának dinamizmusával és merész szellemével. Együtt a viharral emberként élt és nem emlékműként . . ."

Szeretnék idézni B. M. Volfszon – jelenleg Kusztanajban élő – docens visszaemlékezéseiből is (eddig még nem jelentek meg, de hitelességükhöz nem fér kétség). E visszaemlékezések különösen azért értékesek, mert Kun Béla életének és tevékenységének kevéssé tanulmányozott és nehéz szakaszára vonatkoznak, 1937 kora tavaszára. Ekkor Volfszon a Krími Tanárképző Főiskola tanára volt és a párt területi bizottságának a polgárháború történetével foglalkozó testülete tudományos munkatársaként dolgozott.

„A Polgárháború Története szerkesztősége titkárságának megbízásából a krími polgárháború történetét állítottam össze, az 1917–1920-as évekről. Az 500–600 oldalas kéziratot benyújtottam a szerkesztőség titkárságának, amelynek vezetője I. I. Minc, mostani akadémikus volt. A titkárság javaslatára a krónika kiadásának ügyében az Állami Könyvkiadóhoz fordultam, melynek vezetője abban az időben Kun Béla volt.

Kun Béláról annak idején sok jót olvastam és hallottam. Tudtam róla, hogy lenini típusú ember, és azt is, hogy Lenin nagyra értékelte Magyarországon 1919-ben végzett munkáját.

Emlékszem nagy dolgozószobájára az Orlikov közben levő ház II. vagy III. emeletén. Az asztalnál, háttal a széles ablaknak, alacsony, kopaszodó ember ült: Kun Béla.

Helyeselte a krími polgárháború krónikájának kiadását és érdeklődött a kézirat tartalma felől. Még jelenlétemben lapozgatni kezd-

te az anyagot, majd figyelmesen elolvasta az utolsó fejezeteket, amelyek 1920-ról szóltak. Ez meglepett. Azután megkért, hagyjam ott a kéziratot, hogy elolvashassa.

Néhányszor voltam Kun Bélánál. Szigorú bírálónak bizonyult. A krónika 1920. évének – szinte naptár szerint – minden eseményét alaposan megvizsgálta. A kézirat margójára megjegyzéseket tett, és sok fontos esemény kihagyását vette észre. Beszélgetéseink elhúzódtak, gyakran zavarták meg telefonhívások és a kiadó munkatársai, akik bejelentés nélkül jártak be hozzá.

Jól emlékszem néhány epizódra, amelyet a Déli Fronton való tartózkodásának idejéből mesélt el. Egy időben egy vagonban lakott Frunze szerelvényén Melitopol vasútállomásán, a XIII. hadsereg vezérkarában. Ott találkozott a frontparancsnokkal, Dmitrij Iljics Uljanovval, R. Sz. Zemljacskával és másokkal.

A Krímbe, szavai szerint, akkor került először, és Dmitrij Iljics Uljanov és Jurij Petrovics Gaven voltak a tanácsadói.

A Krím déli partvidékén levő paloták és villák államosításának tervét Vlagyimir Iljics Lenin javasolta neki Moszkvában, és a gyakorlatban Dmitrij Iljics Uljanov közreműködésével valósította azt meg. Hogy Dmitrij Iljicset mennyire foglalkoztatta az a probléma, hogy a Krím-félszigetet összoroszországi üdülőhellyé változtassák, az abból is látszik, hogy kérésére Kun Béla aláírt egy rendeletet a méhészet fejlesztésének ösztönzéséről és egy sor, a méhészeknek adandó kedvezményről – ami nem is tartozott a területi forradalmi bizottság hatáskörébe.

Kun Béla beszélt nekem kapcsolatáról R. Sz. Zemljacskával és a Krími Területi Pártbizottság többi tagjával.

Az utolsó alkalommal szomorúan és gondterhelten találtam Kun Bélát. Ennek ellenére fogadott engem, javasolta, hogy egészítsem ki a krónikát új tényekkel, használjak fel újabb forrásokat és különösen az 1920. év második felére fordítsak gondot. Megígérte, hogy kijelöl egy hozzáértő szerkesztőt, és ha ideje engedi, előszót ír a krónikához."

Kun Bélának a lenini időszakban a nemzetközi ifjúsági munkásmozgalomban betöltött szerepére vonatkozó új anyagokat közöl G. A. Avetiszjan „Lenin és a proletár internacionalizmus a forradalmi ifjúsági mozgalomban" (1979) és „A proletár internacionalizmus zászlaja alatt" (1982) című monográfiáiban. Frunze városában napvilágot látott „A vezér irányításával" című könyvben találjuk az M. V. Frunze és Kun Béla által aláírt, Leninnek címzett táviratok fakszimiléit a krími földszorosok elfoglalásának, a Krím-félszigetre való benyomulásnak előkészületeiről. S végül egy történelmi jelen-

tőségű táviratét: „A Népbiztosok Tanácsa elnökének, Lenin elvtársnak. Lovasságunk ma elfoglalta Kercset. A Déli Front felszámolta Dzsankoj állomást. 16/XI. No. 30097 PS Frunze frontparancsnok, Kun Béla a Forradalmi Katonai Tanács tagja."

Meg kell jegyeznünk, hogy az ismert író-publicista Z. Sz. Sejnyin „A forradalom katonái" című könyve legújabb kiadásában helyet kapott „A Vrangel-kaland vége" című vázlat, amely kiemeli Kun Béla szerepét. Ebben az írásban a központi helyet Kun Béla Mahno atamán főhadiszállására történő érkezése kapta.

Kun Béla nevét gyakran említik a szovjet irodalmi folyóiratok. Például a *Moszkva* című folyóirat 1985/12. száma „Az SZKP XXVII. kongresszusa elé" rovattal kezdődik és F. M. Kulikov, a párt területi bizottságának első titkára a következőket írja benne Penzáról: „Ez a Szovjetszkaja tér, 1917 decemberében itt kiáltották ki hatalmas néptömeg előtt a szovjethatalmat és itt állították fel a világon elsőként Marx Károly emlékművét... Úgy gondolom, mindenkinél kifejezőbben beszélt erről az eseményről a kiemelkedő magyar forradalmár, Kun Béla. Azokban a napokban így írt a Pravdában: »Messze a londoni temetőtől, ahol egy egyszerű kőlappal fedett sír mélyén nyugszik, az első proletárállamban felállították a munkásosztály első gondolkodójának és harcosának emlékművét, Marx első köztéri emlékművét...«" (4. old.)

KUN BÉLA ÉS A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA MOZGALOM KAPCSOLATAI

Az oroszországi nagy októberi szocialista forradalom győzelméhez 1917-ben hozzájárult és az ellenforradalom elleni harcban részt vett az a számos különböző nemzetiségű forradalmár is, akik hadifogolyként kerültek Oroszországba. Közöttük jelentős erőt képviseltek a magyar és a jugoszláv internacionalisták, akik közül néhány már a forradalmi események előtt is aktívan részt vett az oroszországi politikai harcokban, a forradalom idején pedig a hasonló gondolkodású orosz forradalmárokkal együtt küzdött a régi társadalmi rend leveréséért.

A forradalom győzelme után számos internacionalista hadifogoly állott a fiatal szovjethatalom szolgálatába. Egyesek a Vörös Hadsereg soraiban harcoltak, míg mások saját szervezeteik létrehozásához láttak. Ezek a szervezetek propagandát folytattak a hadifoglyok között, az ellenforradalom elleni harcra mozgósították őket. Az Oroszország-szerte megalakult hadifogoly-szervezetek ideológiailag mindenféle irányzatot magukba foglaltak, a bolsevikitól a szociáldemokratáig.

Éppen a hadifogoly-szervezetek nagy száma tette szükségessé, hogy kapcsolatot teremtsenek egymással és központot létesítsenek. Ez a hadifoglyok 1918. április 16. és 18. között megtartott összoroszországi kongresszusán történt meg. A kongresszus közös programot és szervezeti felépítést fogadott el és központi vezetőséget választott.

A kommunisták azonban még a kongresszus előtt, de különösen utána – a hadifogoly-szervezetek ideológiai tarkasága miatt – az OK(b)P égisze alatt saját nemzeti szervezeteik létrehozásához fogtak. Az elsők között voltak a magyar kommunisták, Kun Bélával az élükön. Ők képviselték a leghatározottabban a lenini eszmét, és 1918. március 24-én megalakították saját kommunista szervezetüket. Utánuk, még április folyamán ugyanerre az útra léptek a románok, a csehek és a németek.

A jugoszláv kommunisták valamivel hosszabb és bonyolultabb úton jutottak el saját szervezetük megalakításához. 1918 márciusában ők is értekezletet hívtak össze egy alakuló gyűlés érdekében, de közben elkeseredett harcot kellett vívniuk a jobboldali erőkkel. Ezek élén dr. Mija Radosević állt, aki azt az álláspontot képviselte, hogy a hadifoglyok internacionalista szervezeteiben kell maradni. Jóllehet a jobboldalt visszaszorították, a kommunistáknak mégsem sikerült a tervezett szervezetet létrehozniuk, hanem Szerbia, Horvátország és Szlovénia munkás-paraszt forradalmi pártját alapították meg. A párt 1918 áprilisától saját lapot indított *Forradalom* címmel. Csak 1918. május 16-án – amikor az OK(b)P külföldi csoportjainak szövetsége Kun Béla vezetésével már megalakult – szervezték meg a jugoszláv kommunisták saját csoportjukat. A *Forradalom* című lap *Világforradalom* cím alatt az ő sajtóorgánumuk lett. Élénk agitációs munka kezdődött a jugoszlávok között. A szervezet azonban lassan nőtt, ezért akció indult, hogy Oroszország más városaiban is összegyűjtsék a képzettebb és tehetséges káderekat. Egyidejűleg a tagság soraiban elégedetlenség támadt a csoport vezetőjével, dr. Vukasin Marković-tyal szemben, aki a bolsevik párt régi tagja volt. Saját kezébe összpontosította a csoport vezetését és a lap szerkesztését is, de mivel a legfontosabb feladatnak az ellenforradalom elleni harcot tekintette, elhanyagolta moszkvai kötelességeit, s a legtöbb időt a fronton töltötte. Az elégedetlenkedőknek sikerült néhány képzett kommunistát Moszkvába küldeniük. Közöttük volt Vladimir Ćopić és Lazar Vukičević lapszerkesztő, aki a háború előtt Újvidéken a *Sloboda* című szerb-horvát nyelvű szociáldemokrata lapot szerkesztette. A részbeni újjászervezés meghozta gyümölcsét, a lap megjelenése rendszeressé kezdett válni. Megkezdődött a szervezetek létrehozása Oroszország más városaiban is és az agitátorkáderek beiskolázása is. A csoport tagjainak egész sora végzett tanfolyamokat, melyeket magyar és orosz kommunisták vezettek. Az első szerb-horvát nyelvű tanfolyam 1918. szeptember végén kezdődött. A munkában elért sikerek erősítették dr. Vukasin Marković ellenzékét, mert kiviláglott, hogy az ő vezetési módszere a fő fékezője az OK(b)P jugoszláv csoportja haladásának, ezért elhatározták a vezetésből való eltávolítását. Végül is a csoport október 7-i értekezlete éles kritika után dr. Marković-ot nem választotta be az új bizottságba. A konferencián megtárgyalták a szovjet vezetőknek az orosz forradalomnak világforradalomba való átnövéséről szóló téziseit, valamint azt, hogy ennek előkészítésébe, megszervezésébe és realizálásába miként kapcsolódhatnak be az OK(b)P nemzeti csoportjai. A jugoszláv csoport tagjai úgy vélték, hogy

hasznosabb lenne, ha továbbra is Szovjet-Oroszországban maradnának, mert a forradalom forrásainál gazdag politikai tapasztalatokra tehetnek szert, amelyeket később a Jugoszláviában végzendő forradalmi munkájukban hasznosíthatnának. Nyilvánvaló, hogy az elméletileg nem eléggé képzett jugoszláv kommunisták nem értették meg annak a feladatnak a fontosságát, amelynek célja az Európa-szerte fellépő forradalmi folyamatok helyi irányítása volt. Aktivitásuk súlypontját továbbra is a hadifoglyok között végzendő munkában látták.

A magyar kommunisták elméletileg és politikailag is képzettebbek voltak a jugoszláv kommunistáknál. Az OK(b)P jugoszláv csoportjának tagjai túlnyomórészt iparosok és földművesek voltak, ipari munkás és értelmiségi összehasonlíthatatlanul kevesebb volt, és közülük alig voltak a háború előtt a párt vagy a szakszervezetek tagjai. A szovjet vezetők ezért jóval többre értékelték a magyar kommunistákat, akik jelentős funkciókat töltöttek be és irányítói voltak az OK(b)P külföldi csoportjai szövetségének.

Amikor 1918. október folyamán világossá vált, hogy a központi hatalmak katonai összeomlás, az Osztrák–Magyar Monarchia pedig szétesés előtt áll, megváltoztak az OK(b)P külföldi csoportjaiban tömörült kommunista szervezetek feladatai is. Munkájuk arra irányult, hogy minél gyorsabban megszervezzék és hazaküldjék tagjaikat a proletárforradalom otthoni előkészítésére.

A magyar kommunisták 1918. október 24-i értekezletén Kun Béla referátuma után elhatározták, hogy a legrövidebb időn belül a többi kommunista csoport képviselőjének részvételével új konferenciát hívnak össze, amelyen kidolgozzák a magyar kommunisták hazatérésének terveit.

A Magyarország területéről való kommunisták rendkívüli konferenciáját 1918. november 4-re hívták össze. Erre meghívták a jugoszláv, a csehszlovák és a román csoportok képviselőit is. A jugoszláv szervezet vezetősége részéről a konferencián 13 delegátus vett részt.

A konferencia munkájáról kevés adat maradt fenn, de az ismeretes, hogy határozatot hoztak a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításáról, s arról, hogy a párt tagjait a legrövidebb időn belül Magyarországra kell küldeni, ahol a forradalom kirobbantásán fognak dolgozni. Megválasztották a Központi Bizottságot is, amelyben a magyarok mellett a románok, a szlovákok és a jugoszlávok képviselői is helyet kaptak. A jugoszlávok képviselői Ivan Matuzović és Franjo Drobni lettek. Franjo Drobni visszaemlékezése szerint a Központi Bizottságban Matuzović feladata volt a jugo-

szláv Vörös Hadsereg szervezése a Magyarországra történő megérkezés után, míg Drobnit azzal bízták meg, hogy tartsa a magyar és a jugoszláv kommunista szervezetek közötti kapcsolatot.

Másnap, november 5-én összehívták az OK(b)P jugoszláv csoportjának rendkívüli értekezletét, amely ugyancsak elhatározta a kommunisták hazatérését és a kommunista párt megalakítását. Határozatot fogadtak el, amely tartalmazta a magyar kommunisták által is elfogadott dokumentumok valamennyi pontját. A Balkán jövője tekintetében a jugoszláv kommunisták elképzelését kétségtelen befolyásolta a Balkáni Szocialista Köztársaságok Szövetségének eszméje, amelyet a balkáni országok szociáldemokrata pártjainak 1910 januárjában megtartott belgrádi konferenciáján kezdeményeztek. Végezetül megalakították Szerbia, Horvátország és Szlovénia Kommunista (bolsevik) Pártját, amely az OK(b)P programjára és szervezeti elveire támaszkodott, és alapvető célként a szovjetorosz mintájú állam létrehozásáért vívott harcot jelölte meg. A konferencián megválasztották a héttagú és hat póttagú központi bizottságot. A központi bizottság elnöke Lazar Vukičević lett. Vladimir Ćopić és Nikola Kovačević azt a feladatot kapta, hogy hazatérve teremtsenek kapcsolatot az ottani hasonló gondolkodású emberekkel és közösen dolgozzanak a kommunista párt megalakításán.

A november 4–5-i rendkívüli konferencia jelentős fordulópont volt mind az OK(b)P jugoszláv, mind magyar csoportjának működésében. A jugoszláv és a magyar kommunisták előtt új, felelős és nehéz feladat állott: mindent előkészíteni, hogy készen álljanak a forradalom kirobbantására, amelynek ideje rohamléptekkel közeledett a Duna-medencében és a Balkánon. Ezáltal a két kommunista szervezet közötti korábbi együttműködés még tartalmasabbá vált. A magyar kommunisták gazdag politikai tapasztalatukat és szervezőképességüket adták, a jugoszlávok pedig harciasságukat és forradalmi lelkesedésüket.

Közvetlenül a konferencia után a vezető emberek egy csoportja Kun Bélával az élen Magyarországra indult, és november 17-én sikerült Budapestre érkezniük. Ukrajnán és Galícián keresztül utánuk indult a központi bizottság két jugoszláv képviselője is, Drobni és Matuzović. Hogy milyen fontos feladat volt ez, az látható abból is, hogy a magyar kommunisták körülbelül 200 agitátort irányítottak haza, akik azonnal bekapcsolódtak a pártmunkába.

A jugoszláv kommunisták valamivel lassúbb tempóban láttak hozzá a rendkívüli konferencia határozatainak realizálásához. A közlekedési nehézségek miatt november közepéig a 26 legtehet-

ségesebb agitátort indították útnak Jugoszláviába. Egyidejűleg akciót kezdtek, hogy új erőket gyűjtsenek Oroszország más városaiból és a Csornij Jarban állomásozó első jugoszláv kommunista ezred harcosai közül. Valamennyiüket Moszkvában készítették fel az útra. Így a szövetség jugoszláv csoportjának tudósítása szerint 1918. november végéig 48 agitátort küldtek haza Jugoszláviába.

Tervezet készült, valószínűleg a magyar kommunistákkal együttműködve, a szervezeti formákról és a megérkezett jugoszláv kommunisták egymás közötti kapcsolatteremtéséről. Ez abból is látszik, hogy nem volt egyetlen város sem, ahova mindkét szervezet a saját megbízottját akarta volna küldeni. A jugoszláv csoport hamarosan behálózta azt a területet, amely később a jugoszláv állam területéhez tartozott: nyugaton Trieszttől Ljubljanáig és Mariborig, keleten Orsováig és Nišig, északon Szabadkáig, Zomborig, Borovóig és Nagybecskerekig, délen Veleštáig, Prizrenig és Dubrovnikig.

Az Oroszországból novemberben elindult kommunisták többsége 1918. december közepén vagy végén érkezett Jugoszláviába. Legnagyobb részük először saját otthonába indult, csak a legagilisabbak egy kis része látott hozzá azonnal a szervezet alapításához és lépett kapcsolatba a szociáldemokrata párt baloldali erőivel. A hazatértek lassú aktivizálódásában szerepet játszott a rendőrség is, amelynek birtokában voltak a legkiemelkedőbb agitátorok adatai, és figyelemmel kísérték mozgásukat. Az egymás közötti kapcsolatteremtést jelentősen akadályozta a jugoszláviai gyenge vasúti, távíró s egyéb összeköttetés.

A magyar kommunisták ügyesebbek és gyorsabbak voltak a szervezésben, mert nekik világosabb képük volt az országukban levő politikai helyzetről, mint a jugoszláv kommunistáknak. Kun Béla és elvtársai megérkezésük után azonnal kapcsolatba léptek a munkásmozgalom baloldali erőivel. Már néhány nap múlva, 1918. november 24-én megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját, s hozzáláttak a pártszervezetek megalakításához Magyarország nagyobb városaiban és ipari központjaiban.

Budán még 1917 végén megkezdődött a fiatal jugoszláv munkások tömörülése. Kapcsolatba léptek a boszniai zászlóalj eszmeileg hasonló gondolkodású katonáival. Amikor Budapestre érkezett Svetozár Mosorinski, szociáldemokrata csoportot szervezett belőlük. 1918 novemberében Ivan Matuzović kapcsolatba lépett velük. Látta, hogy többségük kommunista állásponton van, sikerült leválasztania őket a szociáldemokrata pártról és megalakította közöttük a kommunista csoportot. Amikor 1918 decemberének elején Bécsből Budapestre érkezett Filip Filipović – aki ott az orosz bol-

sevik emigránsokból bolsevik szervezetet hozott létre –, Drobnin és Matuzovićon keresztül kapcsolatba lépett a jugoszláv kommunisták budapesti csoportjával. A velük történt megállapodás alapján Drobni Jugoszláviába ment azzal a feladattal, hogy bejárjon néhány várost és munkásközpontot, állapítsa meg a kommunista mozgalom helyzetét, s visszatérte után tudósítson az ottani állapotokról. Ez időben Filipović találkozott Kun Bélával is, akivel megbeszélte a jugoszláv és a magyar kommunisták közötti további együttműködést.

Ezalatt Moszkvában a munka tovább folyt, új erőket gyűjtöttek össze és készítettek fel. 1918 decemberében még 24 agitátort küldtek Jugoszláviába.

Végül, 1919 januárjának közepén elindult Moszkvából az a csoport is, amelyben Lazar Vukičević, Nikola Grulović, Lazar Manojlović, Leonid Partot és Szočin voltak. Vukičevićet az elutazás előtt fogadta Lenin, és hasznos tanácsokat adott a Balkánon dolgozó kommunistáknak. A Központi Bizottság tagjainak hazaküldése azért is szükséges volt, mert Moszkvában a jugoszláviai helyzetet nem ismerték. Az volt a feladatuk, hogy Budapesten lépjenek kapcsolatba a kommunistákkal, azután gyűjtsék össze a szétszórt jugoszláv erőket és alakítsák meg a kommunista pártot.

Időközben Budapesten megtárgyalták a Jugoszláviából visszatért Drobni tudósítását. Eszerint azokon a vidékeken, ahol megfordult, a mozgalom helyzetét nem találta kielégítőnek. Ezért Filip Filipović – Drobnival együtt – ugyancsak átment Jugoszláviába. Nagy aktivitást fejtett ki a baloldali erők összefogása érdekében: Zágrábból Szlavóniába utazott, onnan Szarajevóba, ahol – egyebek között – előadásokat tartott és beszélt a január 17-i nagy munkásgyűlésen, majd Lepčević-tyel együtt a szerb szociáldemokrata pártot képviselte Horvátország és Szlavónia szociáldemokrata pártjának 1919. január 26. és 28. között tartott konferenciáján. Ezután, január végén Filipović Ljubljanába ment, ahol az egységes jugoszláv párt megteremtéséről tárgyalt az ottani szociáldemokratákkal.

Filipović utazása eredménnyel járt, összevarrta a kommunista mozgalom néhány elszakadt szálát. 1919 februárjának elején, amikor visszatért Budapestre, optimista híreket hozott a jugoszláv forradalmi mozgalom helyzetéről. Mint a legfontosabbat közölte, hogy Szerbia és Bosznia szociáldemokrata pártjai az antimilitarizmus és a kérlelhetetlen osztályharc elvi alapján állva akcióba kezdtek a jugoszláv szociáldemokrácia egységesítéséért, és ebbe a folya-

matba a Szovjet-Oroszországból visszatért kommunisták is bekapcsolódtak.

Budapesten Filipović a Kun Bélával tartott összejövetelen találkozott Vukičević-tyel és Grulović-tyal. Az értekezlet lefolyásáról két meglehetősen ellentétes forrásunk van. Az egyik Vukičević-nek a második világháború előtt írt visszaemlékezése, a másik Grulović-nak 1959-ben megjelent emlékirata. Vukičević szerint a kommunista mozgalom szervezési problémáit illetően ellentétes álláspontok kerültek felszínre. Kun Bélának azt az elképzelését, hogy Budapest legyen a kommunista mozgalom központja s innen irányítsák a Duna-medencében és a Balkánon a munkát, Vukičević ellenezte. Azt kérte, hogy minden mozgalomnak saját központja legyen. Valószínűleg félt, hogy a jugoszláv mozgalom túlságosan függeni fog a magyartól. Vukičević visszaemlékezése szerint az értekezleten nem született megegyezés.

Grulović szerint ez az összejövetel az álláspontok teljes összhangjával zárult, s megegyeztek abban, hogy a jugoszláv kommunisták tudósításaikat a Kommunisták Magyarországi Pártjának futárai útján küldik Moszkvába. Ez később, a Tanácsköztársaság idején így is történt.

Más források pedig, amelyek az eseményeket nyomon követik, arról győznek meg bennünket: ez alkalommal a Kommunisták Magyarországi Pártjával teljes megegyezés jött létre, és a magyar párt minden tekintetben, még anyagilag is támogatta a jugoszláv kommunista mozgalmat.

Budapestről történt elutazásuk után, 1919. február 19-én Vukičević és Grulović Belgrádban találkozott Filipović-tyal, aki náluk pár nappal korábban érkezett haza. Itt tájékozódtak az egyesülési kongresszus előkészítési folyamatáról és a jugoszláv forradalmi munkásmozgalom helyzetéről. Visszatérve Újvidékre, Vukičević tárgyalt a Moszkvában megválasztott Központi Bizottság tagjaival, akik úgy döntöttek, hogy összehívják a Szovjet-Oroszországból visszatértek konferenciáját. A konferenciának határozatot kellett hoznia politikai szervezetük megalakításáról és az egyesülési kongresszuson tanúsítandó magatartásukról.

Ezt a konferenciát szigorú illegalitásban, 1919. március 9-én a szerémségi Karlovac (Karlóca) melletti Strazsilovban tartották meg. 48 delegátus vett részt. Közöttük voltak azok is, akik Jugoszláviában csatlakoztak az Oroszországból hazatért kommunistákhoz.

A konferencián megalakult a „Pelagić jugoszláv kommunista forradalmi csoport". Elfogadták a programot és a szervezeti sza-

bályzatot, amely az OK(b)P és a szigorú illegalitás elvein alapult. Bár a küldöttek elégedetlenek voltak amiatt, hogy a belgrádi egyesülési kongresszusra meghívták a vajdasági jobboldali szociáldemokratákat és a jugoszláv centrista szociáldemokratákat is, az egység érdekében úgy döntöttek: részt vesznek a már kitűzött időpontú kongresszuson. Egyidejűleg határozatot hoztak, hogy szervezetük folytatja illegális propagandatevékenységét és előkészületeket tesz a forradalom kirobbantására. Ilyen értelemben elhatározták, hogy hozzálátnak a Vörös Hadsereg megszervezéséhez, amit fegyverek összegyűjtésével kezdenek.

Eszméik sikeresebb propagandája érdekében a Pelagić-csoport a magyar kommunistáktól kért segítséget, akik még a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt szerb-horvát nyelvű propagandaanyagokat – brosúrákat és röplapokat – küldtek. Ezeket hamarosan sikerrel terjesztették Jugoszlávia egész területén. Amikor 1919. március 21-én kikiáltották a Magyarországi Tanácsköztársaságot, a magyar és a jugoszláv kommunisták közötti együttműködés a közös munka új eszközeivel gazdagott, és a két kommunista párt közötti viszony még bensőségesebbé vált.

DR. AUGUSTIN DEAC–DR. NICOLAE POPESCU

ROMÁN–MAGYAR FORRADALMI SZOLIDARITÁSI HAGYOMÁNYOK

A romániai forradalmi munkás- és szocialista mozgalom, amely a román nép történelmi fejlődésének eredménye, s a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívott évszázados harc legjobb hagyományainak folytatója, mindig a társadalmi haladásért, az egységes román nemzeti állam megteremtéséért és a kizsákmányolásra épülő társadalom szocialista társadalommá való átalakításáért folytatott harc szellemében nevelte a munkástömegeket. Egyben a szolidaritás szellemét oltotta beléjük más országok munkástömegeinek akciói, a gazdasági és a politikai jogokért folytatott küzdelme, a népeknek a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívott harca iránt.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége, kiemelve a román szocialista párt hozzájárulását a nemzetközi munkásmozgalomhoz, már 1894-ben a következőket írta a román szocialistáknak, II. kongresszusuk alkalmával: „Fogadják meleg üdvözletünket, elvtársak, a fiatal és erőteljes Román Szociáldemokrata Párt tagjai, amely odaadásotok és energiátok révén máris jelentős helyet foglal el a kontinens szocialista pártjai között."*

Régi, gazdag hagyományai vannak a romániai és magyarországi néptömegek közös harcának, egymás kölcsönös támogatásának az idegen elnyomók uralma alóli felszabadító akciókban, a nemzeti jogok megvédéséért, gazdasági és politikai követelések kivívásáért, egy jobb életért, a társadalmi haladásért, a békéért és a népek közötti testvériségért. Budapest, akárcsak más magyarországi ipari központok munkásságának újkori osztályharcaiban, a más országokbeli munkásmozgalmak internacionalista támogatása mellett, kitűnt a román proletariátusé is. Erőteljesen nyilvánult meg a román szocialisták szolidaritása a budapesti munkások 1912. évi forradalmi, választójogi küzdelménél, a magyar proletárok ügyének támogatását szolgáló különböző akciókban, valamint az Osztrák–

* *Munca* (Bukarest), 1894. április 24.

Magyar Monarchia kizsákmányoló osztályai terrorcselekményeinek a leleplezésében.

Erőteljes volt a román munkásság, valamint más haladó és demokratikus erők szolidaritása az 1919. évi Magyar Tanácsköztársasággal.

Az együttműködésnek és közös harcnak ebben az időszakában a román szocialisták szoros kapcsolatot tartottak fenn a magyar forradalmi mozgalom számos vezetőjével, köztük Kun Bélával, akiről ma emlékezünk meg.

Kun Bélát forradalmi munkásságáért, főként pedig az osztrák–magyar uralkodó osztályok reakciós politikáját leleplező cikkeiért üldözték, perbe fogták, 1907 novemberében 6 hónapi börtönre és 200 korona bírságra ítélték. Említésre méltó, hogy a Temesváron megjelent *Törekvés* című forradalmi lap visszatér később a történtekre. Egy 1925. évi cikkében említést tesz arról, hogy Kun Béla politikai elítéltként a hírhedt szegedi börtönbe volt zárva, Ausztria–Magyarország elnyomott népei nemzeti felszabadító mozgalmainak vezetőivel együtt, megemlítve közöttük a román dr. Vasile Lucaciut, akkoriban az osztrák–magyar dualista monarchia uralma alatt lévő románok jogainak ismert védelmezőjét. A *Törekvés*ben megjelent beszámoló megemlíti a különféle nemzetiségű politikai foglyok közötti szoros kapcsolatot, Kun Béla pedig a Tusar csehszlovák miniszterelnökhöz intézett, 1919. július 27-én kelt levelében kiemeli a maga helyes álláspontját a nemzeti kérdés megoldásában a dualista monarchiában, miszerint megengedhetetlen mindenfajta nemzeti elnyomás.

A különféle nemzetiségű kizsákmányoltak és elnyomottak érdekei védelmezőjének álláspontjára helyezkedő Kun Bélát 1908 decemberében megválasztják az Erdélyi Szociáldemokrata Párt Végrehajtó Bizottságának tagjává. Konfliktusba kerül a Magyarországi Szociáldemokrata Párt reformista, soviniszta politikájával.

Az I. világháború kitörése után Kun Bélát is behívták az osztrák–magyar hadseregbe, és a keleti frontra küldték. 1916 tavaszán fogságba esett. Az 1917. februári és októberi két forradalom, az orosz bolsevik párt történelmi határozatai és főként Lenin forradalmi eszméi nagy hatással voltak Kun Bélára. Ebben az időben épültek ki szoros kapcsolatok az Oroszország területén lévő román forradalmárok és Kun Béla között; számos román és magyar szocialista harcolt fegyverrel a szovjethatalom megvédéséért. A forradalom után az erdélyi román foglyok soraiból származó harcosok kiadták Moszkvában, 1918. március 24-től kezdve a *Foaia tăranu-*

lui (Paraszt Újság) című hetilapot, amely a román nép társadalmi és nemzeti felszabadulásának gondolatát terjesztette.

A hetilap hasábjain megjelentek hírek magyar forradalmárok, közöttük Kun Béla Szovjet-Oroszország területén kifejtett tevékenységéről is. 1918. április 7-én a lap hírt adott arról, hogy a Vörös Házban Kun Béla *a békéről és a magyar proletariátus feladatáról, a kommunizmus és a proletariátus diktatúrájáról beszélt.* Kiemelte azt a gondolatot, hogy „a szegények csak úgy menekülhetnek a további pusztító háborúktól, ha saját kezükbe veszik a hatalmat", megdöntve a háborúkban érdekelt kizsákmányoló osztályok uralmát.

Az oroszországi forradalmárok, beleértve Kun Bélát is, visszatérve hazájukba, a társadalmi és nemzeti felszabadító forradalmak sodrában találták népeiket. A háború végén, a munkásosztály forradalmi mozgalmának fokozódása és az elnyomott népek nemzeti felszabadító harcának eredményeként az Osztrák–Magyar Monarchia széthullott.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása történelmi jelentőségű esemény volt a magyar nép életében. A romániai forradalmi, haladó erők, a munkásosztály politikai pártja melegen üdvözölték a Magyar Tanácsköztársaság megszületését és támogatták azáltal is, hogy egyes román forradalmárok fegyveresen harcoltak a Tanácsköztársaság oldalán. Említést érdemel, hogy Gheorghe Cristescu, a Romániai Szocialista Párt vezetőjeként különmegbízott útján levelet kapott Kun Bélától, amelyben a román proletariátus támogatását kérte. Az RSZP vezetőségének utasításai azt ajánlják szervezeteik tagjainak, hogy minden eszközzel támogassák a magyar proletariátus ügyét: „Minden munkásgyűlésen – jegyzi meg Cristescu – felhívást intézünk: Ne feledjétek el támogatni a magyarországi proletárforradalmat." A *Socialismul (Szocializmus),* a Romániai Szocialista Párt lapja, kinyomtatta a tanácskormány felhívását, melyben bejelentette, hogy „Magyarország proletariátusa mától [1919. március 21.] kezdve kezébe vette az egész hatalmat", mivel „a proletariátus diktatúrájának elsődleges feltétele a proletariátus teljes egysége . . . a magyar szociáldemokraták és a Kommunisták Magyarországi Pártja, megértve a történelmi szükségszerűséget, kinyilvánította a teljes egységet"; s közlik Kun Bélától: „Boldog lennék, ha a magyarországi munkásmozgalom egységes lenne . . ."

A Romániai Szocialista Párt félhivatalos lapja hasábjain két fontos momentumot ismertetett részletesen az első magyar proletárállam 133 napos rövid történetéből: a Szocialista-Kommunista Párt kongresszusát és a Tanácsköztársaság Alkotmányának az elfogadá-

sát. Kun Béla mindkettőhöz döntő hozzájárulást nyújtott. A magyar forradalmárok kongresszusával kapcsolatban rámutatott, hogy „az új párt a régi szociáldemokrata párt és a fiatal kommunista párt egybeolvadásából született", és hogy „az egyesített pártnak ez az első plenáris ülése fontos kiállás volt a proletariátus mellett".

A Károlyi Mihály vezette magyar kormánytól eltérően a kommunista Kun Béla, aki ismerte az osztrák–magyar dualista monarchia uralkodó osztályai által az elnyomott népekre rákényszerített igazságtalanságokat, nyilvánosan elismerte azok jogát nemzeti államaik megteremtéséhez, illetve kiteljesítéséhez. Kijelentette, hogy nem vallja a történelmi Magyarország integritásának fenntartását, ugyanakkor kinyilvánította a magyar forradalom hozzájárulását az egységes román nemzeti állam megalakulásához. A forradalmi tanácskormány nevében Kun Béla 1919. április 30-án közli Wilsonnal, az Amerikai Egyesült Államok elnökével, hogy a következő hivatalos jegyzéket intézte a csehszlovák, a jugoszláv és a román kormányhoz, illetve a világ összes munkáspártjaihoz: „A magyar forradalmi tanácskormány nevében tisztelettel közlöm, hogy fenntartás nélkül elismerjük az önök által felvetett összes nemzeti területi követeléseket. Azzal indokolták e követeléseket, hogy véget érjen a magyar uralkodó osztályoknak az önök honfitársaival szembeni évezredes elnyomása, abban a hitben, hogy ezáltal e népek érdekének és akaratának megfelelően járnak el. A volt kormány nem fogadta el az önök javaslatait, felvetve az úgynevezett történelmi jogot, amely a régi elnyomásból következtette az elnyomás folytatásának jogát. Kormányra jövetelünk első napjától kezdve szakítottunk ezzel az elvvel, több ízben is ünnepélyesen kijelentvén, hogy nem építünk a területi integritás elvére, és most közvetlenül tudomásukra hozzuk, hogy minden fenntartás nélkül elismerjük az önök összes nemzeti területi követeléseit."

Később megerősítette ezt az álláspontot, mondván, hogy a magyar kommunisták ellenzik a Magyarország állítólagos integritására és a magyar imperialista uralom állandósítására irányuló törekvéseket, s hogy szembehelyezkednek „minden háborúval, amely a népek önrendelkezési joga ellen irányulna".

A románok azon történelmi jogának elismerése, hogy megteremtsék az egységes román nemzeti államot, kivételes jelentőségű volt, mint Nicolae Ceauşescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára, a Román Szocialista Köztársaság elnöke hangsúlyozta. Arra volt hivatott, hogy „a két nép, Románia és Magyarország kapcsolatait új, barátságra és jószomszédságra, együttműködésre és kölcsönös tiszteletre épülő alapokra helyezze.

Románia vezető körei, a burzsoá-földesúri kormány sajnos nem lépett fel az állami kapcsolatok felvételéért Magyarország forradalmi kormányával. Ellenkezőleg, a magyarországi reakció kérésére részt vett az imperialista hatalmak intervenciójában a fiatal magyar Tanácsköztársaság ellen."

A romániai forradalmi mozgalom politikai és szakmai szervezetei határozottan szembeszálltak a román hadsereg intervenciójának folytatásával, azt követelték a bukaresti kormánytól, hogy tegyen határozott lépéseket a magyarországi proletárrendszer elismeréséért és a kapcsolatok kiépítéséért a szomszédos országgal. A román forradalmárok számos tiltakozó akciót szerveztek és vezettek az intervenció ellen, amely az 1919. július 21-i romániai általános politikai sztrájkban csúcsosodott ki.

A közvélemény, a forradalmi és demokratikus erők nyomására a román kormány 1919. szeptember 7-én parancsba adta a román hadseregnek, hogy vonuljon ki Magyarországról. A román hadsereg parancsnoksága 1919. november 15-én Nagyváradon volt.

A proletár szolidaritás mélységesen humánus szellemétől vezérelve a Román Szocialista Párt mozgósította a széles néptömegeket a magyar kommunistákkal szembeni féktelen horthysta terror ellen.

A Román Kommunista Párt 1921. évi megalakulásával egy időben a magyarországi munkástömegek harcával való szolidaritási akciók új tartalommal telítődtek.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után Kun Béla élete legnagyobb részét a Szovjetunióban tölti, ahol – mint ismeretes – több fontos tisztséget töltött be a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjában, valamint a Kommunista Internacionálé legfelsőbb vezetőségében. Egy időben megbízták a Balkáni Titkárság vezetésével is. E tisztségekben szoros kapcsolatot tartott az RSZP-vel, majd az RKP-vel, annak több vezetőjével. Részt vett a Román Kommunista Párt egyes kongresszusain, melyek tevékenységében pozitívan járult hozzá a mozgalom előtt álló számos kérdés megoldásához. Kun Béla, azzal kapcsolatban, hogy a tudományos szocializmus tételeit minden ország konkrét feltételeihez kell alkalmazni, 1922-ben úgy vélte, hogy minden forradalmi pártnak kerülnie kell a nemzetközi munkás- és kommunista mozgalomban alkalmazott egyes módszerek gépies másolását, hangsúlyozva, hogy figyelembe kell venni minden ország realitásait és konkrét feltételeit.

Valósághű eszméket fogalmaz meg Kun a munkásmozgalom egyik létkérdésében, az egységfrontért való harcában is. Az *Inprekorr* 1921. október 13-i számában ezeket írta: „Az egységfrontért

való harc taktikája nem volt . . . manőver, ahogyan a szociáldemokrata reformisták kikiáltották. A gyakorlatba való átültetése volt egy elvnek, amelyre a kommunisták tevékenysége épült, politikai irányvonal, melyet maguk a munkások érdekei diktáltak."

A fasizmus előretörése Európában és különösen Hitler hatalomra jutása Németországban új feladatokat állított a kommunista pártok elé: az összes nemzeti, demokratikus, forradalmi erők mozgósítását. Az RKP 1933 júniusában megalakította a Nemzeti Antifasiszta Bizottságot, az első országos méretű szervezetek egyikét azzal a rendeltetéssel, hogy egyesítse az összes forradalmi, haladó, demokratikus és hazafias erőket a fasizmus elleni harcban, a demokratikus jogok és szabadságok megvédéséért, Románia integritásának, függetlenségének és nemzeti szuverenitásának megvédéséért.

A következő években az RKP kezdeményezésére és szervezésében nagyszabású tüntetések zajlottak le a fasiszta veszély és a háború ellen.

A nemzetközi proletariátus harca iránti fogékonysággal Kun Béla felismerte a fasizmus veszélyét és harcolt a munkástömegek mozgósításáért e csapás ellen. Az *Inprekorr* 1933. augusztus 12-i számában a következőket írta: „a fasizmus fokozott háborús veszélyt jelent". Egyes kommunista pártok azon javaslatára utalva, hogy hozzanak létre akcióegységet a szociáldemokratákkal az antifasiszta harc keretében, Kun Béla a *Kommunisztics eszkij Internacional* 1934. júniusi számában azt írta, hogy a nemzetközi proletariátus német fasizmus elleni, kibontakozóban lévő egységfrontjának visszhangja azt mutatja, hogy a kommunista pártok helyesen jártak el, amikor a szociáldemokrata pártokhoz fordultak az akcióegység-javaslataikkal.

Egyes fasiszta országok azon törekvésével szemben, hogy a többi országra nézve fenyegető fasiszta tömböt alkossanak, Kun Béla rámutatott a *Petit Parisien* című lap moszkvai tudósítójának adott interjújában az összes társadalmi és politikai kategóriákból álló népfront létrehozásának a kivételes jelentőségére: „A népfront teljes mértékben megfelel, főként a Duna menti és balkáni országok érdekeinek."

A kommunisták által a munkástömegek tudatában elvetett mag a szocializmus Romániában és Magyarországon való építése éveiben hozta meg gyümölcsét.

Felidézve az uralkodó osztályok régi politikáját, Kádár János elvtárs ezeket mondotta 1958-ban Marosvásárhelyen: „. . . mi nem

felejtjük el, hogy az irredenták által a két világháború között oly gyakran felidézett régi Magyarország paradicsom volt a régi világ urainak, és pokol volt mind a magyar munkásosztály és dolgozó parasztság, mind a román, szlovák, horvát és más nemzetiségű dolgozók tízmilliói számára.

Ebben a szellemben kijelentjük, hogy a Magyar Népköztársaságnak nincsenek területi vagy más természetű követelései egyetlen országgal szemben sem. Aki ilyen igényeket támaszt, nemcsak a szomszédos népköztársaságoknak ellensége, melyekkel testvéri barátságban vagyunk, hanem elsősorban halálos ellensége a Magyar Népköztársaságnak és a magyar dolgozó népnek, amely oly sokat szenvedett az uralkodók miatt. A magyar nemzeti érdekek védelme céljából a leghatározottabban elutasítjuk az úgynevezett »magyar felsőbbrendűséget« és a nemzeti gyűlölet fasiszta eszméit."

Népeink között fejlődtek a testvéri együttműködés és a szocialista szolidaritás, a nemzeti függetlenség és szuverenitás, a jogegyenlőség, a belügyekbe való be nem avatkozás és a kölcsönös előny elveire épülő baráti kapcsolatok.

A román–magyar testvéri kapcsolatok történetében jelentős fejezet volt a Román Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződésének 1972 februárjában, Bukarestben történt aláírása.

„Országaink szomszédosak – hangsúlyozta Nicolae Ceauşescu elvtárs a Kádár János elvtárssal Debrecenben, 1977 júniusában sorra került találkozóján –, a szocialista és kommunista társadalmat építik. Nincs más út népeinknek a szocializmus útján való gyors előrehaladása biztosítására, mint az együttműködés és a tartós barátság. A történelmi múltban valóban sok közös momentum van, amikor a haladó emberek, a haladó erők mindkét országból erősítették szolidaritásukat és együtt harcoltak az elnyomás ellen, mindkét ország és nép javára."

A két ország munkásosztályának baráti és közös harci hagyományai szellemében ma még inkább, mint bármikor, mindent meg kell tennünk azért, hogy a két ország és nép barátságát az együttműködés és a civilizáció újabb magaslatára emeljük.

ENZO SANTARELLI

KUN BÉLA ÉS AZ 1919-ES OLASZ FORRADALMI MUNKÁSMOZGALOM

Olaszország az első világháború befejezése után érdekelt lett és maradt az Osztrák–Magyar Monarchia Duna menti és balkáni térségeinek átrendezésében. Ugyanakkor a háborúba való belépés módjáról, és arról a nagy árról, amelyet a háborús részvételért és különösen a caporettói vereségért fizetnie kellett, alapvetően eltért a háborút követő, változó erősségű forradalmi hullám és a vele szemben álló kapitalista-burzsoá mozgalom véleménye, amit törekvéseik is tükröztek. Ez utóbbi mozgalomnak szerves része volt a – középrétegek és a volt frontharcosok soraiból toborzó – 1919. március 23-án létrejött fasiszta harci szervezetek magja is.

Ami a munkásmozgalom élenjáró osztagait és a szocialista pártot illeti, már 1917–1918-ban nagy figyelmet fordítottak az oroszországi eseményekre és az októberi forradalomra. A háború utolsó éveiben kialakult internacionalista elképzelések elősegítették a „maximalista" élcsapat kialakulását, amely – nem kétkedések nélkül – magáévá tette a forradalom ügyét, aktív szolidaritást vállalt Kelet- és Közép-Európa forradalmaival, és 1919 novemberében az Olasz Szocialista Pártot a III. Internacionálé mellé állította. Ugyanakkor kialakultak a kommunista irányzatú áramlatok és frakciók első magjai, amelyek – hogy az összegzés kedvéért egy megfelelő sémát válasszunk – az Amadeo Bordiga vezette nápolyi *Soviet* és a torinói *Ordine Nuovo* körül kezdtek gyülekezni és szerveződni. Ez utóbbinak Antonio Gramsci volt a lelke. 1919-ben, különösen annak első hónapjaiban az anarcho-szindikalista és anarcho-szocialista áramlatok is a Tanácsköztársaság mellett sorakoztak fel, egy széles körű népi és osztályjellegű szolidaritási mozgalom keretei között.

Az orosz forradalom és az európai konfliktus befejeződése által meghatározott légkörben a magyarországi események – a Tanácsköztársaság kikiáltása és jelenvalósága – tömegszinten is megerősítette az olasz munkásmozgalmat s főként a forradalmi irányzatot.

Ennek ellenére az első időszakban az új párt ideológiájának, stratégiájának és felépítésének politikai kérdései még nem vetődtek fel, csupán a spontaneitás keretei között jelentkeztek, teljesen embrionális formában. A korszak szocialista sajtójának vizsgálata és az OSZP 1919 októberében Bolognában megtartott kongresszusának dokumentumai egy még alig kidolgozott irányzatú forradalmi fellendülés első időszakát tükrözik. A következő időszakban, 1920-tól kezdve az elemzések a magyar forradalom eseményeiről és főszereplőiről pontosabbá és árnyaltabbá válnak. Először csak 1919 második felében, majd 1920-ban fordítják le Kun Béla „Forradalomról forradalomra" című munkáját. Egyidejűleg vita alakult ki a magyar forradalmi folyamatról, elhelyezve azt az olasz forradalom, a politikai és osztályharc, valamint a nemzetközi helyzet nagyobb összefüggéseiben. Ugyanekkor a magyar kísérlet veresége után a reakciós újságok, politikusok és mozgalmak a Tanácsköztársaságra és Kun Bélára vetik magukat, hogy így táplálják a bolsevikellenes mozgalmat. A születő fasizmus is kiveszi a részét ebből. Tehát a magyar forradalom és Kun Béla alakjának olaszországi visszhangja nagymértékben függ egyrészt a jelentős és lendületes balratolódástól, másrészt az uralkodó osztályok és a korai fasizmus ellentmondásától.

Annál érdekesebbek, már a kezdeti pillanatoktól, azok az állásfoglalások és nézetek, különböző szempontok és árnyalatok, melyek 1919-ben az olasz munkásmozgalomnak a forradalmi koncepció kialakítására törekvő legdinamikusabb irányzatait jellemzik.

Vázlatos képet nyújtva az olasz munkásmozgalom és az éppen zajló magyar forradalom találkozási pontjairól, idézhetjük az Olasz Általános Munkásszövetség szalagcím alatt közölt cikkeit, amelyek közül az egyik, 1919 júniusában, így hangzott: „400 000 magyar szövetkezeti paraszt kongresszusa a földek szocializálásáért és a meg nem művelt földek elkobzásáért."

Egy héttel később az OSZP napilapja ezzel a címmel jelent meg: „Általános nemzetközi sztrájk a Szovjetköztársaságok védelméért." Ezekben a cikkekben nyíltan kifejezésre jutottak az élcsapatszervezetek véleménye, a vezető csoportok jelszavai, elképzelései és programjai, érzékelhetők továbbá annak a politikai és szakszervezeti mozgalomnak a perspektívái, amelyek csúcspontjukat az őszi választásokon érik majd el, amikor a szocialisták csaknem kétmillió szavazatot kapnak, és 156 képviselői mandátumot szereznek.

Erre a mozgalmas időszakra vonatkozóan (1920 szeptemberében zajlottak a gyárfoglalások és 1921 januárjában alakult meg az OKP) szeretném pontosítani a különböző irányzatokat és nézőpon-

tokat, amelyekkel Kun Béla Magyarországát szemlélték a maximalisták, akik az OSZP-ben többségben voltak és centrista pozíciót foglaltak el, továbbá a reformisták és az első kommunista csoportok. Az összehasonlítás négy sajtóorgánum elemzésén alapul. Ezek a szocialisták különböző ideológiai és politikai csoportosulásainak hivatalos lapjai voltak: Filippo Turati és Claudio Treves *Critica Sociale* című folyóirata a reformisták szócsöve; az 1919 októberétől megjelenő *Communismo* a „III. Internacionálé folyóirata", amelyet Giacinto Menotti Serrati irányított Milánóból; a Nápolyban megjelenő *Soviet* című hetilap, amelynek ihletője Bordiga volt és végül a Gramsci szerkesztésében 1919. május 1-jétől Torinóban megjelent *Ordine Nuovo*. Olyan kiadványokról van szó, amelyek közös elméleti alapon álltak, ezért összehasonlíthatók, bár nem mindegyik jelent meg abban az időszakban, amikor Kun Béla a magyar forradalom élén állt.

Az olasz reformista szocialisták folyóiratának érdeklődése Magyarország iránt először 1919 januárjában, Ugo Guido Mondolfo cikkében nyilvánult meg, amely az „osztrák–magyar problémára" egy (Olaszország érdekében is álló) föderációs típusú megoldást ajánl. Ez az álláspont a liberalizmusból és a gazdasági föderalizmusból táplálkozik, megegyezik (és rokonszenvezik) Bauerével, az osztrák köztársaság külügyminiszteréével, és ezt támogatta a Nemzetközi Szocialista Iroda is. Kimondottan a Magyarországi Tanácsköztársaságról ebben a folyóiratban csak egy cikk jelent meg („inkább lírai, mint kritikai" – amint ezt maga a szerkesztőség is megállapítja), amely klasszikus példája az események optimista félreértésének. A cikk a „magyar Szovjetben" mindenféle imperializmust megtagadó „mélyértelmű miszticizmust" lát, és „egy nacionalizmust, amely szemben- és felette áll a korábbiaknak", továbbá a szovjetrendszerben „minden nemzetiségi kérdés és a világ megszervezésének végleges megoldását" véli megtalálni. A cikk szerzője a Vperjod álnevet használó magyar Pór Ödön, aki időnként az *Ordine Nuovo*ba is ír. Még két cikket kell megemlíteni. Az egyik Treves vezércikke az ellenforradalmi háborúról, amelyet az antant cégére alatt az egymással szövetséges Oroszország és Magyarország ellen folytatnak. („Az a dialektikus véleményünk, hogy a szocialista pártoknak meg kell akadályozniuk a békétlen békét, a versailles-i imperialista békét, hadba szólítva mindazokat az erőket, amelyek meggyőződésből vagy érdekből ellenzik" – írja Treves.) A másik, igen leegyszerűsítő kommentár Giovanni Zibordi tollából jelent meg a július 20–21-i nemzetközi sztrájkról. A reformisták között is jobboldalinak számító szerző szeretné megakadályozni a *„politikai*

félelmet Lenintől és Kun Bélától", amely megfertőzte az olasz burzsoáziát is, és igyekszik ecsetelni a nyersanyagforrásoktól megfosztott gyárosoknak az Oroszországgal és Magyarországgal való gazdasági kapcsolatok előnyeit. Az augusztus 1-jei cikkben javasolja „az osztály elvének és harcának *osztálytalanítását*" és „a barátságot az új »vörös« köztársaságokkal". Ugyanakkor bírálja a július 20–21-i napokat ihlető irányzatot, szerette volna azt jobban a nemzethez kötni (ez esetben az olasz nemzethez), és kevésbé internacionalistának látni.

A *Communismo* című folyóirat megjelenésekor nem mutatott rendszeres érdeklődést a magyar forradalom és Kun Béla politikája iránt. Ennek különböző okai voltak, elsősorban az, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltása időben egybeesett a bolognai szocialista kongresszus előkészületeivel. (Ezzel szemben az *Avanti!*, amelyet ugyancsak Serrati szerkesztett, a korábbi hónapokban sokat foglalkozott a Duna-medence eseményeivel, és hasábjain elsősorban a szovjet tapasztalatok alapján vizsgálta és vitatta az olyan problémákat, mint a csatlakozás a III. Internacionáléhoz, annak taktikája és stratégiája, vagyis a szocialista hagyományok revíziója.) A *Communismo* 1920-as első számában áttekinti a III. Internacionálé erőit és ennek során – az ekkor szokásos, meglehetősen általános sémát használva – Magyarországot illetően figyelmét a *„kommunista munkások pártjára"* fordítja, amely a régi szociáldemokrata párt és a fiatal kommunista párt egyesüléséből jött létre. Foglalkozik azonban a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségével is, amely a Kommunista Ifjúsági Internacionálé 1919. november 20–26-i berlini kongresszusán, amint írja, ezer tagot képviselt. Nem sokkal később éppen Serrati folyóirata közölte Kun Béla első írásait, amelyeket akkor fordítottak le először olasz nyelvre. A Kolozsváry Balázs álnéven publikált „Forradalomról forradalomra" című tanulmány első részét, amelynek eredeti magyar szövege és német fordítása Bécsben jelent meg, a következő, feltehetőleg Serrati által írt jegyzet követi: „Ennek a cikknek a szerzője a magyar forradalom egyik legkiválóbb alakja. Ő az, aki a leghatározottabban vezette Magyarország proletariátusát a kommunista rendszer létrehozásához, aki bölcsen és keményen harcolt ezért a rendszerért, és talán mindenkinél többet szenvedett a forradalom veresége után. Azonban nem veszítette el a hitét abban, hogy a magyar proletariátus, valamennyi ország proletariátusával együtt, vissza fog vágni, és véglegesen megvalósítja a kommunista rendszert Európában." (Később ez a mű külön kötetben is megjelent az *Avanti!* kiadásában.)

A *Soviet* című lap is nagy figyelmet szentel a magyar forradalom vereségének, visszatekintő elemzésében a folyamatnak talán legjobb példáját adja a forradalom elmélete és gyakorlata közötti viszony szempontjából. Ezen érdekes „elméleti" érdeklődésen kívül, amelyet egyazon szerző tollából megjelent több cikk is tanúsít, a *Soviet* 1919 júliusától kezdve vitába száll azzal a kicsinyes antibolsevista propagandával, amelynek a *Giornale d'Italia* című lap adott teret, egy Budapestről Fiuméba érkezett újságíróval készített interjújában. Bordiga – később az Olasz Kommunista Párt első titkára – a szovjetek védelmében szervezett általános nemzetközi sztrájk előestéjén vizsgálja a megmozdulás céljának és szervezésének kérdéseit, pontosítja bonyolult jellegét, bírálva a „kisajátító sztrájk" elnevezést mint „anarchista koncepciót, amelynek semmiféle forradalmi jellege sincs". Ugyanennek a lapnak egyik állandó munkatársa marxista típusú, reális, osztályszempontú elemzést közöl, vizsgálva a hatalomért folytatott harc nemzetközi és magyar vonatkozásait (már amennyire a meglehetősen hiányos információk ezt lehetővé tették). Egy augusztus 3-án közölt, de feltehetőleg az előtte való héten írt cikkében az akkori helyzet világos elemzését adja: „Jelenleg a burzsoázia azt a harci taktikát alkalmazza, hogy a kisebb ellenséget próbálja megsemmisíteni, és ha ez sikerül neki, akkor összpontosítja majd minden erejét a nagyobb ellen. Ezért most minden erejével Magyarország kommunistái ellen fordul... Egy egész kopófalkát uszított és fegyverzett fel ellene az őt körülvevő államokból... Ebben a bűnös kísérletben a hivatalos Olaszország, a kellőképpen sohasem értékelt Machiavelli hazája, a szokásos kettős játékát űzi..." Amikor a vereség híre bizonyossá vált, egy elvi önkritika következik – Bajorország és Magyarország együttes tapasztalata alapján – a hatalom megszerzésének taktikáját és stratégiáját illetően, valamint a szociáldemokraták és a kommunisták (bolsevikok) megkülönböztetéséről: „A proletárdiktatúra rosszul funkcionált, mert nem mindenki volt határozott híve azok közül, akiknek működését biztosítaniuk kellett volna." Mindjárt ezután a *Soviet* rendkívül kemény szavakkal ítéli el a reakció fehérterrorját Magyarországon, és szembesíti ezt a tapasztalatot azokkal az alternatívákkal, amelyek a háború utáni első kongresszusára készülő szocialista párt előtt nyílnak Olaszországban.

Az *Ordine Nuovo*, a *Comunismo*hoz hasonlóan, a „Nemzetközi politikai helyzet" című rovatában vázlatosan bemutatja a forradalmi erőket. A Gramsci által írt cikk első helyen említi a „Kommunisták Magyarországi Pártját, amelynek vezetője Kun Béla, a Magyar Szovjetek Szövetséges Köztársaságának külügyi népbiztosa".

Gramscinak ebből az írásából, amely dinamikus folyamatban mérlegeli a forradalmi mozgalmat és az ellenforradalmi erőket, kiemelhető a geopolitikai látásmód: „A proletárforradalmak közvetlen sorsa Bajorországban, Magyarországon és Oroszországban attól függ, hogy milyen gyorsasággal és mennyire erősödnek meg a kommunista erők és bénítják meg (mielőtt meghódítanák) az államot Poroszországban, Romániában, Csehországban és Lengyelországban." Ugyancsak Gramsci egy augusztus elseje után írt kommentárjában visszatér a magyar tanácshatalom sorsára egy átfogó jellegű történelmi-politikai értékelésben: „A proletárdiktatúrának Magyarországon nem volt ideje arra, hogy létrehozza fennmaradásának és fejlődésének feltételeit: a proletármozgalom különféle, jórészt tőle független okok következtében jött létre, és azért bukott meg, mert ezeknek az okoknak egy része megszűnt, továbbá azon különféle ellentétek miatt, amelyek a munkásmozgalom személyiségei között alakultak ki." A cikk következtetése: „A magyar szovjet azonban nem volt hiábavaló, sem Magyarország munkásai, sem a nemzetközi proletariátus számára." Később az *Ordine Nuovo* visszatért a magyar kérdésre, közölve Varga Jenő 1919. június 15-i beszédét a Tanácsok Országos Gyűlésén.

Egy olyan lap számára, mint amilyen az *Ordine Nuovo* volt, a magyar tapasztalatok elemzése nem szűnhetett meg a Tanácsköztársaság és a proletárdiktatúra vereségével, ellenkezőleg, még fokozódik, nagyobb mértékben, mint a többi vizsgált sajtóorgánumban. Írásunkat 1919-re korlátozva jelezni kell még Pór Ödön egy másik cikkét is, egy sajátos ellenvádbeszédet a reakciós sajtó rágalomhadjáratára, amely arra törekedett, hogy bebizonyítsa a proletariátus éretlenségét és alapvető képtelenségét a kormányzásra. Pór Ödön itt egy kicsit realistább, mint a *Critica Sociale* hasábjain volt, és így cikkét mérsékelt és közvetett önbírálatként is fel lehet fogni. „Amikor világossá vált – írja Pór –, hogy a kommunisták »nacionalizmusa« nem irányul a korábban Magyarországhoz tartozott, etnikailag és nyelvileg nem magyar területek visszafoglalására . . . akkor a volt vezető osztályok többé egyáltalán nem akartak tudni a Tanácshatalomról, titkon szabotálták, majd az országon belüli és kívüli intrikákkal aláaknázták." A cikk tiszteleg a magyar proletariátus előtt: „Senki sem tudja lerombolni emléküket, tapasztalataikat és a megélt nagyszerű társadalmi létérzéseiket." A cikk vége az internacionalista elkötelezettség megújítása, amelyen egy bizonyos messianizmus szűrődik át: „A nemzetközi proletariátusnak nem szabad elbátortalanodnia vagy siránkoznia. Ébernek és tettrekésznek kell lennie . . . Ha nem sikerült is megmenteni a kommunista

Magyarországot, még van időnk, hogy megsegítsük Oroszországot. A kommunista Oroszország megmentése a világ újjászületésének kezdetét jelenti."

Vizsgálódásunkat Antonio Gramsci egy aláírás nélkül közölt írásával fejezzük be, amely a tanácsokkal összefüggésben a proletárdiktatúra és a szakszervezetek kérdését elemzi. Ebből a célból felidézi a „magyar Szovjet" eseményeit, különösen a szociáldemokrata szakszervezeti vezetők magatartását. Gramsci a cikket a *Vörös Újság* augusztus 2-i számából vett hosszú idézettel fejezi be. Nem véletlenül idézi azt a részt, amelyből – leírva a „fehérterrort", a „román terrort" és minden proletárszabadság végét (tehát a párt és a szakszervezetek közötti vita tárgyát) a burzsoázia és a román bojárok korbácsa alatt – kirajzolódik „a helyzet, amelyet a magyar proletariátus hagyományos szervezetei idéztek elő".

Éppen ez az a kérdés, amely közel áll a torinói csoport vezetőjének gondolatvilágához, amikor 1920 tavaszán az üzemi tanácsok szervezése eléri csúcspontját és közzéteszi „a szocialista párt megújítására" vonatkozó téziseit. „Olaszországban az osztályharc jelenlegi szakasza olyan, amely megelőzi: vagy a politikai hatalom kivívását a forradalmi proletariátus által ... vagy a tulajdonososztályok és a kormányzat szörnyű reakcióját" – Gramscinak ez az 1920 májusában levont következtetése bizonyosan a tragikus magyar tapasztalatokon alapul. Az *Ordine Nuovo*-csoport ezért fog ragaszkodni majd az olasz munkásosztály hagyományos szervezeteinek a meghaladásához, és adja ettől kezdve döntő hozzájárulását egy új, forradalmi párt létrehozásához. De még jobban általánosítva: amíg a városok és falvak élenjáró proletárelemei lelkesen és hittel figyelték a magyar forradalmat és megtanulták szeretni Kun Bélát, jó- és balsorsában egyaránt, az olasz szocialista mozgalom minden frakciója, a reformistáktól a maximalistákig, a kommunistákig, a „tartózkodókig" és a „tanácsi kommunistákig" – mindegyik a magyar események próbakövén méretett meg. Az eseményekről hosszú elméleti vita kezdődött, ameiy kijelölte a forradalmi csoportok útját és segítette növekedésüket. Az elemzések tovább folytatódtak 1920-ban is, és nemcsak Gramsci munkásságában. „A magyar Kommün és Kun Béla közvetlenül vagy közvetve fejlesztette a proletariátus élcsapatának öntudatát." Serrati e megállapítását átformálva azt lehet mondani, hogy a Tanácsköztársaságról folytatott vita és az események folyamatos figyelemmel kísérése nem egyszerűen a szolidaritás megnyilvánulása volt, hanem egyfajta mérlege is a szocialista hangulat szintjének az országban, s hozzájárult annak erősödéséhez.

KAN SZE-TYING

KUN BÉLA KÍNÁBAN

Február 20-án ünnepeljük Kun Béla, a Magyar Kommunista Párt alapítója, a nemzetközi kommunista mozgalom közismert személyisége születésének 100. évfordulóját. Nagy megtiszteltetés számomra, hogy szülőhazájában a magyar néppel együtt emlékezhetem meg a proletárforradalom e kimagasló előharcosáról, s tekinthetek vissza harcos életének nagy tetteire.

I

1919. március 21-én, az oroszországi októberi szocialista forradalom után az Európa szívében megalakult Magyarországi Tanácsköztársaság – a második proletárdiktatúra az emberiség történetében – nemcsak Közép-Európát rázkódtatta meg, hanem a több tízezernyi kilométer távolságban élő kínai népet is magával ragadta. S Kun Béla neve éppen ekkor vált ismertté szerte Kína nagy földjén.

Kun Béla nevét Kínában legelőbb azokból a híradásokból ismerték meg, amelyek a Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulását tudtul adták. A *Heti Szemle* című lap – amelynek főszerkesztője: Li Ta-csao (1889–1927), később, 1921-ben a Kínai Kommunista Párt egyik alapítója volt – 1919. április 6-i száma a „Jelentősebb külföldi események szemléje" című rovatában az alábbiakat közli:

„Magyarországon ez alkalommal a munkások és parasztok alakították meg az új kormányt, amelynek az a célja, hogy megvalósítsa a szocializmust és a kommunizmust. Az új kormány legjelentősebb személyisége a Szocialista Párt radikálisa, Kun Béla."

Ugyanakkor e hetilap még azt is hírül adja, hogy:

„Az új kormány megalakulása első napján Kun Béla táviratban tájékoztatta Lenint az új kormány programjáról:

1. bevezeti a proletárdiktatúrát;

2. Lenint a világ dolgozói vezérének tekinti;

3. a Magyar Szociáldemokrata Párt a Kommunista Párttal egyesült és hadat üzentek a vagyonos osztályoknak;

4. a magyar kormány Lenin kormányával véd- és dacszövetségi szerződést köt."

A *Pekingi Reggeli Hírlap* 1919. április 5-i száma arról tudósít, hogy „a Szocialista Párt radikális szárnyának képviselője, Kun Béla, korábban a legerősebben támadta a Károlyi-kormányt, most pedig a kabinet tagja lett mint külügyminiszter. Elmondható, hogy az új kormány a régihez képest ultraradikális."

A *Reggeli Hírlap* 1919. április 7-i száma a „Legfontosabb hírek" című rovatában „Az új külügyminiszter, Kun Béla rövid életrajza" címen az alábbiakat közli:

„Az új magyar munkás-paraszt kormány külügyminisztere, Kun Béla korábban újságíróként dolgozott Kolozsvárott, Budapesten és máshol, az európai háború [ti. az I. világháború] idején a szárazföldi hadsereg hadnagyaként katonai szolgálatot teljesített. A ‚purtamejci' [talán Galíciában Przemyśl vagy a Prut folyó] csatában orosz hadifogságba esett. Az orosz forradalom után személyes kapcsolatba került Leninnel, s a magyar hadifoglyok között teljes erővel az ultraradikalizmust propagálta. Miután Oroszországban Lenin vette át a hatalmat, Kun Béla két-három elvtársával magyar nyelvű ultraradikális újságot adott ki. Hazatérése után a forradalmi mozgalom kötötte le. Miután megalakult a munkás-paraszt kormány, külügyminiszterré választották."

A kínai sajtóban ez a legkorábbi cikk, amely Kun Béla életrajzát ismerteti.

A *Reggeli Hírlap* 1919. június 20–22-i számaiban „Vörös forradalom Magyarországon" címmel egymás után közlemények jelentek meg a magyarországi proletárforradalom folyamatáról és nagy vívmányairól. „A vörös forradalom központi személyisége" című fejezetben részletesen bemutatta Kun Béla életét.

„Kun Béla foglalkozása eredetileg újságíró. Magyarországon, Budapesten különböző újságoknál dolgozott néhány évig, a szocializmus hirdetésére specializálta magát. Az európai háború [ti. az I. világháború] kitörése után Kun az újságírást a katonai szolgálattal cserélte fel, később orosz hadifogságba esett. Majd amikor Oroszországban Kerenszkij került hatalomra, Kunt előléptették a hadifoglyok propagandairodája vezetőjévé. Kun a Kerenszkij-kormány intézkedéseivel igen elégedetlen volt, s ezért Lenin irányzata felé fordult, s vele együtt a szocializmust propagálta. Amikor Lenin hatalomra került, Kun örvendett irányzata elért sikereinek és Lenin

kormányának támogatására a hadifoglyokból zászlóaljakat szervezett, s az orosz fővárosban elvtársával, a filozófus A. Puszival [talán Rudnyánszky Endre] kiadtak egy magyar nyelvű szocialista lapot [ti. *Szociális Forradalom*], amely felkeltette az emberek figyelmét. Később, amikor Lenin kormánya a központi hatalmakkal különbéke-tárgyalásokat folytatott, Kunt Németországba [Ausztriával tévesztették össze] küldték, hogy ott a vörös forradalmat propagálja. Mivel Kun úgy vélte, hogy Németország [ti. Ausztria] még nem érett a forradalomra, ezért hát hamarosan visszatért hazájába, s csak a kedvező alkalmat várta, hogy megalakítsa a kommunista párt kormányát. Szerencséjére, a korábbi köztársasági elnök, Károlyi, mivel az antanthatalmak túlságosan megalázták, teljesen megváltoztatta tervét, s átadta a hatalmat [Kun Béla] pártjának [ti. a Kommunista Pártnak], s így Kunnak sikerült előtérbe kerülni és tehetségét megmutatni. Rögtön megalakította teljességgel kommunista kormányát, és miként Lenint, ugyanúgy őt is hősként emlegeti a világ. Erre mondják azt, hogy a hős alakítja a kort, a kor alakítja a hőst."

Ezzel egy időben a különböző újságok folyamatosan tájékoztattak a magyar Vörös Hadsereg északi előrenyomulása során kivívott győzelmeiről, a Szlovák Tanácsköztársaság megalakításáról, s arról, hogy új forradalmi áradat indult meg Közép-Európában. Ezért a „Vörös forradalom Magyarországon" című cikksorozat hangsúlyozottan rámutatott arra, hogy a Kun Béla vezette magyarországi forradalom hatása világméretű.

„Ez idő szerint még nehéz előre látni, hogy ezután Kun kormányzását siker koronázza-e, mégsem titkolható el az a tény, hogy a vörös forradalom hatása az egész földgolyóra kiterjedt. Minthogy a vörös forradalom eszméi korábban csupán csak az északeurópai Oroszországra korlátozódtak, most pedig már megvalósítják azokat Közép-Európában, amely földrajzilag közel fekszik Olaszországhoz, Franciaországhoz, Svájchoz és más államokhoz, amelyek szintén hovatovább elkerülhetetlenül belekerülnek a [forradalmi] örvénylésbe ... Ez pedig valóban a világ felettébb fontos kérdése."

A fenti értékelő ismertetésben az anyag bőséges, ideológiailag radikális, s ez lelkesítette az embereket. Természetesen egyes megállapításai nem egészen pontosak. Azonban a 67 évvel ezelőtti Kínában, a feudális-militarista diktatúra uralma alatti, rosszul tájékoztatott régi államban ugyancsak ritkaságszámba menő és igen értékelendő az a tény, hogy a magyarországi forradalom híre ilyen gyorsan elterjedt.

A Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulása után másfél hónapra Kína nagy földjén is erőteljesen kibontakozott a hazafias „Május 4. mozgalom", és igen gyorsan országos méretű imperializmusellenes, feudalizmusellenes tömegmozgalommá vált. A „Május 4. mozgalom" Kínában az új demokratikus forradalom nyitánya volt. Abban az évben Kínában a haladó erők az orosz és a magyar proletárforradalmak lelkesítő példájából biztatást nyertek és újra kezdtek reménykedni Kína nemzeti felszabadulásában.

Mao Ce-tung (1893–1976), a kínai haladó erők egyik legkiválóbb képviselője a *Hsziang-csiangi Szemle* című folyóiratban – amelynek főszerkesztője volt – az 1919. július 21-én megjelent „A németek gyászos szerződése" című cikkében rámutatott arra, hogy „nem lehetetlen, hogy a forradalom kibontakozása a versailles-i békeszerződést eltörli". Oroszország és Magyarország „kirívóan merészen ellenállnak az antanthatalmaknak és az antanthatalmak mindeddig semmit sem tehettek ellenük". Ezért hát valamennyi ország népe előtt „csupán csak egyetlen kivezető út marad: Oroszország és Magyarország példáját követve megvalósítani a nagy szocialista forradalmat".

Kína és Magyarország, bár földrajzilag igen nagy távolságra vannak egymástól, s azonfelül társadalmi jellegük sem azonos, mégis kölcsönösen támogatták egymást a hegemóniára törekvő antanthatalmak elleni, nemzeti függetlenségük megőrzéséért vívott harcukban. Az orosz és a magyar forradalom előrelendítő hatására kibontakozó „Május 4. mozgalom"-nak végül is sikerült meghiúsítania a versailles-i békeszerződés kínai részről történő aláírását. Ebben a mozgalomban először lépett a politikai harcok színterére a kínai munkásosztály, a marxizmus–leninizmus Kínában széles körben elterjedt, s a „Május 4. mozgalom" mind ideológiailag, mind pedig a káderek tekintetében előkészítette a Kínai Kommunista Párt megalakulását, amire 1921-ben került sor. S azóta, hogy létrejött a Kínai Kommunista Párt, a kínai forradalom arculata teljes egészében megújult, s végül is az új demokratikus forradalom győzelmet aratott: 1949-ben létrejött a Kínai Népköztársaság. A forradalom útja azonban tekervényes és küzdelmes volt. Miként a magyar nép 25 éven át nyögte a Horthy-fasizmus önkényuralmát, ugyanúgy a kínai nép is 22 éven keresztül a Csang Kaj-sek képviselte reakciós uralom alatt sínylődött. Azokban a sötét években a kínai nép arra kényszerült, hogy megszakítsa Kun Béla életútjának további figyelemmel kísérését és életművének alaposabb megismerését.

Az új Kína létrejötte után Kun Béla neve ismét megjelent hazánkban. 1959. március 21-én, a Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulásának 40. évfordulója alkalmából a Kínai Kommunista Párt és a kínai állam legfelsőbb szintű vezetői, Mao Ce-tung, Liu Sao-csi és Csou En-laj táviratot küldtek a Magyar Szocialista Munkáspárt és a magyar állam legfelsőbb szintű vezetőinek, Kádár Jánosnak, Dobi Istvánnak és dr. Münnich Ferencnek. Táviratuk – amelyet Budapesten az ünnepi gyűlésen a kínai küldöttség vezetője, Csu Te marsall olvasott fel üdvözlőbeszéde végén – rámutatott: „Történelmi jelentőségű esemény az, hogy negyven esztendővel ezelőtt a magyar nép a kommunista párt vezetésével, a nagy októberi szocialista forradalom példáját követve, létrehozta a Tanácsköztársaságot Magyarországon ... Ez a forradalom kifejezte a magyar nép forradalmi szellemét, lelkesítette az országok dolgozó népeit szabadságukért folytatott harcukban és új tapasztalatokkal gazdagította a nemzetközi kommunista mozgalmat."

1959. március 20-án este Pekingben a népi politikai tanácskozó testület üléstermében ünnepi gyűlést rendeztek, amelyen Tung Pi-vu (1886–1975), a Kínai Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja, a párt alapító vezetőinek egyike és Nógrádi Sándor, a Magyar Népköztársaság pekingi nagykövete mondott beszédet. A sajtóban megemlékező ismertetések jelentek meg a Magyarországi Tanácsköztársaságról.

1962-ben két könyv is megjelent Kun Bélától: az egyik írásainak gyűjteménye „A magyar proletárforradalom tapasztalatai és tanulságai" címmel, a másik pedig az általa szerkesztett „A Kommunista Internacionálé dokumentumainak gyűjteménye" címmel, három kötetben. Ezek a könyvek kötelező olvasmányok a különböző szintű pártiskolákon és a felsőoktatási intézmények történelem szakjain. Ezekből az anyagokból a kínai emberek még inkább megismerik Kun Bélának a Tanácsköztársaság leverése utáni, sikerekben és kudarcokban gazdag politikai tevékenységét és életét, továbbá a Kommunista Internacionálében betöltött szerepét. Ő nemcsak zseniális forradalmár volt, hanem a marxizmus–leninizmus propagátora is. Hátrahagyott írásai ma már a nemzetközi kommunista mozgalom szellemi kincstárát gazdagítják.

Hogy az iskolai oktatás keretein belül is megismerhessék a fiatalok, ezért Kínában a középiskolai történelemkönyvekben külön fejezetet szenteltek a Magyarországi Tanácsköztársaságnak, amelyben tárgyalják történetét és Kun Béla rövid életrajzát. A fiatalok

között annyira népszerű *Világtörténeti Ismeretek* című folyóirat „Jelenkori világtörténelem" című rovatában – az 1982. évi 7. számban – cikket közölt „A Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulása és bukása" címen. Ugyanezen folyóirat 1985. évi 5. számában, a „Ki kicsoda" című rovatban megjelent az „Egy magyar bolsevik, aki tiszteletre és emlékezésre késztet" című írás, amely ismertette Kun Béla harcos életét.

1980-tól kezdve a hazai történészkörökben tanulmányozzák a Magyarországi Tanácsköztársaság hatalomátvételének módját, pártirányítását és gazdasági politikáját, hasznos szakmai vitákat folytatnak róluk, és több mint tíz tanulmány jelent meg a témáról különböző folyóiratokban. Ezek a tanulmányok mind alapvetően Kun Béla írásaira támaszkodnak. Meg kell még említeni azt is, hogy a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Egyetemes Történeti Intézete szerkesztésében megjelent, „A világtörténet híres személyiségeinek életrajza" című nyolckötetes kiadványban is szerepel Kun Béla tömör életrajza. A Sangvu Kiadónál megjelent 32 kötetes „A világtörténet forrásműveinek gyűjteménye" című sorozat „Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság" című kötetébe is felvettek jó néhányat Kun Béla beszédeiből és írásaiból.

Összefoglalva: Kun Bélát, miként Dimitrovot, Thälmannt és a jelenkori történelem más kiemelkedő személyiségeit, nagy tisztelet övezi Kínában.

IVAN KREMPA

KUN BÉLA ÉS A CSEHSZLOVÁK FORRADALMI MUNKÁSMOZGALOM

A csehszlovák marxista történetírásban Kun Béla életművét mindenekelőtt a Magyarországi Tanácsköztársasággal és annak csehszlovákiai, s különösen a szlovákiai forradalmi eseményekre gyakorolt hatásával összefüggésben értékelték. Ennek megvan a maga logikája. Hiszen a csehszlovákiai forradalmi proletariátust éppen a magyar és a szlovák Tanácsköztársaság időszakában érte a magyarországi proletárforradalom közvetlen és intenzív mozgósító hatása.

A magyar, a cseh és a szlovák forradalmárok, kommunisták első kapcsolataira közvetlenül a nagy októberi szocialista forradalom után került sor: a magyar, a cseh és a szlovák hadifoglyok beléptek a Vörös Hadseregbe, és annak soraiban harcoltak a forradalom vívmányainak védelméért.

Amikor 1918 májusában megalapították az Oroszországi Csehszlovák Kommunista Pártot, Oroszországban és Ukrajnában e szervezet – a különböző európai népek sok más kommunista csoportjához hasonlóan – tagja lett az OK(b)P mellett létrejött Külföldi Kommunisták Csoportjai Föderációjának, melynek elnöke Kun Béla volt. A csehszlovák kommunisták képviselőinek lehetőségük volt személyesen is megismerkedni Kun Bélával; ezt később a csehszlovák burzsoá bíróságok felhasználták arra, hogy „hazaárulással" vádolják őket – amint A. Můna írta letartóztatásáról és bírósági tárgyalásáról megjelentetett korabeli „Perem" című brosúrájában.

A Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása utáni helyzetet a csehszlovákiai munkásmozgalomban az jellemezte, hogy a marxista baloldal éppen csak formálódni kezdett. E folyamat a csehszlovák munkásmozgalomban jellemző volt az 1919-es év egész első felére, s mindenekelőtt ez határozta meg és szorította korlátok közé a magyarországi forradalom közvetlen hatását, befolyását a forradalmi helyzet alakulására Csehszlovákiában.

A szovjet, a magyar és a csehszlovák marxista történészek már

több alkalommal meggyőző módon bizonyították, hogy Kun Béla a forradalmat nem szűk nemzeti keretek között képzelte el, nem korlátozta azt csupán az ún. „történelmi Magyarországra", ahogy ezt jobboldali és reformista ellenfelei igyekeztek beállítani, hanem a Magyarországi Tanácsköztársaság kormányának létrehozását és a proletárforradalmat a nemzetközi proletárforradalom integráns részének tekintette, amely a közép-európai térségben az egész Duna mentét magába foglalja. Meggyőződése volt, hogy „a proletárforradalom nem korlátozódik csak Magyarországra", amint azt 1919. június 14-én kifejtette a tanácsok országos kongresszusán elmondott üdvözlő beszédében. A nemzetközi proletárforradalom európai előrehaladásához fűzött reményét összekapcsolta a szlovákiai és a csehországi helyzettel is. A Tanácsköztársaság külpolitikájáról 1919. június 19-én elmondott referátumában többek között arról beszélt, hogy: „Ami a nemzetközi forradalmat illeti, kilátásaink Csehországban sem rosszak, jóllehet ezt nem magyarázhatjuk csak a belső forradalmi folyamatokkal, mivel vitathatatlan, hogy ehhez hozzájárult Vörös Hadseregünk is, de biztos, hogy Csehországban kormányválságra került sor. Ez a válság kétségtelenül annak a jele, hogy a csehek – ahol a forradalmi irányzat immár többségben van – nagyobb változások küszöbén állnak, amelyek elkülönítik a munkásmozgalom forradalmi és reformista szárnyát. Ezen állam proletariátusa iránti kötelezettségünket már teljesítettük akkor, amikor a győztes imperialistákból vesztes imperialistákat csináltunk, és ezzel a proletariátus számára lehetővé tettük, hogy szabadabban járjon el az imperialistákkal szemben. Most joggal elvárjuk, hogy a cseh szocialista párt, a cseh proletariátus munkához lát és azután, amit mi már elvégeztünk, tovább viszi forradalmát és megteremti a proletariátus forradalmi diktatúráját."

Kun Béla azonban túlbecsülte a forradalmi folyamat fejlődését, a forradalmi helyzet mélységét. Sem a magyar, sem később a szlovák Tanácsköztársaság nem váltott ki – különösen Csehországban – olyan forradalmi fellendülést, amilyet Kun Béla feltételezett. Kíséreljük meg legalább röviden felvázolni, miért történt ez így.

Ennek okait az egész csehszlovákiai helyzet elemzésében és különösképpen a munkásmozgalom állapotában kell keresni, mivel a szociáldemokrata jobboldal és az ingadozó centristák pozíciója még jelentős volt. Hibákat s homályos pontokat találunk a magyar, majd a szlovák Tanácsköztársaság forradalmi szerveinek politikai lépéseiben, értékeléseiben, megközelítéseiben és felhívásaiban is, amelyekkel a csehszlovák proletariátushoz fordultak.

Példákat lehetne felhozni arra, hogy az uralkodó burzsoázia

Csehszlovákiában a jobboldali szociáldemokrata vezetők közvetlen, kezdeményező és aktív támogatása mellett erős magyarellenes nacionalizmust tudott felidézni, amelyet az a feltételezés is táplált, hogy a Csehszlovák Köztársaságot megtámadták – ahogy ezt a nemzetgyűlés elnöke, a szociáldemokrata František Tomášek kifejezte: „Köztársaságunk szlovák területeit Kun Béla csapatai a szó szoros értelmében megtámadták." A nacionalista hullám hatott a szociáldemokrata párton belül alakuló baloldalra is: csak tétován és védekezve reagált.

A nacionalista hullám sikere és erős hatása kétségtelenül ama globálisan ható tényen alapult, hogy az újonnan létrejött államnak – a Csehszlovák Köztársaságnak – nemzeti és haladó jellegével kapcsolatos illúziók jelentősek voltak és még hosszabb időre, a burzsoáziával és államapparátussal való osztály-összeütközésekből adódó további kemény és keserű tapasztalatokra volt szükség ahhoz, hogy felismerjék: a köztársaság jellegét a burzsoázia osztályuralma határozza meg. Tudatosan elhallgatták a Magyarországon létrejött tanácshatalom alapvetően új osztályjellegét, amely hatalom a Csehszlovák Köztársaság léte kérdésében is elvi nyilatkozatot tett.

Kun Béla mint külügyi népbiztos T. G. Masarykhoz, a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez 1919. május 1-jén küldött táviratában megerősítette, hogy a magyar forradalmi kormány „fenntartás nélkül elismeri azokat a területi nemzetiségi követeléseket", amelyeket a csehszlovák kormány támaszt, és kijelentette, hogy azok az osztályok, „amelyek nemzetiségileg és kulturális szempontból elnyomták az Ön nemzetének tagjait, egyben a mi munkásainknak és népünk széles rétegeinek az elnyomói is voltak, abban a pillanatban, amikor az Ön népe számára a nemzeti felszabadulást elismertük, megvalósult a mi szociális felszabadulásunk is ezen osztályok uralma alól". Távirata végén a két nemzet közötti azonnali békeállapot létrehozását javasolta Masaryknak. Masaryk Kun javaslataira nem válaszolt, s Kun táviratának még tartalmát sem közölték a polgári és a jobboldali szociáldemokrata sajtóban. A csehszlovák kormány válasza a Magyarországi Tanácsköztársaság ellen indított intervenció volt.

1919. június 10-én Kun Béla Kassán, ahova a Vörös Hadsereg bevonult, beszédet mondott. Ekkor kifejtette a szlovák proletariátus előtt, hogy a magyar Vörös Hadsereg nem azért jött ide, hogy elnyomja a szlovák dolgozó népet, ellenkezőleg, azt reméli, hogy a csehszlovák proletárok, akiket a csehszlovák burzsoázia a magyar szocialista forradalom elleni harcra késztet, hamarosan ennek

tudatára ébrednek és fegyverüket saját elnyomóik és kizsákmányolóik ellen fordítják. Ez már közvetlen reagálás volt G. V. Csicserin szovjet külügyi népbiztos 1919. június 9-i táviratára, amelyben Csicserin Kun Bélát közvetlenül felszólította, hogy a Magyar Tanácsköztársaság kormánya „adjon teret a szlovákok önrendelkezési jogának". Kun Béla még aznap válaszolt Csicserinnek: a magyar tanácskormány „megtett minden előkészületet a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltására", s kijelentette, hogy a magyar proletárforradalom lenini nemzetiségi politikát folytat.

A nemzetiségi kérdés alapvető elvei – a forradalom érdekében történő megoldás tekintetében – Kun Béla számára világosak voltak, de konkrét propaganda- és agitációs tevékenységében, különösen a cseh proletariátus vonatkozásában, nyilvánvaló fogyatékosságok mutatkoztak. Nem lehetett elég a puszta hivatkozás arra – ahogyan ezt Kun Béla egyik nyilatkozatában tette –, hogy a magyar Vörös Hadsereg „felszabadította Szlovákia nagy részét a cseh tőke igája alól". Hiba volt megfeledkezni arról, hogy a cseh és a szlovák nemzet számára egyaránt tagadhatatlan értéket jelentett a fiatal, önálló állam létrejötte.

Ebből a szempontból komoly tévedés volt az a határozat is, amelyet a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásakor fogadtak el, s melyben nem foglaltak világosan állást a csehszlovák államhoz való viszony kérdésében, sőt annak létezéséről egyáltalán említést sem tettek.

A Tanácsköztársaság leverése és a magyarországi fehérterror kibontakozása után megmutatkozott, hogy valójában ki veszélyeztette a Csehszlovák Köztársaság területei épségét – ez a szélsőséges burzsoá reakció volt, amelyet a Horthy-rezsim képviselt.

A baloldal elvetette azt az állítást, miszerint Kun Béla és a kommunisták felelősek azért, hogy Magyarországon a reakció uralma lépett életbe. J. Skalák, a baloldal szószólójaként, ezt a gondolatot az alábbi szavakkal fejezte ki: „Ha Kun Béla és a kommunisták felelősek a magyarországi reakcióért, akkor minden idők forradalmárai felelősek a reakcióért, amely e forradalmakat követte ... Az igazság más, világos és érthető. Európa két táborra oszlik: itt forradalom – ott ellenforradalom!"

A Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntése után a KMP több vezetője (köztük Kun Béla is) Ausztriába, mások Csehszlovákiába emigráltak.

A magyar kommunista emigráció tevékenységét Csehszlovákiában és az utódállamokban a Kommunisták Magyarországi Pártja Bécsben székelő Központi Bizottsága irányította.

Kun Béla életében új szakasz kezdődött, amikor a világ haladó közvéleményének tiltakozása hatására az osztrák kormánynak szabadon kellett engednie őt. 1921 februárjában a Komintern Végrehajtó Bizottsága megbízottjaként Németországba ment. E megbízatás során került Kun Béla szoros kapcsolatba a csehszlovák munkásmozgalom forradalmi irányzatával, mely éppen Csehszlovákia Kommunista Pártjának létrehozásán munkálkodott.

A magyar elvtársak – Alpári Gyula, Rákosi Mátyás és Kun Béla, vitathatatlanul tisztességes szándékkal, beavatkoztak a CSKP internacionalista pártja alakulásának folyamatába, hogy azt maximálisan felgyorsítsák. Így a CSKP német szekciójának balos platformját támogatták szemben Šmerallal, aki arra törekedett, hogy a lehető legszélesebb alapokon jöjjön létre az egységes párt.

Kun Béla 1921. március 20-ra Berlinbe hívott össze találkozót, ahol a CSKP német szekciója és a marxista baloldal képviselőivel tárgyalt az egyesülésről, a CSKP megalapításáról. Kun Béla március 28-án jelentette a KI VB-nek, hogy beszélt Šmerallal. A német szekció és a Šmeral-féle vezetés közötti vitában ő balos pozíciót foglalt el.

A KI VB 1921. június 12., 13., 14. és 16-i ülésén foglalkozott a csehszlovák kérdéssel. A KI VB több tagja – közöttük határozottan Kun Béla is – élesen bírálta Šmeralt. Opportunizmussal vádolták, s Kun Béla azt is követelte, hogy távolítsák el a párt vezetéséből. Lenin élesen bírálta e balos álláspontot, de egyben rámutatott Šmeral pozíciójának hiányosságaira is.

E hibák ellenére megállapíthatjuk, hogy a magyar kommunisták – az emigránsok túlnyomó többsége – nagy megértést tanúsítottak a CSKP megalakításának előkészítésekor a cseh baloldal előtt álló problémák és nehézségek megoldása iránt.

Az 1924 utáni időszakban, a pártok bolsevizálásának, a lenini életmű kiadásának szervezése kapcsán Kun Béla jelentős mértékben befolyásolta a CSKP ideológiai életét is. A nemzetközi kommunista sajtóban megjelent írásai közül a jelentősebbeket cseh nyelvre is lefordították. Vitathatatlan, hogy Lenin művei lefordításának kezdeményezése nagy visszhangot váltott ki a CSKP soraiban, és megadta a kezdő lökést ahhoz a széles körű munkához, amit a CSKP KB Agit. és Prop. Osztálya – 1926-os megalakulása után – Klement Gottwald vezetésével aktívan támogatott.

Nem érdektelen, hogy 1927-ben Bratislavában magyarul megjelent Leninnek az 1919-es Magyar Tanácsköztársaságról írt cikkgyűjteménye és a könyv bevezetőjét Kun Béla írta.

Kun Béla bécsi börtönéből a KI VI. kongresszusa idején tért

vissza Moszkvába. A CSKP történetében rendkívüli jelentősége volt, hogy Kunt a csehszlovák bizottság tagjává választották. A CSKP-ban ekkor mély belső válság jellemezte a helyzetet. A KI VB Bizottsága (Sz. I. Guszev elnökletével) meghallgatta a CSKP akkori vezetése többségének platformját és a K. Gottwald vezette baloldal álláspontját. A KI VB végül is egyértelműen elvetette a Jilek-féle vezetés érveit, és álláspontját a CSKP tagságához címzett Nyílt levélben fogalmazta meg. Több mint szimbolikus, hogy ennek megszületésénél ott állt Kun Béla is.

A harmincas évek első felében Kunnak a csehszlovák kommunista sajtóban megjelent újságcikkei tovább szaporodtak. Írásait megtaláljuk a *Meztiskor* hasábjain, de egy sor cikke megjelent a *Rudé Právo*ban és a *Tvorbá*ban is. Kun írásaiban vitathatatlanul az időszerű kérdésekre összpontosított: foglalkozott a Kommunista és a Szocialista Munkás Internacionálé közötti kapcsolatokkal, az egységes proletárfront kérdésével, amelynek fel kellett volna vennie a harcot a növekvő fasiszta veszéllyel; népszerűsítette a Spanyolországban és Franciaországban a munkásosztály akcióegységéért folyó harc eredményeit; értékelte az Ausztriában lezajlott eseményeket.

Említést érdemel az a tény is, hogy Kun Béla úttörő tevékenységet folytatott a kiadói munka területén – hiszen ő készítette elő több alkalommal a Komintern határozatainak kiadását és 1933-ban jelentős érdemeket szerzett a „Kommunisztics eszkij Internacional v dokumentah (Resenija, teziszi i vozzvanyija kongresszov Kominterna i plenumov IKKI) 1919–1932" című mű megjelentetésében. Így lehetőség nyílt a Komintern anyagainak eredetiben való tanulmányozására – de ezzel megteremtette a feltételeket a nemzetközi kommunista mozgalom, minden kommunista párt, így a CSKP történelmének alapos, tudományos tanulmányozásához is. Életműve a marxista–leninista történészek számára ebben a vonatkozásban is meghatározó jellegű.

BOROS FERENC

KUN BÉLA-KÉP CSEHSZLOVÁKIÁBAN*

Kun Béla nagyon fiatalon vált a politika iránt érdeklődő, a politikával szenvedélyesen foglalkozó egyéniséggé, harcos szociáldemokrata újságíróvá. Már életének ebben a szakaszában, az első világháború előtt, neve ismert volt a cseh szervezett szociáldemokrata mozgalmon belül, sőt polgári körökben is.

Valójában azonban Kun Béla hadifogolyévei alatt került szoros kapcsolatba a cseh és szlovák forradalmi mozgalommal, amely kapcsolat az októberi forradalom győzelme után elmélyült. Az OK(b)P mellett 1918 májusában megalakult Külföldi Csoportok Föderációja keretében, amelynek elnöke Kun Béla volt, alelnöke pedig a kladnói származású Alois Můna hadifogoly forradalmár és kommunista, szoros, közvetlen együttműködés valósult meg a magyar, a cseh, a szlovák és más nemzetiségű hadifogoly forradalmárok között, ami nem volt ismeretlen a hazai körökben sem.

Kun Béla 1918. november közepén érkezett haza Szovjet-Oroszországból, meghatározott céllal és feladattal, ahogy nem sokkal később, 1919 januárjában Alois Můna, aki egyben az Oroszországban létrejött Csehszlovák Kommunista Párt elnöke is volt.

A KMP internacionalista pártként jött létre, soraiba felvette más népek forradalmárait is, és tudatosan építette kapcsolatait a szomszédos országok forradalmi központjaival. 1919 januárjában Kun Béla kérésére a kladnói baloldali szociáldemokrata vezetők megbízásából Budapestre érkezett Antonín Janoušek, hogy ott a cseh és a szlovák kommunista csoportok szervezésének élére álljon. Már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt működött tehát a KMP cseh és szlovák csoportja Janoušek vezetésével.

Alapvetően a Magyarországi Tanácsköztársaság győzelme és fennállása volt az az időszak, amikor Kun Béla neve az egész világ-

* Írásban elküldött hozzászólás Prágából.

gon – barát és ellenség körében egyaránt – ismertté vált. Ez hatványozottan vonatkozik Csehszlovákiára.

Kun Béla beszédei, nyilatkozatai többnyire napvilágot láttak a Magyarországon megjelentetett cseh és szlovák nyelvű lapokban, a *Cervené novinyban* (Vörös Újság) és a *Proletárban*, de neve szinte mindennapos volt a hazai cseh és szlovák munkás- és polgári lapokban is.

A Kun Béla-kép ebben az időben annyira válhatott reálissá, amennyire a csehszlovák forradalmi munkásság magáévá tudta tenni azokat az elveket, eszméket, amelyekért a magyar proletariátus, a munkáshatalom harcolt, s amennyire e képet nem torzította el.

A Magyarországi Tanácsköztársaság leverése után e tekintetben is megváltozott a helyzet: „a tisztességes és gyors felfogású Kun Béla" – ahogy róla S. K. Neumann, a kiváló kommunista cseh költő és publicista közvetlenül a Tanácsköztársaság leverése utáni napokban írt – emigrációba vonult, 1920 augusztusáig Ausztriában tartózkodott, ahonnan szoros kapcsolatokat tartott fenn a csehszlovákiai baloldali mozgalommal, kiutasítása után pedig a Szovjetunióba került.

1920 második felében és 1921 első felében Kun Béla a nemzetközi kommunista mozgalomban betöltött funkciójából adódóan is intenzíven foglalkozott a csehszlovákiai belső helyzettel, a pártalakítás folyamatával és módjával, s nézetei nem voltak hatástalanok az országon belül, bár nem voltak teljes mértékben összhangban azokkal az elvekkel és megoldási módszerekkel, amelyekkel a pártalapítás kérdéseit a cseh marxista baloldal – figyelembe véve a belső viszonyokat – Šmerallal az élen igyekezett megoldani.

Az elkövetkező periódusban Kun Béla neve elsődlegesen a magyar és a szlovák Tanácsköztársaság emlékezetével kapcsolódott össze, ugyanakkor ismert volt azáltal is, hogy Kun Béla a Kommunista Internacionálé kereteiben a nemzetközi kommunista mozgalomnak is kiemelkedő vezető személyisége volt.

Kun Béla neve, írásai, állásfoglalásai gyakran jelentek meg a csehszlovák sajtóban. E helyen nincs mód a sajtótermékek részletes ismertetésére, írásainak elemzésére. Csupán megemlítem, hogy a prágai Marxizmus–Leninizmus Intézet könyvtárának bibliográfiája mintegy 60 Kun Béla-cikket, írást és több, Kun Béláról szóló cikket regisztrál, amelyek 1919 és 1936 között jelentek meg Csehszlovákiában. Ezeknek jó része a harmincas években, főként 1933–1934-ben íródott. Ez volt az az időszak, amikor az egységfront- és a népfrontpolitika útjának keresésében, az új politikai irányvonal ki-

alakításában a magyar és a csehszlovák kommunista mozgalom vezetői között is intenzív kapcsolatok alakultak ki. A kapcsolatoknak ez a területe részleteiben még nem kellően feltárt.

Ami a húszas éveket illeti, tartalmilag Kun Béla Csehszlovákiában megjelent írásai között jelentős helyet foglalnak el a Tanácsköztársaság tapasztalatairól és történelmi jelentőségéről írott cikkei, különösen 1929-ben. Ugyanebben az évben foglalkozik a magyar fasizmus kritikájával. 1926-ban több Kun Béla-cikk jelent meg csehszlovákiai lapokban, amelyekben a magyarországi politikai perek hátterét, a Horthy-rendszer reakciós politikáját bírálja és leplezi le.

Az 1930-as években Kun Csehszlovákiában megjelent írásai között fokozottabban kerülnek előtérbe a nemzetközi kommunista mozgalom, a nemzetközi reakció, a fasizmus előretörésének, továbbá az egységfront- és a népfrontpolitika kérdései. 1930-ból Kun Béla hat írását találhatjuk az említett bibliográfiában, 1931-ből és 1932-ből kettőt-kettőt, míg 1933-ból 12-t, 1934-ből 15-öt, 1935-ből hármat és 1936-ból egyet. Az 1933–1934-ben írott cikkei jórészt a szociáldemokrácia politikájának kritikáját, az egységfront és a proletár internacionalizmus kérdéseit, összefüggéseit, a német fasizmus bírálatát tartalmazzák, s kiemelkedő helyet foglalnak el a munkáspártok akcióegységével, az egységes munkáspárt kérdéseivel foglalkozó cikkei. Jelentek meg ekkor írásai a spanyol proletariátus helyzetéről, a francia egységfront-politika eredményeiről is.

A harmincas években tehát Kun Béla cikkeivel és írásaival is jelen volt a csehszlovák publicisztikában. A Kun Béláról írott cikkek zöme 1928-ból származik, és szorosan összefügg Kun Béla ausztriai letartóztatásával, bebörtönzésével. 1929-ben a „Rocenka slovenskej chudoby" (a szlovák szegénység évkönyve) elbeszélést közöl Kun Béláról Illés Béla tollából.

A két világháború között Kun Béla személye a csehszlovák rendőrségi szervek figyelmét is felkeltette. Több alkalommal adtak ki a belügyi szervek ellene körözést, vagy olyan információt, hogy Kun Béla európai agitációs körútra vagy Csehszlovákiába készül, illetve Szlovákiában vagy Prágában tartózkodik.

Arra vonatkozóan, hogy Kun Béla 1928-ban ténylegesen járt-e Csehszlovákiában, Losoncról vannak konkrét adataink.

Kun Béla személye 1928-ban, amikor Bécsben letartóztatták és fennállt a veszélye annak, hogy a Horthy-reakciónak kiadják, ismételten az egész csehszlovák haladó közvélemény figyelmének középpontjába került. Csupán a szlovákiai levéltárak mintegy 50 iratanyagot tartalmaznak, amelyek Kun Béla csehszlovákiai kapcsola-

tainak feltárásával, azon személyek nevének összeírásával foglalkoznak, akikkel Kun Béla közvetlen kapcsolatban volt, vagy akikkel levelezett. Tájékoztatást adnak a széles körben kibontakozott tömegakciókról, nagygyűlésekről, a CSKP különböző akcióiról, amelyeken a dolgozók Kun Béla letartóztatása ellen tiltakoznak, szabadlábra helyezését, s több helyen menedékjogot követelnek számára. A belügyi anyagok tájékoztatnak arról, hogy Herz Sándor orvos, losonci kommunista szenátor Bécsben meglátogatta Kun Bélát, és a csehszlovák forradalmi munkásság teljes szolidaritásáról biztosította őt. Major István beszédét, amelyben Kun Bélát idézi, a szlovák hatóságok cenzúrázták.

Kun Béla, mint ismeretes, a kommunista mozgalom stratégiai kérdéseiben meglevő korábbi téves nézeteivel csak vonakodva és nehezen tudott szakítani, jóllehet a népfrontpolitika megértése terén nagy utat tett meg, és végül is azt magáévá tette. Kun Bélát 1936 nyarán a Komintern döntése alapján eltávolították a KMP vezetéséből, visszahívták a KI Végrehajtó Bizottságából, majd később a koncepciós vádak, törvénysértések áldozatává vált. Ahogy nemzetközileg, úgy Csehszlovákiában is megbélyegzetté lett, s a feledés, a feledtetés korszaka következett. Az 1945–1948 után kialakult csehszlovák marxista történeti irodalom is követte a hivatalos nézeteket.

Az SZKP XX. kongresszusának időszakában került sor Kun Béla hivatalos és nyilvános rehabilitálására. Ez lényegében egybeesett Kun Béla születésének 70. évfordulójával. A rehabilitációról a csehszlovák sajtó is tájékoztatott. 1956. február 23-án a *Rudé Právo* Kun Béla születésének 70. évfordulója alkalmából terjedelmes ismertetést közölt a ČTK tudósítójának jelentése alapján a *Szabad Nép* hasábjain megjelent cikkről, amelyben a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő harcosaként értékelik Kun Bélát, aki a Magyarországi Tanácsköztársaság leverése után a Központi Bizottság élén irányította a párt harcát a magyar nép szabadságáért. Hibái ellenére – állapítja meg a cikk – egész életében kiemelkedő szerepet töltött be a magyar munkásmozgalomban, kiemelkedő személyisége volt a magyar pártnak és a nemzetközi kommunista mozgalomnak.

A csehszlovák szakirodalomban ezt követően Kun Béla személye a történelmi hűségnek megfelelő értékelést kapta. A kiadói tevékenység keretében is figyelmet szenteltek Csehszlovákiában Kun Béla történelmi érdemeinek. Már 1962-ben az Állami Politikai Irodalmi Kiadó megjelentette a „Kun Béla a Magyarországi Tanácsköztársaságról" címmel Magyarországon 1958-ban kiadott kötetet,

amelyhez Pór Ferenc kommunista veterán írt előszót. Pór, a Magyar Tanácsköztársaság, majd az emigráció harcának csehszlovákiai résztvevője rámutat arra, hogy Kun Béla mint a KI VB tagja gyakran foglalkozott a CSKP kérdéseivel. Ő személyesen ismerte Kun Bélát mint kiváló embert, bátor agitátort és szervezőt. Kun Béla sohasem helyezte magát harcostársai fölé, „éppen ezért ma is nagy tiszteletnek örvend a magyar dolgozók körében". Rámutatott a szerző arra is, hogy Kun Béla mindig képes volt hibáit önkritikusan korrigálni. Kun Béla a magyar kommunisták első soraiban állt, „akik nyílt harcban léptek fel a magyar burzsoázia soviniszta és elnyomó politikája ellen és lerakták a csehszlovák és a magyar dolgozó nép közötti baráti együttműködés szilárd alapjait".

1970-ben közös munka eredményeként jelentek meg magyar és szlovák nyelven a Szlovák Tanácsköztársaság dokumentumai. Kun Béla születésének 90. évfordulójáról a csehszlovák politikai és történeti irodalom is megemlékezett.

Kun Béla születésének 100. évfordulója további alkalmat nyújt ahhoz, hogy a csehszlovákiai szakmai közönség, de a szélesebb körök is Kun Béla személyének történelmi jelentőségét és szerepét, a csehszlovák kommunista mozgalommal való szoros kapcsolatát még alaposabban megismerjék.

T. M. ISZLAMOV

ADALÉK KUN BÉLA SZOVJET HISTORIOGRÁFIÁJÁHOZ

A Kun Béla tevékenységével, politikai életútjával kapcsolatos rendszeres kutatómunka a Szovjetunióban az 50-es évek második felében indult meg. Azóta számos forráspublikáció és tanulmány jelent meg, főleg a nagy októberi szocialista forradalommal, a polgárháborúval, a külföldi intervenció elleni harccal kapcsolatosan. E téma irodalmának másik fontos tárgya a KMP megalakulása és a Magyar Tanácsköztársaság. E két témakör a szovjet történeti és szépirodalomban elválaszthatatlan Kun Béla személyétől, pályafutásától, emberi és közéleti lényétől.

Kun Béla oroszországi tevékenysége első szakaszának kutatásában komoly érdemeket szereztek a szibériai történészek, akik feltárták Kun Béla bekapcsolódásának első lépéseit az oroszországi munkásosztály forradalmi harcaiba, kapcsolatfelvételét az OSZDMP tomszki egyesült szervezetével, a Szibériába száműzött bolsevikokkal. Csak néhány nevet említek. A 20-as években megjelentek V. M. Koszarjev és V. D. Vegmann írásai, melyek egyértelműek a tekintetben, hogy Kun az oroszországi munkásmozgalom lenini szárnyával vette fel a kapcsolatot, s a tekintetben is, hogy a központi párt- és állami szervek kívánságára került Petrográdra. A 60-as években a tomszki pártarchívum vezetője, M. I. Csugunov fog hozzá a Kun-dokumentumok feltárásához, az omszki hadkerület iratait N. Kolmogorov, V. Sz. Poznanszkij és I. G. Matvejev kutatták fel, lehetővé téve az összefüggések jobb megértését. Ezeknek az eredményeknek jelentős része hozzáférhető abban a tanulmánygyűjteményben, amely a Magyar–Szovjet Történész Vegyesbizottság 1976-ban Szibériában lezajlott vándorgyűlésének anyagát tartalmazza. (Magyar internacionalisták Szibériában és Távol-Keleten 1917–1922. A Magyar–Szovjet Történész Vegyes Bizottság tudományos ülésszaka. Irkutszk, Habarovszk, Novoszibirszk 1976. szeptember 4–16. Kossuth Könyvkiadó 1978; Vengerszkije intyernacionaliszti v Szibiri i na Dalnyem Vosztoke 1917–1922. K isztorii szov-

jetszko-vengerszkih intyernacionalnih szvjazej. Izdatyelsztvo Nauka. Moszkva 1980.) Az említett tanulmánygyűjtemény A. P. Okladnyikov és Pach Zsigmond Pál főszerkesztésében magyar és orosz nyelven egyaránt megjelent.

Megemlítünk itt olyan kutatásokat is, melyek célul tűzték ki Kun Béla elméleti munkásságának elemzését abban az időszakban, amikor az OK(b)P Magyar Csoportját vezette. Ezzel összefüggésben különös figyelmet fordítottak a magyar kommunista csoport elméleti és ideológiai arculatának kialakulására és fejlődésére, valamint a leninizmus elsajátításában és terjesztésében elért eredményekre. Külön öröm számomra annak megemlítése, hogy ebben a munkában a magyar és szovjet történészek vállvetve dolgoztak, s az eredmények közös sikerként könyvelhetők el. Gondolok ezúttal többek között olyan jeles magyar kutatókra és kiváló történészekre, mint Milei György és Józsa Antal elvtársak, valamint a korán elhunyt Zsilák András. Az említett elvtársak könyvei és cikkei nagy népszerűséget élveznek a Szovjetunióban, hozzájárulnak a Kun Béláról formált kép kialakításához a szovjet közvéleményben és a történetfelfogásban.

A szovjet történeti irodalom témái között központi helyet foglal el Kun Béla szerepe a KMP megalakításában, a szocialista forradalom győzelméért folyó küzdelemben, a Magyarországi Tanácsköztársaság kivívásában, annak harcaiban és megdöntésének körülményeiben. Szeretném külön hangsúlyozni, hogy mindezekre vonatkozóan sikerült egy kiegyensúlyozott koncepciót kialakítani. Elég, ha említést teszek arról, hogy a kommunista és szociáldemokrata párt márciusi egyesülését mint a tanácshatalom egyik legfontosabb előfeltételét tárgyalják ma a szovjet és a magyar történészek egyaránt. Tudományos értelemben pontosabb megvilágításba kerültek a Magyarországi Tanácsköztársaság leverésének körülményei. Tehát nem csupán a belső árulás, vagy nem egyedül a kommunisták által elkövetett vélt vagy tényleges hibák okozták a magyar kommün vereségét, hanem a külső és belső ellenforradalmi erők együttes, összehangolt fellépése. Ennek a tudományosan megalapozott koncepciónak a kidolgozásában nagy érdemeket szereztek olyan közismert történészek, mint Liptai Ervin – akinek a Magyarországi Tanácsköztársaságról könyve megjelent oroszul, s a Magyar Vörös Hadsereg harcairól szóló monográfiája most van megjelenés előtt Moszkvában –, az elhunyt Nemes Dezső akadémikus, Siklós András, Hajdú Tibor, Ormos Mária és mások. E koncepció kidolgozásához a szovjet történészek közül hozzájárultak A. I. Puskás, L. N. Nyezsinszkij, M. F. Lebovics, I. M. Grancsak és I. V. Irojan tanul-

mányai. Hangsúlyozni szeretném: e felsorolás nem tart igényt a teljességre. Külön említést érdemel Lebovics és Grancsak Kun Béla egész életpályáját áttekintő, 1975-ben az Izdatyelsztvo Miszl kiadásában megjelent könyve. Sajnos a rendelkezésre álló szűkre szabott idő nem nyújt módot ennek a figyelemre méltó monográfiának az elemzésére, historiográfiai szempontú értékelésére.

A fiatal szovjet történészgeneráció is kezd felzárkózni az idősebbekhez. A Kun Béla tevékenységével is behatóan foglalkozók közül megemlítem K. A. Nyikolajenkót és Ny. Sz. Gyerzsalukot.

Visszatérve Kun Béla tevékenységének első szakaszához és annak irodalmához, egy konkrét kérdésről szeretnék beszélni. Azok közül, akik külföldiekként kerültek orosz földre, Kun Béla az elsők között fogalmazta meg a fiatal szovjetállam internacionalista lényegét. Világosan és egyértelműen kimondta, hogy a Szovjet-Oroszországhoz való viszony minden proletár számára, legyen bárhol a világon, az internacionalizmus próbaköve. „Ebben a kérdésben a gyakorlati internacionalizmus semmilyen mellébeszélést nem tűr el..." – állapította meg 1918 októberében abban az elméleti jellegű írásában, melyet az uráli fronton vetett papírra az orosz proletárdiktatúra első évfordulójára készülve. A cikk „Gyakorlati internacionalizmus" cím alatt 1919-ben jelent meg. Az idézett elvi jelentőségű írásra – melyet tudomásom szerint egyetlen magyarországi tanulmány sem használt fel – egy fiatal szovjet kutató, L. V. Siskina hívta fel a figyelmet értékes historiográfiai munkájában, melyet 1982-ben védett meg mint kandidátusi értekezést a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Szovjetunió Története Intézetében. (*L. V. Siskina:* Ucsasztyije zarubezsnih intyernacionalisztov v Oktjabrszkoj revoljucii i grazsdanszkoj vojnye v SZSZSZR. 1982. Kandidátusi disszertáció. Kézirat, 29. old.) Annak ellenére, hogy Kun írásainak címéül a „Gyakorlati internacionalizmus"-t választotta, kísérletet tesz Leninnek az imperializmusról, az imperialista háborúkról, a proletárforradalomról szóló tanításra támaszkodva az internacionalizmus fogalmának új körülmények közötti elméleti igényű meghatározására, megfogalmazására. Ez a meghatározás teljes és világos szakítást jelentett a II. Internacionálé tartalmatlanná vált, lejáratott internacionalista frazeológiájával.

Összekapcsolva a gyakorlati internacionalizmust a forradalmi munkásmozgalommal, az elnyomottaknak az egész világon az igazságos és emberi társadalmi rendért vívott harcával, a szovjetállammal való szolidaritással, Kun Béla olyan elméleti, ideológiai és politikai következtetésre jutott, melynek jelentősége maradandó és értéke nyilvánvaló.

El kell ismerni, hogy a marxista történetírásnak nem minden kérdésben sikerült közös nevezőre jutnia. Az 1919. évi északi hadjárat körüli vitára gondolok, s e téren Kun Béla szerepére. Ezen belül a Clemenceau-jegyzék elfogadásának eltérő értékelése található egyrészt Nemes Dezső oroszul is hozzáférhető írásában, valamint Ormos Máriának a szovjet történész-közvélemény számára még kevésbé hozzáférhető tanulmányában. A tárgyilagosság jegyében megemlítem, hogy Nemes Dezső posztumusz munkájában e kérdésben már nem foglal kategórikusan állást, hanem elismeri a kutatás további folytatásának a szükségességét a vitatott problémát illetően. Ezek alkotó viták, melyek a tudomány fejlődésének immanens velejárói.

Kun Béla elméleti és politikai életútját vizsgálva még számos fehér foltot találunk. Felszámolásuk közös feladatunk.

Meggyőződésem, hogy a Kun-centenárium rendezvényei, így a jelen konferencia is kedvező körülményeket, újabb impulzusokat ad majd a további kutatáshoz, a tudományos és népszerű feldolgozásokhoz egyaránt.

SZABÓ ÁGNES

A KMP VEZÉRKARÁBAN. AZ ÚTKERESÉS ESZTENDEI

Kun Béla alig két esztendő alatt, 1918 tavasza és 1920 eleje között, több írásában megfogalmazta a magyar kommunista párt előtt álló feladatokat. Egyik első írása a Szovjet-Oroszországban írt „Mit akarnak a kommunisták?" című cikk, ez, amint azt a szerző az 1919 februárjában már Budapesten kiadott röpirat előszavában meghatározta, „a bolsevizmus rövid foglalata" volt. Azt vizsgálta, hogy az imperializmus új körülményei között melyek a proletárforradalom útjai és módjai, és ebben milyen feladat hárul a kommunistákra. Amikor a füzet 1919 tavaszán Magyarországon megjelent, nagyban segítette a politikai küzdelemben álló KMP-t, de maga a szerző nem sejtette, hogy alig néhány hét múlva konkretizálnia kell a „hatalomhoz vezető utakat és módokat" is, és meg kell válaszolnia, miként képzeli el az új hatalom első intézkedéseit. Mint ismeretes, a letartóztatásban lévő Kun Béla a Bogár Ignáchoz írott levelében elvégezte ezeket a feladatokat. Tíz nap múlva a levélben kifejtett platform alapján egyesült a két munkáspárt, Magyarországon kikiáltották a Tanácsköztársaságot, azaz 1919. március 21-ig az élet igazolta a Kun írásaiban kifejtett elveket. Csakhogy a Tanácsköztársaság kormánya 133 nap után, 1919. augusztus 1-jén lemondani kényszerült. Az antanttal történt megegyezés értelmében Kun Bélának és népbiztostársainak el kellett hagyniuk Magyarországot. A KMP feladatainak új megfogalmazására már az internálásban, az alsó-ausztriai Karlstein várának sivár falai között került sor. „Forradalomról forradalomra" a munka címe, amelyben Kun Béla a kommunista emigránsok közül elsőként vállalkozott arra, hogy szembesüljön az elmúlt hónapok eseményeivel, értékelje őket, és felmérje az alapvetően megváltozott körülmények között a kommunisták lehetőségeit és feladatait. S bár ismerjük Lenin kritikai észrevételeit is e munkáról, mi mégis a jelentőségét szeretnénk kiemelni. Nemcsak azért, mert ez az első értékelés a Magyarországi Tanácsköztársaságról, hanem azért is, mert szinte mindazokat a

gondokat tartalmazza, amelyekkel az emigráció hosszú évei alatt Kun Bélának szembe kellett néznie; nyomon követhetők benne mindazok a gondolatok, amelyek későbbi munkásságát is jellemezték.

A szakszervezeti kormány tevékenysége és bukásának körülményei már ekkor kérdésessé tették a polgári demokrácia esélyeit és minőségét Magyarországon. A fehérterrorban létrejött ellenforradalmi rendszernek e munkában felvázolt belső ellentmondásai és a belőlük fakadó gyengesége az elkövetkező években a változó körülmények között és változó politikai átcsoportosulásban ismételten felbukkannak, megcsillantva a rendszerváltozás utóbb hamisnak bizonyuló reményét. A munkásosztály, amely forradalmi aktivitásból 1919. március 21-én és később is jól vizsgázott, a megnehezült körülmények között forradalmi öntudatban és cselekvésben már nem „jeleskedett", az elfáradás jeleit mutatta. A legálisan újjászerveződött szociáldemokrata párt elleplezte a nyílt diktatúra tényét, úgy tűnt, többé nem a proletariátus érdekeiért harcoló testvérpárt, hanem a burzsoázia támasza. Ezek a „Forradalomról forradalomra" azon megállapításai, amelyekből Kun Béla megkísérelte felvázolni a KMP feladatait. A nemzetközi munkásmozgalomban végbemenő folyamatokat is szem előtt tartva, a burzsoá diktatúrával szemben egy új proletárdiktatúráért való harcot tűzött ki feladatként. Ezzel – 1920-ban – nemcsak az elbukott proletárforradalom, hanem a megvalósítandó proletárforradalom eszméje mellett tett hitet.

A KMP újjászervezéséről szólva megállapította; „a KMP legális szervezkedésének lehetősége teljesen ki van zárva". A pártépítési elveket igyekezett az illegalitás körülményeinek figyelembevételével meghatározni. A pártépítésben óvatosságot, a pártéletben aktivitást ajánlott. „A kommunista pártnak nem csupán fizető tagokra van szüksége – írta –, hanem cselekvő, küzdő és kitartó forradalmi harcosokra, akiknek önzetlen áldozatkészsége nemcsak a forradalmi felkelés megvívását, de annak fegyelmezett, tervszerű előkészítését, a proletártömegek forradalmi öntudatának kimélyítését szakadatlan munkával lehetővé teszi."

Az 1920 júliusában hazatérő orosz hadifoglyokat szállító vonaton elhagyta Ausztriát. Mielőtt elutazott, idézett megállapításait az akkor induló, Bécsben szerkesztett, Csehszlovákiában készített és Magyarországon terjesztett folyóiratban írott cikkében útmutatásként ismét összegezte: „Nincs semmi okunk a kétségre – annál több az ébresztő, a szervező munkára, mert eredményes, fölrázó, öntudatosító és szervező munka nélkül nem használhatjuk ki a fe-

hérterrortól való szabadulásra a nemzetközi forradalom újabb lendületét." Kun Béla 1920. augusztus 11-én érkezett meg Szovjet-Oroszországba. A világ második Tanácsköztársasága vezetőjének kijáró tisztelettel fogadták. S bár az volt a célja, hogy hamarosan visszatér Ausztriába, vagy más, Magyarországhoz, a magyar munkásmozgalomhoz közelebb fekvő országba, hogy a KMP újjászervezésében maga is részt vegyen, különböző szovjet-orosz pártmegbízatásai miatt erre nem kerülhetett sor. Csak 1921 januárjában lépett közvetlen kapcsolatba a KMP KB Bécsben dolgozó tagjaival. Hirossik János 1921. január végi leveléből értesült, miként folyik Magyarországon a pártépítő munka.

S bár a KMP némi eredményt már tudott felmutatni, úgy látszik, hogy ezt Kun Béla nem tartotta kielégítőnek. „A pártszervezés kérdései" címmel két cikket tett közzé a moszkvai *Vörös Újság*ban. A cikkekben a gyors és tömeges hazatérésről és szervezkedésről kifejtett álláspont arra utal, hogy Kun megfeledkezett arról az óvatosságról, melynek szükségességét a „Forradalomról forradalomra" című munkájában még fontosnak tartotta. Mentségéül talán az hozható fel, hogy a polgárháború győzelmes befejezése a Szovjetunióban erőt adott a nemzetközi munkásmozgalomnak; elsősorban a németországi kommunista mozgalomban mutatkozott újabb fellendülés, várható volt a mozgalom további erősödése, ezt akarta kihasználni a Németországi Egyesült Kommunista Párt „Nyílt Levelé"-ben megfogalmazott, a lenini útmutatásokat tükröző és a konkrét helyzetnek megfelelő új taktikai irányvonal. De sajnos nem ez érvényesült. Az NEKP vezetésében felülkerekedtek azok, akik azt vallották, hogy „a pártnak minden körülmények között támadó" akciókat kell indítania, figyelmen kívül hagyták a reális osztály-erőviszonyokat, az objektív szituációt. A KI egyik megbízottjaként 1921 márciusában Berlinbe érkező Kun Béla támogatta az offenzívataktika elméletét, s jóllehet a gyakorlatban győződhetett meg e taktika kudarcáról, szorgalmazta a KMP gyakorlatába való átültetését. A hazai pártépítést bíráló cikkei, valamint az offenzívataktikáról alkotott nézete volt a kiindulópontja annak a személyi motivációktól sem mentes, de alapjában véve elvi-politikai területen folyó vitasorozatnak, amelyet frakcióharcokként regisztrált a kortárs és jegyzett fel a történetíró.

Kun Béla a Komintern III. kongresszusán még az offenzívataktika védőinek sorában állott. A frakcióharcok a magyar pártban is folytatódtak, de a két frakció újságjaiban, a Kun-frakció szerkesztésében megjelenő *Proletár*ban, valamint a Landler-frakció szerkesztette *Vörös Újság*ban (Bécs) nyomon lehet követni, hogyan

bontakoztak ki a magyarországi helyzetet reálisan értékelő, az illegális pártépítést körültekintően folytató pártmunka körvonalai, miközben a frakciós ellentétek és viták tovább gyűrűztek a párt emigrációban lévő vezetői és tagsága sorában.

A viták felszámolására a KI megszüntette az emigrációban élő magyar kommunisták pártcsoportjait. A két frakció vezetőjét, Landler Jenőt és Kun Bélát eltiltotta a magyar párt irányításától. Kun Béla 1922-ben az Urálban kapott pártmegbízatást. Az eredményes pártmunka mellett nyilván meditációra is fölhasználta az ott eltöltött időt. Korábbi álláspontjának átgondolására utal a Kominternen IV. kongresszusán elmondott beszéde: „Nekünk az orosz forradalom összes tapasztalatát össze kell szednünk – mondta –, hogy gondos kritikai elemzés után, saját forradalmi harcainkban használni tudjuk. Mindannyian, akik részt vettünk az orosz forradalomban, vezettük az orosz forradalom tapasztalataiból kiindulva a nyugati világ harcait, mi mindannyian egy sor többé-kevésbé helytelen, éretlen és általánosító elméletet gyártottunk. Nekem úgy tűnik, az orosz forradalom jelentősége éppen az, hogy útmutatásait figyelembe véve ne kövessünk el további hasonló hibákat. El kell kerülni mindenfajta utópikus felfogást, és kritikai taglalás után az orosz forradalom tapasztalatait a nyugat-európai feltételek szerint kell alkalmazni." Felszólalásának további részei is megerősítik ilyen irányú készségét. Latolgatja a forradalmi fejlődés lassúbbodásából levonható következtetéseket. Pártépítési elveiben viszont változatlanul a centralizáció áll előtérben – s ez egy illegális pártot életre hívó vezetőnél indokolt is. Szembeötlő viszont itt is az ellenérzés, szinte gyűlölet, amellyel a szociáldemokrata pártok munkáját – és nemcsak a reformista vezetését – megítéli.

Önkritikára és nézeteinek felülvizsgálatára való készségéről tanúskodik az az előszó és a jegyzetek is, amellyel a Munka és Tudás Könyvtára által magyar nyelven közreadott Komintern-anyagokat bevezette és kommentálta. „A Kommunista Internacionálénak új harci körülmények között, új harci tapasztalatok birtokában vissza kellett térnie ahhoz a kérdéshez, hogy milyeneknek kell lenniük a kommunista pártoknak, hogy minden ország konkrét viszonyai között betölthessék hivatásukat; a tömegeknek a forradalmi harc céljaira megnyerését, az államhatalomnak a munkásosztály által a parasztsággal szövetségben való elfoglalását. Az V. kongresszus jelszava: a tömegekhez – a kommunista pártok bolsevizálása révén" – hangoztatta. Mint láthatjuk, maga a Kommunista Internacionálé adott inspirációt a tömegek megnyerését célzó reális taktika kidolgozásához, de a proletárdiktatúra stratégiai célkitűzésének fenntar-

tásához, valamint a mechanikusan értelmezett pártépítéshez is. E kettős útmutatás érezhető a húszas évek közepén a KMP és személy szerint Kun Béla munkásságában is.

A hazai forradalmi munkásmozgalom 1923-ban megerősödött. Jelentős ellenzéki mozgalom alakult ki a szociáldemokrata párton belül és nagyot lépett előre a kommunista párt építése is. Időszerűvé vált a frakciós ellentétek felszámolása, és a párt vezető testületének ismételt életre hívása. Erről Kun Béla 1924. március 5-én egy levélben így nyilatkozott: „a KMP érdekében kötelezőnek tartok egy megegyezést az emigrációban, olyan megegyezést, amely elhárítja a KMP útjából az emigrációban gyökerező akadályokat".

A megegyezés a KI már említett V. kongresszusán megtörtént. Alpári, Kun és Landler részvételével életre hívták a párt ideiglenes vezető szervét, az Organizációs Bizottságot. „Nagyon sokat várunk X [Kun Béla] jelenlététől – írta Alpári és Landler egy, a KI Végrehajtó Bizottságához írott kikérő levélben. – Nemcsak tekintélye, hanem szuggesztív ereje is nagymértékben hozzájárul, hogy... valóban jó kommunista pártot hozzunk létre." Az elkövetkező évek igazolták az Organizációs Bizottság tagjainak optimizmusát. A hazai munkásmozgalom megerősödött, nőtt a kommunisták befolyása, a KMP nemcsak újjászervezéséért küzdött, de politikai tényezővé lett. Kun Béla idejének jelentős részét Bécsben és Berlinben töltötte, közvetlenül részt vett a KMP irányításában, gyakran találkozott a hazai mozgalomból ismert vagy a kommunista mozgalomhoz 1919 óta csatlakozott fiatalokkal. Örömmel számolt be pl. Stromfeld Auréllal való találkozásáról: „nagy meghatottsággal fogadott, vigyázzállásban... kijelentette, hogy a találkozóból sokat visz haza". Nem tévedünk talán, ha megállapítjuk, hogy Kun hosszú emigrációjának ezek voltak a legeredményesebb, legkiegyensúlyozottabb évei (bár ezekben az években is voltak nehézségek: a Zinovjev-vita a KI-ban, a magyarországi pártvezetőség letartóztatása 1925 őszén és a Rákosi-per 1926-ban). Részt vett az Organizációs Bizottság munkájában, jelentést írt 1925. április 16-án Zinovjevnek a legális forradalmi munkáspárt, a korabeli MSZMP megalakulásáról, amely pártban azok a gondolatok testesültek meg, amelyeket Kun 1922-ben a hazai tennivalókat latolgatva a szociáldemokrata párt szakításáról, a szakszervezeti egység megteremtéséről kiérleletlen formában ugyan, de papírra vetett. Részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártja első olyan értekezletén, amely már egy funkcionáló párt eredményeit összegezte és egy olyan illegális mozgalom feladatait határozta meg, amelynek sikerült az MSZMP révén

áttörnie az illegalitást, népszerűsíteni a forradalmi munkásmozgalom elképzeléseit.

Az 1925. augusztus 18–21. között megtartott összejövetel, a KMP I. kongresszusa az első nagy lehetőség a diktatúra leverése után a nyílt eszmecserére. Kun Béla két napirend előadója: „A politikai helyzet Magyarországon, a munkásosztály és a KMP", valamint „A KMP és a parasztkérdés". Mindkét referátumból azt állapíthatjuk meg – ezt a kongresszus tézisei csakúgy bizonyítják, mint a KMP elméleti folyóiratában megjelent Kun-cikkek –, hogy szerzőjük reális információk birtokában van, ismeri a terepet, ahol a kommunistáknak dolgozniuk kell. A Horthy-rendszerről, a magyar társadalomról pontos és átfogó analízist ad. Helyesen látja az uralkodó osztályok között kialakult erőviszonyokat, mindenekelőtt a társadalom gazdasági életében, túlértékeli viszont a legitimizmus veszélyét (ez későbbi megnyilatkozásaiban is nyomon követhető). Helytállóak a középrétegekre és a parasztságra vonatkozó megállapításai, és jól látja, hogy a polgárság pártjai csakúgy, mint a szociáldemokrata párt reformista vezetői, nem vállalják az 1918-as polgári demokratikus forradalom programját. Kun mindkét cikkében kiemelte a demokratikus szabadságjogokért vívott harc fontosságát, de a kongresszuson elfogadott tézisek és kongresszusi beszédének vázlata is azt tükrözte, hogy a demokratikus szabadságjogokért vívott küzdelmet a proletárforradalomért folytatott harc keretébe ágyazza. Mégis, a párt gyakorlatában, a legális MSZMP egész politikájában és mindenekelőtt a köztársaság jelszavában – amelynek megfogalmazásában Kun 1926 nyarán vett részt – egy munkás-paraszt demokratikus diktatúrára való áttérés, a revízió, a felülvizsgálás lehetősége is benne van. Bár Kun 1926 októberében Stromfeld Aurélhoz írott levelében óva intette a hazai mozgalmat, hogy a köztársaság követelését stratégiai változásnak tekintse, de azt is hangoztatta, hogy a forradalmi változást csak a demokrácia összes követelésének napirenden tartásával reméli elérni.

Kun Béla „Tanuljunk a paraszttól" című cikkében egyértelműen elmarasztalta a Tanácsköztársaság agrárpolitikáját és hangoztatta egy új szövetségi politika fontosságát. „A kommunisták megtanulták a parasztkérdés fontosságát... belátták, hogy a földkérdés, a parasztkérdés egyik központi kérdése a magyar forradalomnak." Ez a felismerés jutott kifejezésre a kongresszuson elfogadott paraszttézisekben éppen úgy, mint az MSZMP 1926 márciusában megjelent agrárprogramjában. Mindkét dokumentum Kunnak a magyarországi politikai munkával kapcsolatos álláspontját tükrözi,

de azt is, hogy mindezekben a kérdésekben teljes volt az egység a KMP vezető testületeiben.

1926 végéig tartotta magát az elképzelés, hogy az MSZMP legalitását felhasználva türelmes munkával lehet és kell a KMP tömegkapcsolatait megerősíteni. A decemberi plénum külpolitikai beszámolója, melyet Kun Béla tartott, valamint a szociáldemokrata párttal folytatott egységfront-politikai törekvések elvetése már arra utalt, hogy a kommunista mozgalomra jellemző szektás türelmetlenség ismét eluralkodóban van a magyar párt vezetésében, ez nyomot hagyott Kun Béla felszólalásában éppen úgy, mint másokéban. Szántó Zoltán és társai 1927-es letartóztatása megtorpanást okozott a hazai pártépítésben, új problémák elé került a magyarországi kommunista mozgalom.

Kun Béla 1927–1928 elején aktívan részt vett a pártépítés munkájában azzal az igénnyel, hogy választ találjon az újabb és újabb kérdésekre; nem sejtette, hogy élete újabb súlyos fordulóponthoz érkezett.

1928. április 26-án Bécsben letartóztatták, enyhe, mindössze három hónapi fogházbüntetés után szabadult, azonnal a Szovjetunióba utazott, hogy részt vegyen a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusán. Még semmi sem utalt arra, hogy súlyos, válságos évek állnak előtte, olyanok, amelyekről úgy véljük, ha neki is módjában állott volna küzdőtársaihoz és vitapartnereihez hasonlóan emigrációban töltött éveit értékelni, maga is vissza-visszatért volna a konfliktusoktól, frakcióharcoktól terhes korszak elemzésére.

A kongresszus küldöttei illő tisztelettel fogadták. A bécsi bíróság előtt tanúsított magatartása miatt új nimbusz övezte és megerősítette nemzetközi tekintélyét. A kongresszuson beválasztották a Komintern Végrehajtó Bizottsága Elnökségébe. De nem sokkal megérkezése után született egy olyan határozat is, amely elkeserítette. A Komintern VB döntése értelmében Kun Béla nem hagyhatta el többé a Szovjetuniót, nem utazhatott többé külföldre. Találóan jegyezte meg a hír hallatán Alpári Gyula: káros a határozat, Kun ideges lesz, hiányozni fog neki a közvetlen kapcsolat a hazai munkásmozgalommal, a mozgalomnak pedig Kun Béla nagy tapasztalata.

1928 nyarán a KMP politikájában is megkezdődött a balos fordulat. A júliusi plénum a hazai munkásmozgalom eseményei, az egyes szakszervezetekből történő kiválások következményeként a munkásmozgalom gyors balratolódását remélte. Politikáját e folyamat üteméhez kívánta igazítani. Ezzel egy időben vált ismertté a

Komintern VI. kongresszusa elé kerülő programtervezet, amely összegezte a kommunista pártok feladatait, elemezte a nemzetközi forradalmi folyamatok erőviszonyait, tendenciáit meg lehetőségeit, és megállapította, hogy a közepesen fejlett kapitalista országokban a szocialista forradalomhoz vezető út a polgári demokratikus forradalmon át vezet, amelyben azonban adottak a szocialista forradalomba való átmenet lehetőségei. A forradalom különböző típusairól készített elemzés elgondolkoztatta, de zavarba is ejtette a KMP KÜB-jének tagjait. Az *Új Március* 1928. júliusi számának cikkei a programtervezetről szólva kiemelték a tervezetnek azt a megállapítását, mely szerint a kapitalista fejlődés csúcspontjára még el nem érkezett országokban előállhat olyan helyzet, amelyben majd a polgári demokratikus forradalom átnő a szocialista forradalomba, vagyis a munkások és parasztok demokratikus diktatúrája átalakul a proletariátus szocialista diktatúrájává. Egyik cikk (feltehetően Lukács György tollából) mindjárt aktualizálta a konkrét magyarországi viszonyokra. Ugyanakkor Révai a programtervezet vitáján szót kívánt emelni az ellen, hogy Magyarországot egyértelműen eme második típusú országok sorában szerepeltetik. Kun Béla és Varga Jenő eltanácsolta ettől a felszólalástól. Később Révai nehezményezte, hogy a lengyel és az olasz delegáció közbelépése kellett ahhoz, hogy a közepesen fejlett országok előtt álló forradalmaknak két kategóriája szerepeljen, nevezetesen a polgári demokratikus forradalom átnövése szocialista forradalomba, és a közvetlen irányvétel a proletárdiktatúrára, amennyiben a munkásság harcait erős agrármozgalmak kísérik.

Ahogy nyomon követhető, Kun 1928 őszén maga is foglalkozott a stratégia kérdéseivel. Erre utalnak a KÜB-höz írott levelei, terve, hogy a KMP II. kongresszusára készülve maga is készít tanulmányt a demokratikus diktatúra témájáról. Nem tudjuk, hogy a tanulmány elkészült-e, de kétségtelen, hogy Kun Béla első bíráló megjegyzésében a Blum-téziseket csak enyhén marasztalta el.

Nehéz követni a viták politikai vonalát, mert át- meg átszövik azok a frakciós vádaskodások, amelyek 1928 tavaszától kezdve a Szántó Béla által írott ún. Róbert-tézisek kapcsán ismét hangot kaptak a Kommunisták Magyarországi Pártja Külföldi Bizottságában. A frakcióharcokban Kun Béla sem volt vétlen, bár 1928 őszén írott leveleiben találunk számos kísérletet arra, hogy feloldja vagy legalább csillapítsa az egyre erősödő, senkit sem kímélő személyeskedéseket. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy nehéz helyzetben volt. Leveleinek tanúsága szerint kevés információt kapott a hazai mozgalomról, már érezte, hogy elszakadóban van.

Ugyanakkor balról bírálták, mivel a Szántó-féle szakszervezeti tézisek ügyében Szántó Béla mellett foglalt állást. Szántó Béla e tézisekben a KMP korábbi helyes – és Kun Béla által is támogatott – szakszervezeti politikáját: a szakszervezetek egységét védte. Csakhogy tézisei ellentmondtak a Vörös Szakszervezeti Internacionálé IV. kongresszusán elfogadott határozatnak, annak a balos fordulatnak, amely a vörös szakszervezetek életre hívását szorgalmazta olyan országokban is, ahol nemhogy a kommunisták által vezetett vörös, hanem a szociáldemokrata szakszervezetek is a burzsoá állam állandó támadásainak kereszttüzében végezték munkájukat. Állásfoglalásában Kun Bélának lényegében igaza volt, de nézetét a KÜB tagjainak egy része frakcióstársa iránti elfogultságnak minősítette, olyan elvtelen magatartásnak, amely a jobboldali opportunizmus malmára hajtja a vizet. A jobboldaliság lett a következő hónapokban a vitákban leggyakrabban hangoztatott vádpont. S ez veszélyes vád volt, mivel a Kominternben ez idő tájt ment végbe az a szektás fordulat, amely a VI. kongresszus reális határozatait háttérbe szorította. Mint ismeretes, a jobboldaliság vádja és a Kommunista Internacionáléból való kizárástól való félelem késztette Lukács Györgyöt 1929. május 2-án arra, hogy önkritikát gyakoroljon. S jóllehet éppen Kun volt az, aki jobboldalisággal vádolta ekkor már a Blum-tézisek szerzőjét, ő maga sem mentesült a jobboldaliság gyanúja, vagy legalábbis az ingadozás vádja alól. Az 1929 szeptemberében zajló vitában Révai a KMP első kongresszusának határozatait, az MSZMP politikájában megmutatkozó stratégiai és taktikai felfogásokat tette felelőssé a Blum-tézisekben is kifejezésre jutó jobboldali nézetekért.

A hosszú és elhúzódó vitát a „Nyílt Levél" zárta le, amelyet Kun Béla, Révai József és a hazai mozgalom akkori fiatal képviselője, Szerényi Sándor fogalmazott meg. A „Nyílt Levél"-lel új korszak kezdődött a Kommunisták Magyarországi Pártja munkájában. A magyar kommunisták, a németországi, a lengyelországi és más országok kommunista pártjai ez időben keletkezett nyílt leveleivel összhangban, a húszas évek reális pártpolitikai értékeléseit – a gazdasági világválság jelenségei alapján – baloldali forradalmi fellendülést remélő, azt szorgalmazó szektás nézetekkel váltották fel. Egyetértünk a Szerényi Sándor most megjelent visszaemlékezésében olvasható értékeléssel, amelyben állást foglalt a „Nyílt Levél" mellett, de politikai gyengeségeit is hangsúlyozza: „A Nyílt Levél kétségtelen pozitívumaként állapítható meg ma is – írja –, hogy: 1. Határozottan fellépett a nagyon káros frakciózás ellen, kimondta, hogy annak esetleges folytatóit ki kell zárni a pártból. 2. Határo-

zott a pártvezetés egységének helyreállításáról és a vezetés súlypontjának Magyarországra helyezéséről. 3. Szigorú rendszabályokat hozott a konspirációs tevékenység megjavítására . . .

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a stratégia és taktika legfontosabb kérdéseiben a Nyílt Levél nem helyesbítette, hanem megerősítette a KMP politikájának szektás-dogmatikus irányvonalát."

A „Nyílt Levél"-ben foglaltakat erősítette meg a KMP II. kongresszusa. Kun Béla referátuma és az annak szellemében megfogalmazott tézisek ezt a szektás fordulatot tükrözték. Helyes elemzések és helytelen következtetések követték egymást, szinte az 1928–1929-es vitákban jelentkező torzulások összefoglalásaként.

A szektás fordulat a párt egész politikájában tovább erősítette Kun Béla szektás nézeteit a szociáldemokrata pártok megítélésében. Míg a húszas évek közepén bizonyos megértést tanúsított az alulról jövő egységfront iránt és valamelyest támogatta az MSZMP ilyen irányú törekvéseit, a húszas évek végén, a harmincas évek elején a „szociálfasizmus" legkérlelhetetlenebb hirdetője lett. A Tanácsköztársaság, a két párt egyesülése, szétválása, majd az MSZDP-nek az ellenforradalmi rendszerben való működése nyomán újra és újra megerősödött benne az a vélemény, hogy „a szociáldemokrácia, amelynek a szocialista forradalom elnyomása és lefékezése, a proletárdiktatúra elleni harc lett történeti hivatása, szükségszerű útitársa a burzsoáziának végig az egész úton, az utolsó leheletig. Ez a szociáldemokrácia fejlődése az opportunizmustól a szociálsovinizmuson át a szociálfasizmusig."

Kun Béla lényegében ezt a nézetet hangoztatta már a „Forradalomról forradalomra" című írásában, bár ott még nem használta, használhatta a szociálfasizmus kifejezést. Tartalmilag azonban megállapításai szinte mit sem módosulnak. Ugyanakkor, elsősorban magyarországi viszonylatban, változatlanul nem tagadta a szakszervezeti munka fontosságát, legfeljebb az egész időszakban a szakszervezetekben való teljes feloldódástól féltette a kommunista mozgalmat.

Mégis a szociáldemokrata pártok megítélésében kezdődött el nézeteiben az a változás, amely hosszú vívódás, az 1919–1929 közötti útkeresés, majd szektás elzárkózás után az új helyzetnek megfelelő új politikai feladatok megfogalmazására késztette. A kommunista párt új feladatainak programadó munkájából azonban már csak nagyon rövid ideig vehette ki a részét.

KUN BÉLA ÉS A KMP KÖZTÁRSASÁGI JELSZAVA. 1925–1929

1922 után a köztársaság kérdése a KMP-ben az I. kongresszus előkészítésének idején került ismét napirendre a stratégiai vonal meghatározásával és értelmezésével összefüggésben. Az ezzel kapcsolatos tézisekben, amelyeket Kun Béla készített s terjesztett elő az 1925-ös augusztusi bécsi kongresszuson, a köztársaság még csak a polgári demokrácia egyik követelményeként szerepelt az általános választójog, a földreform és más kérdések társaságában. Így tartalma ekkor nem volt azonos a polgári demokrácia egészével. Viszont az ezekért, de a polgári demokráciáért való harcot is úgy kellett tekinteni, mint *ami nem ellentétes a stratégiai céllal:* a szocialista forradalomért folyó küzdelemmel. Az ezzel ellenkezőt pedig úgy, mint élettelen, sematikus álláspontot, amit el kell utasítani.

E következtetés a forradalomelméletnek olyan aspektusból történő értelmezéséből adódott, amely a szocialista forradalmat nem kizárólag a szocialista, hanem a polgári demokratikus feladatok realizálási feltételeinek is felfogta. Mégpedig úgy, hogy a magyar társadalomnak e különböző jellegű problémáit egy ún. *általános stratégiai terv keretében* akarta megoldani, számolva azzal, hogy a demokratikus polgári feladatok a forradalom menetében megelőzik a kimondottan szocialista követelések napirendre tűzését. A forradalom így demokratikus szakaszokat is tartalmaz. Magában foglalja a polgári demokratikus forradalmat, majd meghaladását is, megvalósítva a stratégiai célt: a proletárdiktatúrát. S mivel így nem konfrontációról, hanem kontinuitásról van szó a polgári demokrácia és a stratégiai cél kitűzését tekintve, ezért a polgári demokrácia egészéért való harc vezetése is kötelessége a KMP-nek. A stratégia felfogásából adódóan az utóbbihoz kapcsolódó követelések azonban rész-, s így taktikai jellegű követelések lehettek.

1926 júliusában Kun – aki egyébként 1926 tavaszától-nyarától közvetlenül is részt vett a KMP vezetésében s meghatározó szerepet játszott a politikai vonal alakításában – már úgy látta, hogy a

köztársaság követelését a KMP politikájának előterébe kell állítani, s a várható hazai felsőházi őszi választások idején propagálni kell. Sőt azt is jelezte, hogy ezt a követelést nem is csak egyik, hanem összefoglaló, általános jelszóvá kell tenni, amely átfogná a demokratikus szabadságjogokat s a különböző részletakciókat. Ezáltal lehetővé válna az I. kongresszuson megfogalmazott „munkásparaszt kormányt!" – amely csupán propagandajelszó – s a „Le a Habsburg restaurációval!" jelszónak, amely önmagában nem elégséges, egymással való összekötése is. Nemcsak gondolatmenetéből, de konkrét megjegyzéséből is kiderül, hogy a köztársaságon burzsoá köztársaságot értett. Egyrészt arról írt, hogy a köztársaság kevesebb lenne, mint a proletárdiktatúra, másrészt közvetve az átnövésről is szólt, amikor úgy értékelt, hogy „ma Magyarországon" a köztársaság is „forradalmi jelszó", s egy burzsoá köztársaság most sem létezhetne hosszabb időn át, mint 1918–1919-ben. Július végén pedig hozzákezdett annak az anyagnak az előkészítéséhez, amelynek alapján a KMP KB plénuma 1926. szeptember 12-én az ő előterjesztésében elfogadta a köztársasági jelszót, s utasította a Külföldi Bizottságot, hogy egy héten belül dolgozza ki a köztársasági kampány tervét, amelynek során a KMP megpróbálja elérni, hogy az MSZMP és az MSZDP között akcióegység jöjjön létre. Ez visszatérést jelentett a frankhamisítási botrány időszakában vallott, felülről kezdeményezett egységfront-politikához is. Kun előterjesztése – ez egyébként a KMP vezetőinek egyik októberi leveléből derül ki – az eddigiekhez képest több új elemet is tartalmazott. Így egyértelművé tette, hogy a köztársaság megvalósítása csak forradalom eredménye lehet, s feltételezi a Horthy–Bethlen-rendszer megbuktatását. Ez egy viszonylag széles szövetség létrehozásának is feltétele, amely felöleli a munkásságot, a paraszti tömegeket, a városi kispolgárság alsó rétegeit és az alkalmazottakat. Ezzel összefüggésben megjelenik a népmozgalom formula is, s a Habsburg-ellenes tradíciók felhasználásának, illetve a Trianon-ellenes küzdelem szükségességének megfogalmazása. Kifejezésre jut az a remény is, hogy a jelszó meghirdetése elősegíti a szociáldemokrata ellenzék megerősödését.

Ugyanakkor Kun az akciót a már említett stratégiai terv részeként dolgozta ki, s így fogadta el a KB. Ennek megfelelően taktikai kérdésként határozták meg, jelezvén: a KMP vezetése számára „semmi esetre sem lehet stratégiai jelszó, hiszen ez ránk nézve csak egy olyan kis megállóhely lehet, ahol a vonat fütyülve keresztülhalad".

Ehhez azonban legalább három megjegyzést kell tenni.

1. A politikai rendszer megbuktatása objektíve valójában stratégiai feladatot jelentett, és csupán a stratégia felfogása miatt volt taktikai értelmű. Hiszen a forradalom nem a köztársaság realizálása után kibontakozó forradalmi folyamattal, a szocialista jellegű megoldással azonosult. Ugyanakkor a „megállóhely" hasonlat az átnövést fejezte ki, s azt, hogy a forradalom kérdésében nem jelent közvetlenül szocialista megoldást. Az államforma népszavazással történő megváltoztatása pedig olyan engedmény volt, ami az akcióegység relációjában elengedhetetlennek tűnt.

2. A köztársasági kampányt elindító három, nyilvánosságra hozott legfontosabb dokumentumból – melyek szerzője Kun volt – egyáltalán nem az derül ki, hogy a köztársasági koncepció taktikai jellegű lett volna. A már előbb említett, egyébként október elején kelt levél megírására is többek között ezért – a stratégiai-taktikai összefüggések tisztázása végett – került sor, az azonban kizárólag Stromfeld számára készült szigorúan bizalmas használatra. Az *Új Március* szeptemberi száma ugyanis a köztársaságot a demokratikus átalakulással azonosította, a hatalmi struktúrát illetően azonban nem az 1918-as variánst vette alapul. Ezt az MSZDP politikájára vonatkozó bírálat, s a kormányhatalom jellegének meghatározása, az 1926 januárjában mind az MSZMP, mind a KMP által először használt „dolgozók kormánya" formula fejezte ki. Az MSZDP-t ugyanis azért marasztalta el az *Új Március*, mert 1926 júliusában, amikor megalakult a polgári Egyesült Balpárt, a szociáldemokrata vezetők nem léptek fel a „tradíció", vagyis „október programjának és a köztársaság közjogi követelésének" érdekében. A kormányhatalmat s az akcióegységet illetően pedig a következő található: „az MSZDP vagy a polgári ellenzékkel megy s marad továbbra is a nagybirtokosok-nagytőkések kormánya, vagy otthagyja őket, leleplezi a középút felé haladókat a kispolgárság és a kisparasztság előtt, s egységfrontban a munkásság többi pártjával komoly tömegharcot vezet a Horthy–Bethlen-rendszer megbuktatásáért, a magyar nép többségének, a dolgozóknak a kormányáért". Az MSZMP októberi 10-i választmányi ülése elé került előterjesztés, összhangban az utóbbival, a köztársaság osztálytartalmát mint a Bethlen–Horthy-rendszer bukását, s mint a demokrácia követelésének összefoglalását határozta meg. S amikor arról szólt, hogy az MSZMP központi feladatának kell tekinteni a köztársaságért folyó küzdelmet, s minden akciót és részkövetelést e küzdelembe kell bekapcsolni; hogy a rendszer megbuktatása csak a munkásosztály hegemóniája alatt mehet végbe, ha felsorakozik mögéje a parasztság, egyúttal konkrétan is kimondta: „A köztársaságért való harc és en-

nek megvalósítása viszont nem jelenti a munkásosztály végső céljának, a szocializmusnak a megvalósítását." Ugyancsak ezt a koncepciót tükrözi az MSZMP 1926. október 20-án keletkezett röpirata, melyben szó van a földreformról is, s melyben szintén a rendszer bukásához kapcsolódó kérdés a demokratikus köztársaság jelszava.

Mindezek alapján azt hiszem, nyilvánvaló, s le lehet vonni azt a következtetést, hogy akik csak e dokumentumok alapján tájékozódtak a munkásmozgalomban – s ez volt a nagy többség –, azok számára a köztársasági koncepció stratégiai értelmet nyert. Az ezen az alapon folytatott kommunista politika objektíve valójában a munkás-paraszt demokratikus diktatúra irányába való fordulást jelentette. Ezt tükrözik a különböző, ebben az időben keletkezett, témánkhoz kapcsolódó egyéb dokumentumok is. Így pl. a KMP KÜB részéről az MSZMP számára készített előadások, ahol a feladatok körvonalazása, a hatalom jellege s a dolgozók kormányával kapcsolatban megfogalmazott funkciók a munkás-paraszt demokratikus diktatúra tartalmi jegyeit viselik magukon, kimondva azt is, hogy e kormány csak átmeneti kormány lesz a szocializmus felé. Vagy említhetném a KÜB 1926. november 3-i instrukcióját, amely az MSZMP-t illetően előírta: „a választási propagandában teljes határozottsággal ki kell emelni a párt stratégiai jelszavát, a dolgozó nép többségének kormányát, és nagyon erősen alá kell húzni azokat a különbségeket, amelyek bennünket elvileg a szociáldemokráciától elválasztanak (rendszer stb.)".

S arról is szólhatnék, hogy amikor a különböző szociáldemokrata manőverek kivédése érdekében a köztársasághoz kapcsolták a munkás-paraszt kormányt, azt is hangsúlyozták, hogy ezt „nem a demokráciával kell szembeállítani, nem a demokrácia elutasításaképpen kell formulázni, hanem úgy, mint a polgársággal való koalíció ellentétét". Itt utalnék arra, hogy ekkor a munkás-paraszt kormánynak három értelmezése volt. A demokrácia kormánya mellett, a forradalom másik szakaszába való átmenetnek, illetve a proletárdiktatúrának a kormányaként is szerepelt, anélkül azonban, hogy bármelyik esetben a demokratikus szakasz átugrásaként formulázták volna.

3. Az ekkor keletkezett s most nem érintett dokumentumok jó része Kun részvételével vagy tudtával, illetve egyetértésével született, ami azt is jelenti, hogy a köztársasági koncepció *stratégiai és taktikai értelmezése* elméleti-felfogásbeli s nem politikai feladatot megkerülő differenciát tükrözött. Politikai értelemben a lényeget illetően a két értelmezés nem egymással való szembenállást takart.

A probléma majd csak az 1929-es viták idején jelentkezik, amikor Kunt felelősségre vonják e koncepció kimunkálásáért s azért, hogy a köztársasági jelszó stratégiai koncepcióvá vált, amit egyébként 1929 áprilisában el is ismert, amennyiben – írta – a köztársasági jelszó „a praxisunkban . . . a taktikaiból stratégiaivá rukkolt elő".

Kétségtelen, hogy a köztársasági koncepció megszületése pozitív jelentőségű, s fontos kezdeményezésnek tekinthető, amely – noha egyes elemei, mint a föld, az akcióegység kérdése – negatívan módosult, és 1928 végéig, 1929 elejéig irányadó maradt a KMP-ben. Ennek alapján került sor 1927 elejéig újabb akcióegység-javaslatra, júniusban az MSZDP választójoggal kapcsolatos akciójának bírálatára, s szeptemberben arra az utasításra, hogy az ellenzék az MSZDP-ben a köztársaság, a teljes demokrácia megteremtése érdekében lépjen fel. A köztársaság jelszava jelentkezett az 1928-as júliusi plénum téziseiben is.

Kunnak a forradalom menetéről vallott felfogása 1928 novemberében változott meg. Márciusban a losonci bányászkonferencia határozatában, amit ő fogalmazott, a jelszavakkal összefüggésben még a következő olvasható: „A Horthy-rendszer megdöntése forradalmi úton és a forradalomnak továbbfejlesztése a munkásosztály hatalmának megalapozása érdekében." A Komintern VI. kongresszusán Révaival szemben pedig Kun amellett foglalt állást a magyar delegációban, hogy a Komintern eredeti tervezete, amely a kapitalizmus középfokán álló országok számára stratégiai célként a munkás-paraszt demokratikus diktatúrát írta elő, váljon határozottá. Mindez azt is jelzi, hogy a KMP stratégiai vonalának kérdése, s az ezzel kapcsolatos Kun-féle álláspont az eddigi értékelésekhez képest differenciáltabb, árnyaltabb, pozitívabb fogalmazást tesz megokolttá.

SVÉD LÁSZLÓ

KUN BÉLA ÉS A MAGYAR FORRADALMI IFJÚSÁGI MOZGALOM

A századelőn a konzekvens ifjúsági progresszió a szociáldemokrata égisz alatt működő féllegális ifjúmunkás szervezetben, valamint a polgári radikálisok által irányított haladó – de távolról sem egységes szellemiségű – diákegyesületben, a Galilei-körben találta meg helyét. Ez a nemzedék még nem heverte ki azt a súlyos lelki traumát, „egy óriási hitnek azt a megrendülését", amelyet a „világot megváltó forradalmi szociáldemokrácia" hordozóinak első világháborús kiábrándító szereplése okozott. Ám a szinte fizikai fájdalomba torkolló keserűség nem hajlította meg a feltörekvő akaratot. A munkásifjúság és a diák-avantgarde keresve kereste az új zászlót, „az új utat a régi megcsúfolt célhoz". A nagy októberi szocialista forradalom győzelme önmagában természetesen nem szüntette meg az útkeresők bizonytalanságait, de ami a legfontosabb: az oroszországi események kifejlete annak bizonyságát adta, hogy – Sinkó Ervin szavaival élve – „a szocializmus túlélte a szociáldemokráciát", hogy a Néva partján feltámadt és testet öltött „a nemzetközi forradalom, a világot megváltó proletariátus holtnak hitt ideája". Innen a korabeli magyar forradalmi ifjúság oroszimádata, innen, hogy a forradalmi szocialisták szívesen nevezték magukat „orosz diák"-nak és egyik fő jelszavuk volt: „Cselekedjünk mi is oroszul!"

Ám az őszirózsás forradalom győzelmét követő hetekben, midőn a hatalom részesévé vált MSZDP fékezte a társadalom fejlődésének menetét, a forradalmi cselekvés, az „oroszul való cselekvés" irányába tett első lépés nem lehetett más, mint éppen e cselekvés megszervezésére, irányítására kész és képes új munkáspárt megteremtése.

Reménytelen dolog lenne annak kimutatására vállalkozni, hogy a KMP megalapításában oroszlánszerepet vállalt Kun Béla hazatérésekor mennyire ismerte az ifjúsági kérdésekkel kapcsolatos bolsevik tételeket. Amint azonban kiderült: az oroszországi ifjúságpo-

litikai gyakorlatot s a Komszomol genezisét kísérő ideológiai-politikai harcokat nagyon is megtapasztalta. Bár véletlen, de szinte jelképesnek tűnik, hogy Kun Béla a Komszomol alapító kongresszusának egyik viharos ülésén szerzett friss élményekkel indult el szülőhazai küldetésének teljesítésére.

Kun az önként kínálkozó megoldást választotta, amikor a potenciális pártalapítók egyik kategóriáját a forradalmi szocialisták diákokból, fiatal tisztviselőkből, „lateinerek"-ből összeállt kipróbált gárdájában kereste. Ugyanakkor jól látta, hogy az ifjúsági mozgalomban a proletariátus forradalmi tömegharcát elősegítendő, mindenekelőtt a munkásifjúságra kell és lehet építeni, a munkásifjúságra, amely szélcsendben szívesen átadja a hangadó szerepet a diákoknak, az ifjú értelmiségieknek, de amikor komolyra fordul a dolog, meglepő hirtelenséggel áll a fiatal harcosok első soraiba.

Így azután érthető, hogy a KMP megalapításával úgyszólván egy időben merült fel a kommunista ifjúmunkás szövetség létrehozásának igénye és terve.

Kun Béla a KIMSZ életre hívásában éppolyan meghatározó szerepet játszott, mint a KMP alapításában. Ő volt a Komszomol zászlóbontásának első hírüladója, a honi ifjúságpolitikai gyakorlat sajátos taktikájának kiötlője, a forradalmi ifjúsági mozgalom leendő vezetőinek felvértezője.

A két munkáspárt versengése a proletárifjúság meghódításáért úgy kezdődött, hogy az indulásra a Szociáldemokrata Párt helyzeti előnye nyomta rá bélyegét. Jelesül az a körülmény, hogy az MSZDP évtizedes, kiterjedt szervezeti hálózata, összefonódása a szakszervezetekkel, értékes pozíciói a hatalom sáncaiban lehetővé tették, hogy 1918. november 30-án a párt és a Szakszervezeti Tanács égisze alatt jöjjön létre az első magyar legális ifjúmunkás szövetség: az Ifjúmunkások Országos Szövetsége.

A KMP taktikája arra irányult, hogy az ifjúkommunisták a szövetséget a forradalmi marxizmus irányába orientálják, majd pedig a legalkalmasabb történelmi pillanatban javasolják az IOSZ szervezeti elkülönülését az MSZDP-től. Afelől senkinek sem voltak kétségei, hogy a szervezeti függetlenségét kiharcoló IOSZ a KMP mögé áll, elfogadja eszmei vezetését.

A taktika bevált. Az IOSZ már az alakuló közgyűlésen az MSZDP és a Szakszervezeti Tanács ellenzékeként lépett a politikai arénába. Ennek markáns kifejezését adta mind a Leninnek küldött üdvözlő távirat, mind a nagy ovációval fogadott Rabinovits-beszéd, mind pedig az a tény, hogy a közgyűlés Lékai Jánost választotta meg a szövetség titkárává, azt a Lékai Jánost, aki, mint a

KMP egyik alapító tagja, már ekkor a munkáshatalom megteremtésének jelszavával lépett fel.

Az IOSZ 1918. december 30-án lezajlott összvezetőségi és összbizalmi ülése elsöprő többséggel szavazta meg a szövetség függetlenné válását és elszakadását a szociáldemokrata szervezetektől. Az IOSZ a függetlenségi deklarációban – abszurd taktikai fogásból – pártpolitikai semlegességet hirdetett az ifjúmunkás mozgalomban, vélt előnyökért a politikai szerep elmosásának abba a hibájába esett, amelyet Lenin már a századelőn a diákság viszonylatában mint „vulgáris" forradalmiságot ostorozott. Ha a mozgalomnak ebből nem származott kára, az annak tudható be, hogy a forradalmi praxis tüneményes gyorsasággal igazította ki a teória e fonákságát.

A „függetlenné" vált IOSZ lényegében kommunista jellegű szövetségként működött. Elfogadta a KMP eszmei irányítását s a kommunista párttal való taktikai egységet a kapitalizmus megdöntéséért, a munkáshatalom megteremtéséért folytatott harcban.

Az MSZDP az IOSZ elszakadása után új ifjúmunkás szövetséget alapított, aminek következtében viszont vállalnia kellett az ifjúmunkásegység megbontásának ódiumát.

A munkáspártok fúziója nyomán a két ifjúmunkás szövetség is egyesült. Az ifjúsági mozgalomban azonban olyan erőviszonyok alakultak ki, amelyek révén a kommunisták itt meghatározó szerephez jutottak.

Minthogy a Tanácsköztársaság kikiáltása után az egységes munkáspárt – ismert okok miatt – nem válhatott a proletariátus tényleges élcsapatává, az egységes ifjúsági szövetség: a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége totális autonómiára tett szert. Kun Béla kiállt eme, a politikai szférát is érintő autonómia mellett, mert úgy vélte és azt tapasztalta, hogy az erős, világnézetileg egységes, stabil önkormányzatú, kiterjedt mozgásterű KIMSZ adja, adhatja a forradalom élharcosainak egyik legszilárdabb szervezeti bázisát. A KIMSZ korlátlan autonómiája természetesen táplálta az ifjúsági avantgardizmus szellemét. Kun ezt a jelenséget nemcsak hogy nem nehezményezte, de még 15 év múlva is nosztalgia fogta el, ha rágondolt.

Végül is az 1919-es ifjúsági avantgardizmus mérlegelésénél azt kell figyelembe vennünk, hogy az ifjúság – korábban Lenin által is ösztönzött – forradalmi kezdeményező szerepe Európa több országában még korántsem ért véget. Gondolom, igaza volt Lukács Györgynek, midőn 1921-ben az Alfred Kurellával folytatott sajtópolémiájában felhívta a figyelmet az ifjúsági autonómia taktikai jellegére és az ebből következő evidenciára, arra tudniillik, hogy a

kommunista párt és a hozzá kötődő ifjúsági szövetség szervezeti kapcsolatának megállapításánál az osztályharc, a forradalmi fejlődés konkrét követelményeiből kell kiindulni.

Kun és az 1919-es forradalmi ifjúság szimbiózisát illetően feltétlenül szót kell ejteni a KIMSZ első kongresszusáról. Kun ezt a tanácskozást – melynek előkészítésében maga is tevőlegesen részt vett – a Tanácsköztársaság legjelentősebb, legnagyobb horderejű politikai eseményei közt tartotta számon. Való igaz, a KIMSZ kongresszusa bizonyos értelemben a pártkongresszus ellenkongresszusa volt, ahol a reformista pártkongresszusi küldöttek defetista megnyilvánulásainak ellenhatásaként a Tanácsköztársaságért élni-halni kész ifjúkommunisták „csak azért is" hangulata dominált. Kun utóbb okkal jegyezte meg, hogy míg a pártkongresszuson ő és harcostársai úgy érezték, mintha elsüllyednének a szociáldemokrácia tengerében, addig a kommunisták erejét demonstráló KIMSZ-kongresszuson otthon érezték magukat.

Kun Béla mindig jóleső érzéssel emlékezett vissza arra a küldetésre, amelyet Lékai János és általában a magyar forradalmárok töltöttek be a Kommunista Ifjúsági Internacionálé megalapításában. Mint ismeretes, Lenin és a Komintern Moszkvában székelő vezérkara elfogadta a magyar kommunisták ama javaslatát, hogy az alapító kongresszust Budapesten tartsák, és itt működjön a Kommunista Ifjúsági Internacionálé központi apparátusa. Miközben Budapest készült a tanácskozás lebonyolítására, Kun Béla külügyi népbiztosi minőségében továbbította az ez ügyben Moszkvából érkező, nyugati országokba címzett küldeményeket. Ennek igen nagy jelentősége volt, hiszen vélhetően nem túlzás az, amit Rudnyánszky Endre a katonailag izolált Szovjet-Oroszországból sürgönyzött: „Ne feledjétek el, hogy itt még mindig Budapest az egyetlen ablak, amelyen át Nyugat-Európába látunk."

Kun Béla a Tanácsköztársaság megdöntése után majd húsz évig dolgozott még a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő vezetőjeként. Politikai tevékenysége közvetve vagy közvetlenül természetesen változatlanul kihatott a magyar forradalmi ifjúság mozgalmára. A rendelkezésemre álló időből azonban csak arra telik, hogy erről a hatásról futólag, egyes fejlődési szakaszokra korlátozva tegyek említést.

A párttörténeti irodalomból ismert az a körülmény, hogy a fehérterror időszakában az illegális KMP újjászervezésével úgyszólván egy időben kezdődött el a KIMSZ újjászervezése. Mind a párt, mind az ifjúsági szövetség újjáépítésének irányító központja Bécsben működött. Az ifjúkommunisták mind idehaza, mind az emigrá-

cióban mostoha körülmények között, leírhatatlan nehézségek közepette teremtették meg a szövetség földalatti és szakszervezeti mikrobázisait. A mozgalmat azonban a párton belüli ellentétek, a Kun- és a Landler-frakció elmérgesedett vitái, intrikái igencsak próbára tették. A fiatalok többsége – ha nem is zokszó nélkül – elviselte, végigszenvedte ezeket a súlyos éveket. Azonban igen sok ismert, tehetséges ifjúsági vezetőt megrendített és dezertálásra késztetett az örökös civakodás és a frakciók egymást keresztező intézkedései. Az utóbbiak közt volt például Balogh László, Kázmér József, Sinkóné Rothbart Irma, Rudas Béla és Demény Pál.

Az osztrák emigrációban élő ifjúkommunisták többsége Landler mellett kötött ki. Ebben minden bizonnyal nemcsak az elviség játszott szerepet, hanem az „öreg" humorérzékkel megáldott egyszerű, kellemes egyéniségének varázsa is. Mint érdekességet említem meg, hogy a fiataloktól kapta a mozgalmi „pater familias"-nak kijáró „Landler fater" nevet.

Viszont Kun Béla szintén kiváló klasszisára utal, hogy a kommunista ifjúsági mozgalom olyan hírneves személyiségei, mint például Lékai János, Boross F. László, Hajdú Pál Kunt tartották az igazi pártvezérnek, és halálukig rajongásig szerették, követték őt.

A KIMSZ fejlődésének távlatait illetően igen nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy a Komintern III. kongresszusán a kommunista pártok és a kommunista ifjúsági szövetségek politikai és szervezeti kapcsolatát szabályozó tézistervezetet a Landler- és a Kun-frakció küldöttei egyaránt megszavazták.

Teljes volt az egyetértés Kun és Landler között a Magyarországi Szocialista Munkáspárt ifjúságpolitikáját illetően is. Megjegyzendő: Kun Béla a Kommunista Ifjúsági Internacionálé 1926-os plénumán Visszarion Lominadze grúz származású ifjúsági vezetővel a fedőszervezetek kérdésében támadt vitában az MSZMP és a Fiatalmunkás Alosztály védelmére kelt. Lominadze vulgárisan analogizált, amikor a kommunista fedőszervek abszurditását azzal próbálta igazolni, hogy Lenin 1911-ben elítélte a sztolipini rendszer körülményei között létrehozandó legális munkáspárt likvidátor tervezetét. Kun méltán érvelt azzal, hogy Lenin az említett esetben nem a legális fedőpárt lehetőségét vonta kétségbe, hanem a szervezeti és politikai likvidátorság ellen küzdött. Márpedig ilyen elvi kisiklásról az MSZMP-t és annak Fiatalmunkás Alosztályát illetően nincs szó, hiszen a proletariátus diktatúrájáért küzdő KMP és KIMSZ illegális organizációit nemcsak hogy nem számolták fel, hanem irányító szerepüket és felelősségüket egyenesen megnövelték.

Kun Béla a későbbiek során is mélyen átérezte az ifjúság egyre

növekvő szerepét a társadalmi és nemzeti felemelkedésért folytatott harcban. 1933 decemberében a Komintern Végrehajtó Bizottságának XIII. plénumán így fejtette ki ebbeli, ma is aktuális gondolatait: „Az ifjúság megnyerését célzó munka nem specifikusan csupán az ifjúsági szervezetek munkája, igen fontos feladata ez az egész pártmunkának, egész tömegmunkánknak... Ha bárki is az úgynevezett „gyakorlati" politika megfontolásaiból azt képzeli, hogy a világnézet kérdése az ifjúság számára másodrendű, vagy éppen akadémikus kérdés, annak csak azt mondhatjuk, hogy aki nem látja, mekkora jelentősége van a világnézet problémájának az ifjúság szempontjából... az a legteljesebb mértékben elszakadt az élettől."

Az aztán más kérdés, hogy aki olyan markánsan vallotta, hirdette a párt hibásan megszabott stratégiáját, mint Kun Béla, akibe olyan mélyen beivódott a harcos szociáldemokratizmus-ellenesség szelleme, mint Kun Bélába, hatásában semmiképpen sem lehetett egyértelműen pozitív.

Az a tény, hogy Kun a harmincas évek dereka táján közeledett az úgynevezett dimitrovi vonalhoz, az ifjúsági mozgalomban is kimutatható. Ismerünk egy-két fontos forrást, amelyek az idevágó konkrétumokat tartalmazzák. Mindenesetre tény, hogy Kun Béla az antifasiszta egységfront kulcskérdésében – abban tudniillik, hogy az Országos Ifjúsági Bizottság „a legszélesebb ifjúsági balszárny létrehozásának fő támaszpontja" – világosan látott, és a hazai kommunista vezetőknek szánt instrukcióit ebben a szellemben fogalmazta meg.

KUN AZ AGRÁRKÉRDÉSRŐL ÉS A PARASZTSÁG SZEREPÉRŐL 1934–1936-BAN

A KMP agrárpolitikájában – annak általános irányvonalához igazodva – akkor következett be a fordulat, amikor a gazdasági világválság hullámai elérték az országot. Magyarország Közép-Kelet-Európa egyetlen országa volt, amelyben a feudális eredetű nagybirtokrendszer töretlenül megőrizte túlsúlyát. Ez a körülmény nagymértékben hozzájárult, hogy nem folytatódott a mezőgazdaság iparivá válása, az ágazati tevékenység differenciálódása; termelése stagnált, exportképessége, piaca csökkent, termelékenységének belső struktúrája alig változott. Amikor a láthatáron megjelentek az agrárválság fekete felhői, a vihar első hulláma elsöpörte az illuzórikus látszatkonszolidációt, és felszínre hozta az összes ellentmondást. A válság persze nem új sebeket tépett, hanem meglévő fekélyeket tárt fel: a nagybirtok vezette mezőgazdaság ellentmondásait csakúgy, mint a paraszti termelés roppant elmaradottságát, egyoldalúságát, az életképtelen extenzív törpeüzemek mértéktelen arányaiban egy teljesen elhibázott agrárfejlődés összes következményeit. A milliós munkástömegek kiszolgáltatottságát a munkaviszony és a szociális jogok terén, amelyhez most társult kiúttalanságának teljes képe, eddigi nyomorúságos gazdasági, szociális és kulturális életviszonyainak további romlása. Ezek az ellentmondások az új viszonyok között politikailag és tudatilag is jobban kiütköztek, s a különböző paraszti rétegek politikai mozgásának, fokozódó társadalmi aktivizálódásának előidézői lettek. Egy mélyen beteg, szenvedő organizmus állt szemben a dekonjunktúra megpróbáltatásaival, amelyben bebizonyosodott az agrárstruktúra tarthatatlansága csakúgy, mint a háború utáni kisgazda irányzat üressége és tartalmatlansága. A magyar mezőgazdaság múltba nyúló problémái, kiegészülve a válság okozta megrázkódtatásokkal, az agrárkérdést a magyar társadalom kiáltó, akut problémájává tették.

Szubjektív oldalról vizsgálva ezt a tényt, nemcsak a parasztság időben és regionálisan is eltérő megmozdulásai bizonyították, ha-

nem az agrárproblémák megváltozott közéleti kezelése is. A földkérdésben eleddig minden polgári párt kerülte az állásfoglalást, mely kettős veszéllyel fenyegetett: bajt hozott a tömegeknek, ha nemleges volt; az uralkodó osztályok indulatát korbácsolta föl ellenkező esetben. A harmincas években, függetlenül a politikai felfogástól, egyetlen politikai irányzat, csoportosulás vagy párt sem hagyhatta szó nélkül az agrárkérdést: a régi passzivitást – ha cselekvő szándék nem kísérte is – fel kellett adni.

A magyar munkásmozgalom szociáldemokrata szárnya 1930-ban részletes agrárprogram-javaslattal lépett ki hagyományos passzivitásából. A programnak mérsékelt polgári demokratikus jellege ellenére is megvolt a történelmi létjogosultsága a korabeli Magyarországon. Az agrárprogram a polgári Magyarország gondolatában fogant, a pártnak a feudális Magyarországról vallott elméletére épült; a párt a földért folyó küzdelemben csak a polgárosodni akaró parasztság és a „polgári Magyarország" harcát látta „a feudális nagybirtokkal" szemben.

A munkásmozgalom forradalmi szárnya a kommunista párt 1930-as II. kongresszusán a válság által kialakult helyzetet túlértékelve, s a nemzetközi kommunista mozgalom stratégiai irányvonalához túlságosan is igazodva az új proletárforradalomért való harc célkitűzését fogadta el, s ennek alárendelten fogalmazta meg agrárpolitikai teendőit is. Az agrárreformot mint opportunista követelést elutasította, s az agrárforradalomra szavazott. A nagybirtokok megváltás nélküli kisajátítása és ingyenes felosztása a szegényparasztság között a szövetségi politika szűkülését is magában foglalta, mert a hatalomért folytatott harcban csak a szegényparasztság és a középparasztság alsó rétegeinek megnyerésével számolt, a középparasztság módosabb rétegeinek csupán semlegesítésére törekedett, a gazdagparasztságot pedig a tőkés-földbirtokos hatalom fő falusi szövetségesének és védelmezőjének tekintette.

A II. kongresszuson megfogalmazott agrárpolitika balosságával tért el az I. kongresszus állásfoglalásától, főleg azzal, hogy fő politikai követelésként a proletárforradalomnak alárendelt agrárforradalom mellett kötelezte el magát, s a földreform követelését és támogatását teljesen mellőzte, feledve Lenin bölcs tanácsát, hogy a marxistáknak sohasem szabad lekötniük magukat az agrárkérdés megoldásának egyik vagy másik módja mellett, mindkét lehetőséggel számolniuk kell. Kun Béla e változással egyetértett; igaz, Révai József a kongresszus előtti vita során politikailag felelőssé tette Kunt a földreform-jelszó korábbi elfogadása, illetve támogatása miatt, s azt opportunista elhajlásnak minősítette. Kun Béla – aki-

nek korábban néhány esetben sikerült nagymértékben megszabadulnia a doktrinér stratégia merev irányvonalától, a gazdasági világválság következtében előállt új helyzetben, a nemzetközi kommunista mozgalom felfogását is szem előtt tartva, a gyors forradalmi fellendülésben bízva most az agrárforradalmi megoldás határozott képviselőjévé vált, s e véleménye mellett a KI VII. kongresszusáig tántoríthatatlanul kitartott: a húszas évekre jellemző latolgatás és problémaérzékenység hosszabb időre távol maradt tőle.

Bár a gazdasági válság hatására a paraszti agrárproblémák, gondok és társadalmi feszültségek kifejezőbben és dinamikusabban törtek felszínre, mint a húszas években, Kun írásaiban kevesebbet foglalkozott az agrárkérdéssel, mint az előző évtizedben. Írásainak egy részében visszatér a Tanácsköztársaság agrárpolitikájával kapcsolatos önkritika – legélesebben a Szamuely Tiborról írott cikkében –, ahol keményen fogalmazva ismeri el, hogy mindketten azt hitték, „okosabb a földpolitikánk mint az orosz bolsevikoké", s nem vették észre, hogy ez az agrárpolitika megakadályozta, hogy „a parasztság alapvető tömegeit a proletárforradalom mellé állítsuk a földhöz juttatás útján, és legyengítette a magyarországi proletárforradalom vonzóerejét a balkáni és csehszlovák államok dolgozó parasztsága felé".

Sajátos ellentmondása nemcsak Kun Bélának, hanem a kommunista mozgalomnak is, hogy a fasizmus nemzetközi előretörése idején, valamint azt követően alig foglalkozik politikát formálható elméleti igénnyel a magyarországi agrárviszonyokkal, a parasztság politikai törekvéseivel. Irodalmi munkássága megreked a publicisztika szintjén, s a gyakorlati teendők agitatív szolgálatáén. A falusi harci programot – melynek elkészítésében jelentős részt vállal – nem előzi meg elemző munka, a program csupán agitációs és propagandisztikus adaptáció a II. kongresszuson elfogadott irányelvek szellemében. A „Falusi munkánkról és jelszavainkról" szóló írása is csupán összegezése azoknak a követeléseknek, amelyeket a gazdasági válság hatására – túlzásoktól sem mentesen – a párttal egybecsengően fogalmazott meg: a népi követelésekért folytatott harcot „a földosztó proletárforradalom szolgálatába" kívánta terelni, a KI XIII. plénumának szellemében. A követelés politikai legitimitását azzal is alátámasztja, hogy „az ingyen földosztás követelése a szegényparasztság között már felmerült".

A polgári–paraszti ellenzéki pártok megítélése Kunnál továbbra is egysíkú és negatív, s a falusi szervezeteikben végzett munka szorgalmazása az alulról való egység jegyében fogant. Erőteljesebb fogalmazása a paraszti tömegekkel való kapcsolat erősítésének szán-

dékát bizonyítja, ahogy a középparasztság megnyerésének nyomatékosabb hangoztatása a szövetségi politika szűkre szabott kereteit feszegeti. A stratégiai irányvonal következtében azonban ezen elvek politikai realizálásának lehetőségei felettébb behatároltak.

Mindez azt is bizonyítja, hogy a fasizmus nemzetközi előretörése után a fasisztaellenes népfrontpolitika alapelveinek kimunkálásába Kun és a magyar kommunista mozgalom némi fáziskéséssel kapcsolódott be. Okai közül csupán egyre utalnánk: az ideológiára, pontosabban az annak sajátosságából adódó következményre.

Az ideológia értelmezése és alkalmazása mindig az önmagát élő korra vonatkozik, ami feltételezi és megköveteli az új jelenségek elméleti megválaszolását. Az ideológia mint eszmerendszer azonban történelmileg is kötött. Ez a kötöttség egyrészt az adott történeti helyzetből fakad, amely alapvonásait meghatározza, másrészt az eszmék önfejlődésének következményeiből, amelyek folytán az ideológia mindig tartalmaz a társadalom történeti múltjához tapadóan esetenként tradicionális jellegű, az új történeti helyzethez képest túlélőnek tekinthető elemeket is. S ne tagadjuk, eszmei hatása nehezen oldódik szervezetnél, egyénnél egyaránt, leküzdéséhez bátor önvizsgálatra, fogékony valóságérzékre, a gyakorlat „megideologizálásának" elutasítására van szükség.

A feladat, amely a mozgalom és Kun előtt tornyosult, felettébb összetett volt, az út ennek megfelelően rögös, buktatóktól sem mentes, hiszen a kommunista mozgalom olyan fordulat küszöbén állt, ahol a régi beidegzett tradíciók még hatottak; de meghaladásuk, korrekciójuk felismerése is egyre inkább tudatosult.

Az új történelmi helyzet által diktált eszmei korrekció politikai adaptálásának első halvány – ellentmondást sem nélkülöző – jeleivel az 1935-ös választások előtt találkozunk. A választási felhívás – „A KMP határozata a magyar helyzetről" – fenntartotta ugyan a II. kongresszuson elfogadott agrárforradalom jelszavát a proletárforradalomnak alárendelten, de hosszú idő után először mondta ki, hogy a párt támogat és továbbfejleszt minden földreformmozgalmat; igaz, a támogatást az ingyenes, kártalanítás nélküli juttatáshoz kötötte. Ebben a felfogásban fogant Kun Bélának 1935. november 16-án a Titkársághoz intézett levele is, melyben a radikális földreform mellett foglalt állást, s a népfrontpolitika egyik alapfeltételét fogalmazta meg, amikor kijelentette, hogy a kommunista párt nem lehet országos politikát formáló erő, ha nem sikerül politikai és szervezeti befolyását megerősíteni a parasztság körében.

E kétségtelenül előremutató módosítások még nem jelentették az eddigi politika alapvető változását, csupán egyes elemeinek korri-

gálását. Ezt, mint szigorú tényt, 1935 végén maga Kun Béla is felismerte, és tudomásul vette a KB-hoz írott 1935. december 14-i levelében. A levél nemcsak Kun politikusi felelősségéről tanúskodott, de személyes bátorságát is bizonyította, amikor elismerte, hogy a magyar delegáció kongresszusi munkájában, valamint kongresszusi jelentésében hiányzott a VII. kongresszus vonalának a magyar helyzetre való konkretizálása, s ígéretet tett, hogy hibáját „munkával teszi jóvá". 1936 elején írt – nagyobb lélegzetű –, „Közös harc a parancsuralom ellen" és „Beszélgetés szociáldemokrata vezetőkkel és munkásokkal" című munkáiban még úgy tűnt, hogy az élete delén túljutott politikus képes megismételni a húszas évek második felében végrehajtott politikai tettet: tegnapi nézeteinek felülvizsgálatát, korrigálását; a nem elvont elvekhez, hanem a társadalmi politikai realitásokhoz igazodó politika kimunkálásában tud és képes cselekvően részt vállalni.

Munkájában a fasizmus elleni harc politikai feltételeit kutatva, a munkásegységfront és az antifasiszta népfront létrehozásának szükségessége mellett foglalt állást. Nem a szocializmus közvetlen megvalósítása érdekében vitázik a szociáldemokrata vezetőkkel és munkásokkal, csupán a „szocialista jövendőért való harc feltételeinek javítását" segítő politika kialakítását kéri tőlük: „Közös harcot a demokráciáért a parancsuralom ellen." Írásának hangja is figyelmet keltő: a szociáldemokrata politikával szembeni bírálata nem támadó, csupán szemrehányó, és kiérződik belőle a közeledési szándék, amit bizonyít a szociáldemokrata párt politikája iránti megértés. S nemcsak a szociáldemokratákkal akar összefogni: a keresztényszocialista, sőt a NEP-be szervezett munkásokkal is, s nem többért, mint amit a *Népszava* is követel: választójogért, magasabb bérért, egyesülési, gyülekezési jogért, sajtószabadságért. S a *Népszavát* idézi, hogy „az egyesülési szabadság, a falun különösképpen, az ebek harmincadjára került", s a szociáldemokrata párt figyelemébe ajánlja a szomorú tényt: a vidék legtöbb helyén nemcsak a szociáldemokrata párt híveit üldözik, az alföldi 48-as paraszti népköröket is feloszlatják, s védelmükben is szót emel. Mivel közösek a bajok, gondok, többségében azonosak a célok és követelések, „meg vannak adva itt a fasizmus elleni közös harc célpontjai". S az olyan hosszú ideig a szocialista forradalomnak alárendelt agrárforradalmat hirdető Kun Béla a realitásokhoz igazodva a demokratikus polgári jogok védelmének biztosabbá tétele érdekében a falu népét, amely nélkül a parancsuralom elleni harc „eleve meddőségre kárhozott", úgy akarja megnyerni, hogy a szabadságért és a földért való harcot szervesen összeköti, s az osztályok harcában

és érdekellentétében gondolkodó Kun Bélában felsejlik az osztályokat elválasztó, ám ugyanakkor számos kérdésben összekötő s az osztályérdekeken túlmutató nagy kérdés, a nemzeti ügy: „a földkérdést ne csak »a falu kérdésének tekintsék«, hanem éppen olyan általános, minden dolgozót érdeklő nemzeti kérdésnek, mint a demokratikus szabadságjogok kérdését". Vitatkozik minden olyan felfogással, amely a demokráciát és a földkérdést elválasztja egymástól, s a történelmet hívja tanúbizonyságul: Magyarországon „azért maradt meddő a polgári demokrácia", mert „nem sikerült megmozdítani mellette a parasztság milliós tömegeit, mert Magyarországon a polgári demokrácia és a földkérdés demokratikus megoldása összefonódott, egymást kölcsönösen kiegészíti és feltételezi: az a felfogás, hogy a parancsuralom elleni harcnak a politikai szabadság a gyermeke; a földnek parasztkézre juttatása pedig az unokája" elavult felfogás; „a szabadság és a föld ikergyermekei a parancsuralom elleni harcnak". S a kettő érdekében nemcsak a szociáldemokratákkal, de a Kossuth-párttal, a Dénes-párttal, Bajcsy-Zsilinszky pártjával csakúgy együtt akar harcolni – bizonyítva, hogy a róluk vallott eddigi politikai felfogását is módosította –, mint a kormány által szervezett falusi népkörökbe, gazdaegyesületekbe szervezett parasztokkal, mert intőn figyelmeztet: a parancsuralmat megakadályozni csak úgy lehet, „ha a munkásság és parasztság parancsuralom-ellenes harcának derékhada a magyar parasztság lesz". Alapvetően más megítélése ez a polgári paraszti pártoknak, mint amit 1935 augusztusában a magyar delegáció jelentése a VII. kongresszus munkájáról megfogalmazott, amelyben még csak taktikai okokból helytelenítette a polgári–paraszti pártok politikai elmarasztalását, azzal az indokkal, hogy ha ezeket is fasisztáknak tartjuk, a fő fasiszta veszéllyel szemben elalszik a munkásosztály ébersége. A fasisztaellenes munkásegységfront és népfront politikai-történeti megalapozásának átgondolt és politikusi felelősséggel megfogalmazott gondolatai bontakoznak ki Kun Béla 1936 februárjában papírra vetett soraiban, bizonyítva, hogy bár megkésve, de a politikusra ható történelmi felelősségtől sarkallva úgy veszi számba a feladatokat, hogy igazodik a politikai küzdelem új feltételeihez. Írása a politika számára azonban csupán hattyúdal maradt. Gondolatainak, a történelem által diktált programjának megvalósításában már nem tudott részt venni. Nem adatott meg neki az a lehetőség, hogy bizonyítsa: valóban képes-e történelmet formáló politikus módjára a kor realitásai szerint módosítani nézeteit, s ehhez igazítani cselekedeteit. Méltatlanul tragikus módon vált ki a küzdők sorából.

AZ EGYSÉGFRONT ÉS A NÉPFRONTPOLITIKA FELÉ

A nemzetközi kommunista mozgalom kudarcokkal és a fasizmus elleni harc ígéretes kezdeti sikereivel érkezett el történetének egyik legjelentősebb eseményéhez, a KI VII. kongresszusához. A tanácskozást megelőző mintegy kétéves időszakot a nemzetközi és nemzeti munkásmozgalmakban a politikai és elméleti viták, a vajúdás, az útkeresés, a régi megcsontosodott, történelmileg meghaladott és a gazdasági válság és a fasizmus támadása nyomán kialakult új helyzethez való alkalmazkodás, a fasizmus kihívására válaszolni akarás jellemezték. Ez a vívódás, konfliktus magától értetődően tetten érhető azoknál a vezető kommunista politikusoknál, akiket a történelmi körülmények korábbi politikai állásfoglalásaik felülvizsgálatára, sőt nézeteik, felfogásuk megváltoztatására késztettek, akiktől a körülmények politikai fordulatot követeltek. Ezek közé a vezető kommunisták közé tartozott Kun Béla is.

Kun Béla 1933-ban a Kominternben dolgozó számos vezető kommunistával együtt – mint tudjuk – nem értett egyet azokkal a kezdeményezésekkel, amelyek a szociáldemokratákkal szembeni korábbi politika megváltoztatására, az alulról és felülről való egységfront egyidejű megteremtésére tettek kísérletet. Kun Hitler hatalomra jutása után egyrészt elérkezettnek látta az időt a szociáldemokratákkal való leszámolásra, másrészt a polgári demokrácia iránt táplált mindennemű illúzió likvidálására, a proletárforradalom feltételeinek kedvezőbb kibontakoztatására. Kun ezen álláspontját megerősítik ez időben keletkezett írásai, beszédei, hazaküldött levelei. 1933 tavaszán a KMP KB-hoz és az egységfronttal kapcsolatban küldött levelében külön is hangsúlyozta, hogy „pártunk egységfront ajánlatai csak agitációs jellegűek lehetnek". A szociálfasizmus és az ellene való harc áll még a Komintern XIII. plénumán elmondott beszédének középpontjában.

1934 tavasza – az osztrák és a francia események, a Kominternben történt személyi változás – az útkeresőknek, a fordulatot sürge-

tőknek kedvez. A Komintern vezérkarában a felemás megoldásokat kezdi felváltani a határozott változtatás, a fordulat előkészítése. Ebben a helyzetben – habár lassan – Kun is elmozdul korábbi álláspontjáról. Ez év első felében írott nagylélegzetű – a Tanácsköztársaság 15. évfordulójáról, az osztrák munkások fegyveres felkeléséről és főleg az 1934 nyarán írott „Akcióegységről akcióegységre" című cikkeiben már mérséklődnek a szociáldemokráciával szembeni éles megfogalmazások, s nyilvánvaló – nagyon keservesen ugyan, de –, megkezdődött nála is a szociáldemokráciával szembeni korábbi álláspontjának felülvizsgálata.

A KMP vezetője a nemzetközi kommunista mozgalomban érlelődő változásokról 1934. június végén igen részletes levélben tájékoztatja a párt vezérkarát. Levelében hangsúlyozza, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban „egész sor új jelenség" van kialakulóban, ezek azonban „alapjában nem jelentenek irányváltozást". „Magyarországra vonatkozóan határozottan az a véleményünk, hogy a szociáldemokrácia marad továbbra is a szociális fő támasza a burzsoáziának."

Kun Béla fenti álláspontja ellenére ebben és a későbbi leveleiben is számos olyan javaslatot tesz, amelyek, ha nem is pályamódosítást, de fontos korrekciókat szorgalmaznak a KMP eddigi politikájában. Mindenekelőtt azt javasolja, hogy az egységfront megteremtése érdekében vegyük jobban figyelembe a szociáldemokrata munkások érzékenységét, változtassuk meg agitációnk hangját. Kiadványainkban, propagandánkban mellőzzük a szociálfasizmus kifejezést. Siet azonban hozzátenni, hogy ez nem változtat a szociáldemokráciáról vallott alapvető elveinken.

Központi kérdésnek tekinti a szakszervezetekben végzett eddigi munkát, és szorgalmazza, hogy az ott szerzett kedvező tapasztalatokat minden vonalon hasznosítani kell. Megemlíteném: Kunnak fontos szerepe volt abban, hogy 1933 nyarán a KMP elfogadta a „Be a szakszervezetekbe!" jelszót, és a húszas évek jó hagyományainak felújítására törekedett a szakszervezeti munkában. A pártvezetésben a demokratikus szabadságjogok, a választójog, a szakszervezetek és az MSZDP védelme követelésének elfogadása vagy elutasítása kérdésében az előremutató oldalra állt és jelentős szerepe volt abban, hogy az eddig elutasított, reformistának bélyegzett követelések fokozatosan a KMP politikájának szerves részévé váltak. Részkérdés, de mégis érdemes megemlíteni, hogy távolból is felfigyel „a felénk hajló keresztény intelligencia" szerepére, és ajánlja, keressük velük a kapcsolatot falusi politikánk alakításában.

1934 végén éppen a Központi Bizottság egyik tagjának, Gold

Gézának szektás kalandorpolitikája nyomán ismeri fel, hogy az MSZDP-nek átadott egységajánlatok mellett keresni kell az egységfronttal szimpatizáló szociáldemokrata vezetőkkel a személyes kontaktust, és rajtuk keresztül javítani az akcióegység esélyeit. A Világosság-csoport vezetőjével, Böhm Vilmossal való kapcsolat megteremtésére személyes közbenjárását is felajánlja.

Miközben még Kun Béla a szociáldemokráciával való kapcsolat felülvizsgálatánál tart, a nemzetközi munkásmozgalom már a népfront kérdését tűzi napirendre. Nos, Kunnál újra megismétlődnek a gondok. 1934 őszén a Kominternben a francia népfrontprogramról folytatott vitán nem tud azzal azonosulni, mert szerinte ez a polgári demokrácia iránti illúziókat erősítené. A kongresszus előkészítő bizottságához benyújtott munkájában is – bár az előrelépés jegyei megtalálhatók – erősebbek a múlt megcsontosodott maradványai.

A többszöri elhalasztás után nagy várakozás előzte meg a VII. kongresszust. Ez, mint ismeretes, nemcsak igazolta az iránta megnyilvánuló érdeklődést, hanem történelmi mérföldkő is volt a nemzetközi munkásmozgalom történetében. Kun Béla számos vezető kommunista társával együtt belső vívódások, a múlthoz való ragaszkodás és az útkeresés jegyében érkezett a kongresszusra. Külön is ki kell emelni, hogy azon kevesek közé tartozott, akik alapítói, alakítói, nagy „öregjei" voltak a nemzetközi kommunista mozgalomnak. Egyedüli volt viszont abban a tekintetben, hogy a második proletárállam vezére volt, és emberi, politikai kvalitásain túl ez a szerep nemzetközi tekintélyt biztosított számára. Úgy tűnt, hogy a kongresszus – egyéb tényezők miatt is – a stratégiai fordulat napirendre kerülésével ezt a politikai hátteret kérdőjelezi meg.

Kun Béla kongresszusi felszólalása összhangban állt a kongresszuson kifejtett általános elvek szellemével. Hangsúlyozta, hogy a KMP politikájában megindult változások megteremtették a szükséges előfeltételeket az egységfront-politika valóságos alkalmazásához. A polgári demokráciával foglalkozó fejtegetésében is elismerte, hogy azt meg kell védeni a fasizmussal szemben, egyben leszögezte, hogy a fasizmus elleni harcra mindazon rétegeket – beleértve a kispolgárokat is – mozgósítani kell, akiket a „barna pestis" fenyeget.

A fordulatot sürgető beszéd azonban nem volt harmonikus egységben Kunnak és a magyar delegációnak a kongresszuson tanúsított magatartásával. Több – már napvilágot látott – munkából ismert, hogy Kun Bélát különböző okok, elsősorban korábbi felfogása, illetve az új politikával szembeni vonakodó magatartása miatt

nem jelölték a kongresszus elnökségébe. Ezt Kun és a magyar delegáció titkára, a KB tagja, Huszti Ferenc méltánytalannak tartotta és presztízskérdésnek tekintette. A kongresszus időszakának nagyobb részét – elsősorban Huszti – arra fordította, hogy a Kun tekintélyén esett csorbát orvosolja. (E sérelem miatt Kun még Sztálinhoz is levelet írt, remélve a kihallgatást és a helyreigazítást. A levél azonban válasz nélkül maradt.) Mindezt csak tetézte, hogy a két magyar vezető a kongresszus színe előtt is kifejezésre juttatta sérelmét, amikor Manuilszkij üdvözlésekor mindketten ülve maradtak.

A kongresszuson megválasztott új vezérkar Kunék magatartásából – amint ezt számos dokumentum bizonyítja – azt a következtetést vonta le, hogy Kun és Huszti szembehelyezkedett a Komintern új vezetőivel. Kezdetben a hangsúly tehát nem a kongresszus irányvonalával való egyet nem értésen volt.

Kunt a kongresszuson történtek megviselték és ezért hosszabb időre szabadságra ment a Krímbe. Huszti azonban Kun távollétében is folytatta a kongresszuson elkezdett akcióját, ami tovább bonyolította a helyzetet. Közben Prágában összeült a KÜB, s a kongresszus és a magyar delegáció munkája alapján úgy értékelte a KMP addigi tevékenységét, hogy abban nincs szükség „éles fordulatra", csak finomításokra. Kun Béla kongresszusi magatartása, majd a KÜB határozata arra késztette a KI vezérkarát, hogy fokozott figyelemmel kísérje, egyben élesen bírálja a KMP politikáját, amelyben immár nemcsak a vezetéssel, hanem a kongresszus vonalával való szembenállást is látott. A KMP-ben történteket pedig elsősorban Kun rovására írta és nyílt önkritikát követelt tőle.

Kun Béla – sok más kommunista vezetővel együtt – sokat vívódott a régi és az új politikai irányvonal közötti választás során. Talán éppen azért, mert a magyar proletárforradalom vezére volt, különösen nehezen adta fel azt a stratégiát, amellyel a magyar munkásosztály egyszer már győzelemre vitte a munkáshatalom ügyét, és amelynek újbóli valóra váltásáért másfél évtizeden keresztül küzdött; amire nem kevesebbet, mint életét tette fel. Kun Béla azonban – mint a későbbiek igazolják – nem ragaszkodott görcsösen a múlthoz, késznek mutatkozott a fordulat végrehajtására a KMP-ben is.

Kun Béla feltehetően 1935. október végén érkezett vissza Moszkvába. A körülötte zajló eseményekkel újból megismerkedve, legfontosabbnak tartotta, hogy tisztázza a személye körül folyó vitákat és azon munkálkodjon, hogy a VII. kongresszus szellemében gyors változtatást hajtsanak végre a KMP politikájában. 1935. november 26-án kelt, a KÜB-höz intézett levelében egyértelműen le-

szögezte, hogy fel kell adni minden olyan álláspontot, amely a szociálfasizmus hibás teóriájából következik. Azon kell fáradozni, hogy az MSZDP-n belül kialakuljon egy olyan balszárny, amellyel együttműködve előbbre lehet vinni az egységfront ügyét. Szakszervezeti vonalon javasolta az ESZE megszüntetését, a szervezeti különállás helyett fokozatosan a teljes, osztályharcos alapon álló szervezeti egység megteremtését. Hasonló elképzeléseket fogalmazott meg ifjúsági vonalon is.

Figyelemre méltó a népfront kérdésében kifejtett álláspontja. Szerinte Magyarországon jelenleg nem lehet szó pártokra épülő népfrontról, mert ma sem a szociáldemokratákat, sem más „létező polgári pártot nem lehet rábírni, hogy velünk csak szóba is álljon". Ez azonban nem jelent lemondást a népfrontról. Más lehetőségeket kell keresni.

Ilyen lehetőség lehet – állapítja meg – „egy baloldali ifjúsági mozgalom, amelyen keresztül át lehetne nyúlni a kispolgári intelligenciába, a kispolgárságba és különösen a parasztságba is". (Mint ismeretes, alig egy évvel később ezen az úton született meg a Márciusi Front.) 1935 decemberében a KI titkársággal megtartott közös tanácskozáson Kun Béla helyeselte egy „demokratikus program" kidolgozásának szükségességét, és azt is, hogy a proletárdiktatúra helyett más, időszerű központi jelszó kimunkálása kívánatos. Egyidejűleg elismerte azt is, hogy eddigi magatartása ártott mind a magyar pártnak, mind saját személyének és hozzájárult a vele szemben növekvő bizalmatlansághoz.

Kun javaslatai, majd a Komintern támogatásával megvitatott elképzelések öltöttek testet a KMP 1936. januárban kelt „Elvtársi level"-ében, amely egyértelműen leszögezte a fordulat szükségességét. Ezeknek a tartalmi változásoknak továbbgondolása fogalmazódott meg „Beszélgetés a szociáldemokrata elvtársakkal" című nagylélegzetű Kun-cikkben és a feltehetően tőle származó „Arccal a KI VII. kongresszusához" című írásban, amely a tervezett pártkonferencia előkészítését szolgálta.

Kun tehát a VII. kongresszus nyomán nemcsak felismerte a KMP-ben a gyorsabb változtatás szükségességét, hanem maga állt annak élére. Azonban a Komintern vezetőinek segítő szándéka mellett a növekvő bizalmatlanságuk, a KMP vezetésében az új politika kérdései körül folyó viták a Központi Bizottság megosztásához vezettek. Mindezt tetézte az, hogy 1935 őszén a párt felső apparátusát, majd 1936 januárjában vezetését is elérték a sorozatos letartóztatások és katonai bíróság elé állítások. A történtek, a felelősök keresése – a tartalmi kérdések elemzése, a pártban felgyor-

sult politikai fordulat felismerésének kiteljesedése helyett –, a bizalmatlanság, a vezetési válság elmélyüléséhez vezettek. Nyilvánvalóvá lett, hogy a megkezdett munka eredményes kibontakozásához megújított vezetésre van szükség. A kérdés csupán az volt, hogy Kun Bélával, vagy nélküle. Az időközben kibontakozott személyi kultusz és a törvénytelenségek, amelyek a Kominternn számos régebbi vezetőjét is érintették, Kun Bélát sem kerülték el. Kétségtelen, hogy a Kominternnek abban a döntésében, amely nemcsak leváltotta a KMP éléről, hanem a munkájában való részvételtől is eltanácsolta, fontos szerepet játszott a személyi kultusz.

Kun Béla tehát, aki nehezen, sok gyötrelem, belső vívódás, megtorpanás után végül is eljutott a népfrontpolitika elfogadásához, és számos elemének a magyar viszonyokra való alkalmazásához, annak gyakorlati megvalósításában már nem vehetett részt.

ILLÉS LÁSZLÓ

KUN BÉLA ALAKJA A SZÉPIRODALOMBAN – KUN BÉLA SZEREPE A NÉPFRONT-KORSZAK IRODALOMPOLITIKÁJÁBAN

A Magyar Tanácsköztársaság vezetője – hasonlóan a nemzeti történelem más, nagy személyiségeihez – már életében átlépett a költészet, a regényirodalom hőseinek sorába. Nyilván nemcsak egyéni kvalitásai folytán, hanem azért is, mert a proletár tömegek, a világba szétszóródott emigránsok saját, történelmi jelentőségre emelkedett sorsuk ideálképét látták benne. Kun Béla személye feltétlenül alkalmas volt erre a szerepre. Mit sem von le ebből a tényből az a körülmény, hogy nemcsak az osztályostársak rokonszenve vette körül – már amennyiben nem a frakcióharcokban is megnyilvánuló vádaskodás, ami a bukás egyenes következménye volt –, hanem az osztályellenség ádáz gyűlölete is, amin semmiképpen sem lehet csodálkozni, hiszen a burzsoázia szemében is jelképpé vált; Nagy Lajos szavaival élve: „a hatvanezer éve tartó kizsákmányolás" felszámolási kísérletének nagy vállalkozói közé tartozott. Kevés történelmi személyiségről írtak össze annyi gyalázkodó fércművet, mint róla; igaz, ezek nem tartoznak a szépirodalom műfajába. De már az is tanulságos, hogy maradandó vonásait, emberi, politikai értékeit éppen a valódi irodalom tudta megörökíteni, bizonyságául az emberi jellemerő és művészi tükre egymáshoz tartozásának.

Kun Béla képe az irodalomban persze többféle felfogásban jelenik meg. Idealizáltan Lékai János egy korai drámájában; az „Ég a Tisza" lapjain Illés Bélánál, a „Vörös város" fejezeteiben Kiss Lajosnál; már tárgyiasabban Lengyel József tollán a „Visegrádi utca" zaklatott ütemű mozaikkockáin; s deheroizálva, de éppen ezzel vonzó emberi közelségbe hozva Illyés Gyula jegyzeteiben, novellájában. Még szélesíthetnénk ezt a kört, de elég talán csupán Sinkó Ervinre utalni, aki az „Optimisták"-ban az 1919-es magyar proletárdiktatúra leghitelesebb művészi képét rajzolta fel; ő fogalmazta meg mindenkinél találóbban, mit is jelentett Kun Béla egy egész nemzedéknek: „Mikor Moszkvába érkeztem – írja Sinkó az „Egy regény regénye" lapjain –, több mint tizenöt év telt el a rövid négy

hónap óta, melyet joggal mindenki Kun Béla nevével jelölt, s az egész tizenöt év nem volt más az én életemben, mint folytatása, feldolgozása, tisztázása és következménye annak az életre szóló, örömben, fájdalomban és problémákban egyedülállóan gazdag négy hónapnak, amelynek tartalmát Kun Béla vezérsége határozta meg."

Sinkó Ervin a történelem ama megsűrűsödött pillanatára utal, amelynek döntő jelentősége lett számos szocialista magyar író pályáján, de befolyásolta nem egy polgári író későbbi munkásságát is. Ez a történelmi pillanat elválaszthatatlanul összekapcsolódott Kun Béla tevékenységével, amely ily módon a politikai övezeten túl és az időben messzire nyúlva, alakítóan vett részt a szocialista magyar irodalom kibontakozásának legalább három fázisában. Ez a három periódus: az 1919-es proletárdiktatúra időszaka, a következő évtized fordulójának proletárirodalma, s végül a harmincas évek közepén kibontakozó nyitás egy teljesebb, érettebb realizmus kimunkálása felé. Ezek a történelmi-irodalomtörténeti fejezetek persze nem alkotnak folyamatosságot, hiszen Kun politikus volt elsősorban; és mégis: kapcsolatban van kultúra- és irodalomszemlélete azzal a történelmi vonulattal, amely nemcsak a hazai és a nemzetközi munkásmozgalomban, hanem az irodalmi folyamatokban is kirajzolódik.

Kurtán kimért időnk arra kényszerít, hogy mellőzve ezúttal az első két szakasz történéseinek elemzését, tömören és vázlatosan bár, csupán Kun utolsó éveiről szóljunk.

Keserű iróniája a sorsnak, hogy midőn alapvető politikai elhivatottságának gyakorlása előtt lezárult az út, előtte is az „irodalmárpálya" nyílott meg egyetlen lehetőségként. Két nagy tanulmányát Hidas Antalról és Petőfiről 1936-ban írja. Ezúttal csak a Petőfi-tanulmánnyal foglalkozunk.

Ez Kun Béla legutolsó munkája. Egy oroszul és ukránul megjelenő válogatás elé tervezte előszóként, de a kiadvány már nem készült el. Magyarul az amerikai magyar munkásság lapja, az *Új Előre* közölte először, idehaza a *Kortárs* 1957-es évfolyama. Húsz év előtt (amire nyilván nem gondolt) ezzel az írásával búcsúzott, s két évtized múltával ez volt az első írása, amely újra megjelenhetett idehaza.

A személyiség legmélyebb belső indítékaira felelő témák, művészi alkotások egy életen át elkísérték őrzőjüket. Nincs tehát semmilyen irracionális magyarázata annak a körülménynek, hogy a kolozsvári középiskola önképzőkörének diákja a magyar népköltészetről és Petőfi hazafias lírájáról írja első számottevő dolgozatait,

s egy emberöltővel később ugyanaz a „feladat" várja – de mennyivel gazdagabban, kitisztultabban; három évtized konvulzív történéseiben való aktív, szenvedélyes részvétel és a küzdelmek tapasztalatai hitelesítik az „érettebb variánst".

A Petőfi-tanulmány – az irodalmi téma formáját öltő *politikai végrendelet*, még akkor is, ha Kun nem gondolta, nem hihette, hogy annak készül. Bár ki tudja? 1936 őszén már folytak a perek... A tanulmány egyik megragadó passzusa Petőfi haláltudatáról szól: „Petőfi ... levonta forradalmár voltának minden következtetését – írja a tanulmány szerzője –, ... tudta, hogy a szabadság kivívása vérbe kerül ... Tudta, hogy ahol a szabadság és a szolgaság között folyik a harc, ott a halált is osztogatják."

A Petőfi-tanulmány a választott hős életművének, a kortörténetnek, a szakirodalomnak, a korabeli és akkori Magyarország eszmeáramlatainak és politikai viszonyainak, a marxizmus klasszikusainak a magyar kérdésre vonatkozó írásai teljes ismeretében készült, mondhatni: filológiai akríbiával. Közlendőjének aktualitását Kun nem rejtegeti; a közvetlen utalások helyenként kicsapnak az ismertető-elemző munka higgadt érveléséből. A történelem által egyszer feladott és teljességükben mindaddig meg nem oldott kérdések évtizedeket, csaknem egy századot átívelő szívós jelenléte teremti meg a tanulmány *belső formáját* és *tudományos hitelét*.

Ugyanakkor Kun írása újra *irodalmi* dolgozat; helytálló a vélekedése, hogy az első nagyobb szabású marxista igényű Petőfi-tanulmány ez, amelynek számos alapvető megállapítása máig megáll. A *realizmus* esztétikája kimunkálásának idején nem kívülről bevitt szempontként, hanem természetes elemző módszerként él a szerző tolla nyomán Petőfi nép- és tájszemléletének, képalkotásának találó vizsgálata, a népiesség és e költészet nemzeti elhivatottságának éles fénnyel történő megvilágítása, amelyhez hasonló elemzéseket pár év múlva – mintegy Kun testamentuma szellemében – majd csak Révai József tollából olvashatunk. Korában természetes, de ma sem hathat idegenül a költészet alapját és „hátterét" képező társadalomtörténeti és szociológiai vizsgálat kiterjedt részletessége, melynek során Kun sokoldalú megközelítéssel világítja meg és jellemzi a reformkori viszonyokat, Széchenyi mérsékelt és Kossuth radikálisabb liberalizmusát, s a mögöttük álló erőket; a feudális renden kívülrekedt, legkülönbözőbb helyzetű, de egyként jogtalan, nincstelen „elő-proletariátust", amely ugyanakkor a még fejletlen, kezdetleges kapitalista rendbe sem tudott integrálódni. Petőfit Kun e réteg reprezentánsának tartja, *tudatos* forradalmárnak, aki valamennyi korabeli kizsákmányolt osztály és réteg eszmei képviselőjé-

nél radikálisabban demokrata, jakobinus köztársasági érzületű forradalmár.

Mindaz, amire Petőfi taníthatta ekkor, 1936-ban a magyar progressziót, mondhatni, benne volt a levegőben, de még inkább a közéletben. Idehaza a bontakozó „népi irodalmi" mozgalom baloldali áramlatának radikalizálódása folyik, 1937-ben a Márciusi Frontban kulminál, a 12 pontban, a debreceni *Tovább* programjában. Nagyon is időszerű volt Kun vállalkozása, hogy Petőfi költészetének tükrét tartsa ekkor, e válságos években mindenki elé, akit érdekelt a magyarság jövője, az elnyomottak sorsa.

Ebben a tükörben jól szemlélhette politikai múltját és jelen helyzetét a kommunista mozgalom is. Meglepő emlékeket ébreszthetett annak felidézése: miképpen ragadták magukkal a tömegeket Petőfi és radikális elvbarátai, s miképpen bukott meg Petőfi, a képviselőjelölt, hogyan szorult ki a megalkuvásra, kompromisszumra kész vezetésből. Petőfi – úgymond – „világosan látja a forradalom táborába becsúszott kártevők gyalázatos szerepét, veszedelmes hatását, hirdeti ellenük a terrort". Idézi a költő sorait:

„Hol az ellen, kérdezed? ne kérdezd,
Mindenütt van, ahová tekintesz,
S legnagyobb és legveszélyesebb az,
Ki mint testvér simul kebleinkhez.

Könnyű bánni külső elleninkkel,
Ha kivesznek e belső bitangok . . ."

Lehetett-e olvasó, aki nem gondolt e soroknál 1919 tanulságaira, amelyeknek sokkhatása Kunban oly nehezen oldódott. S lehetett-e nem 1919-re gondolnia annak, aki Kuntól Petőfi kapcsán ezt olvasta: „Látja, mint válik a forradalom liberális vezetőinek alapvető hibája . . . a nagybirtok épségben hagyása, fel nem osztása – a forradalmi háború végzetévé. Látja, mint akadályozza ez a politika a nép forradalmi erőinek teljes mozgósítását a forradalmi háborúra."

Petőfi szellemében, Marxot és Engelst idézve emlékeztet a „vörös terror" indokoltságára, a villámgyorsan kelt honvédő hadsereg dicső tetteire; s arra, hogy a „magyar háború" – Marx szavaival – miképpen nőtt túl önmagán s „öltött véglegesen európai jelleget". A *Neue Rheinische Zeitung*tól Petőfiig terjedt ez a felismerés, amelyet így formált versbe a költő:

„Emelje ez föl lelkeinket,
Hogy mi vagyunk a lámpafény,
Mely amidőn a többi alszik,
Ég a sötétség éjjelén."

Nem önigazolás szólt a tanulmányíró soraiból Petőfi tanúságul hívása idején, jól tudta, hisz közismert volt: a Magyarországi Tanácsköztársaság léte a nemzetközi munkásmozgalom előrelendülésétől vagy visszavonulásától függött. Kunnak és az 1919-es „radikálisoknak" vállalniuk kellett e „lámpafény" szerepét a „sötétség éjjelén" a valószínű bukásig, annak ellenére. A magyar kommün internacionalista küldetése és sorsa visszfénylett Petőfi lángoló-keserű, idézett soraiban.

S végül: a „népiesség" és a „nemzeti elem" viszonyának gondja! Amelyet egy pillanatig még maga Ady is félreértett, amelyet nem értettek a harmincas évek kispolgári demokratái, akik gyanakvóan tekintettek mindenre, amiben sovinizmust, nacionalizmust félhettek, – a népiesség, amelyet díszítő elemmé jelentéktelenítettek a pozitivizmus irodalomtörténészei, átstilizáltak az uralkodó körök; s a „nemzeti elem", amelyet elorozni szándékoztak a magyar progreszszió élcsapatától, a „hazátlan bitangoktól". Kun szerénykedés nélkül ismerteti, miképpen hangzott el a Horthy-bíróság egy „nemzetgyalázási" ügyében a vád: „Petőfi Sándor volt a felelőtlen elemek vezére . . . politikája az urak, a papok és a királyság gyalázása volt. Petőfi egyes verseiben szóról szóra azt írta, amit Kun Béláék hirdettek."

Nehezen lehetett volna az osztályellenségénél hitelesebb bizonyítványát adni a jakobinus Petőfi és az 1919-es kommün szellemi rokonságának, e tradíció folytonosságának. Kun Béla kimutatja tanulmányában Petőfi népiességének *forradalmiságát,* amely még a képalkotásban is megmutatkozik, a látásmódban gyökerezik. Petőfinek – írja – nem csupán forradalmi versei voltak, hanem egész költészete volt forradalmi. Ugyanez a forradalmiság jellemzi költészetének nemzeti voltát, amely „éppúgy nem nacionalista, éppúgy nem soviniszta, mint ahogyan nem volt az a Magyar Tanácsköztársaság harca az európai imperializmus ellen, a magyar nép szociális felszabadulásának és nemzeti önállóságának védelmében, a magyar nemzet önrendelkezési jogáért, állami függetlenségéért".

Petőfi költészete fő vonásainak irodalmi elemzéséből ily módon közvetlen természetességgel bomlott ki a magyar kommunisták harcainak, politikájának, politikájuk korrigálásának (!), küzdelmük időszerűségének értelme. Idehaza Illyés írja ugyanekkor Pető-

fi-monográfiáját (két évvel azelőtt találkoztak Moszkvában), s a költő zárósoraira mintha csak Kun Béla szavai visszhangoznának. Petőfi „gondolatai, nagy okai a haragvásra, álmai a szabadságról s a nép jövőjéről változatlanul időszerűek – írja Illyés. – Kínzó örökség. Orgazdának érezheti magát, aki csak verseinek »szépségét« élvezi s elzárkózik a bennük rejlő parancstól." Kunnak módjában van nyíltabban megnevezni ezt a parancsot. A haragvó, álmodó költőt és a kommunistákat összekötő folytonosság tudatában írja: „A fasiszta elnyomás ellen, a polgári demokráciáért való harcban kibontakozni készülő magyarországi népfrontban ott van az élen Petőfi Sándor, a minden fajtájú és bárhol is levő elnyomásnak halálos ellensége, a magyar és világszabadság harcos, forradalmár költője."

Kun Béla és Illyés Gyula összecsengő sorainak parancsát alig egy évtizeddel később végrehajtotta a történelem.

SZÉKELY GÁBOR

KUN BÉLA A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉBAN

Kun Béla életpályájának legkevésbé feltárt szakasza az a másfél évtized, amelynek során a Komintern, pontosabban a nemzetközi kommunista mozgalom vezetésében részt vett. Ez életének egyben utolsó szakasza is. Az életpálya e szakaszának teljes rekonstrukciójához még ma sem állnak rendelkezésre a megfelelő források: sok esetben teljesen hozzáférhetetlenek az alapvető dokumentumok (főleg az 1928-tól 1935-ig terjedő időszakra vonatkozóak). Ezért különösen fontosak számunkra Kun Béla kevéssé ismert publikációi a korabeli sajtóban.

Elsőként egy cikket említenék, mely egyben első kapcsolódása az élete későbbi szakaszában oly fontos szerepet betöltő szervezethez, a Kominternhez. Alig ismert, hogy Kun Béla a *Pravda* 1918. február 3-i számában elsőként vetette fel a Komintern átfogó koncepcióját, Lenin áprilisi téziseinek erre utaló 10. pontját interpretálva. Vázlata egy világpártot körvonalaz, mely a világforradalom célkitűzésével, a demokratikus centralizmus alapelveit figyelembe véve, a reformista irányzattól elhatárolva magát, de vállalva a II. Internacionálé haladó hagyományait, „a világ proletárjainak összeforrott valódi szövetsége lesz". Ez az elképzelés teljes mértékben megfelelt az 1919 januárjában, a Kommunisták Magyarországi Pártja nevében Kun Béla által is aláírt, a Komintern alapítókongresszusát összehívó dokumentumnak.

Nézzük meg, hogy a kutatás jelenlegi állása szerint milyen posztokat töltött be Kun Béla a Kominternben!

Mint ismeretes, Kun 1920. augusztus 11-én érkezett Pétervárra ausztriai internálásából. Nem tudjuk, hogy rögtön, formálisan is kooptálták-e a Komintern V. B.-be, annyi azonban bizonyos, hogy szeptember elején a Keleti Népek Kongresszusán, majd szeptember végén az OK(b)P IX. pártkonferenciáján, a Komintern legfelső vezetőségéből álló delegáció tagjaként szólalt fel: az előbbin Grigorij Zinovjev, a Komintern V. B. elnöke és Karl Radek mellett tar-

totta az egyik főreferátumot, az utóbbin Zinovjev, Nyikolaj Buharin, Clara Zetkin, Kurt Geyer és Radek vitájába kapcsolódott be.

Az elkövetkező két és fél hónapot Kun a Déli Front Katonatanácsában töltötte, ahonnan december közepén tért vissza Moszkvába. Ettől kezdve részt vett a Komintern V. B. ülésein, majd a V. B. 1921. január 14-i ülésén beválasztották a Komintern ekkor hét tagból álló testületébe, a Szűkebb Irodába. Egyetlen forrás (e tekintetben másodlagosnak tekinthető), a Lenin életrajzi krónika közöl egy rövid naplófeljegyzést, mely szerint Lenin február 26-án fogadta Kun Bélát, a Komintern V. B. titkárát. Komintern-dokumentum e megbízatásról nem áll rendelkezésre, s Kun Béla ismert írásaiban sem történik említés róla.

1922 márciusától 1924 júniusáig Kun Béla – a KMP-ben zajló frakcióharcok következtében – nem tagja a Komintern vezető szerveinek, az OK(b)P Urál Bürójának osztályvezetője, majd 1923 szeptemberétől az OK(b)P küldötte a Komszomol KB-ban. Ugyanebben az időben azonban a Komintern V. B. II. plénumán, 1922 júniusában beválasztották a Komintern programját előkészítő bizottságba, a Komintern IV. kongresszusán pedig a francia és a jugoszláv bizottságba, majd korreferátumot tartott Lenin „Az orosz forradalom öt éve és a világforradalom távlatai" című előadói beszédéhez. 1924 januárjától Kun írásaiból arra lehet következtetni, hogy ekkor kaphatott megbízást a Komintern agitációs és propagandamunkájának összefogására. A *Kommunyisztyicseszkij Internacional*ban, tehát a Komintern központi elméleti folyóiratában, a március–áprilisi számban jelent meg például átfogó cikke „A leninizmus propagandája a Kominternben" címmel.

Dokumentálhatóan a Komintern V. kongresszusán választották be újra Kun Bélát a Komintern V. B.-be, ekkor lett az Agitációs és Propagandaosztály vezetője. 1926 novemberétől, a V. B. VII. plénumától egészen a Komintern VI. kongresszusáig emellett a Komintern V. B. Elnökségének póttagja is volt.

Nem világos, hogy meddig töltötte be Kun Béla az osztályvezetői tisztséget; írásaiból és egyéb tevékenységéből arra lehet következtetni, hogy legfőljebb 1926 végéig, ettől kezdve ideje nagy részét Berlinben és Bécsben töltötte és a KMP ügyeivel foglalkozott.

Bécsi letartóztatását és perét követően Kun Béla 1928. július 31-én érkezett vissza a Szovjetunióba s kapcsolódott be a Komintern VI. kongresszusának munkájába. Nem lett tagja az operatív vezető szervnek, a Politikai Titkárságnak. A kongresszuson viszont a V. B. tagjává, majd a V. B. Elnökségének tagjává választották. E pozíciót

a Komintern VII. kongresszusáig megőrizte, ahol újra beválasztották a V. B.-be, az Elnökségbe azonban nem.

A VI. és a VII. kongresszus közötti időszakból csak forrástöredékek állnak rendelkezésünkre arról, hogy Kun Béla milyen megbízatásokat kapott a Komintern apparátusában. 1928 júliusától 1929 augusztusáig nincs adatunk. 1929. augusztus 3-án megbízták a Komintern ún. Balkán-titkárságának vezetésével. Másodlagos forrásokból úgy látszik, hogy e tisztséget legföljebb 1933 tavaszáig látta el. Tény, hogy ilyen tárgyú írásai 1932 novemberéig jelentek meg a kommunista pártok, illetve a Komintern lapjainak hasábjain.

Most vázlatosan kitérek néhány elméleti és gyakorlati kérdésre, amelyekkel Kun Béla kominternbeli tevékenysége során hangsúlyozottan foglalkozott, illetve törekedett megoldásukra. E kérdések zöme végigkíséri Kun Bélát a másfél évtizeden, az egyes időszakokban hol jelentősebb, hol kevésbé jelentős szerepet töltve be gondolkodásában és tevékenységében.

Elsőnek a pártkérdésről. A történeti irodalomból kiderül, hogy kevéssé ismert Kun Bélának az a nézete, amely szerint – jórészt a magyarországi tapasztalatok alapján – nem számít arra, hogy Közép- és Nyugat-Európában hosszabb időszakon át tisztán bolsevik típusú kommunista pártok létrejöjjenek. Két dokumentumot említek, melyekben vázolja e gondolatokat, mindkettő Leninnek írt levél, az első 1919. december 7-i, a második 1920. május 4-i keltezésű. Kun Béla úgy gondolja, hogy a Kominternhez csatlakozott pártokban továbbra is számolni kell a centrista szociáldemokratákkal, valamint a velük rokonszenvezőkkel – Serratit, Lazarit és Paul Levit említi név szerint. Az OK(b)P IX. pártkonferenciáján, immár a Komintern II. kongresszusán elfogadott 21 felvételi feltétel után – amelyek egyik fő célja éppen a centristáktól való elhatárolódás volt – Radekkal vitázva ismét hasonló gondolatot fejt ki abban a reményben, hogy Németországban megnyerhető a pártból kiszakadt, Kun által is „balosnak" ítélt csoport. Leszögezi: „Nem szabad azt gondolni, hogy Nyugat-Európában lesz idő arra, hogy olyan párt nevelődjön föl, mint az Oroszországi Kommunista Párt." A pártok e jellegéből vonja le azt a következtetést, hogy a bolsevik pártnak különleges feladatai vannak a nemzetközi mozgalomban, mégpedig két okból is: mert birtokolja a tényleges hatalmat és mert pozitív forradalmi tapasztalatokkal rendelkezik; ez utóbbit különös súllyal emeli ki.

Meg kell jegyezni, hogy e pártok jellegeltérései a későbbiekben mind alárendeltebb szerepet játszanak a Kun-életműben. A szovjet párt tapasztalatainak, s ennek kapcsán később a leninizmus alap-

mondanivalójának konkretizálása és alkalmazása az egyes országok sajátos feltételeihez viszont egyre fontosabb helyet tölt be. Csak jelzésszerűen: ezeket a gondolatokat emeli ki Kun Béla 1924 elejétől több írásában, majd foglalja össze az *Inprekorr* 1925. január 3-i számában megjelent „Az alapfokú pártoktatás munkaterve" című írásában, amely „a pártok bolsevizálása" irányvonal egyik első megjelenése. (A „Tézisek a Kommunista Internacionálé pártjainak bolsevizálásáról" című dokumentumot három hónappal később a Komintern VB V. plénumán fogadják el.) Hasonló gondolatokat fejt ki az V. plénumon elhangzott felszólalásában is, most már általában a Komintern „ideológiai bolsevizálásáról" szólva. S itt egy dolgot szeretnék hangsúlyozni: áttekintve a bolsevizálásról a plénumon elhangzottakat – beleértve Kun Béla hozzászólását, majd később az e tárgykörben publikált cikkeit is – megállapítható, hogy az eredeti szándék korántsem volt azonos azzal a balos, a szovjet példa másolását erőltető elképzeléssel, amely különösen 1926–1927-től honosodott meg a Kominternben. Ekkor valóban a lenini hagyaték hatékonyabb felhasználásán, eszmei-ideológiai, módszertani és szervezeti alapelveinek következetesebb alkalmazásán volt a hangsúly.

S még egy megjegyzés a bolsevizálás témakörhöz. Kun Béla egyike azon keveseknek, akik még a húszas évek végén is vállalkoztak a mind formálisabbá váló „bolsevizálás"-program érdemi elemzésére. Az „osztály osztály ellen" és a „szociálfasizmus" megítélés előtérbe kerülésekor ugyanis – nem utolsósorban a forradalmi válsághoz fűzött remények következtében – a Komintern vezetésében előtérbe kerültek azok az erőfeszítések, amelyek a proletárdiktatúráért folytatott közvetlen harcot voltak hivatva szolgálni. Kun még a gazdasági válság kirobbanása előtt publikálta „A bolsevizálás kérdései" című cikkét (az írás fontosságát jelzi, hogy megjelent mind az *Inprekorr*ban, mind a *Pravdá*ban), amelyben visszanyúlva a Komintern III. kongresszusán Lenin által követelt – és akkor éppen Kun által ellenzett – álláspontho z, a bolsevizálás két szakaszát a következőképpen határozta meg: az első szakasz „a proletár élcsapat eszmei meghódítása", a második „a munkásosztály többségének a megnyerése". Majd hozzátette, hogy csak a következő szakaszban, „a Komintern újabb évtizedében jutnak el a munkások, parasztok és elnyomott népek széles tömegei a végső győzelemhez". Ugyanezeket a gondolatokat elemzi Kun egy későbbi cikkében is, amely a *Kommunyisztyicseszkij Internacional* szeptember–októberi számában jelent meg „Az OK(b)P és a Kommunista Internacionálé" címmel. Az „Orosz tapasztalatok alkalmazása" című

alfejezetben szól a bolsevizálásról, hangsúlyozva: „Ha voltak is esetek, amikor ténylegesen voltak törekvések az oroszországi bolsevik tapasztalatok mechanikus alkalmazására, úgy e törekvések mindig *magával a bolsevizmussal voltak ellentétesek.*"

Kun Béla forradalmi helyzetértékelései. Kiindulópontként utalni szeretnék két dokumentumra: Kun Béla 1920. május 4-i, Leninhez írt levelére, illetve az OK(b)P IX. pártkonferenciáján elmondott beszédére. Mindkét dokumentumban Radekra hivatkozva Kun úgy véli, hogy Európában 10–20–30 évig valószínűsíthetően nem alakul ki forradalmi helyzet. (Megjegyzem, ez szöges ellentétben állt Zinovjev és Buharin akkori felfogásával, akik véleményüket a IX. pártkonferencián ki is fejtették.) Ebben az időben és később is találhatunk viszont olyan írásokat, amelyekben Kun Béla ennek ellenkezőjét fogalmazta meg, ezek az írások azonban vagy üdvözlőbeszédek fogalmazványai, vagy propagandisztikus céllal készült cikkek, melyek Szovjet-Oroszországban hangzottak el, illetve kerültek kinyomtatásra, hogy a forradalmi optimizmust szolgálják. Kun elemző írásaiban és a rendelkezésünkre álló néhány Kominternek-dokumentumban található hozzászólásában ilyenekkel nem találkoztunk.

E kérdéskörhöz kapcsolom a fentieknek ellentmondó és az irodalomban igen elterjedt állítás vizsgálatát, mely Kun Béla talán legfontosabb Komintern-megbízatásával, az 1921. márciusi németországi szerepével kapcsolatos. Hadd ne soroljam fel azt a nagyszámú írást, amely egyrészt Lenin szigorú és megalapozott Kun-kritikáját félreértve, másrészt a kortárs ellenfelek írásait is helytelenül értelmezve interpretálja a történteket.

Először az elterjedt állítás: Kun Béla 1921. március első napjaiban mint Komintern-megbízott azért érkezett Németországba, hogy ott részt vegyen az úgynevezett „offenzívataktika" kidolgozásában (szélsőségesebb megfogalmazásban: e taktikát az ő irányításával dolgozták ki), továbbá, hogy a Komintern utasítására forradalmi fegyveres harcot robbantson ki.

Mit mondanak a tények?

Három alapvető forrás áll rendelkezésünkre, melyek egyértelműen cáfolják a fenti állításokat. Kurt Geyer korabeli, szigorúan bizalmas jelentése a Kun utazását megelőző február 21-i KI V. B. Szűkebb Iroda-ülésről és a V. B. február 22–23-i üléséről; magának a V. B.-ülésnek a rövidített jegyzőkönyve; valamint egy naplófeljegyzés arról, hogy Lenin február 26-án este 8 órakor fogadta Kun Bélát. A két első forrás egyértelműen bizonyítja, hogy a Kominternben szóba sem került egy közeljövőben lehetséges németország-

gi forradalmi helyzet. Amiről szó volt, az a német párt „Nyílt level"-ének, azaz az egységfront-taktikának a megítélése. (Ezzel szemben foglalt állást Zinovjev és Buharin; Kun Béla nem nyilatkozott; védte a taktikát Radek és Kurt Geyer.) A másik vitakérdés a német kommunista pártvezetőség két irányzatának a minősítése volt, amelynél Zinovjev igen élesen szólt a társelnök, Paul Levi ellen, s az volt a véleménye, ha Levi felajánlja lemondását a német pártban viselt társelnöki tisztségéről, akkor el kell fogadni. „Ezt azonban – idézem Zinovjevet – át lehet és át is kell engedni magának a német pártnak." A többiek mérsékeltebben nyilatkoztak, köztük Kun Béla is. Levi mellett egyedül Kurt Geyer szólt. A lényeg: Kun Béla olyan kétpontos határozat birtokában utazott Németországba, amely szerint feladata a pártvezetőség két szemben álló csoportjának, az opportunistának ítélt Paul Levi-, illetve a radikális Heinrich Brandler-irányzat ellentéteinek az áthidalása volt, kimondottan a Brandler-szárny erősítésével. Korabeli ellenfelei sem állítanak mást, maga Paul Levi sem. Sőt, mint az események után lapjában, az *Unser Weg*ben írja, Kun megérkezése után táviratot kapott a német pártvezetőség Moszkvából (Trockij aláírásával), melyből Levi a következő sorokat idézte: „Amennyiben K. B. ostobaságokat kezd elkövetni, küldjék vissza Oroszországba." S hogy ez nem a forradalmi akciókra vonatkozott, hanem a Levi-csoporttal szembeni esetleges túl kemény fellépésre, azt bizonyítja, hogy a távirat feladása után még jó tíz nappal (egy szintén Levi által teljes terjedelemben közölt Radek-levél bizonysága szerint még március 14-én is) ehhez adnak Kun Bélának tanácsokat Moszkvából. Nem tudták, hogy Németországban már a központi bizottság február 22–24-i ülésén bekövetkezett a szakadás.

E dokumentumok tehát egyértelműen cáfolják azt a feltételezést, hogy a németországi harcokat a Komintern, illetve az ő utasítására megbízottja, Kun Béla kezdeményezte.

Az állítás második fele, hogy ti. Kun Béla részt vett-e a fegyveres akciót megalapozó „offenzívaelmélet" kidolgozásában vagy sem, egyszerűbben megválaszolható. A szakirodalom egyöntetűen elismeri, hogy e taktika, illetve az ennek megfelelő politikai irányvonal a német párt központi lapjának, a *Die Rote Fahne*nak március 4-i számában jelent meg, hangsúlyozva, hogy: „a német munkásosztályon már csak a közvetlen harc segíthet: a német burzsoá kormány megdöntése." Ennek a megírásában pedig Kun Béla nem vehetett részt, mert ekkor még nem volt Németországban. Ezt bizonyítja az a tény – amely 1979-ig nem volt ismert –, hogy Kun február 26-án este 8 órától Leninnel folytatott megbeszélést. Kun

Németországba utazását korábban a Komintern V. B. ülésének másnapjára, február 24-re tették. Ennek alapján, figyelembe véve a hatnapos utat (az utazáshoz szükséges időt nagy gonddal tárta fel az irodalom), Kunnak március 1-jén már Berlinben kellett volna lennie. Az újabb forrás, a lenini dokumentum ismeretében azonban legkorábban csak három nappal később, éppen március 4-én lehetett ott, mely nap reggelén a *Die Rote Fahne* már az utcára került.

Összefoglalva: Kun Béla nem tehetett eleget Komintern-megbízatásának, mert alapvetően más helyzet várta, mint amire Moszkvában számítottak. Levi és csoportja már elhagyta a pártvezetőséget, s a Brandler vezette többség már kiadta harci jelszavait. Amiért Kunt joggal bírálták – és elsősorban Lenin –, az volt, hogy ő is túlértékelte a lehetőségeket, támogatta, majd védelmezte, igaz csupán egyes elemeit, az úgynevezett offenzívataktikának.

A történeti irodalomban és publicisztikában Kun Béla megítélése kapcsán a másik fő kérdés Kun Béla viszonya az 1933 tavaszától a Kominternben kibontakozó egységfront- és népfrontirányvonalhoz. A marxista Komintern-irodalomban is szinte egyöntetűen állítják, hogy 1934–1935-ben Kun Béla azok közé tartozott, akik a legtovább kitartottak az egységfront szűkebb értelmezése mellett (néhol álláspontját röviden ismertetik, leggyakrabban azonban csak egy hosszabb-rövidebb névsorba illesztik a nevét). E negatív példákat felsoroló lista meglehetősen hosszú. Csak a magyarok közül rendszeresen említik Kun mellett Varga Jenőt, Hevesi Ákost (az úgynevezett Parasztinternacionálé elnöke volt 1933-ig) és Révai Józsefet. (A Komintern vezetőgárdájából Wilhelm Knorint, Joszif Pjatnyickijt, Fritz Heckertet, Vang Minget és Szamuil Lozovszkijt.) A pozitív felsorolás mindössze három névre korlátozódik: Dimitrovra, Manuilszkijra és Kuusinenre, de nála már utalnak bizonyos fenntartásokra. Majd következik egy negyedik, immár a népfronttal kapcsolatban, Maurice Thorezé.

Mielőtt a kérdést behatóbban megvizsgálnánk, egy alapvető tényre fel kell hívni a figyelmet: a Kominternben a népfront irányvonala az egységfrontvitát követően, 1934. október végén–november elején fogalmazódott meg, és Kun Bélának, akárcsak az egységfronttal kapcsolatban fenntartásokat hangoztató Komintern-vezetők többségének, nem volt kifogása a népfront ellen. Az ennek ellenkezőjét állító irodalomban Kun Bélára vonatkozó egyetlen dokumentumra sincs utalás. (Az irodalomban több helyen idézett egyetlen ilyen jellegű írás Révai József tanulmánya.) Nem is lehet, mert míg Kun Béla 1934 októbere és 1935 augusztusa között az

egységfrontról tíz jelentősebb publikációt jelentetett meg a *Pravda*, a *Kommunista Internacionálé* és a *Rundschau*, valamint a *Sarló és Kalapács* hasábjain, addig a népfront behatóbb elemzésére egyetlenegy cikkben sem tért ki. Ennek oka azonban korántsem az, hogy nem értett egyet a népfront-irányvonallal, hanem az, hogy Kun Béla számára a népfront közel sem jelentett olyan problémát, mint az egységfront új értelmezése.

Kevéssé ismert, hogy Kun Béla a Komintern megbízásából már 1924-ben felügyelte a Münzenberg vezette, a munkáspártok egységfrontját megvalósítani nem tudó, de széles értelmiségi és polgári alapokon építkező Antifasiszta Világligát; hogy ő volt megbízva az 1932-ben induló, már szociáldemokrata pártokat is megnyerő, Romain Rolland és Henri Barbusse nevével fémjelzett, a népfront előzményének tekintett háborúellenes Amszterdam–Pleyel-mozgalom instruálásával; s a hasonló alapokon politizáló, Thälmann kiszabadítására alakult bizottság munkájáért is ő volt felelős a Kominternben egészen a VII. kongresszusig. E mozgalmak történetéhez tartozik, hogy a Szocialista Munkásinternacionálé mindahányszor elzárkózott a bennük való részvételtől. És ez az a momentum, ahol Kun Béla korabeli, valóban meglevő fenntartásai megfogalmazhatók.

Kun Béla 1933 végétől fokozatosan felülvizsgálta a „szociálfasizmusról", s ezzel kapcsolatban az egységfront szűkebb értelmezéséről vallott nézeteit, maga a pejoratív jelző 1934 tavaszától már nem fordul elő írásaiban. Nagyszámú publikációiban a háborús veszély és a fasizmus elleni széles összefogás hangoztatása fokozatosan kiegészül a különféle szabadságjogok (sajtó- és gyülekezési szabadság, egyenlő és titkos választójog stb.) védelmének konkrét követelésével, s ezek kapcsán – hangsúlyozottan 1934 júniusától – a munkáspártok egységfrontjával. Egyik első ilyen jelentős cikke a *Kommunyisztyicseszkij Internacional* 1934. június 20-i számában jelent meg, mely még megelőzte Dimitrov július 1-jén Sztálinhoz intézett levelét, amelyben a szociáldemokráciához való viszony átértékelését javasolta kérdések formájában.

Ha válaszolni akarunk arra, hogy Kun Béla a Komintern irányvonalában tulajdonképpen mivel szemben élt fenntartással, két pontot jelölhetünk meg. Az első és alapvető, hogy Kun, ha több írásában felvetette is a két munkásinternacionálé akcióegységét, megvalósíthatósága iránt minden alkalommal kétségei voltak. (Egyik ilyen írása a *Pravda* 1934. október 20-i számában megjelent „A II. Internacionálé és a spanyol proletariátus" című cikke.) A másik, már kevésbé karakterisztikus és kevésbé is dokumentálha-

tó, jórészt magyar vonatkozású fenntartás: kételkedett abban, hogy a fasizmus szétzúzását, a népfront győzelmét egy átmeneti hatalmi forma fogja követni, s nem a tanácshatalom. E kétségeit első ízben még a Komintern IV. kongresszusán lezajlott programvitában fejtette ki, utalva a Tanácsköztársaság tapasztalataira, majd egy 1934. november 27-i dátummal ellátott, a Komintern V. B. Politikai Bizottsága számára írott, a KMP helyzetéről és feladatairól szóló anyagban. Erről készült, későbbi keltezésű dokumentum nem ismert. Az viszont tény, hogy magának az átmeneti időszaknak a problémája csak közvetlenül a Komintern VII. kongresszusát megelőző napokban, tehát több mint fél évvel Kun idézett dokumentuma után került be Dimitrov referátumába, amint arról Dimitrov a már kész anyaghoz fűzött pár szavas ismert széljegyzete tanúskodik: „Ide az átmeneti időszak kormányáról."

1936. szeptember 5-én, a Komintern V. B. Titkárságának ülésén, amikor Kun Bélát felmentették valamennyi tisztsége alól, a vádpontok élén a Komintern vonala és a Komintern V. B. vezetése ellen folytatott kampánya állt. Ez egészült ki a KMP soraiban és az emigrációban kifejtett „bomlasztó tevékenységével". Kun Béla már e dokumentum ismeretében, még a döntést megelőzően, 1936. május 7-én levelet írt Dimitrovnak: „A párt helyzetéért politikai felelősség terhel a KB valamennyi tagjával együtt; sőt az én felelősségem még súlyosabb. Azonban kétszínűség nélkül nem vállalhatok olyan felelősséget magamra, amelyért személyesen nem érzem magamat felelősnek. Én nem szabotáltam a VII. kongresszus határozatainak a végrehajtását, amennyire lehetőségem volt rá, még a határozatok kidolgozásában is részt vettem ... Én sohasem hazudtam a Kominternnek, ahogyan azt a tervezet általában a szakszervezeti kérdéssel összefüggésben rólam is állítja." Nem tudjuk, hogy a Komintern V. B. Politikai Titkársága milyen anyagok alapján állította össze a vádakat megfogalmazó dokumentumát. De ismerjük ezeknek a hónapoknak a légkörét, melyben a nemzetközi kommunista mozgalom számos kiemelkedő vezetőjének történelmet formáló érdemeit elvitatták, és hibáikat, tévedéseiket megbocsáthatatlan bűnökké torzították.

Összefoglalva: Kun Béla a Kominternben valamennyi korszakában a vezetőség tagja volt; munkatársa Leninnek, Zinovjevnek, Buharinnak és végül Dimitrovnak. S azok közé a kommunisták közé tartozott, akik, ha tévedtek is, azt mindig a nemzetközi kommunista mozgalommal együtt tették, sohasem ellenében.

G. AVETISZJAN

KUN BÉLA AZ OROSZORSZÁGI ÉS NEMZETKÖZI KOMMUNISTA IFJÚSÁGI MOZGALOMBAN (1918–1924)

Közvetlenül a magyar kommunisták csoportjának hazautazása előtt, 1918. november elején Kun Béla ismét találkozott Leninnel, valamint beszélt Jakov Szverdlovval is. Részt vett az OK(b)P csoportjának ülésén, az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség (a továbbiakban Komszomol) küldötteinek I. kongresszusán (1918. október 29–november 4.), melynek munkája a proletár internacionalizmus és a lenini eszmék szellemében folyt le. A kongresszus a legközelebbi feladatok között jelölte meg a kommunista ifjúság internacionáléjának létrehozását, a szovjet hatalom és a proletárdiktatúra eszméinek propagálását.

Hazatérése után Kun Béla is ezeket a feladatokat állította a magyarországi forradalmi fiatalság elé.

Az 1918. november 30-án létrejött Ifjúmunkások Országos Szövetsége forrón üdvözölte Lenint, mint a világforradalom vezérét. Az oroszországi proletariátus a proletárdiktatúráért folyó harc zászlaja alá hívta az ifjúságot. Néhány hónap múlva – 1919. április 6-án – a Magyar Tanácsköztársaság viharos napjaiban a Szövetség felvette a Kommunista Ifjúmunkások Országos Szövetsége nevet. Június 20–22-i kongresszusán – melyen Kun Béla az ifjúsági szövetség feladatairól beszélt – ez a határozat született: „A kongresszus küldöttei »hosszan tartó tetszésnyilvánítással« fogadták azt a közleményt, melyet Kun Béla kapott Moszkvából, s amely szerint a Kommunista Ifjúsági Internacionálé (KII) alapító kongresszusát 1919. július 15-én Budapesten tartják."

A kongresszus Lékai Jánost, a KIMSZ vezetőjét bízta meg az ausztriai és magyarországi ifjúsági szövetségek közötti kapcsolat megteremtésével. E célból Kun Béla megbízásával Bécsbe és Berlinbe utazott, hogy létrehozza a kongresszust előkészítő szervező bizottságot. Lékait Bécsben Robert Danneberg osztrák szociáldemokrata, Berlinben Paul Lévi, Németország Kommunista Pártja egyik vezetője fogadta, de a kongresszus összehívásával nem értet-

tek egyet. Ezért Lékai kérésére Kun Béla tárgyalásokat folytatott Danneberggel.

Budapesten megalakult a kongresszus szervező bizottsága. Kun megkapta a Kommunista Ifjúsági Internacionálé programjának Lenin által jóváhagyott tervezetét. A budapesti szervező bizottság a Moszkvából kapott dokumentumokat elküldte Ausztriába, Németországba, Csehszlovákiába, Olaszországba és Franciaországba. Berlinből – a „spartakisták" révén – eljutottak Angliába, Belgiumba, Hollandiába és a skandináv országokba is.

A kongresszus Budapesten történő megrendezését a Tanácsköztársaság veresége meghiúsította.

Lékai a proletár internacionalizmus álláspontját képviselve lépett fel Berlinben a Kommunista Ifjúsági Internacionálé alapító kongresszusán is (1919. november 20–26.). „Lékai elvtárs, az orosz és a német elvtársak nagy és sikeres munkát folytattak azért, hogy az ifjúság csatlakozzon a Kominternhez, és Lenin útmutatásával létrejöjjön a nemzetközi kommunista ifjúsági szervezet" – a KII – írta Kun.

A KII történetében fontos szerepet játszott a Komszomol I. konferenciája (1921. július 1–6.).

Willi Münzenberg és a KII Végrehajtó Bizottsága más „balos" tagjainak hibáit bírálva Kun Béla – aki a Komintern Végrehajtó Bizottsága képviselőjeként vett részt a tanácskozáson – állást foglalt az ifjúsági mozgalom pártvezetése s a szervezet központjának Berlinből Moszkvába történő áthelyezése mellett. „Én személyesen soha nem féltem attól, amit Moszkvából diktálnak nekem – mondta Kun –, ettől csak azok félnek, akik csupán szavakban kívánnak forradalmárok lenni."

1921. július 23-án a KII II. kongresszusa határozatot hozott arról, hogy a Végrehajtó Bizottság települjön át Berlinből Moszkvába. Hasonló határozatot fogadott el július 19-én a Komintern V. B. operatív irodája is. Kun Bélát kinevezték a Komintern V. B. képviselőjévé a KII Végrehajtó Bizottságába: feladata volt a Komintern és az ifjúsági internacionálé közötti kapcsolatok ápolása. Ekkor ő képviselte a Komintern V. B.-t a Vörös Szakszervezeti Internacionáléban is.

Kun Bélának így szerepe volt a Komintern III. kongresszusán és a KII II. kongresszusán elfogadott határozatok kimunkálásában, melyek bírálták az ifjúság vezető szerepének elméletét.

„A KII II. kongresszusának határozatai annak teljes tudatában kerültek elfogadásra, hogy az eddigi »az ifjúság vezető szerepéről« és a többi, szindikalista módon zavaros álmokról szóló szócséplé-

sekkel egyszer és mindenkorra szakítani kell" – írta a KII Végrehajtó Bizottságának titkára, Lékai János.

1921 júliusától 1922 februárjáig a Komintern V. B. elnökségének ülésein az ifjúsági mozgalommal kapcsolatos következő kérdéseket vitatták meg: az Ifjúsági Internacionálé kérdései, az Ifjúsági Internacionálé kongresszusa, az ifjúság részvétele a KMP Központi Bizottságában, az Olasz Szocialista Ifjúsági Szervezet, a kommunista ifjúság Balkán-föderációja, a KII kibővített Végrehajtó Bizottságának összehívása az ifjúsági mozgalom időszerű kérdéseinek megvitatására, a szakszervezeti ifjúsági szekciókhoz való viszony, a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség helyzete, a Német Kommunista Ifjúság Központi Bizottságának megerősítése.

A Komintern V. B. által elfogadott határozatokat a KII Végrehajtó Bizottsága és az országos szövetségek szekciói hajtották végre. Ismertették őket a *Kommunyisztyicseszkij Internacional*, az *Internacional mologyozsi*, a *Mezsdunarodnaja junoseszkaja korreszpongyencija*, a *Junij kommunyiszt* című folyóiratok és más kiadványok, továbbá a *Pravda*. Kun Béla részt vett a Komintern V. B. és a KII V. B. kiadványainak munkájában, vezette a *Pravdá*ban „A Komintern oldala" című rovatot, tagja volt a *Kommunyisztyicseszkij Internacional* című folyóirat szerkesztő bizottságának, titkára a moszkvai szerkesztőségnek.

Gyakran írt cikkeket a fiatalok számára. Az ötödik év kezdetén című cikkében, amely az *Internacional mologyozsi* című folyóiratban jelent meg 1921 végén, Kun Béla rámutatott arra, hogy a szocializmus építésének kezdeti időszaka, a munkások és parasztok önfeláldozó munkája rácáfolt a szovjetellenes apologéták minden károgására, azokra a „prófétikus" rágalmakra, amelyek szerint „minden hónapban, héten és napon" bekövetkezhet a szovjet köztársaságok bukása.

Kun Béla támogatta az új gazdaságpolitika, a NEP lenini politikáját, hangsúlyozta szükségszerűségét a szocializmus győzelme felé vezető úton. A kapitalizmus minden formájának és jelenségének lerombolása, a szovjet állam és a kommunista párt intézkedéseinek megvalósítása a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti korban egy egész nemzedék életére kiterjed és munkáját követeli – írta Kun. Ennek egy láncszeme az új gazdasági politika, mely nélkülözhetetlen a szocializmus győzelme felé vezető úton.

Kun elmagyarázta a forradalmi ifjúságnak a Komintern álláspontját a kommunista pártok és a szakszervezetek együttműködéséről. 1921 decemberében, az *Internacional mologyozsi* című folyóiratban megjelent „A kommunisták és a szakszervezetek" című cik-

kében Kun kifejtette a Kominternbe való felvétel „21 feltételének" jelentőségét a szakszervezeti mozgalomban, s a Vörös Szakszervezeti Internacionálé létrehozásának taktikáját. Jellemezte a szakszervezeti mozgalomban meglevő baloldali, jobboldali és centrista elhajlásokat, amelyek a szakszervezetek „semlegességének" és „önállóságának" formuláiban jelentkeztek. Rámutatott a munkásmozgalomra gyakorolt káros hatásukra. A Komintern III. kongresszusán megfogalmazott lenini jelszó – „Be a tömegekbe!" – alapján Kun Béla elemezte a kommunista fiatalok számára a munkásosztály gazdasági és politikai harcának összefüggéseit, azt, hogy ebben a harcban a kommunista párt nem korlátozódhat pusztán az élcsapat szerepére, át kell fognia az egész munkásosztályt.

A Komintern V. B. elnökségének 1921. december 3-i határozata megbízta Kun Bélát, hogy vegyen részt a távol-keleti forradalmi szervezetek kongresszusát előkészítő bizottságban. Ekkor szerepet vállalt a távol-keleti forradalmi ifjúság kongresszusának előkészítésében (Moszkva–Petrográd, 1922. január 30.–február 2.).

A *Mezsdunarodnaja junoseszkaja korreszpongyencija* a kongresszusról szóló beszámolójában Kun Béla kongresszusi beszédének főbb megállapításait ismertette a „Fordulópont (A távol-keleti ifjúsági mozgalom)" című cikk, amely a Komintern V. B. 1922-ben kiadott, „A távol-keleti forradalmi szervezetek első kongresszusa" című gyűjteményben jelent meg. „Kun Béla helyesen jegyezte meg, hogy a távol-keleti ifjúság hármas elnyomás alatt él. Először az imperialista országok elnyomása alatt; másodszor mint a dolgozó tömegek és a munkásosztály része; harmadszor pedig mint ifjúság, melyre a vallási előítéletek és a családi életmód elavult formái nehezednek."

1922 tavaszán az OK(b)P Központi Bizottsága Jekatyerinburgba (Szverdlovszk) irányította Kun Bélát pártmunkára. Osztályvezetőként és az OK(b)P uráli bizottságának tagjaként sok energiát, erőt és tudást szentelt az ifjúság eszmei-politikai nevelésének. Visszatérve Moszkvába, 1923. szeptember elején Kun Béla az OK(b)P KB képviselője a Komszomol Központi Bizottságában, október 17-én pedig a Komszomol KB irodájának tagjává választották. Ezt a tisztet a Komszomol VI. kongresszusáig (1924. június) töltötte be.

Ismeretes, hogy éppen ebben az időszakban a fiatalok egy részénél, köztük a Komszomol vezető munkatársai körében is, erősen balos hangulatok mutatkoztak. Ezt Trockij provokálta: a Komszomolt a frakcióharcra, a párttal való szembeállásra, a párttól való függetlenedésre biztatta. A „személyiség szabadsága", a „demokrácia védelme" és a „pártbürokráciától való megszabadulás" jelsza-

vainak zászlaja alatt a trockisták a kispolgári fegyelmezetlenséget igyekeztek az ifjúsági mozgalomba bevinni.

1923. október 1-jén, vitáktól terhes időszakban választják be Kun Bélát Vaszjutyinnal és Sohinnal együtt a Komszomol KB-nak abba a bizottságába, amely az iskolaépítés kérdéseivel foglalkozott; október 2-án Kun Béla elnöksége alatt, Vaszjutyin és Sohin részvételével alakult meg az a bizottság, melynek feladata a német forradalmi eseményekkel kapcsolatos intézkedések előkészítése volt; október 6-án Kun Bélát és Dalint bízták meg „A nemzetközi helyzet és az európai forradalom perspektívái. Anyag az OKISZ agitátorai és propagandistái részére" című állásfoglalás megszövegezésével; október 16-án Kun Bélának „A nemzetközi helyzetről" szóló beszámolója alapján a Komszomol KB elfogadta „Az OKISZ feladatai a német forradalommal kapcsolatban" című határozatot. Ugyanezen a napon a Komszomol KB plénuma, meghallgatva Sackin beszámolóját „A német eseményekről", bizottságot választott, melynek tagjai Kun Béla, Csaplin, Dalin, Vaszjutyin és mások voltak. Megerősítve a „Minden szovjet Komszomol-szervezetnek a németországi eseményekről" című körlevelet, a Komszomol KB titkársága október 27-én elrendelte, hogy a „körlevelet egyeztetni kell Kun Béla és Leonov elvtársakkal". Kun Bélát Tulába küldték, hogy ott beszámoljon a németországi eseményekről. Külön cikket írt a *Molodoj Kommunyiszt* című folyóiratba.

Cikkeiben és beszédeiben rámutatott a szovjet fiatalok és a fasizmussal szemben álló német ifjúmunkások közös feladataira, arra, hogy mekkora jelentősége van a német forradalom győzelmének az októberi forradalommal Oroszországban megkezdődött harcban. Különösen hangsúlyozta a kommunista párt vezető szerepét a forradalomban, kiemelte az OK(b)P tapasztalatainak jelentőségét az egész kommunista mozgalom szempontjából. „Az OKP azért tudta a legnehezebb feltételek között is győzelemre vinni a szovjet dolgozók harcát, mert a legnehezebb pillanatokban is összpontosítani tudta a párt és a dolgozók erejét – és elsősorban a fiatalokét – ott, ahol erre a legnagyobb szükség volt." – írta Kun Béla a *Junij Kommunyiszt* 1923. 9. számában.

Nagy segítséget nyújtott az orosz munkásfiataloknak a „Mit kell az ifjúságnak a magyar proletárforradalomból tanulnia?" című, 1923. november 12-én írt cikke. A magyar proletárdiktatúra vereségének okait számba véve a legfontosabbnak azt tartotta, hogy nem volt szervezett, központosított, fegyelmezett, következésképpen manőverezni képes kommunista párt, hogy a KMP egyesült a kom-

munista párt programját csak formálisan elismerő szociáldemokrata párttal.

Október 17-én Kun Béla tagja lett annak a bizottságnak, amelyet „Az OKISZ tagjainak bevonása az OK(b)P-be" című határozat téziseinek kidolgozásával bíztak meg, 19-én pedig annak, amelynek a Komszomol KB irodájának beszámolójáról szóló határozatot kellett elkészítenie. Szerepe volt a munkásfiatalok anyagi helyzetének javításával foglalkozó beszámoló elkészítésében is. Az ő feladata lett, hogy előzetesen egyeztesse a különféle véleményeket a Népbiztosok Tanácsával. November 3-án a Komszomol KB titkársága Kun Bélát bízta meg a Molodaja Gvargyija kiadó tevékenységét ellenőrző bizottság vezetésével. Vaszjutyinnal együtt ő terjesztette a KB elé a vizsgálat eredményeit.

A Komszomol pártirányítása és a Komszomolban dolgozó kommunisták szerepe viharos vitát kavart a V. B. irodájának decemberi ülésein. 1923. december 11-én a V. B. ülésén „A párton belüli vitákról" szóló beszámolót tárgyalták meg. Szmorogyin vezetésével bizottságot hoztak létre a párt új komszomol-politikáját körvonalazó tézisek kidolgozására. A párton belüli nézeteltéréseket 1923. december 23-án, 1924. január 2-án, 8-án és 15-én ismét megvitatta a Komszomol KB irodája, január 16–17-én pedig a KB plénuma. A január 16-i plénumon Tarhanov azzal a javaslattal állt elő, hogy feltétlenül szükséges olyan hivatalos előadó kijelölése, aki az összoroszországi pártkonferencián kifejtené a Komszomol álláspontját. Tarhanov javaslata ellen kilencen szavaztak, mellette hatan, köztük Kun és Vaszjutyin is. Vaszjutyin később így magyarázta a szavazás eredményét: „Határozottan támogattam Tarhanov javaslatát, és élesen támadtam opponenseit, akik egyenlőségjelet tettek két különböző dolog – a trockisták elleni aktív harc kérdése és a közé, hogy a párton belüli vita átkerüljön a Komszomolba. E tekintetben teljes szolidaritását fejezte ki Kun Béla elvtárs."

A hibát a Komszomol V. B. január 17-i plénumán hozták helyre. A plénum célszerűnek találta, hogy a Komszomol foglaljon állást a párton belüli vitában, kijelölte a KB képviselőjét a XIII. pártkonferenciára.

A Komszomol a párt lenini irányvonala mellett foglalt állást a trockistákkal, a szakadárokkal szemben.

Január 26-án a Komszomol KB irodája határozatot hozott Lenin műveinek ifjúsági kiadásáról. Az iroda Kun Bélát, Vaszjutyint, Dalint és Fjodorovot bízta meg a munkával. A KB titkársága Kun és Vaszjutyin feladatául jelölte ki ezen kívül egy körlevél megfogalmazását „Az ifjúsági csoportok megismertetése Lenin elvtárs életé-

vel és tanításával" címmel. 1924. január 8-án Kun Bélát az OK(b)P KB és a Komszomol KB *Molodoja gvargyija* című folyóiratának, május 15-én a Komszomol KB *Junij kommunyiszt* című folyóiratának szerkesztő bizottsági tagjává választották. Dalinnal együtt két bizottságba is beválasztották. Az egyiknek tájékoztatnia kellett a Komszomol tagságát a XIII. pártkonferencia határozatairól, a másiknak összegeznie a komszomolisták politikai felülvizsgálatainak eredményeit, és javaslatokat tennie a KB propagandaosztálya számára a további munkáról, a politikai oktatás rendszeréről.

A komszomolisták és az ifjúság lenini szellemű nevelésében fontos szerepet játszottak a következő cikkek: Kun Béla: „Lenini módon tanuljátok a leninizmust", V. Kolarov (a Komintern főtitkára): „Két nemzedék a Kominternben", G. Csicserin (a Szovjetunió külügyi népbiztosa): „Lenin", Krupszkaja, Ny. Csaplin (a Komszomol KB főtitkára) és Richard Schiller (az Ifjúsági Komintern V. B. titkára): „Lenin és a KII". Ezek a Komszomol és a KII folyóirataiban jelentek meg.

Kun Béla részt vett az OK(b)P KB 1924. április 3-i ülésének előkészítésében, melyen az ifjúsági szövetség feladatait jellemezték. Március 25-én beszámolót tartott a Komszomol KB irodájának ülésén a tanácskozás előkészítéséről, április 2-án ismertette az iroda tagjaival a másnapi tanácskozás napirendjét és anyagát. Április 7-én megválasztották a KB új, kilenctagú irodáját, melybe Kun Béla ismét bekerült.

Kun Bélának és a KB osztályvezetőinek feladata volt, hogy a XIII. pártkongresszus számára előkészítse a fiatalok között végzett munka téziseihez szükséges anyagokat. Mint a Komszomol küldötte a kongresszuson tagja lett „Az ifjúság körében végzett munkával" foglalkozó bizottságnak, amely a határozatot készítette elő. Részt vett a kongresszus Komszomol-küldötteinek tanácskozásán is (1924. május 22.). Beszédet mondott a kongresszus azon szekciójának ülésein, amely az ifjúság körében végzendő munkát tárgyalta, s amelyben részt vett N. Krupszkaja, Jaroszlavszkij, Pokrovszkij, továbbá a kongresszus más küldöttei. Hozzászólt a kommunista gyermekmozgalom kérdéséhez is.

Kun Béla szenvedélyesen tanulmányozta Lenin minden munkáját s népszerűsítette azokat. „A leninizmus propagandája a Kominternben" és a „Lenin és a Kommunista Internacionálé" című cikkei – az utóbbit a *Krasznaja mologyozs* című lap első száma számára írta 1924 májusában – nagy hatásúak voltak. Hangsúlyozta, hogy szükséges a Komintern ideológiai és szervezeti megszilárdítá-

sa, s ez csak Lenin tanítása és annak gyakorlati alkalmazása útján lehetséges.

Kun Béla később, a Komintern V. B. elnökségének tagjaként is szoros kapcsolatot tartott a Kommunista Ifjúsági Internacionáléval. A KII V. B. 1932. decemberi plénumán „A marxizmus harcban a szociál-fasizmussal" címmel tartott beszédet. Ezt külön brosúrában is kiadták.

Gyakorlati tevékenységével és elméleti munkáival nagy segítséget nyújtott a Komszomol orgánumainak azon munka szervezésében, amelyet az ifjúság lenini szellemben történő neveléséért folytattak, abban, hogy az új nemzedék a proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság szellemében nevelkedjen.

KUN BÉLA ÉS UKRAJNA

Kun Béla, miután az I. világháború idején Oroszországba került, a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom egyik vezetőjévé, valamint az Oroszországban harcoló magyar internacionalisták elismert irányítójává vált.

Kun Béla életében és tevékenységében fontos szerepet töltött be Szovjet-Ukrajna kommunistáival és vezetőivel kialakult kapcsolata. Közismert, hogy az ukrán és a magyar kommunisták 1918-ban határozott harcot indítottak az októberi forradalom eszméinek elterjesztéséért Ukrajnában, a megszálló osztrák–magyar és német hadseregek, valamint a lakosság körében.

Kun Béla 1918. július 5-én, az UK(b)P I. kongresszusán elhangzott felszólalásában kiemelte a tömegagitáció előkészítésének szükségességét az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország dolgozói körében a nemzetközi proletárforradalom győzelméért folytatott harc érdekében.

1918-ban magyar nyelven adták ki és terjesztették Marx, Engels, Lenin, Kun Béla és más vezető kommunisták több művét az Ukrajnát megszállva tartó hadseregek között.

Országaink kommunistáinak forradalmi céljai megegyeztek, Szovjet-Oroszország, Ukrajna és Magyarország együttműködése a Magyarországi Tanácsköztársaság idején volt a legteljesebb. A szovjet köztársaságok vezetői elismerték az egyesített front létrehozásának szükségességét, hiszen ellenük szövetkezett a nemzetközi burzsoázia. A Magyarországi Tanácsköztársaság ellenségei Szovjet-Oroszország és Ukrajna ellenségei is voltak, ők sem maradhattak közömbösek irántuk. Lépéseket tettek az orosz, az ukrán és a magyar forradalmi seregek egyesítésére, hogy áttörjék a gyűrűt, amelybe az antant imperialistái szorították a magyar forradalmat.

1919 áprilisában Szovjet-Oroszország Forradalmi Katonai Tanácsa az Ukrán Vörös Hadsereg feladatául jelölte ki, hogy nyújtson segítséget a magyar forradalomnak. Szovjet-Ukrajna részéről N. I.

Podvojszkij, a Magyarországi Tanácsköztársaság részéről pedig Kun Béla szövetséget ajánlott a galíciai kispolgári kormánynak „a közös harcért a munkások és a parasztok ellenségei ellen". Ők dolgozták ki Oroszország, Ukrajna és Magyarország forradalmi erőinek Galícia területén történő egyesítése tervét, számolva azzal, hogy ezáltal más országok proletárforradalmainak is segítséget nyújthatnak. A terv valóra is vált volna, ha Galícia burzsoáziája elfogadja Szovjet-Ukrajna kormányának számukra előnyös indítványát. A javaslatot azonban elutasították. Ez nagymértékben megnehezítette a Szovjet-Ukrajna és a magyar Tanácsköztársaság közötti közös határ létrehozását. Ezenkívül Gyenyikin továbbnyomulása Dél-Ukrajnában, a Grigorjev-árulás, a petljuristák és a burzsoá Galícia támadása Szovjet-Oroszország és Ukrajna ellen (mindez 1919 májusában történt) a Vörös Hadsereg parancsnokságát arra kényszerítette, hogy megváltoztassa a besszarábiai és galíciai offenzívára vonatkozó parancsot, melynek célja a magyar Vörös Hadsereggel való egyesülés volt. S noha június 27-én az Ukrán Népbiztosok Tanácsának elnöke még azt írta Kun Bélának, hogy a két köztársaság hadseregei nemsokára egyesülnek, „hogy egységes és áttörhetetlen frontot hozzanak létre a világ kizsákmányolói, a kapitalisták és az imperialisták ellen" – már jóval korábban, még május végén elhatározták Szovjet-Oroszország minden erejének összpontosítását a Donyec-medence és az ország központi területeinek a védelmére.

A Magyarországi Tanácsköztársaság veresége után Kun Béla Ausztriába távozott, onnan 1920 augusztusában érkezett Szovjet-Oroszországba. 1920. október 1-jén kinevezték a Déli Front Forradalmi Katonai Tanácsának tagjává (parancsnoka M. V. Frunze), mely szeptember 21-én alakult meg Vrangel szétzúzására. Október 4-én Kun Béla megérkezett Harkovba, ahol a Déli Front törzskara tartózkodott.

Október közepén Harkovban megtartották az UK(b)P tartományi konferenciáját, amelynek munkájában Kun Béla is részt vett. Beszámolt az orosz, az ukrán és a magyar kommunisták 1918-ban Ukrajnában végzett propagandamunkájáról, a proletárhatalom győzelméről Ukrajnában és Magyarországon. „Nekünk elvtársak – mondotta – sikerült létrehozni a Tanácsköztársaságot Magyarországon és Ukrajnában, de a magyar Tanácsköztársaság a nemzetközi imperializmus csapásai alatt elbukott, elsősorban azért, mert nem volt erős kommunista pártunk, melynek vezetésével a fiatal Tanácsköztársaság kiállhatta volna a nemzetközi imperializmus csapásait."

Az ukrajnai szegényparasztok bizottságai I. kongresszusának küldöttei is lelkesen fogadták Kun Béla felszólalását. „Elvtársak, noha rosszul beszélek oroszul, engedjék meg, hogy mégis a nemzetközi forradalom nyelvén, oroszul köszöntsem önöket. Üdvözlöm önöket elvtársak a magyar munkások és parasztok nevében, akik olyan helyzetben vannak most, mint amilyenben önök voltak Gyenyikin hatalma alatt."

Mint a Déli Front Katonai Tanácsának tagja, Kun Béla a legtöbb figyelmet a Vörös Hadsereg harci feladatai teljesítésének, Vrangel megsemmisítésének és a Krím elfoglalásának szentelte.

Kun Béla teljesítette a Déli Front parancsnokságának egyik rendkívül fontos utasítását is. Ismeretes, hogy 1920. szeptember 25-től M. V. Frunze tárgyalásokat folytatott Mahnóval, hogy maradjon semleges a Vörös Hadseregnek a Krím felszabadításáért vívott harcai idején. Mahno ráállt erre, és politikai megállapodás jött létre. Mivel azonban Mahno nemcsak a semlegességre volt hajlandó, hanem beleegyezett a Vrangel elleni fellépésbe is, a Déli Front parancsnoksága egy katonai megállapodást is akart kötni vele. Kun Béla feladata volt a Mahnóval való tárgyalások lefolytatása és az egyezség feltételeinek az aláírása.

Noha Mahno beleegyezett az egyezség aláírásába, mégis veszélyes volt az anarchistákhoz utazni Mahno rezidenciájába, Uljanovka faluba.

A tárgyalások során Kun Béla magabiztosan viselkedett, bátor és kezdeményező volt. Október 20-a késő éjjelén aláírták az egyezményt, amely másnap reggel 6 órától életbe is lépett.

1920 novemberének első felében a Déli Front csapatai támadásra indultak és hamarosan felszabadították a Krímet. Megkezdődött a szovjethatalom visszaállítása.

November 16-án megalakult a Krím Forradalmi Bizottsága Kun Béla vezetésével. A rákövetkező három nap folyamán a Krímben sorra alakultak a járási és a városi forradalmi bizottságok, később pedig létrejött a forradalmi törvényszék és a munkás-paraszt milícia. Létrehozásukban a legnagyobb szerepe Kun Bélának volt.

Kun Béla tevékenysége a Krímben 1920. november 16. és december 14. között viszonylag rövid ideig tartott. Ebben az időben a Krím Forradalmi Tanácsa Kun Béla aláírásával 80 rendeletet adott ki, naponta 2–3 ülést tartott, amelyek általában késő éjjel értek véget.

Kun Béla életének egyik fontos eseménye volt ukrajnai utazása 1928 végén–1929 elején. Ekkor meglátogatta a köztársaság na-

gyobb ipari központjait, Dnyepropetrovszkot, Harkovot, Artyomovszkot és Konsztantyinovkát.

Kun Béla a Szovjetunióban élt legtekintélyesebb külföldi internacionalisták egyike volt. Munkáit, köztük a róla szóló publikációkat, gyakran kiadták Ukrajnában is.

Példaként említhető „A Komintern és Lenin" című cikke, amelyet a Komintern megalakulásának 10. évfordulóján, 1929. március 3-án, a harkovi *Kommunista* című lapban jelentetett meg. Ebben a cikkében Kun Béla különleges figyelmet szentelt a lenini tanítás két fontos mozzanatának, amely szerint a szocializmus győzelme érdekében a kommunista pártnak rugalmas taktikát kell alkalmaznia, amikor Európában a forradalmi mozgalom apálya tapasztalható, a kapitalista társadalom pedig ideiglenesen megerősödött.

A XX. század első negyedének forradalmi lendülete egész sor tehetséges forradalmárt formált és nevelt. Köztük tiszteletreméltó hely jutott Kun Bélának, aki száz évvel ezelőtt született. Az évforduló évében Kun Béla és Szovjet-Ukrajna kapcsolatának megvilágítása (ami tulajdonképpen nem túl nagy jelentőségű epizód volt életében) lehetővé tette, hogy tovább mélyítsük ismereteinket forradalmi tevékenységéről és gazdagítsuk hagyatékát.

KUN BÉLA NÉZETEI A HÁBORÚ ÉS A BÉKE KÉRDÉSÉRŐL

Kun Béla még az októberi forradalom győzelme előtt belépett a bolsevik pártba, és beválasztották a tomszki kormányzóság pártvezetőségébe. 1917 végén Petrográdban személyesen megismerkedett Leninnel és a párt más vezetőivel; s bekapcsolódott abba a tevékeny munkába, amely a szovjethatalom megvédésére irányult Oroszországban.

Már első cikkeiben, amelyek 1918 elején a *Szibirszkij rabocsij*ban és a *Pravdá*ban jelentek meg, érintette a béke kérdését. Felhívta a külföldi országok munkásait arra, hogy támogassák Szovjet-Oroszország békajavaslatait. Akkor azt feltételezte, hogy ez megvalósítható az osztályharc fokozásával és a tömeges felkeléssel.

Kun Béla minden olyan munkájában, amely 1918-ban Oroszországban jelent meg, összekapcsolta a Szovjet-Oroszországban zajló eseményeket az Osztrák–Magyar Monarchiában és Európa többi országában uralkodó állapotokkal. Ebben az időszakban ő nemcsak az OK(b)P 1918 márciusában megalakult magyar csoportját, hanem az OK(b)P külföldi csoportjainak föderációját is irányította. Nagy figyelmet szentelt azoknak a hadifoglyoknak a felkészítésére, akik már visszatérőben voltak hazájukba. A *Pravdá*ban 1918. július 13-án megjelent cikkében az osztrák–magyar imperializmus tetteiről szólt, hangsúlyozta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiába tömegesen visszatérő hadifoglyok magukkal viszik a forradalom eszméit.

Kun Béla 1918 novemberében visszatért Budapestre és megalapította a Kommunisták Magyarországi Pártját. A polgári demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba való átnövésért folytatott harcban jelentős figyelmet szentelt a béke kérdésének, és leleplezte Wilson 14 pontjának hazug békeprogramját.

A szocialista forradalom magyarországi győzelme után Kun Béla április 13-án felszólalt a tatabányai bányászok tömeggyűlésén. Kijelentette: „A fegyveres erőt, amelyen a burzsoázia uralma nyu-

godott, tönkretette a háború. A munkásság hamarosan belátta azt, hogy a fegyvereknek két oldala van. Belátta, hogy az elnyomó fegyverből fölszabadító fegyvert is lehet csinálni." *(Vörös Újság,* 1919. április 15.)

A *Neue Freie Presse* bécsi tudósítójának kérdésére Kun Béla megjegyezte, hogy a Vörös Hadsereg megalakítása teljes gyorsasággal folyik, ennek a hadseregnek azonban nincsenek agresszív szándékai, hanem a munkásosztály vívmányainak megvédését szolgálja. *(Vörös Újság,* 1919. március 30.)

1919. április 16-án a román burzsoá kormány csapatai támadást indítottak a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Három nappal az offenzíva kezdete után Kun Béla a Budapesti Munkás- és Katonatanács ülésén elmondott beszédében kiemelte a kommunisták szerepét a Forradalmi Kormányzótanácsban és a következő kifejezést használta: „Mi nem a területi integritás álláspontján vagyunk" *(Népszava,* 1919. április 20.), s fegyverbe szólította a munkásokat a tanácshatalom megvédésére. Később, május 2-án, amikor a tanácshatalom kritikus helyzetbe került, ugyancsak a Budapesti Munkás- és Katonatanácsban szólított fel mindenkit arra, hogy utolsó csepp véréig védje a munkáshatalmat.

Ugyanakkor munkásezredeket alakítottak, amelyeknek a megszemlélése után, 1919. május 10-én Kun Béla kijelentette: „Az egységek öntudatának növekedése nagyon nagy dolog. Már világosan látják a háború osztályjellegét... Mindenesetre olyan erő van ezekben a proletárcsapatokban, ... hogy nyugodtan támaszkodhat rájuk a proletárforradalom, ezek a csapatok győzni fognak." *(Vörös Újság,* 1919. május 11.)

1919 májusában a párt programjának módosításáról tartott előadássorozatában Kun Béla érintette a háború és a béke kérdését. Ezzel kapcsolatban harmadik előadásában kiemelte: A hadsereg problémája ma másképpen alakult, mint korábban. Akkor is annyira háborúellenesek voltak, mint ma. Akkor is meg akartuk szüntetni a hadsereget és ma is ezt akarjuk. „A mi pacifizmusunknak most a forradalmi hadsereg az alapja, amely azt jelenti, hogy mi ezáltal védekezni akarunk a külső és belső ellenforradalommal szemben." „Nem akarunk mi háborút..." Az *Abend* című lapnak adott interjújában hangsúlyozta: „Mi senkit sem támadtunk meg."

A budapesti Munkás- és Katonatanácsnak 1919. június 7-én a városi színházban megtartott ünnepi gyűlésén elhangzott beszédében kiemelte: „Ma, elvtársaim, az a helyzet, hogy a pacifizmus megbukott, a wilsonizmus kimúlt. Nincs most egyetlenegy ép elméjű szocialista gondolkozású ember, aki azt mondaná, hogy a wilso-

nizmus megoldása volna az imperialista háború kérdésének, hogy a wilsoni program alapján likvidálni lehetne a háborút és annak következményeit." Ugyanebben a beszédében egy másik helyen megállapította: „Győzelem a frontokon, azt jelenti, hogy jogos volt az a feltevésünk, hogy minket nem a wilsoni pacifizmusba vetett hit, nem a wilsoni pacifizmusba való kapaszkodás segíthet ki ebből a nyomorúságos gazdasági helyzetből, amelyet a kapitalizmus és az imperialista háború hagyott ránk átkos örökül, hanem egyedül a proletariátus forradalmi osztályháborúja a külső és belső ellenforradalommal szemben."

Az 1919. júniusi pártkongresszuson a párt programjáról szóló beszédében is érintette ezt a kérdést: „Katonai téren, elvtársaim, némelyek előtt furcsának tetszik, hogy követeléseket állítunk fel, holott mi pacifisták és minden háborúnak ellenségei volnánk. Ez valóban furcsa is, különösen akkor, ha arra gondolunk, hogy sokak előtt a pacifizmus kurzusa még nemrégiben magasan állott. A pacifizmus kurzusa azonban nagyon lehanyatlott, és emelkedett – nem az imperialista háborúnak, hanem a forradalmi osztályháborúnak a kurzusa. Egészen kétségtelen, hogy mindaddig, míg a nemzetközi proletárforradalom tovább nem terjed – amiről e program alkalmából nem akarok beszélni, mert hisz lesz még alkalmam rövidesen erről a kérdésről beszélni –, mindaddig, míg a nemzetközi forradalom egész Európát át nem alakította, a katonai erőket nem nélkülözhetjük, azért, mert a burzsoázia folytatja osztályharcát velünk szemben, és nekünk is folytatnunk kell osztályharcunkat a burzsoáziával szemben. A különbség csupán az, hogy azelőtt mi állottunk fegyvertelenül, kitárt mellel, a fegyveres burzsoáziával és a burzsoázia fegyveres erőszakával szemben, ma pedig a saját lefegyverzett burzsoáziánkkal szemben állunk fegyveres kézzel, és fegyverekkel állunk a felfegyverzett imperialista burzsoázia zsoldosai ellen. Ez az, ami a Vörös Hadseregre vonatkozó követelésünket illeti.

A hadsereg tulajdonképpen a felfegyverzett proletariátus, amely őrt áll a forradalom vívmányai mellett. Osztályhadsereg, amennyiben nem szolgáltatjuk ki fegyvereinket a burzsoáziának, hogy azokat ellenünk használhassa fel."

1919. június 21-én a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének kongresszusán Kun Béla kijelentette: „Most is háború van, háború azért, hogy vissza ne jöhessen a kizsákmányolás, az a rendszer, mely besorozta az elnyomó szervezetek tagjai közé azokat, akik ott a hadseregben a saját elnyomásukat, kizsákmányolásukat védelmezték. Most más hadsereg van, most a proletariátus osztályharcát fegyverrel folytatja az elnyomók ellen, osztályhadse-

regében, a forradalmi Vörös Hadseregben. Minden proletárnak fegyvert kell adni a kezébe most, hogy megvédelmezze azt a rendszert, amely biztosítani tudja, hogy kiépíthessük a szocializmust, azt a társadalmi rendszert, amely minden dolgozó jólétét biztosítja."

Az új helyzetben, a Forradalmi Kormányzótanács lemondása után, az emigráció feltételei között Kun Béla különleges figyelmet szentelt a magyarországi második Tanácsköztársaság megteremtéséhez szükséges erők felkészítésére, a kapitalisták hatalmának megdöntésére és a dolgozók hatalmának visszaállítására.

Emellett Kun Béla egész további élete folyamán megkísérelte levonni a tanulságokat a Magyar Tanácsköztársaságból, feltárni vereségének az okait és elemezni azokat a belső és külső erőviszonyokat, amelyek a tanácshatalom vereségéhez vezettek Magyarországon. Habár több mint hat évtized távlatából úgy tűnik, hogy minden világos, ennek ellenére a vita tovább folytatódik, és figyelembe véve a kialakult álláspontokat, feltételezhető, hogy ez a vita nem is fejeződik be egyhamar.

Kun Béla nézetei bizonyos evolúción mentek át ezekben a kérdésekben. Sokszor gyakorolt önkritikát. Ez a magyar kommün tapasztalatainak jobb hasznosítására irányult.

A KMP 1925-ben Bécsben tartott I. kongresszusán a küldöttek elfogadták a KMP levelét az OK(b)P Központi Bizottságához, aminek megfogalmazásában Kun Béla tevékenyen részt vett. A levélben kiemelték a két ország kommunista pártjai közötti hagyományos kapcsolatokat és baráti kötelékeket, amelyek a vörös hadseregek, valamint a munkások és a parasztok százezreinek harcaival vették kezdetüket.

Rámutattak a levélben arra a szolidaritásra, amelyet az oroszországi proletariátus és az OK(b)P tanúsított a bajba került magyar forradalmárok iránt. Ennek eredményeként a Magyar Tanácsköztársaság legjobb harcosai kiszabadultak a börtönből és megmenekültek az akasztófától.

Feszült figyelmet szenteltek a Szovjetunió elleni imperialista háborús fenyegetésnek a KMP II. kongresszusán, amely 1930-ban zajlott le a Moszkva melletti Aprilovkában. A kongresszus megnyitásának napján, február 25-én elhangzott beszámolójában Kun Béla megállapította, hogy a KMP harcának fő irányvonala a Szovjetunió forradalmi megvédése.

Különösen a harmincas évek első felében Kun Béla nagy figyelmet szentelt a háború és a béke kérdésének, a Szovjetunió megvédésének egy esetleges imperialista támadással szemben. A Szovjet-

uniónak a Népszövetségbe való belépésével kapcsolatban külön cikket írt, ami a Moszkvában magyar nyelven megjelenő *Sarló és Kalapács* című lapban jelent meg 1934 októberében. Kun Béla ebben a cikkében hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió fennállása már önmagában is védőbástyaként szolgál az imperializmus ellen.

Kun Béla a Komintern VII. kongresszusának küszöbén szintén a *Sarló és Kalapács*ban publikált cikket, „Egységfront a háború ellen" címmel. Írásának legelején kiemelte, hogy akkor, amikor a Szovjetunió hatalmas erőit arra összpontosítja, hogy megvédje a békét és megakadályozza a háború kitörését, egyre inkább nő a háborús uszítók, főleg a német fasiszták aktivitása. Cikkében összevetett két nemzetközi egyezményt: a Szovjetuniónak Franciaországgal és Csehszlovákiával a béke megőrzése érdekében kötött egyezményét, valamint a Németország és Anglia közötti flottaegyezményt.

Cikkében támogatta a tíz kommunista pártnak (francia, angol, német, kínai, japán, lengyel, olasz, cseh, osztrák és magyar) a szociáldemokrata pártokhoz intézett felhívását, amelyben egységfrontot javasoltak az imperialista háborút kezdeményezők ellen. A francia munkásosztály tapasztalataira hivatkozva Kun Béla felhívta a figyelmet arra a lehetőségre, hogy a közös ellenség ellen folyó harcba be lehet vonni a kispolgárságot, a parasztságot, beleértve a radikális szocialistákat is.

Kun Béla a Komintern VII. kongresszusán elhangzott felszólalásában hangsúlyozta, hogy bűnnek számítana, ha a fasizmus elleni harcban a kispolgárságot mint tartalékot nem használnánk fel.

A háború és a béke kérdése ma is ugyanúgy időszerű, mint Kun Béla korában volt. Az erőviszonyok alakulása ebben a kérdésben a világon nem mindig teljesen világos. Azokban az években viszont Kun Bélának a fejlődés hosszú útját kellett bejárnia a szociáldemokraták pacifista nézeteitől a marxista–leninista nézetekig az imperialista és forradalmi háborúkkal kapcsolatban.

Emellett Kun Béla nem pusztán elméletileg, hanem mindenekelőtt gyakorlatilag közelítette meg ezeket a kérdéseket, szem előtt tartva a munkásosztály érdekeit.

JAN TOMICKI

KUN BÉLA ÉS A LENGYEL MUNKÁSMOZGALOM

A lengyel és a magyar munkásmozgalom együttműködése a múlt század második felében kezdődött. A magyar és a lengyel szociáldemokraták (itt az akkori Monarchiához tartozó Galíciában működő lengyel pártról van szó) az első világháború előtt szolidárisan harcoltak a Habsburg-monarchia társadalmi-politikai viszonyainak demokratizálásáért. Noha tevékenységükben reformista tendenciák érvényesültek, mindazonáltal mind a lengyel, mind a magyar szociáldemokraták propagandájában nagy hangsúlyt kaptak a forradalom és az internacionalizmus eszméi. Ebben a közegben kezdte meg tevékenységét Kun Béla, aki tizenhat éves erdélyi fiatalemberként lépett be a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, 23 éves korában pedig először állt bíróság elé hatóság elleni erőszakra való felbujtás vádjával.

Kun Béla és a lengyel munkásmozgalom sok vezetője gondolkodására és sorsára alapvető befolyást gyakorolt az első világháború, kivált az 1917. évi oroszországi forradalmak. 1917-ben Oroszországban legalább 3 millió lengyel élt, közöttük sok forradalmár. Ugyanakkor hadifogolyként mintegy félmillió magyar tartózkodott Oroszországban, köztük Kun Béla is.

Kun Béla és társai, valamint az orosz börtönökben és száműzetésben levő lengyel forradalmárok életében új fejezet kezdődött a cárizmus megdöntésével. A szocialista forradalom előkészületeinek időszakában sok lengyel munkásmozgalmi vezető – Feliks Dzierżyński, Józef Unszlicht, Jakub Fürstenberg-Hanecki, Stanisław Bobiński, Stanisław Pestkowski, Julian Leński és mások – szorosan együttműködött a bolsevikokkal, és személyes kapcsolatban állt Leninnel. Kun Béla a tomszki bolsevik szervezet vezetőségének tagjaként mint fáradhatatlan agitátor kiemelkedő szerepet töltött be, s a magyar és osztrák hadifoglyok közül sokakat megnyert a szocialista forradalomnak. Akárcsak lengyel elvtársai, Kun Béla is aktív résztvevője volt az októberi forradalomnak.

A Kun Béla és a többi magyar forradalmár által választott út lényegében ugyanaz volt, amelyre akkor lengyel forradalmárok ezrei léptek a szovjethatalom védelmében. Lelkesítette őket a proletárforradalom közös célja, a proletárdiktatúra és a világkommunizmus győzelmének eszméje.

Hogy milyen közvetlen kapcsolatai voltak Kun Bélának a lengyel munkásmozgalmi vezetőkkel az októberi forradalom idején és közvetlenül a győzelme után, ezt nehéz pontosan megállapítani. Kétségtelen, hogy amikor Kun Béla 1917 végén megjelent Pétervárott, ahol akkor a forradalom vezérkara volt, és amikor személyes kapcsolatba került Leninnel, egyidejűleg találkoznia kellett Dzierżyńskivel, Unszlichttal, Fürstenberg-Haneckival, Leńskivel és más lengyel kommunistákkal. Ők ugyanis ekkor szorosan együttműködtek Leninnel, és orosz elvtársaikkal együtt a szovjethatalom megszilárdításáért küzdöttek. Kun Béla és a lengyel kommunisták tehát azoknak a vezetőknek a sorába kerültek, akik teljes erejükkel a forradalom szolgálatába állottak.

Kun Béla ekkor a bolsevik *Pravda* állandó munkatársa lett, osztrák és cseh internacionalistákkal együtt brosurákat és röplapokat írt és tett közzé magyar, német és cseh nyelven. Ezekben az imperializmus elleni harcra buzdított, a Habsburgok és a Hohenzollernek uralmának megdöntésére, a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartására és újabb szovjetköztársaságok létrehozására szólított fel. Hasonló tevékenységet fejtettek ki az akkor Oroszországban tartózkodó lengyel forradalmárok. A Lengyelország és Litvánia Szociáldemokráciája (SDKPiL) vezetői és publicistái (Julian Leński, Stanisław Bobiński, Stanisław Trusiewicz, Zbigniew Fabierkiewicz és mások) cikkeket közöltek a bolsevik sajtóban, és lapok tucatjait jelentették meg lengyel nyelven Oroszországban tartózkodó honfitársaik, de az otthoniak számára is. A lengyel és a magyar forradalmárok által akkor megjelentetett sajtó a lenini eszmék terjesztésének fontos eszköze volt. Ma nehéz pontosan meghatározni, mekkora volt ennek a befolyásnak a hatóköre. De több tény arra mutat, hogy a kommunista sajtó és a röpcédulák hatására, amelyek a frontvonalon keresztül számos olvasóhoz eljutottak, az októberi forradalom és a kommunizmus eszméi gyorsan behatoltak Lengyelországba és Közép-Európa más országaiba.

A forradalmi eszméknek az európai országokra gyakorolt hatását nagy mértékben előmozdították az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt, az OK(b)P mellett működő külföldi kommunista szekciók, melyek nemcsak a lengyel és a magyar, hanem a más nemzetiségű kommunistákat is összefogták. Kun Béla kezdemé-

nyezésére már 1918 márciusában létrehozták Oroszországban az első magyar kommunista szervezetet, az OK(b)P magyar csoportját. Röviddel ezután 1918 áprilisában Kun aktív szerepet játszott a magyar, a német, a cseh, a román, a jugoszláv, az olasz, a francia és az angol kommunista csoportok küldöttei moszkvai kongresszusának szervezésében. Ennek a kongresszusnak eredményeként létrehozták az OK(b)P mellett a Külföldi Kommunista Csoportok Központi Föderációját, amelynek elnöke Kun Béla lett.

A Kun Béla irányítása alatt álló Központi Föderáció tevékenységével párhuzamosan egy másik összekötő kapocs is létrejött a Szovjet-Oroszország és a közép-kelet-európai országok forradalmi mozgalma között. 1918 tavaszán hozzáláttak, hogy koordinálják a Lengyelországban, Ukrajnában, Belorussziában, Litvániában, Lettországban, Észtországban és Finnországban (a breszti béke értelmében ekkor német–osztrák megszállás alatt álló országokban) működő kommunista és munkáspártok, illetve csoportok képviselőinek a tevékenységét. A Szervező Iroda élén – amelyet rövidesen átalakítottak a Megszállt Országok Kommunista Pártjainak Központi Irodájává – egy lengyel állt, Stanisław Pestkowski, az SDKPiL oroszországi csoportjának egyik vezetője.

A Központi Iroda az OK(b)P mellett működött. Feladatai a következők voltak: 1) technikai és anyagi segítségnyújtás a kommunista szervezeteknek a megszállt országokban; 2) a forradalmi megmozdulások eszmei egyesítése és összehangolása az egyes helységekben; 3) közreműködés és segítség a kiadói tevékenységben; 4) kapcsolattartás az egyes pártok és szervezetek, illetve a kommunista mozgalom között a megszállt területeken. A Megszállt Országok Kommunista Pártjainak Központi Irodája nagy szerepet játszott a kommunista eszmék elterjesztésében, a forradalmi jelszavak propagálásában, valamint a kommunista mozgalom szervezeti fejlesztésében a Szovjet-Oroszországgal közvetlenül szomszédos országokban, amelyek a breszti békében kijelölt demarkációs vonallal voltak tőle elvágva.

Kun Béla és Stanisław Pestkowski, e két kiemelkedő kommunista és internacionalista, két hasonló feladatú szervezet élén állt. Az a szervezet, amelyet Pestkowski irányított, Szovjet-Oroszország és a forradalmasodó Ausztria és Németország között kívánt hidat verni, s ilyenképpen egyesíteni a közép-európai forradalmi erőket. Hasonló volt a célja a Külföldi Kommunista Csoportok Központi Föderációjának, Kun Bélával az élén. Máig sem tudjuk azonban pontosan kideríteni e két, az OK(b)P mellett létesített – nemzetközi – szervezet kapcsolatát és együttműködését. Nincsenek konkrét is-

mereteink a Kun Béla és Stanisław Pestkowski közötti személyes kapcsolatokról sem. Érdemes megjegyeznünk, hogy Pestkowski ebben az időben a szovjetkormányban nemzetiségügyi népbiztoshelyettesi funkciót töltött be, és ily módon – feltehetően – a magyar hadifoglyok problémáival is foglalkoznia kellett.

1918. október végén Ausztria–Magyarország ténylegesen széthullott, és a Habsburg-monarchia romjain nemzeti államok jöttek létre. Meg voltak számlálva az antant által katonailag legyőzött császári Németország napjai is, amely a forradalom küszöbén állt. Ez idő tájt Lengyelország 123 évi megszállás után független államként született újjá. Magyarország viszont független nemzeti állammá alakult át.

1918-ban a lengyel és a magyar forradalmárok egyik fő feladata a proletárforradalomért küzdő kommunista párt megszervezése volt. Lengyelországban a polgári demokratikus köztársaság létrehozásának alapján álló hatalom megalakulása után, 1918. december közepén létrejött Lengyelország Kommunista Munkáspártja (KPRP) az SDKPiL és a Lengyel Szocialista Párt (PPS) baloldalának egyesüléséből.

A KPRP összefogta Lengyelországban a forradalmi erőket a kapitalizmus megdöntéséért és a proletárdiktatúra megteremtéséért vívott harcra. Szovjet-Oroszország példájára a forradalmi hatalom szerveiként megalakította a Munkásküldöttek Tanácsait. Lengyelországban a tanácsoknak többpárti jellegük volt. Jelentős volt bennük a reformista pártok befolyása, ami megnehezítette, hogy a kommunisták érvényesítsék bennük a maguk politikáját. Az államhatalom rossz szemmel nézte a tanácsokat, bennük fő osztályellenfelét látta. Ugyanakkor a lengyel kommunisták akkori koncepciói a függetlenség, a nemzeti és a parasztkérdésben korlátozták politikai befolyásukat.

Némileg eltérő megoldásokat fogadtak el Kun Béla vezetésével a magyar kommunisták. Kun Béla 1918 novemberében Szovjet-Oroszországból Ukrajnán és Lengyelországon keresztül visszatért Magyarországra. A magyar forradalmi szocialisták és kommunisták többségéhez hasonlóan azzal a problémával került szembe, hogy alakítson-e a Magyarországi Szociáldemokrata Párton belül a proletárdiktatúra platformján álló ellenzéket, vagy építsen ki önálló marxista–leninista pártot. Kun Béla és forradalmártársai a második utat választották, és 1918. november 24-én megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját. Az eseményt – 1919 tavaszán – így kommentálta a lengyel kommunista sajtó: „Magyarországon a kommunista mozgalom a tömegek között jóval a mostani fordu-

lat előtt kezdett terjedni. Élére az Oroszországból érkezett Kun Béla elvtárs állt. Kezdetben a hivatalos szocialista párt soraiban próbált talajra lelni, de hamarosan meggyőződött arról, hogy a szociálpatrióták uralta szervezetben a forradalmi agitáció túl nagy akadályokba ütközik. Más elvtársakkal együtt megalakította tehát a magyar kommunista pártot."

A lengyel munkásmozgalom nemcsak rokonszenvvel, hanem a szolidaritás kifejezésével üdvözölte a Magyarországi Tanácsköztársaság létrehozását. 1919. március 24-én a Munkásküldöttek Varsói Tanácsa a kommunista frakció javaslatára a következő határozatot fogadta el: „Az MVT mint Lengyelország fővárosa proletariátusának képviselője a legnagyobb örömmel üdvözli a forradalom győzelmét és a Munkás-, Paraszt- és Katonaküldöttek Tanácskormányának megalakítását Magyarországon. Az MVT üdvözletét és a proletár szolidaritás kifejezését küldi a budapesti forradalmi kormánynak. Varsó és egész Lengyelország proletariátusa feszült figyelemmel követi a hős magyar munkások harcát a rabló antantimperializmus és a hazai kapitalisták ellen, és magyar testvéreinek további győzelmeket kíván a munkásforradalom eszméiért vívott harcban." Hasonló határozatot fogadott el a Dąbrowai-medence Munkásküldötteinek Tanácsa és a lublini városi Munkásküldöttek Tanácsa.

A KPRP sajtóorgánumaiban részletesen tájékoztatott a magyarországi események menetéről: a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttének okairól, a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták hatalomátvételének módjáról, Kun Béla szerepéről, a forradalom békés fejlődéséről és nemzetközi következményeiről. A KPRP Központi Bizottsága által néhány nappal a magyarországi tanácshatalom megteremtése után kiadott röplapon ezt olvashatjuk: „A hír a magyarországi proletárforradalom győzelmes kitöréséről, a Munkásküldöttek Tanácsának hatalomátvételéről, a proletárdiktatúra proklamálásáról, Tanács-Magyarország és Szovjet-Oroszország testvéri szövetségkötéséről örömmel töltötte el minden proletár szívét, félelemmel és riadalommal ellenségeikét."

A lengyel kommunisták ugyanakkor arra számítottak, hogy a magyar forradalom Kun Béla vezetése alatt nemcsak meggyorsítja a forradalmi folyamatot Közép-Európában, ahol az osztálykonfliktusok nagy erővel jelentkeztek (Németország, Ausztria), hanem ezt teszi Nyugat-Európában is (Franciaország, Olaszország). Meg voltak győződve róla, hogy a forradalom „az antantországok néptömegeinek jeladás lesz a saját kormányaik elleni rohamra".

A magyar forradalom eszmeileg és politikailag lelkesítette a len-

gyel kommunistákat. Azt írták, hogy „a budapesti események még jobban megvilágították a lengyel forradalmi proletariátus élcsapata előtt, milyen nagy történelmi jelentősége van, milyen nagy és felelősségteljes feladatok várnak rá".

A lengyel kommunisták fő célja ebben az időben a szocialista forradalom véghezvitele, a proletárdiktatúra megteremtése volt. A KPRP arra törekedett, hogy Lengyelország összekötő híd legyen Szovjet-Oroszország és a forradalmi Németország, Magyarország és más európai országok között. Az erre a forradalomra való előkészületekben fontos szakasz volt a lengyel kommunisták szervezte szolidaritási akció Szovjet-Oroszországgal és a Magyar Tanácsköztársasággal. Megpróbálták meghiúsítani Piłsudski keleti fegyveres akcióit, amelyek nyílt háborús konfliktushoz vezettek Lengyelország és Szovjet-Oroszország között. Nyíltan elítélték az antantot, amely fegyveres intervenciót kezdett a Magyarországi Tanácsköztársaság ellen. Ám azok a kísérleteik, hogy a szolidaritási akcióikat összehangolják a PPS tevékenységével a Munkásküldöttek Tanácsának fórumán és a párt közvetlen politikai tevékenységében, nem jártak kellő eredménnyel, mivel közvetlenül a háború után a két munkáspárt egymástól eltérő politikai célokat tűzött maga elé. Csak a PPS baloldali csoportja, amely a PPS-ellenzék nevet vette fel, bontakoztatott ki a lengyel forradalomra való felkészülés jegyében szolidaritási akciókat Szovjet-Oroszországgal és a Magyarországi Tanácsköztársasággal. Ez a tevékenység szükségszerűen a KPRP-vel való egyesülésre vezetett – a lengyelországi proletárdiktatúráért való harc platformján.

Lengyelországban a Magyarországi Tanácsköztársasággal kapcsolatban két világos álláspont alakult ki. Ezeknek osztályalapjuk volt. Az államhatalom elítélte a magyar forradalmat. A Lengyel Köztársaság kormányának külügyminiszter-helyettese a párizsi Lengyel Nemzeti Bizottsághoz intézett 1919. április 1-jei levelében közölte, hogy Lengyelországnak részt kell vennie a Magyarországi Tanácsköztársaság elleni intervenciós akcióban. Hangsúlyozta, hogy Lengyelországnak érdekében áll a forradalmi Magyarország elszigetelése, hogy „mozgósítani kell az antibolsevista erőket Magyarországon", és hogy „a bolsevizmus veszélye" megköveteli, hogy az antanttól jelentős pénzügyi és katonai segítséget kapjanak avégett, hogy Lengyelországban és Közép-Kelet-Európában szembe tudjanak szállni a forradalmi erőkkel.

Más álláspontot foglaltak el a lengyel kommunisták és szocialisták, valamint az akkor Magyarországon élő lengyelek. Az első világháború idején a magyarországi lengyelség elég nagy számú volt.

Gazdasági emigránsokból, az 1914–1915-ös galíciai hadműveletek elől menekültekből, az orosz hadsereg hadifoglyaiból, internált lengyel légionistákból és munkásmozgalmi aktivistákból tevődött össze. Ez az emigráció társadalmilag és politikailag differenciált volt. 1918–1919 fordulóján a magyarországi lengyelek száma radikálisan csökkent, mivel a független lengyel állam újjászületése után számosan hazatértek. Mindazonáltal továbbra is sok lengyel maradt Magyarországon, itt érte őket a Tanácsköztársaság létrejötte.

Azok a lengyelek, akik radikális beállítottságúak voltak, vagy közvetlen kapcsolatban álltak a forradalmi mozgalommal, lelkesen üdvözölték a Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulását. Egy részük szoros kapcsolatot tartott fenn a Kommunisták Magyarországi Pártjával vagy a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal. 1919. március végén megalakították Lengyelország Kommunista Munkáspártjának Budapesti Csoportját. Ezután a KPRP-nek más csoportjai is létrejöttek Budapesten és vidéken. Ezek együttműködtek a tanácskormánnyal és az akkor szervezett Nemzetközi Kommunista Föderáció más külföldi nemzeti csoportjaival.

A KPRP magyarországi csoportjainak tevékenységéről Lengyelországban kevés forrásanyag maradt meg. Ezért is nehéz pontosan leírni a lengyelek részvételét a Magyarországi Tanácsköztársaságban. A legtöbbet Edmund Semilnek, az orosz és a magyar forradalom résztvevőjének visszaemlékezéseiből tudunk a magyarországi lengyel kommunista vezetőkről. Ezek: Albert Zelowski, Antoni Kubit, Feliks Stencel, Józef Pietrasiak, Andrzej Hüttler, Paweł Biernacki, Władisław Mirek, Józef Rotstadt-Krasny és mások.

A KPRP budapesti csoportjainak titkárságát eleinte az említett Edmund Semil irányította. Ő kezdeményezte Budapesten a *Czerwona Gazeta (Vörös Újság)* című lengyel kommunista lap kiadását. A *Lengyelország Kommunista Munkáspártja Magyarországi Csoportjainak lapja* alcímű újság tájékoztatott a lengyel kommunisták magyarországi tevékenységéről. Kitűnik belőle, hogy a lengyel munkásmozgalom vezetői aktívan támogatták a Kun Béla részvételével működő forradalmi kormányt, és a Magyarországi Tanácsköztársaság védelmére keltek, amikor az antantállamok fegyveres intervenciója és az ellenforradalom kezdte fenyegetni.

A *Czerwona Gazetá*ban, továbbá röplapokon és felhívásokban szólították fel a lengyeleket a forradalmi hatalommal való együttműködésre és a magyar Vörös Hadseregbe való belépésre. A toborzással a KPRP budapesti csoportjainak titkársága foglalkozott,

amelyet ebben a tevékenységében a KPRP ismert vezetői: az Ostap Dłuski és Franciszek Łączycki irányította bécsi lengyel kommunista központ segített. Mindennek eredményeképpen sikerült megszervezni a másfél ezer katonát számláló lengyel zászlóaljat, amely a magyar Vörös Hadsereg mellett létrehozott Nemzetközi Brigád része lett. A lengyelek a csehszlovák és a román fronton harcoltak az intervenciós csapatok ellen, sokan közülük hősi halált haltak.

A magyar forradalom történetében a kommunista és a szociáldemokrata párt egyesülésén kívül fontos esemény volt az első tanácskongresszus. A kongresszuson a külföldi delegációk között volt a KPRP varsói Központi Bizottságának képviselője, Józef Rotstadt-Krasny, az SDKPiL, majd a KPRP egyik vezetője (ő szervezte és vezette a Dąbrowai-medencében a kommunista Munkásküldöttek Tanácsait). Budapestre érkezése után kijelentette: „Lengyelország kommunista proletariátusa a legnagyobb figyelemmel követi a magyarországi forradalom menetét, és az Önök minden győzelmét a sajátjának tekinti."

Rotstadt mint tapasztalt kommunista vezető átvette az általános politikai irányítást a KPRP magyarországi csoportjainak tevékenysége és a lengyel zászlóalj fölött. A KPRP-t is képviselte a tanácskormány mellett. Bizonyára kapcsolatban állt Kun Bélával, de ez a kérdés még további kutatást igényel.

A lengyel munkásmozgalom a Magyarországi Tanácsköztársaság oldalán állott. Ideológiai-politikai elveivel, internacionalista osztályalapjával összhangban bekapcsolódott abba a nemzetközi szolidaritási akcióba, amelyet a kommunisták és a szocialisták 1919. július 20-án és 21-én szerveztek azzal a jelszóval, hogy meg kell védeni Szovjet-Oroszországot és a Magyarországi Tanácsköztársaságot az imperialista államok fegyveres intervenciójától. Július 20-án és 21-én Lengyelországban a szolidaritási akciók nagy méretűek voltak, és fő szervezőjük a KPRP volt.

A Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntése a lengyel kommunisták veresége is volt. Azt jelentette, hogy távolodott a szocialista forradalom győzelmének lehetősége Lengyelországban és Európa más országaiban.

A lengyel és a nemzetközi munkásmozgalom számára fontosak voltak a Magyarországi Tanácsköztársaság tapasztalataiból levont tanulságok. Nem sokkal a Tanácsköztársaság leverése után, 1919 augusztusában a KPRP kiadványt jelentetett meg „Forradalom és ellenforradalom Magyarországon" címmel. Ebben leírták a forradalom kezdetét, lefolyását és vereségét. A lengyel kommunistáknak nem volt kétségük afelől, hogy a magyar forradalmárok Kun Béla

vezetésével a helyes utat választották a proletárdiktatúra államának megteremtéséhez, és hogy a többi kommunistának követésre méltó példát adtak. „A magyar forradalom, annak léte és bukása – olvassuk a KPRP kiadványában – az egyik legszebb, legértékesebb lap most és a jövőben a bővülő nemzetközi szociális forradalom történetében."

Évek múlva azonban lanyhultak az érzelmek és elkövetkezett az elmélyültebb elemzés ideje. A kommunisták számára az eszmecserék legfontosabb színhelyei a Kommunista Internacionálé kongresszusai voltak, főként Lenin életében, és a Komintern más, alacsonyabb vezető szerveinek – mint a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának és a Végrahajtó Bizottság Elnökségének – plenáris ülései. Ezeken a lengyel és más nemzetiségű kommunisták mellett részt vett Kun Béla is.

Különösen szoros kapcsolatok kötötték össze Kun Bélát és Henryk Waleckit. Egy szobában dolgoztak a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának Balkáni Irodájában Moszkvában, a magyar, a bolgár, a jugoszláv és a görög párt problémáival foglalkozva. Sokat vitatkoztak a lengyel és a magyar ügyekről, a kommunista világmozgalom kérdéseiről.

Kun Béla tapasztalatainak és a Magyarországi Tanácsköztársaság történetének hatására, amelyet különösen behatóan tanulmányoztak a KPRP vezetői és teoretikusai, a lengyel kommunisták helyesbítették addigi szektás programjukat a parasztkérdésben. Maria Koszutska-Kostrzewa és mások javaslataival összhangban a KPRP II. kongresszusán (1923. szeptember 19.–október 2.) programot fogadtak el az agrárkérdésben, amelyet a „földet a parasztoknak" jelszó fejezett ki. Ez a program a korábbinál jobb hátteret teremtett a paraszttömegek megnyeréséhez a lengyel kommunisták forradalmi programja számára. Itt látjuk Kun Béla és a Magyarországi Tanácsköztársaság világos és közvetlen hatását a lengyel munkásmozgalomra.

Kun Béla egyébként nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is foglalkozott a lengyel munkásmozgalom problémáival. Mint a Komintern VB képviselője részt vett a KPRP és a Kelet-Galícia Kommunista Pártja (KPGW) közötti kapcsolatok rendezésében. E kapcsolatok szabályozásának problémájával a Komintern III., moszkvai kongresszusán (1921. június 22.–július 12.) létrehozott különbizottság foglalkozott. Annak az elvnek a leszögezéséről volt szó, hogy a Nyugat-Ukrajna területén működő KP továbbra is megőrzi autonómiáját, az általános irányítást pedig a KPRP KB fogja fölötte gyakorolni. Ezt az egyezményt a KPRP részéről Adolf

Warski, Stefan Królikowski, Henryk Walecki, Henryk Lauer-Brand; Ukrajna Kommunista Pártja részéről Feliksz Kon, Dmitrij Manuilszkij és Alekszandr Sumszkij; a Komintern VB nevében pedig Fritz Heckert és Kun Béla írta alá.

A Komintern III. kongresszusának tanácskozása idején Kun Béla, Adolf Warski és Józef Unszlicht tagjai voltak annak a bizottságnak, amelyet a Végrehajtó Bizottság hozott létre azoknak a feltételeknek a meghatározására, amelyekkel a lengyelországi Bund (Összzsidó Munkáspárt) csatlakozhat a Kominternhez. A bizottság tárgyalásokat folytatott a Bund Moszkvába érkező képviselőjével, Wiktor Alterrel, de eredményt nem ért el, mivel a Bund vezetése nem akarta elfogadni a „21 feltételt".

Kun Béla a későbbi években is szorosan együttműködött a lengyel kommunistákkal, elsősorban a Komintern és a Vörös Szakszervezeti Internacionálé – a Profintern – fórumán. Itt volt a már említett Henryk Walecki, továbbá Edward Próchniak, Jerzy Sochacki, Bronisław Bortnowski és Julian Leński (1929-től a KPP KB főtitkára).

A lengyel kommunistákkal Kun egyébként naponta érintkezett. Sok éven át ugyanis ugyanabban a híres moszkvai Lux Szállóban (ma Central Szálló) élt, amelyben különböző időszakokban Maria Koszutska-Kostrzewa, Adolf Warski, Henryk Walecki, Władysław Stein-Krajewski, Gustaw Reicher-Rwal, Saul Amsterdam-Henrykowski, Julian Leński és mások laktak. A szálló lakói szinte egy kommunista családot alkottak.

A harmincas évek második felében Kun Béla, akárcsak a KPP vezetőinek többsége, a személyi kultusz áldozatául esett. Ahogyan a KPP vezetőit, őt is csak az SZKP XX. kongresszusa idején, 1956-ban rehabilitálták – halála után.

Kun Béla politikai életrajza még ebben a vonatkozásban is hasonlít a lengyel forradalmi munkásmozgalom vezetőiéhez, akikkel élete során sokrétű kapcsolatai alakultak ki.

A BOLGÁR KÖZVÉLEMÉNY KUN BÉLÁRÓL ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGRÓL

Kun Béla, a magyar és a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom kimagasló egyénisége, azok közé a történelmi személyiségek közé tartozik, akik iránt mindmáig nagy az érdeklődés.

Kun Béla élete és forradalmi munkássága elválaszthatatlan a magyar nép fasizmus elleni forradalmi mozgalmától, a világproletariátus felszabadító harcaitól.

Tövises, kemény megpróbáltatásokkal telt volt Kun Béla útja. A legfontosabb forradalmi esemény, amelyben az itt tárgyalt időszakban vezető szerepet játszott, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása volt 1919-ben, ami népszerűvé tette nevét.

Több forrásban található utalás arra, hogy Kun Béla első kapcsolatai a bolgár forradalmárokkal, az OK(b)P bolgár csoportjának képviselőivel még az orosz szovjethatalom megszilárdításáért folytatott közös erőfeszítések idejéből erednek.

Bulgáriában a tömeges forradalmi mozgalomnak 1919-ben megvoltak az akkori bolgár valóságban rejlő gyökerei. Ez a mozgalom bolgár nemzeti talajon nyerte el arculatát, belső indítékokból eredő fellendülések és hullámvölgyek szakaszai váltakoztak. Ezért a két ország forradalmi eseményeinek bizonyos hasonlósága ellenére, jelentősek voltak a különbségek is. A magyar Vörös Hadsereg nagy sikereinek időszaka Szlovákiában, 1919 nyarán egybeesett a forradalmi mozgalom fellendülésével Bulgáriában. A forradalmi mozgalom hullámszerű mozgásában nálunk kétségtelenül érezhető volt a magyar forradalom pozitív hatása.

Az elvesztett háború mindkét népet azonos feladatok elé állította, különösen a külpolitika terén. A Magyar Tanácsköztársaság ellenségei a legyőzött Bulgáriának is ellenségei voltak: szigorú és igazságtalan békét készültek az országra kényszeríteni. Ezért a Magyar Tanácsköztársaság iránti rokonszenv Bulgáriában szorosan egybefonódott társadalmi és nemzeti motívumokkal. A Tanácsköztársaság kikiáltását Magyarországon, Európa szívében a győztes

imperializmus elleni kihívásként, élethalálharcra szóló hadüzenetként értelmezték Bulgáriában.

Bulgáriában a háború utáni helyzet kedvező talajt teremtett a társadalom forradalmi átalakulását hirdető eszmék gyors befogadására. Ezért a Magyar Tanácsköztársaság sikereit és a magyar Vörös Hadsereg győzelmeit lélegzetvisszafojtott figyelemmel kísérték.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása és a magyar Vörös Hadsereg győzelmes csatái során Lenin után Kun Béla neve lett a legnépszerűbb forradalmi és demokratikus köreinkben. A Kun Béla iránti tisztelet-megnyilvánulás számtalan példáját lehet felsorolni. Meg kell azonban elégednünk néhány jellegzetes példával. Számos ifjúsági és sportszervezet választotta Kun Bélát védnökévé. Például az Ifjúsági Testnevelési Egyesület Gabrovó városban, az Ifjúsági Kommunista Szövetség Egyesülete Teteven városban. Kun Béla népszerűségéről tanúskodik a „Mit akarnak a kommunisták" című brosúrájának lefordítása is bolgár nyelvre. A *Novo Vreme (Új Idő)*, a párt elméleti folyóirata közölte Kun Béla „Vége a legális taktikának" című cikkét, P. Iszkrov fordításában. A hozzá fűzött magyarázat így szól: „Kun Béla a kommunista forradalom egyik legelső vezetője; most a Magyar Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa."

Az 1919. május elsejei bolgár tüntetések résztvevőinek egyik leggyakrabban ismétlődő jelszava volt: „Éljen Kun Béla"!

S mégis, a sajtóban a Kun Béláról szóló pozitív visszhang aránylag kevés. Erről a katonai cenzúra gondoskodott, szigorú büntetésekkel fenyegetőzve, megtiltva a kommunista forradalom terjedéséről, majd sikereiről szóló írásokat.

Az új cenzúrarendelet 1919. július 22-én pontokban ismerteti azokat a kérdéseket, amelyekről az olvasó csak a „hivatalos kommünikékből" értesülhetett. Tilos volt írni „a forradalmi Magyarországról és a kommunista mozgalmakról Ausztriában"; stb., és e rendelet megjelenéséig sem engedélyezték a Magyar Tanácsköztársaságról szóló tárgyilagos információkat. Ez kitűnik a *Rabotnicseszki Vesztnik (Munkás Újság)* és más sajtótermékek megfelelő címei alatt található fehér foltokból. A cenzúra ugyanakkor szabad utat biztosított a Magyar Tanácsköztársaságot és vezetőit rágalmazó anyagoknak. Ily módon került a sajtóba egy sereg ostobaság Kun Béláról, amelynek célja a bolgár társadalom félrevezetése volt a magyar nép 1919-es történelmi vívmányairól. A hatalom csak Kun Béla ellenségeinek a véleményét engedte terjeszteni.

A haladás és a szocializmus híveinek fel kellett venniük a harcot a dezinformáció zavaros áradata ellen. A KP vezetői lehetőséget

találtak – a cenzúra által támasztott akadályok ellenére – a Magyar Tanácsköztársaság iránti rokonszenv szóbeli és írásbeli kifejezésére. Így például Vaszil Kolarov a Korona Színházban tartott nyílt felszólalásában (1919. június 22.) élesen válaszolt a Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság elleni rágalomáradatra. A Reformista Párt kiadója – mondotta Kolarov –, „Aszen Cankov úr, külön brosúrát szentelt annak, hogy összegyűjtse mindazt a szennyet, amit a megvesztegetett európai újságírók rágalmazó írásai hordtak össze, hogy beszennyezzék az orosz és a magyar munkások és parasztok ragyogó ügyét".

Milyen eszközökhöz nyúltak a burzsoázia erői, hogy a bolgár közvéleményt a magyar bolsevizmus ellen hangolják? E kérdés összefügg a bolgár közvélemény Kun Bélához való viszonyával. Először a bolgár burzsoá sajtó a külföldi lapok nyomán azt az álláspontot képviselte, miszerint a magyar bolsevizmus különbözik az oroszokétól és akkor keletkezett, amikor válaszolni, tiltakozni kellett Vix alezredes jegyzéke ellen. A bolgár burzsoá sajtó – tendenciózusan válogatva a világ újságainak cikkeiből – igyekezett kedvező fényben mutatni a bolgár burzsoázia külpolitikai vonalát, amely ellenséges volt a Magyar Tanácsköztársasággal szemben. Így például az ismert bulvárlap, az *Utro (Reggel)* magáévá teszi az amerikai újságok véleményét, hogy a magyarországi események mögött Károlyi Mihály blöffjét kell keresni, mert a magyarok így szeretnének jobb feltételeket biztosítani a párizsi béketárgyalásokhoz. Ezek a lapok mindenáron azt akarják sugallni az olvasónak, hogy a magyarországi fordulat okát elsősorban nem a bolsevista eszmékben, hanem a felkorbácsolt nemzeti önérzetben kell keresni, s hogy Magyarország küszöbön álló feldarabolása előtt a magyar hazafiak készek csatlakozni bárkihez, aki az ország területi épsége megőrzését ígéri. Ez az álláspont az egész bolgár burzsoá sajtót jellemzi.

Kun Béla első külpolitikai nyilatkozatai arról, hogy a Forradalmi Kormányzótanács ugyan nem ragaszkodik az ország területi integritásához, de küzdeni fog önrendelkezési jogáért a határok kijelölésénél, megértésre találtak Bulgáriában, ahol az uralkodó körök követelték az antanttól, hogy rendezzenek népszavazást a vitás területekről. Az elfogulatlan bolgár hazafiak előtt világos volt: a Magyar Tanácsköztársaság tevékenysége, külpolitikája nem mond ellent a bolgár nemzeti érdekeknek, hiszen a magyarok elvonták Bulgáriáról az antant figyelmét és erejének egy részét is. Március 25-én az *Utro* című lap átvette a *Tan* című újság egyik tudósítását, amelyben a magyar fordulat kellemetlen következményeiről van szó az antant számára.

Az igazi hazafiak viszonya a Magyar Tanácsköztársasághoz csak egyetértő lehetett, éppen ezért a bolgár burzsoázia szerette volna „beoltani" a közvéleményt a magyar bolsevista kísérlet ellen. A hivatalos propaganda széles körű hadjáratba kezdett, hogy ellenséges hangulatot keltsen a Magyar Tanácsköztársaság és bolgár támogatói, a tesznyák (szűkelvű) szocialisták iránt. Ennek megfelelően a bolgár burzsoá sajtóban tág teret biztosítottak a Magyarországról szóló különböző képtelenségeknek, névtelen rágalmazó anyagoknak, mint például annak, hogy a parasztok igyekeznek kiéheztetni Budapestet. Ugyanakkor ez a sajtó barátságtalanul nézi a román burzsoázia erőfeszítéseit „Nagy-Románia" létrehozására, hiszen ez az elnyomott népek későbbi bosszúját vonja majd maga után.

Amikor a Kun Béla vezette Forradalmi Kormányzótanács kihirdette a társadalmi-gazdasági átalakulásokat és ezzel világossá tette az egész világ előtt az új proletárhatalom jellegét, a burzsoá propaganda szakított addigi tartózkodásával. A bolgár uralkodó körök sietve igyekeztek bebizonyítani az antant iránti lojalitásukat és készségüket, hogy hozzájáruljanak a kommunizmus elleni harchoz. A burzsoá sajtó képviselői egymást múlták felül azon igyekezetükben, hogy a kommunizmust lejárassák és közelgő végét megjövendöljék. A bolgár forradalmi mozgalom elleni repressziók és a Magyar Tanácsköztársaság elleni rágalmazókampány akkor erősödött meg, amikor a bolgár küldöttségnek Párizsba kellett utaznia a békefeltételek átvételéért.

A bolgár uralkodó körök remélték, hogy a békeszerződés megkötésekor eszközölt engedményekkel levezethetik a nép haragját. Ugyanakkor az országban kegyetlen üldözésben részesítették Kun Béla és a Magyar Tanácsköztársaság védelmében fellépőket. Vérbe fojtották a július 27-i felvonulást, s remélték, hogy a békefeltételek kedvezőbbek lesznek. Kun Béla neve is csak becsmérlő jelzőkkel jelenhetett meg a bolgár burzsoá újságok hasábjain.

E rágalomhadjárat célja az volt, hogy megingassa „a tömegeknek a forradalmi szocialistákba vetett hitét". Azonban hiábavaló volt minden erőlködés, mert a nép „ösztönösen" megértette, hogy a bolsevizmus „jólétet és felszabadulást hoz számára". Kolarov nem érte be csak a rágalmazók leleplezésével, hanem megpróbálta ecsetelni hallgatósága előtt a magyar forradalmi „kísérlet" pozitívumait is, amennyiben az egyáltalán lehetséges volt az akkori cenzúra viszonyai között egy nyilvános felszólalásban: miután rámutatott az akkori bolgár munkajogi rendelkezésekre, Kolarov összehasonlította azokat Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság

munkavédelmi viszonyaival: „A munkavédelem ma csak Oroszországban és Magyarországon lehetséges, s minden más országban, ahol a proletariátus és a munkástömegek a kormányzásnak részesei."

A magyar forradalmi események a forradalmi mozgalom másik nagy vezetője, Georgi Dimitrov figyelmének is középpontjában állottak. Az igen hiányos lehetőségek ellenére Dimitrov gyorsan tájékozódik a Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentőségéről. Hiteles információkat szerez a Magyar Tanácsköztársaságról és Kun Béláról a Bulgáriába visszatért Nikolaj Gramovszkitól, aki a Magyar Kommün kimagasló személyisége, Kun Béla közeli harcostársa volt. Kifejezésre juttatva saját és a párt állásfoglalását, Dimitrov rávilágított az éberség fontosságára a forradalmi baloldali szociáldemokratákkal szemben, akik a Bolgár Kommunista Pártba kívántak belépni.

A Magyar Tanácsköztársaság tanulságai és vezetői iránti érdeklődése nem gyengül annak leverése után sem. Dimitrov, részben a magyar szocdemek szerepére emlékezve – akik magatartásukkal meggyorsították a Tanácsköztársaság vereségét –, feltételeket szabott, akadályokat gördített az egészségtelen, karrierista elemeknek a pártba való beszivárgása ellen. Dimitrov sok más megnyilvánulása – mint amilyen a fehérterror elleni kérlelhetetlen harc szükségességének a hangsúlyozása – jól ismert, ezért most erről nem szólunk.

A Magyar Tanácsköztársaság és vezetője munkásságának, ügyének népszerűsítésében Nikolaj Gramovszki különös érdemeket szerzett Bulgáriában. Gramovszki Magyarországon a bolgárok között felvilágosító munkát végzett azzal a céllal, hogy megnyerje őket a Tanácsköztársaság ügyének. Mint az Internacionalista Föderáció bolgár szekciójának vezetője, a legszorosabb kapcsolatban állt Kun Bélával, s Kun a legmelegebben nyilatkozott róla a Budapesten tartózkodó bolgár kommunista, Sz. Goldstein előtt.

A magyar forradalom veresége után Gramovszkinak sikerült visszatérnie Bulgáriába. A pártértekezleteken szóban, a sajtóban írásban fejezi ki, mondja el magyarországi élményeit, benyomásait. Az első pártgyűlésen, ahol e célból szólalt fel, Vaszil Kolarov elnökölt. Gramovszki érdekkeltően beszélt a Magyarországi Tanácsköztársaságról és annak vezetőjéről, akivel – mint hangsúlyozta – személyes baráti kapcsolatban állt.

A Bulgáriába hazatért Gramovszkit Dimitrov egy szakszervezeti otthon s egyben a Szaktanács munkatársaként helyezteti el. Gramovszki részletesen tájékoztatja Dimitrovot a magyarországi eseményekről és az azokból levonható tanulságokról, s megírja „A

Magyar Tanácsköztársaság tanulságai" című cikkét. A forradalom előestéjén – szavai szerint – minden magyar tekintete a kommunisták és vezetőjük felé irányult: „Kun Béla neve – írja Gramovszki – a menekvés, a megváltás szimbóluma." Világosan méltatja Kun Béla vezető szerepét a forradalmi Magyarországon, rámutatva a tanulságokra, amelyeket a magyarországi eseményekből Bulgáriában figyelembe kell vennie a forradalmi mozgalomnak. Gramovszki kijelenti: a magyar ellenforradalom áldozatai arra szólítanak fel bennünket, hogy „legyünk kérlelhetetlenek a reformista szocializmus ellen vívott harcban". Miután rámutat, hogy a magyar szociáldemokraták áruló magatartása meggyorsította a Tanácsköztársaság vereségét, Gramovszki egyrészt nyilván Kun Béla akkori értékelését tartotta szem előtt, másrészt az osztályharc időszerű feladatait is Bulgáriában.

Nikolaj Gramovszki nagy szerepet töltött be a párttagság helyes tájékoztatásában a párt ultrabalos áramlatával, az ún. „iszkristák"-kal 1919 nyarán kirobbant vitában. Az iszkristák a hatalom azonnali megragadásának hívei voltak. A pártvezetőségben folytatott eszmecserékben úgy hivatkoztak a magyar eseményekre, hogy azokat elferdítve, tendenciózusan értelmezték. A pártvezetőség nagy erőfeszítések árán védte meg a párt harcképességét, hangsúlyozva, hogy az csak vasfegyelemmel és a tömegbefolyás növelésével fokozható. A pártvezetők joggal mutattak rá, hogy milyen véres vereséggé fajulna a hatalom megragadására irányuló azonnali akció Bulgáriában az antant megszállóerők jelenlétében. Ezek a viták a pártvezetőség állásfoglalásának győzelmével végződtek, annak ellenére, hogy a forradalmi mozgalom által felvetett néhány kérdés nem nyert kielégítő választ. Ezeknek a heves vitáknak részese volt Nikolaj Gramovszki, aki a magyar események tanulságait ismertetve rámutatott az iszkristák érveinek hibás voltára, és ezzel hozzájárult a forradalmi elmélet és taktika általánosabb és fontosabb kérdéseinek tisztázásához.

A burzsoá propaganda így vált egyeduralkodóvá, de hadjárata sem hozta meg a remélt eredményt. A bolgár nép csalhatatlan politikai megérzésével megfejtette e sajtókampány céljait. Érezte, hogy ha a Magyar Tanácsköztársaság megbukik, akkor a szomszédos országok – immár megszabadulva a magyar „lidérctől" – maximális igényekkel lépnek fel Bulgáriával szemben. Ugyanakkor a bolsevizmus elleni túlzásokkal telített hadjáratukkal a burzsoá politikusok tulajdonképpen a forradalom javára is dolgoztak. Erre Lenin mutatott rá: „Javunkra dolgoznak. Segítenek nekünk felkelteni a tömegek érdeklődését a bolsevizmus lényegének és jelentőségének

kérdései iránt." Vagyis a bolgár burzsoá sajtóban megjelent anyagok mégis az érdeklődés előterébe hozták a magyar bolsevizmus vezérét.

A burzsoá és kispolgári pártok – függetlenül a köztük zajló torzsalkodástól – egységes harcot folytattak a kommunizmus, a BKP ellen. Ez kiviláglik abból is, hogyan viszonyult a Magyar Tanácsköztársasághoz a Bolgár Népi Földművesszövetség és a Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt. Ugyanakkor a BKP és a Földművesszövetség közötti kapcsolat az ország politikai fejlődésének különböző szakaszaiban hatott a parasztpártnak a Magyar Tanácsköztársasághoz való viszonyára. Amikor például sor került a közlekedési sztrájkra, és a két párt közötti viszony a végsőkig kiéleződött, a Bolgár Népi Földművesszövetség vezetői dühös kirohanásokat intéztek a magyar kommunisták és személyesen Kun Béla ellen. Rendszeressé váltak olyan kijelentések a parasztpárt részéről a kommunistákról, mint „maguk is oda vezetik majd az országot, ahova Kun Béla Magyarországot" stb. Mint kispolgári párt a Bolgár Földművesszövetség ellenezte a Magyar Tanácsköztársaság szocialista intézkedéseit.

A szociáldemokraták igyekeztek meggyőzni a bolgár közvéleményt, hogy a magyar forradalmi példa nem alkalmazható Bulgáriában. Ezzel párhuzamosan a legkedvezőbb színben tüntették fel a „békés megújulás" német példáját. Szembeállították Kun Bélát olyan német szociáldemokratákkal, mint Scheidemann, Ebert – szerintük ezek a szociáldemokraták a politikai bölcsesség, előrelátás és a helyes célok megtestesítői voltak. A Tanácsköztársaság veresége után a szociáldemokraták orgánuma, a *Narod (Nép)* című lap átvette a bolgár burzsoázia rágalmait, sőt túl is tett ezeken: Kun Bélának tulajdonította a Tanácsköztársaság minden hibáját. Ezzel azonban felgyorsult a szakadási folyamat a szociáldemokrata párton belül, és a baloldal kilépése a pártból már csak idő kérdése volt.

A bolgár kommunisták – megismerkedvén Lenin értékelésével a Magyar Tanácsköztársaságról és vezetőiről – gazdagították ismereteiket Magyarországról, a „forradalmi meglepetések" országáról. A bolgár kommunisták Kun Béla személyében a lenini típusú harcost látták. Meg kell jegyezni, hogy Kun Béla egyes nem lenini nézeteit azok próbálták felhasználni, akik ellenezték pártunk irányvonalát. A parlamentarizmus ellen harcolók például saját politikai vonaluk igazolását látták Kun Béla egyes nyilatkozataiban. Később Iszkrov fordító a baloldali szektások egyik vezérévé nőtte ki magát.

A nemzetközi munkásmozgalomban a bolgár kommunisták egyre szorosabban egyesültek a lenini erőkkel. Amikor a Komintern III. kongresszusán Lenin élesen bírálta Kun Béla egyik felszólalását, Vaszil Kolarov támogatta őt. Amíg Lenin élt, természetes dolog volt, hogy őszinte, elvtársi vitákat folytattak.

A bolgár kommunisták mindig igen pozitívan értékelték Kun Béla nagy történelmi tetteit és azok jelentőségét. Számunkra Kun Béla nemcsak harcostárs, hanem közeli barát is volt.

S végül – szíves engedelmükkel – le szeretném szögezni: Kun Béla történelmi szerepének valódi nagyságát csak akkor mérhetjük fel a maga teljességében, amikor befejeződnek a tudományos kutatások tevékenységének külföldi visszhangjáról is.

A bolgár nép a testvéri magyar néppel együtt ünnepli a magyarok nagy fiának, Kun Bélának centenáriumát.

TRENDAFILKA ANGELOVA

KUN BÉLA ÉS A BOLGÁR KOMMUNISTA MOZGALOM 1929–1935-BEN

A magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő alakjának, Kun Bélának neve szorosan kapcsolódik a Bolgár Kommunista Párt (BKP) fejlődésének egyik legnehezebb, az 1920-as évek végétől az 1930-as évek közepéig tartó szakaszához. Azokban az években mint a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága elnökségének tagja és a Balkán-titkárság vezetője, Kun Béla szoros kapcsolatot alakított ki a BKP-val és közvetlen szerepet vállalt a párt külföldi vezetőségében.

Az 1920-as évek végén a BKP súlyos belső nehézségeket élt át. A párt vezetése szektások kezébe került, és a frakcióharc lehetősége reális veszéllyé vált. Ezért a Komintern vezető szervei több ízben foglalkoztak a BKP ügyével.

A bolgár kérdés tárgyalása 1929. december 1-jétől 1930 augusztusig tartott a Balkán-titkárságon Kun Béla vezetése alatt. Abban az időben Kun ismerte a Komintern csaknem valamennyi bolgár munkatársát, így V. Kolarovot, G. Dimitrovot, P. Iszkrovot, N. Kofardzsievet, Sztanko Dimitrovot.

A vitába Kun Béla bevonta a balkáni kommunista pártok, a Profintern és a Parasztinternacionálé képviselőit, a balkáni kommunista pártoknak a Nemzetközi Lenin Iskolán és a Nyugati Nemzeti Kisebbségek Kommunista Egyetemén lévő káderei. A vita megnyitásakor Kun Béla a BKP-t a Komintern egyik legjobb szekciójának nevezte. „Tanulmányoztam a párt történetét – mondta –, s éppen a tesznyák párt története alapján ismertem meg a bolsevikok és mensevikek nézeteltéréseinek lényegét."

Már a vita kezdetekor világossá vált, hogy a párton belüli ellentétek átkerülnek és elmélyülnek a Balkán-titkárságban is. Ezért néhány napi tárgyalás után Kun Béla úgy döntött, hogy a problémákat a Komintern magasabb szintű fórumai elé tárja. Így a Balkán-titkárságon kívül a Politikai Titkárság, a Komintern V. B. Politikai Bizottsága és a Komintern V. B. bolgár különbizottsága elé is. Kun

Béla részt vett minden tárgyaláson. E rendkívül hosszú vita okai – szerinte – a következők voltak: a II. plénum – csaknem 500 oldal terjedelmű – határozatának gyengeségei, a párton belüli csoportharcok fellángolásának veszélye, a Komintern állásfoglalásának hiánya a BKP múltjára és az adott helyzetre vonatkozóan. A vitában a legélesebb harcok a párt történetének értékelése körül dúltak. A baloldal tagadta a párt forradalmi jellegét a Komintern előtti időszakban. Kun Béla ezzel szemben hangsúlyozta: „A Bolgár Kommunista Párt a Komintern egyik legrégibb szekciója, mely forradalmi harcokban edződött, s forradalmi múlttal rendelkezik. Nem akartunk a múlt felé fordulni, és a történelmi kérdésekkel foglalkozni. Politikusok vagyunk, nem történészek. De a Lenin által mondottakból kiindulva, miszerint a párt története a párt ideológiájának lényeges részét alkotja, kötelesek vagyunk a párt fejlődésének kérdéseivel is foglalkozni, amennyiben azok fontosak a Bolgár Kommunista Párt és a mozgalom időszerű feladatainak szempontjából. Az, hogy milyen örökséget tagadunk meg, és mit őrzünk meg belőle mint értéket, mint a párt hasznos fegyverét, ez kifejezetten politikai kérdés. Ezért kellett ilyen hosszan foglalkoznunk a bolgár párt kérdésével."

Kun Béla vezette azt a bizottságot is, amelynek feladata volt a bolgár kérdést lezáró dokumentum előkészítése. Ő volt a határozattervezet egyik szerzője. A tervezet nem volt mentes az ún. szűkelvű, tesznyák-periódus túlzó, szektás bírálatától. Ezekről Vaszil Kolarov szólt kritikusan.

Érdekes megjegyezni, hogy Kun Béla elfogadta az elvtársi és jogos kritikát. Ez tükröződött a záró dokumentumban is, melyet 1930 augusztusában fogadott el a Komintern V. B. Politikai Titkársága, „A bolgár kommunista mozgalomról és a Bolgár Kommunista Párt jelen feladatairól" címen.

A BKP KB-je és külföldi vezetősége teljes mértékben elfogadta a Komintern Politikai Titkárságának határozatát. „A Politikai Titkárság – írta a pártújság, a *Rabotnicseszki vesztnik* 1930. október 15-én – olyan határozatot fogadott el, amely új szakaszt nyit a Bolgár Kommunista Párt és a bolgár forradalmi proletármozgalom előtt. Ez a határozat az a szilárd bázis, amelyen állva pártunk gyors ütemben igazi bolsevik párttá válik."

Számolva a párton belüli éles ellentétekkel, a Komintern V. B. Politikai Titkársága néhány szervezeti intézkedést is tett. Elhatározták, hogy a Bolgár Kommunista Párt külföldi vezetőségének székhelyét Berlinből Moszkvába helyezik át, és a Komintern V. B. egyik képviselőjét is odairányítják. Ez a képviselő Kun Béla volt.

A határozatnak megfelelően, 1930. augusztus 13-án megalakult a BKP KB külföldi vezetősége a következő összetételben: Vaszil Kolarov, Petar Iszkrov, Kun Béla – tagok, és Georgi Dimitrov – póttag. A BKP-ban uralkodó frakcióharcok közepette Kun feladata az volt, hogy – saját kifejezése szerint – „döntőbíró" legyen a párt, s különösen a külföldi vezetőség vitás kérdéseinek megoldásában.

Kun Béla már az első napoktól bekapcsolódott a külföldi vezetőség munkájába. 1930. augusztus 17-i, Hartmann álnév alatt írott levelében informálta az elfogadott határozatokról G. Dimitrovot, aki ez időben Berlinben tartózkodott mint a Komintern V. B. nyugat-európai irodájának irányítója. „Viktor elvtárs, a Bolgár Kommunista Párt külföldi vezetőségének nevében írok neked: 1. A külföldi vezetőség Moszkvában marad. Tagok: Venelin (Vaszil Kolarov), Radi (Petar Iszkrov) és én (Kun Béla), mint a Komintern V. B. képviselője. Póttag: Viktor (Georgi Dimitrov). 2. A bolgár kérdésről szóló határozatot azonnal megkapod, amint kész lesz és végleges formába öntik. Rejtjeles határozatot kapsz a hazai pártvezetés megszervezésének néhány kérdéséről. 3. A külföldi vezetőség tevékenységéről informálunk téged. 4. Kívánatos lenne, hogy minél gyorsabban tájékoztass minket a külföldi vezetőség feladatait illető véleményedről, hogy azt is figyelembe vehessük a munkaterv összeállításakor."

Rendszerint Kun Béla javaslatai szerint alakították meg a Balkán-titkárság és a külföldi vezetőség képviselőiből azokat a bizottságokat, amelyek a határozattervezeteket készítették. Ez a kollektív módszer elősegítette a tapasztalatok cseréjét, a testvérpártok tudásának és kezdeményezésének felhasználását, a helyes megoldások elfogadását. Mindezek fontos szerepet játszottak a Bolgár Kommunista Párt fejlődésében. A Balkán-titkárság minden olyan ülésén, amelyen bolgár kérdés került megvitatásra, Kun Béla elnökölt.

Sajnos sem Kun Béla beszédei, beszámolói, sem tevékenységének egyéb dokumentumai és anyagai nem maradtak meg a külföldi vezetőség iratanyagában.

Az első időben Kun Béla részt vett a BKP KB külföldi vezetőségének minden ülésén. De nagy lekötöttsége a Balkán-titkárságban, a Komintern Végrehajtó Bizottságában és a KMP vezetésében arra késztették, hogy később helyettesekkel képviseltesse magát az üléseken. 1930. szeptember 12-én a külföldi vezetőség Knappot jelölte ki állandó helyetteséül.

A külföldi vezetőségben Kun Bélának lehetősége volt a V. Kolarovval, P. Iszkrovval, G. Dimitrovval és sok más pártfunkcionáriussal való közvetlen együttműködésre. Személyes barátság fűzte

Iszkrovhoz, és a BKP KB akkori titkárához, Nikola Kofardzsievhez (Szaso), akiről Kun Béla azt mondta, hogy a „felnövekvő ifjú erők egyik legjobbika".

Kun Béla a bolgár politikai emigráció egyik kedvelt szónoka is volt. Ez azon a tekintélyen alapult, amelyet a bolgár politikai emigráció körében az 1919-es magyarországi szocialista forradalom vezetőjeként vívott ki. Gyakran tartott a bolgár emigránsok előtt beszédeket, beszámolókat a nemzetközi helyzetről és a kommunista pártok feladatairól, elemezte az 1919-es magyarországi szocialista forradalom tanulságait. Nemzetközi és bolgár kérdésekkel foglalkozó mélyreható cikkei: „Megerősíteni az intervenció elleni nemzetközi harcot", „A Komintern határozatainak megvalósításáért, a szervezeti növekedésért, a klikkszellem megszüntetéséért a Bolgár Kommunista Pártban és az emigrációban, a BKP KB körüli tömörülésért", „A világ egy imperialista világháború felé tart", a *Kommunyisztyicseszkoje znamja* című elméleti folyóiratban jelentek meg. Nagy visszhangot váltottak ki és nagy hatást gyakoroltak a korabeli BKP elméleti munkásságára.

Az augusztusi határozat után, 1930. augusztus 18-án a külföldi vezetőség Kun Bélát bízta meg azzal, hogy tájékoztassa a bolgár emigrációt a dokumentumról. Megvitatták, hogy beszámolója információs vagy vitairat jellegű legyen-e. A tapasztalt forradalmár véleménye szerint a politikai emigráció egységét a problémák tisztázásával lehetne elérni, nem pedig elkendőzésével. Két napon át, 1930. szeptember 8-án és 10-én a moszkvai nemzetközi emigráns klubban viharos vita folyt. Kun részletes és érvekkel alátámasztott beszámolójában három fő kérdéscsoportot emelt ki: a Komintern értékelése a párt múltjáról, a párt jelenének és feladatainak értékelése, a politikai emigráció helyzete. Kun Béla kiemelte, hogy a Komintern V. B. Politikai Titkársága pozitívan értékelte a tesznyák pártot, „a II. Internacionálé baloldali marxista szárnya egyik legjobb pártjának" nevezve azt. Meggyőzően mutatta be a párt fejlődését a „szűkelvűségtől" a leninizmusig. „A BKP olyan múlttal rendelkezik, amilyennel kevés párt büszkélkedhet a Komintern szekciói között. A BKP a forradalmi tesznyák szocialista pártból nőtt ki... Ez a párt a II. Internacionálé baloldali radikális szárnyának egyik legjobbja volt. Ha nem is gyakorolt olyan nagy ideológiai hatást a Komintern formálódására, ... úgy ez pusztán azzal magyarázható, hogy e párt kis országban működött, eléggé provinciális feltételek között." A tesznyák párt ilyen jellemzése pozitív hatást váltott ki, és elősegítette, hogy az emigráció egysége a Komintern határozata alapján jöjjön létre. Az elfogadott határozat le-

szögezte, hogy a gyűlés „teljes egészében jóváhagyja és üdvözli a Komintern V. B. Politikai Titkárságának határozatát".

1931. szeptember 26-án a Balkán-titkárság megkezdte a Boleslaw Bierut bulgáriai küldetésének eredményeiről szóló beszámoló feletti vitát. Az ülést Kun Béla vezette. A vita résztvevői a balkáni pártok képviselői voltak: a görög KP részéről Szekun, a jugoszláviai KP-t P. Vujović, a BKP külföldi vezetőségét munkatársai: V. Kolarov, P. Iszkrov, Jordan Kiszjakov (Rudolf), Dimitar Karadimov (Karpov) és mások képviselték.

A világgazdasági válság és a forradalmi fellendülés körülményei között Kun Béla a BKP szervezeti gyengeségeit „tűrhetetlennek" nevezte, úgy látta, hogy a párt elszigetelődik a tömegektől. A kívánatos fordulat megvalósítása érdekében azt javasolta, hogy megfelelően osszák el az idős és fiatal kádereket, vonják be a munkába a Nemzetközi Lenin Iskola és a Nyugati Nemzeti Kisebbségek Kommunista Egyetemének végzőseit, hozzanak létre pártsejteket a vállalatoknál, javítsák meg a párttagság összetételét.

Kun Béla javaslatára megválasztották a V. Kolarovból, P. Iszkrovból, P. Vujovićból és B. Bierutból álló bizottságot, amely összegezve a vita eredményeit, elkészítette a szervezeti kérdésekről szóló határozat tervét. A határozatot 1931. október 28-án a Komintern V. B. Politikai Titkársága jóváhagyta. Ebben ismét rámutattak arra, hogy a párt szervezeti fejlődése elmarad a befolyásától. A BKP KB feladata, hogy éles fordulatot hajtson végre a párt szervezeti politikájában és gyakorlatában. E célból javítani kell a párt szociális összetételén, növelve a proletár származásúak arányát, növelni kell a párttagok számát és azok politikai, ideológiai színvonalát; meg kell erősíteni a Központi Bizottságot és annak kapcsolatát a helyi pártszervekkel stb. Néhány szektás megállapítás ellenére a BKP KB a határozatot a Komintern „egyik legfontosabb dokumentumának" nevezte. Kidolgozásához jelentősen hozzájárult Kun Béla.

A világgazdasági válság és forradalmi fellendülés éveiben Kun Béla segítséget nyújtott a BKP-nak azoknak a kérdéseknek a konkretizálásában, amelyek a Bulgáriában érlelődő forradalom jellegét és vezető erejét érintették. A Komintern VI. kongresszusa által elfogadott program (1928) Bulgáriát az olyan közepesen fejlett kapitalista országok közé sorolta, amelyekben a polgári demokratikus átalakulás nem fejeződött be. Ezen általános formula konkretizálása érdekében Kun Béla a Balkán-titkárságban napirendre tűzte egyes balkáni országok forradalma jellegének kérdését.

1932. december 1-jén a Balkán-titkárságban Kun Béla elnöklete alatt megkezdődött a vita a Bulgáriában küszöbönálló forradalom

jellegéről. A vitában a Balkán-titkárság részéről Kun Béla, Henryk Walecki, Gevota Alihanov vett részt, a BKP Központi Bizottságát Andrej Georgiev (Petrov) és Vaszil Tanev (Ivanov), a BKP KB külföldi vezetőségét Sztanko Dimitrov (Marek), Sztela Blagoeva, Georgi Lambrev, Sznasz Georgiev és Mirko Sztanov (Jankov) képviselte.

Kun Béla javaslatára bizottságot választottak a határozattervezet előkészítésére, amelynek Iszkrov, Alihanov, Ivanov, Marek és Petrov volt a tagja. 1933. január 17-én a Balkán-titkárság Kun Béla vezetésével megvitatta a „Bulgária helyzetéről és a BKP feladatairól" szóló határozattervezetet. A vita a következő három kérdés körül zajlott: a forradalom jellège, a forradalom vezető ereje és a munkásosztály többségének megnyerése.

Szinte az összes résztvevő egyetértett abban, hogy a Bulgáriában készülődő forradalom olyan proletárforradalom lesz, amelynek néhány burzsoá-demokratikus feladatot is meg kell oldania. Kun Béla nem tagadta ezt, de kifejezte véleményét, hogy nem elég pusztán a forradalom jellegének a meghatározása. Azt ajánlotta, hogy pontosítsák: vajon ez a proletárforradalom, amely olyan országban zajlik le, ahol fejletlen a kapitalizmus és ahol az agrárnépesség túlsúlya jellemző, nem fog-e bizonyos mértékben összefonódni a polgári demokratikus forradalommal. A bolgár forradalom jellegének meghatározásánál a következő szempontok figyelembevételét ajánlotta: 1. Bulgária sajátosságai. 2. A bolgár parasztság nem a feudalizmus maradványai ellen küzd, mint Lengyelországban vagy Magyarországon, hiszen itt nincsenek nagy földesúri birtokok, a kapitalista nagybirtok aránya nem számottevő. 3. A parasztság, amint ezt a történelem már Sztambolijszkitól kezdve megmutatta, közvetlenül szemben áll a kapitalizmussal, elsősorban a banktőkével és általában a tőkével. A Kun által felvetett szempontok arról tanúskodnak, hogy jól ismerte Bulgária társadalmi-politikai helyzetét. Mindez segítette a bulgáriai forradalom sajátosságainak tisztázását.

A bolgár forradalom mozgatóerői kérdésének tárgyalásakor vita folyt a pártnak a középparasztsághoz fűződő viszonyáról. Kun Béla kifejtette véleményét e kérdésben. E szerint a súlyos agrárválság közepette az a kétirányú folyamat, amelynek során a középparasztok egy része felemelkedik a kuláksághoz, másik része pedig a szegényparasztok közé süllyed, csaknem egyirányúvá, süllyedéssé válik. „Ezért pusztán semlegesítésről beszélni hiba lenne." De Kun Béla nem értett egyet azzal sem, hogy a középparasztságot egyszerűen a proletariátus szövetségesének tekintsék. Kompromisszumos álláspontot foglalt el: „A középparaszti réteget gazdagokra és sze-

gényekre oszthatjuk. Az alsóbb rétegeket meg kell nyernünk szövetségesül, a felsőt pedig semlegesíteni kell." Véleménye megegyezett azzal a határozattal is, amelyet a BKP KB II. plénuma 1929-ben e kérdésben elfogadott. Sokáig folyt a vita arról is, hogy a BKP megnyerte-e a munkásosztály többségét vagy nem. A BKP vezetőségének egy része tagadta ezt, másik része állította. Kun Béla szerint nem véletlen, hogy éppen Bulgáriában és nem Németországban, Franciaországban vagy valamelyik másik országban vetődött fel először a munkásosztály többsége megnyerésének problémája. Függetlenül a párt számos gyengeségétől, egy sor olyan történelmi sajátosságot említett, amelyek elősegítették e folyamat felgyorsulását. *Először:* a munkásarisztokrácia, amely a burzsoá befolyás közvetítője a munkásosztályban, Bulgáriában jóval gyengébb, mint Németországban, Lengyelországban, Franciaországban vagy Angliában. Többnyire az állami vállalatok bérmunkásaira korlátozódik, főként a vasutasokra. *Másodszor:* Bulgáriában a reformizmusnak alig van hatása. *Harmadszor:* az 1923-as felkelés bizonyos értelemben főpróbája volt a munkásosztály többsége megnyerésének. *Negyedszer:* A világgazdasági válság minden munkást érintett, erről tanúskodik 1931–1932 sztrájkhulláma. Ugyanakkor Németországtól, Franciaországtól, Lengyelországtól és más országoktól eltérően a sztrájkokat egyedül a független szakszervezetek vezették, hiszen a szociáldemokraták és a reformista szakszervezetek nem képesek irányítani a sztrájkharcokat. *Ötödször:* Eltérően néhány más országtól, Bulgáriában a fasizmus semmilyen vonzerővel nem rendelkezik. *Hatodszor:* Noha Lenin a választásokat „görbe tükörnek" nevezi, Bulgáriában, a terror és a csalások ellenére, állandósulnak a BKP választási sikerei. *Hetedszer:* Bulgáriára az jellemző, hogy a munkásosztály politikai és gazdasági harca szétválaszthatatlan.

A fenti bizonyítékok alapján Kun Béla arra a következtetésre jutott, hogy a BKP-nak állandó és szilárd kapcsolata van a munkásosztállyal, nem pedig ideiglenes, a választások idejére szóló. Erről szólva élesen bírálta a pártnak azon erőit, amelyek azt bizonygatták, hogy a munkásosztály többségének megnyerése forradalmi helyzetet teremt az országban, és a fegyveres felkelés balos jelszavát hangoztatták, vagy azt bizonygatták, hogy a részkövetelések elvesztik jelentőségüket.

1933. február 15-én a Politikai Bizottság elfogadta a megvitatott határozatot, amely a BKP februári határozataként vált ismertté. Függetlenül néhány szektás és túlzó megállapítástól, a Bulgáriában érlelődő forradalom jellegének és mozgatóerőinek értékelése fon-

tos eredmény volt. A határozat rámutatott arra, hogy az eljövendő bulgáriai forradalom olyan proletárforradalom lesz, amely jelentős polgári demokratikus feladatokat is meg fog oldani, s amelynek vezető ereje a proletariátus lesz „szövetségben a szegényparasztsággal", s ők hozzák magukkal „a középparasztság dolgozó és kizsákmányolható tömegeit..."

A Reichstag felgyújtása, Dimitrov és társai letartóztatása után, 1933. május 9-én a Komintern különleges bizottságot állított fel Kun Béla vezetésével a vádlottak védelmére. A bizottság munkájában részt vett a külföldi vezetőség minden tagja: Kun Béla, Vaszil Kolarov és Petar Iszkrov. Június 27-én a Komintern V. B. Politikai Titkársága egy ellenper lefolytatásáról hozott határozatot. Kun Béla is tagja volt annak a bizottságnak, amely kidolgozta az ellenper, a Nemzetközi Vizsgáló Bizottság megszervezésének tervét.

1933 novemberében a Komintern V. B. Politikai Bizottsága Wilhelm Pieck beszámolója alapján megtárgyalta a kampány helyzetét. Kun Bélát, Vaszil Kolarovot és Wilhelm Piecket bízta meg azzal a feladattal, hogy kidolgozzák a Nemzetközi Vizsgáló Bizottság és a Komintern szekciói további munkájára vonatkozó ajánlásokat. 1933. november 21-én Kun Béla tett jelentést a Komintern V. B. Politikai Bizottságának a harc állásáról. Leveleket és táviratokat küldött a tiltakozó hadjárat kiszélesítése céljából a Nemzetközi Vizsgáló Bizottságnak, a Nemzetközi Munkásbizottságnak, a *Rundschau* főszerkesztőjének és a Komintern szekcióinak.

1934 elején, a hitleri kínzókamrákból való szabadulás után Georgi Dimitrov vállalta a BKP KB külföldi vezetőségének irányítását. Ő és Kun Béla folyamatosan együttműködött a Komintern VII. kongresszusának előkészítési munkálataiban. Kun Béla egyike volt azoknak, akik részt vettek az előkészítő bizottságok összeállításában és a kongresszus napirendjének megtervezésében. Ezenkívül részt vett a BKP új irányvonalának kidolgozásában, melynek célja a népfront megvalósítása volt.

A Bulgáriában 1934. május 19-én kikiáltott nyílt katonai fasiszta diktatúra és a BKP KB ama téves értékítéletei, miszerint az országban forradalmi helyzet van, s hogy a közvetlen feladat a proletárdiktatúra megteremtése, hogy a fő csapást a jövőben is a Bolgár Népi Földművesszövetség és a Szociáldemokrata Párt ellen kell irányítani, azt eredményezték, hogy a külföldi vezetőség és a Balkán-titkárság komoly vizsgálat tárgyává tette a BKP antifasiszta harcát. A vita teljes három hónapon át, 1934 májusától augusztusáig folyt, része volt a Komintern VII. kongresszusát előkészítő általános vitának. 1934. augusztus 14-én a Komintern V. B. Politikai

Titkársága megvitatta a BKP beszámolóját, valamint a Balkán-titkárság és a külföldi vezetőség határozattervét. A megbeszélésen részt vettek a nemzetközi kommunista mozgalom jeles személyiségei – Dmitrij Manuilszkij, Kun Béla, Bohumil Šmeral, Wilhelm Knorin, Fritz Heckert, Vaszil Kolarov és mások. Kun Béla súlyos kritikával illette a BKP tevékenységét és vezetőségét: a párt a BKP történetének tisztázásával, a tesznyákok kritikájával foglalkozott, és még a nyílt fasiszta diktatúra bevezetése után sem ismerte fel, hogy ez milyen nagy csapást jelentett a forradalmi harc számára. Kun Béla támogatta a pártvezetőség leváltását és a párt irányvonalának módosítását szorgalmazó javaslatokat. Kun Béla Šmerallal, Alihanovval, Bronkowskival (Bortnowski) és Heckerttel együtt tagja lett annak a bizottságnak, amelynek feladata e probléma megoldása volt. A Komintern V. B. Politikai Titkárságának „A BKP és az 1934. május 19-i események" című határozata arra kötelezte a BKP KB-t, hogy javasolja a bolgár Népi Földművesszövetség és az SZDP központi és helyi vezetőségeinek, a reformista, semleges és független szakszervezeteknek egy olyan széles antifasiszta front létrehozását, amely a nem fasiszta polgári pártok tisztességes elemeit is magához vonzza. A BKP helyzetének megvitatása, majd a Komintern V. B. Politikai Titkárságának 1934. augusztus 14-i határozata lerakta a BKP népfrontpolitikájának alapjait. Ugyanekkor, 1934. május végén jelent meg „az egységes antifasiszta népfront" fogalma, amely feltételezte a munkásegység-front és a Bulgáriában 1923-ban alakult Munkablokk társadalmi és politikai kiszélesítését.

1935 február–áprilisában Kun Béla részt vett a Balkán-titkárság és a külföldi vezetőség közös ülésén, amelyen megvitatták a BKP feladatát és helyzetét, s amelyet G. Dimitrov vezetett. E vita kapcsán a Komintern V. B. Politikai Titkársága nem hozott újabb határozatot, de a Politikai Bizottság az 1934. augusztus 14-i határozatot 1935. április 16-án kiegészítette a BKP szektás irányvonalának leküzdésére, az antifasiszta népfront létrehozására, a tömegek érdekeinek védelme és a fasiszta diktatúra megdöntése céljára vonatkozó feladatokkal. Ekkor újították meg a pártvezetést, és fogadták el a BKP KB új összetételű külföldi vezetőségét is, melynek tagjai: G. Dimitrov, V. Kolarov és P. Iszkrov lettek. A Balkán-titkárság és a külföldi vezetőség továbbra is együttműködött. Kun Béla és a külföldi vezetőség, valamint a Komintern bolgár munkatársainak kapcsolata is fennmaradt, szinte a Végrehajtó Bizottság apparátusának újjászervezéséig (1935. szeptember–október), amikor is minden addigi osztályt, bizottságot és titkárságot megszüntettek.

KUN BÉLA ÉS AZ OSZTRÁK MUNKÁSMOZGALOM

Kun Bélának az osztrák munkásmozgalomhoz fűződő kapcsolatai sokrétűek és intenzívek voltak. Közvetlenül az oroszországi októberi forradalom kitörése után Kun Béla szoros összeköttetésben állt osztrák hadifoglyokkal. A Magyar Tanácsköztársaság időszakában elsősorban Kun Béla volt az, aki arra törekedett, hogy kapcsolatokat teremtsen az ausztriai szociáldemokrata mozgalommal és megszerezze annak szolidaritását és támogatását. Később, ausztriai tartózkodása során szoros nexusai voltak osztrák munkásfunkcionáriusokkal, érdeklődéssel és együttérzéssel kísérte az ausztriai politikai fejlődést. A Kommunista Internacionáléban tevékenykedő Kun Béla is állandóan foglalkozott osztrák problémákkal: a Komintern azon mértékadó és legbefolyásosabb funkcionáriusai közé tartozott, akik osztrák „specialistáknak" számítottak.

Kun Béla 1919-ben azt a felfogást képviselte, hogy a Magyar Tanácsköztársaság legfőbb támogatása egy ausztriai tanácsköztársaság létrehozása lenne. Ennek lehetséges előkészítőjét és végrehajtóját a fiatal Osztrák Kommunista Pártban látta.

Minthogy Kun Béla az OKP vezetését nem tartotta arra alkalmasnak és hajlandónak, hogy véghezvigye a forradalmat Ausztriában, elhatározta, hogy erre a célra dr. Bettelheim Ernő magyar kommunistát küldi Bécsbe, saját személyes megbízottjaként.

Az osztrák munkások rokonszenve a magyarországi tanácskormány iránt nagyon erős volt. Már áprilisban százával jelentkeztek osztrák katonák, akik szolidaritásukat a magyar Vörös Hadsereg önkénteseiként kívánták kifejezésre juttatni. 1919. április 2-án a forradalmár Leo Rothziegel vezetése alatt álló 400 önkéntes, valamint a bécsi 41. számú népőrzászlóalj 100 tagja a Vörös Hadsereg támogatására Magyarországra vonult. Kun Béla és Böhm Vilmos meglátogatták az osztrák önkénteseket és 1919. április 6-án a következőket írták a Bécsi Munkástanácsnak:

„A derék németausztriai elvtársak kemény tartása, harckészsége,

a nemzetközi proletárforradalomért érzett forradalmi lelkesedése és áldozatkészsége... a magyar proletariátus körében lángoló lelkesedést keltett. Köszönetet mondunk nektek a nemzetközi Magyar Tanácsköztársaság nevében az áldozatkészségért és a forradalmi segítségért..."

A Bajor Tanácsköztársaság Münchenben 1919. május 1-jén történt leverése után kijózanodás következett be és a forradalmi készség érezhetően alábbhagyott. A Kun Béla által sürgetett Bettelheim Ernő azonban továbbra is egy ausztriai „forradalomra" tette tétjét. 1919. június elején az osztrák kormány a népőrség jelentős részét le akarta fegyverezni és el akarta bocsátani. Kétségtelenül féltek a felfegyverzett – és részben kétségbeesett – katonáktól. Június 5-én a Fogadalmi Templom előtt nagy tüntetés zajlott le, amelyen több ezer felfegyverzett népőr is részt vett. A radikális szónoklatokban a „forradalmat" is követelték. Bettelheim Ernő ezekről az eseményekről naponta részletesen tájékoztatta Kun Bélát, aki úgy látta, hogy most elérkezett a megfelelő pillanat a forradalom kirobbantására.

Az OKP, Bettelheim Ernő közvetlen irányítása alatt, 1919. június 15-re „forradalmi felkelést" tervezett. Egy osztrák tanácsköztársaság létrehozására felhívó kiáltvány már meg is volt fogalmazva. Az OKP vezetőségében szakadás következett be, néhány vezető funkcionárius nem értett egyet ezzel a politikával. A besúgók révén mind a rendőrségnek, mind a hatóságoknak és az antant képviselőinek tudomásuk volt ezekről a „forradalmi" előkészületekről.

Június 14-én este a bécsi rendőrség letartóztatta az OKP 130 vezető funkcionáriusát. Június 15-én mintegy 6000 tüntető gyűlt egybe. A városházától a rendőrségi fogdához vezető útjukon a rendőrség megakadályozta a tüntetők felvonulását. Véres összetűzésre került sor, 20 halottal és 80 súlyos sebesülttel.

Az osztrák „tanácsköztársaság" kikiáltására irányuló kísérletnek az előkészítése és következményei komoly vitákat váltottak ki a szociáldemokrata és a kommunista mozgalomban. Az OKP további politikai és szervezeti fejlődését e tragikus esemény hosszú időre meghatározta.

1919. augusztus elején az osztrák kormány elhatározta, hogy politikai menedékjogot nyújt Ausztriában a magyar népbiztosoknak és más menekülteknek. A magyar népbiztosokat 1919. augusztus 1-jén és 2-án; nagyon rossz körülmények között, a düledező Karlstein várába internálták. 1920 márciusában elérték, hogy átszállítsák őket Bécsbe az „Am Steinhof" épületcsoport néhány épületébe. Szovjet-Oroszország kormánya kiállt a magyarországi népbiztosok-

nak osztrák hadifoglyokkal történő kicserélése mellett, és 1920. július 17-én Kun Béla kiutazhatott Moszkvába.

A bécsi munkások 1927. július 25-i, sok áldozattal járó tüntetése az osztálybíráskodás és a fasiszta támadás ellen, fontos fordulópont volt az osztrák munkásmozgalom történetében. Míg az OKP az események után „tüntetésekről" és „harcokról" beszélt, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága felrótta az OKP-nak, hogy nem adta ki ebből az alkalomból a „munkástanácsok" létrehozásának jelszavát.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága 1927. július 18-i felhívásában ez áll: „... Az európai munkásmozgalom eme új szakasza további nagy forradalmi viharokat fog maga után vonni ..." Kun Béla, amint az számos beszédéből és cikkéből kitűnik, az 1927. július 15-i tüntetést ismét új forradalmi harcok ragyogó jeleként értelmezte.

Az 1934. február 12-i ausztriai harcok után különösen világossá válik a parlamentáris demokrácia lehetőségeinek alábecsülése a kommunisták Közép- és Nyugat-Európában folytatott harca szempontjából. Kun Béla számára ezek a fegyveres harcok az ő személyes politikai magatartásának igazolását jelentették, és nem volt véletlen, hogy számos cikkben és nagyobb brosúrában részletesen foglalkozott ezekkel az eseményekkel.

Érdemes megjegyezni, hogy Kun Bélának 1934 februárjáról adott értékelése előszavában visszatükröződnek a Kominternben zajló viták és nézetkülönbségek. Az előszóban az áll, hogy „felkelésről csupán feltételes értelemben" lehet beszélni. Politikailag a harcok „a polgári erőszak-alkalmazással szembeni defenzív ellenállás kifejezésre juttatását" képezték. Ez az elemzés azonban ellentétes Kun Bélának a brosúrában képviselt túlhaladott nézeteivel. Így Kun az OSZDP-t „a francia–angol bankokkal összefonódott hazai finánctőke" legfőbb szövetségeseként értékeli. Ma különösen furcsának tűnik az, hogy Kun azért bírálta az OSZDP-t, mert az Hitlert tekintette fő ellenségnek. „A fő ellenség – mondja a szociáldemokrácia – külföldön található és Hitler az." Kun véleménye szerint az ellentétek „forradalmi válság felé sodornak". Sőt szerinte adva van „a nép forradalmi lendülete" is. Kun Béla jó esélyekről beszélt (1934!) egy tanácsköztársaság számára.

Ugyanakkor arról is meg volt győződve, hogy a széles tömegek akarták a fegyveres harcot a szocialista forradalomért. A szociáldemokrácia vezetősége azonban fékezte a tömegeket és visszatartotta őket attól, hogy elérjék forradalmi céljaikat.

Kunnak az volt a véleménye, hogy a tömegek ezt rövidesen fel

fogják ismerni, és az OSZDP végül is el fogja veszíteni valamennyi követőjét. Így Kun Béla, logikusan, nem az egységfront mellett állt ki, hanem az OKP mint a munkásosztály egyetlen pártja mellett. „Ennek a proletárdiktatúráért és a szovjethatalomért, a szocializmusért vívott forradalomnak egyedül és kizárólag az OKP a vezetője."

1934 júliusában Kun Béla egy további brosúrát tett közzé, amely az akcióegységgel foglalkozott. Tartalma ismét a szociáldemokrácia, és mindenekelőtt Otto Bauer ellen irányult.

Kun síkraszállt „valamennyi forradalmi munkás egyetlen pártba történő szervezése . . ." mellett. Továbbra is meg volt győződve arról, hogy a szocialista forradalom napirenden van: „Úgy véljük, Ausztriában a munkások kilencven százaléka meg van győződve arról, hogy egy forradalmi harc célja nem »egyfajta« diktatúra, amint azt Otto Bauer írja, hanem a proletárdiktatúra, úgy ahogyan azt az OKP a Kommunista Internacionálé programja alapján az osztrák proletárok számára kitűzte."

Rövid idő múlva megjelent egy további brosúra, amelyik megmutatja, hogy milyen behatóan foglalkozott Kun Béla Ausztriával. Ezt az ausztriai nácipuccs (1934. július 25.) után írta. Kun továbbra is a proletárdiktatúra Ausztriában történő kivívását célzó politikai irányzatot védelmezte. Nagyon éles támadást intézett Otto Bauer ellen, aki kiállt a polgári demokratikus vívmányok megvédéséért a fasizmus elleni harcban.

Kun Béla nyilvánosan képviselt, de túlhaladott politikai nézetei egyáltalán nem feleltek meg a politikai realitásnak. Megnehezítették a szociáldemokraták és a kommunisták között a fasizmus elleni harcban szükséges megegyezést. De azt is megmutatták, hogy mennyire bonyolultan és ellentmondásosan alakult ki a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának jelentős határozataihoz vezető út.

* * *

Ezen a konferencián én igen sokat tanultam Kun Béla politikai egyéniségéről. Némelyik kérdés azonban továbbra is nyitva maradt. Sajnos túl kevés szó esett Kun Béláról, az emberről, pedig tudjuk, hogy a történelmet emberek csinálják. Hajdú Tibor hatásos képet rajzolt arról, hogy milyen is volt Kun mind emberileg, mind pedig forradalmárként a Tanácsköztársaság utolsó hetében. Bizonyára magyarázatot is találunk ebben Kun Béla későbbi politikai magatartására. Szociáldemokrata harcostársai az utolsó időben egyre inkább cserbenhagyták. Kun Béla izzó, heves forradalmár

volt, aki minden kis szikrából még akkor is tüzet akart csiholni, amikor mások már alig vették észre ezt a szikrát. Így minden keményebb osztály-összeütközéstől azt remélte, hogy az új forradalmi mozgalommá fejleszthető tovább. Ez kétségtelenül az ő becsületes forradalmi meggyőződésének bizonyítéka, de nem mindig felelt meg az adott objektív történelmi lehetőségeknek. Erről Szabó Ágnes is beszélt. Én ebben az összefüggésben Kun Béla Ausztriához fűződő kapcsolatait 1919, 1927 és 1934 legfontosabb politikai metszéspontjain kívántam bemutatni. Itt azonban 1934-re fogok szorítkozni.

Most 52 éve, hogy a munkások az ausztriai tekintélyuralmi fasiszta kormány ellen harcot indítottak. A munkások kétségbeesettek és mélyen csalódottak voltak. A szervezett szociáldemokraták egy kis részének ösztönös zendülésére került sor Ausztriában a demokrácia megőrzéséért. Néhány nap múlva a küzdelem a munkásság vereségével ért véget. Hitler németországi hatalomra jutását követően ez volt az első eset, hogy egy országban a munkások fegyveresen szálltak szembe a fasiszta támadásokkal. Ennek nagy nemzetközi jelentősége volt. Megmutatta, hogy a fasiszták előnyomulása nem elkerülhetetlen. Franciaországban is hasonló helyzet állt fenn 1934 februárjában. Kun Béla és vele együtt a Kommunista Internacionálé több vezetője a fegyveres elhárító harcokban egy új forradalmi párt kifejlesztésének lehetőségét látták. Ezen az alapon bírálta Kun Béla és vele együtt mások is szóban és írásban a februári harcokat Ausztriában, azt, hogy nem adták ki világosan egy tanácsköztársaság létesítésének jelszavát. A Kommunista Internacionálénak ezt az álláspontját – Ausztria Kommunista Pártjának közreműködése nélkül – az első napokban publikálták. Néhány héttel később, az alapos elemzés során, a Kommunista Internacionálé megváltoztatta álláspontját, és mindenekelőtt a kommunisták és a szociáldemokraták egységének szükségességére mutatott rá a fasizmus elleni harcban. Kun Béla még huzamos ideig kitartott ama felfogása mellett, hogy a februári eseményekkel új forradalmi korszak vette kezdetét. Vele együtt ebben az időben még a Kommunista Internacionálé számos más vezetője sem ismerte fel, hogy a szociáldemokraták és a kommunisták akcióegységének lassú felépítésére lenne szükség, és nem kellene a szervezeti egybeolvadást sürgetni. Az antifasiszta harcban szükséges új taktikát csupán nehezen, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának előkészítése során dolgozták ki.

GISELA JÄHN

KUN BÉLA ÉS AZ ERNST THÄLMANN KISZABADÍTÁSÁÉRT FOLYTATOTT MOZGALOM

Kun Béla harcokkal teli élete, a munkásosztály ügyéért végzett tevékenysége sok szállal kötődik a németországi forradalmi mozgalomhoz. E szálakat nagyra értékeljük, hiszen ezek hozzájárultak ahhoz, hogy lerakjuk az NSZEP és az MSZMP közti barátság és testvéri összeforrottság, szocialista államaink, a Német Demokratikus Köztársaság és a Magyar Népköztársaság szoros szövetségének alapkövét.

Néhány hét múlva, 1986. április 16-án ünnepeljük Ernst Thälmann 100. születésnapját is. A két jubileum időbeli egybeesése arra ösztönzött, hogy Kun Béla sokoldalú internacionalista tevékenységéből és a németországi forradalmi mozgalomhoz fűződő kapcsolataiból egy számunkra felejthetetlen részletet ragadjak ki: Kun Béla szerepét annak a világméretű mozgalomnak a kibontakoztatásában, szervezésében és vezetésében, amely Ernst Thälmann-nak és valamennyi antifasisztának a hitleri börtönökből való kiszabadításáért megindult. A mozgalom akkor indult, amikor a fasiszták, miután provokatív szándékból megrendezték a Reichstag felgyújtását, terrorhadjáratba kezdtek a kommunisták és a náci rezsim ellenzéki erői ellen. Az antifasiszta mozgalomhoz politikai nézeteik és társadalmi hovatartozásuk szerint különböző körök csatlakoztak. A Kommunista Internacionálé vezető szervei 1933. március 5-i felhívásukban a munkáspártokat és -szervezeteket antifasiszta akcióegység megteremtésére szólították fel, s világméretű egységfrontakció létrehozására hívtak fel Georgi Dimitrov, Ernst Thälmann és valamennyi, a fasiszta börtönökben senyvedő antifasiszta kiszabadítása, illetve a külföldre menekültek támogatása érdekében. A KI VB Politikai Titkársága Politikai Bizottságának 1933. május 9-i határozata alapján bizottságot hoztak létre ennek az akciónak az irányítására. Tagja volt ennek többek között Fritz Heckert, Vaszil Kolarov és Dmitrij Manuilszkij. A bizottság felelős veze-

tőjévé Kun Bélát nevezték ki. A bizottság ezért Kun-bizottság néven is ismert a mozgalom történetében.

A bizottságnak, és vele együtt Kun Bélának átfogó feladatokat kellett megoldania. Ebbe beletartozott információk gyűjtése a németországi fasiszta terrorról, a koncentrációs táborokban és fegyházakban uralkodó viszonyokról, Ernst Thälmann személyes hogylétéről, az antifasiszták ellen indított perek értékelése, valamint az Ernst Thälmann és valamennyi német antifasiszta érdekében kibontakozó nemzetközi szolidaritási mozgalom alapos elemzése.

A Kun-bizottságnak azonban az volt a fő feladata, hogy irányítsa és orientálja a kommunista pártoknak az Ernst Thälmann kiszabadításáért szervezendő mozgalomra irányuló tevékenységét. Hasonló irányító és koordináló tevékenységet fejtett ki a bizottság annak az együttműködésnek révén, melyet a kampányban részt vevő nemzetközi szervezetekben, a Nemzetközi Vörös Segélyben, a Nemzetközi Munkás Segélyben, és 1934-től a Nemzetközi Thälmann-kiszabadító Bizottságban működő kommunista frakciókkal folytatott.

Kun Béla 1933. június 16-án publikálta „A Német Hét feladatai" című cikkét a Komintern lapja, a *Rundschau* különszámában. A Nemzetközi Vörös Segély kezdeményezésével szervezett hét 1933. június 17–25. között volt Európában, július 15–23. között az Egyesült Államokban és más Európán kívüli államokban. Kun cikkében az Ernst Thälmann kiszabadítására irányuló nemzetközi kampányt meghatározó két fontos szempontot dolgozott ki. Elsőként azt, hogy a munkások szervezzenek közös akciókat és vonjanak be a mozgalomba különböző politikai és társadalmi erőket is. Másodszor, saját mélyen internacionalista meggyőződését is hangsúlyozva kiemelte, hogy a német fasizmus elleni harcnak és a fasiszta terror áldozatainak a támogatása egyben hozzájárulás a fasizmus elleni harchoz is az adott országban. „Saját magáért küzd minden országban az, aki teljes erejével síkraszáll a német proletariátusért, Németország áldozatkész antifasiszta harcosaiért" – írta.

A Komintern és az általa létrehozott bizottság legfontosabb feladata ebben az időszakban az volt, hogy feltárja azokat a lehetőségeket, melyekkel Ernst Thälmann és a Németországban bebörtönzött antifasiszták megmenthetők, s ezt a munkás egységfrontban, illetve a legszélesebb társadalmi erők mozgósításában jelölte meg. 1934 nyarán Kun Béla ebből a szempontból elemezte az Ernst Thälmann kiszabadításáért folytatott nemzetközi mozgalom addigi eredményeit. Megállapította, hogy csak a Francia Kommunista Pártnak sikerült kezdeti sikereket elérnie. A többi országban a

kommunista pártok ilyen értelmű javaslatait a szociáldemokrata pártok vezetése vagy antikommunista gyalázkodással hárította el, vagy teljesen elhallgatta. Kun Béla nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrata vezetőségek elutasító magatartása semmi esetre sem tántoríthatja el a kommunista pártokat attól, hogy javaslataikat megismételjék. Ugyanakkor indítványozta, hogy a vezetőségeknek tett javaslatokat a kommunistáknak és a szociáldemokratáknak az üzemekben és a szakszervezetekben folytatott közös harcával támasszák alá. A kommunista pártokat felszólították, hogy pótolják mulasztásaikat.

Ez az elemzés, valamint az Ernst Thälmann és a Németországban bebörtönzött valamennyi antifasiszta érdekében megteremtendő egységfrontra való orientáció szolgált alapul Kun Béla azon beszámolójához, melyet a Thälmann-kampány állásáról a KI VB Elnökségének 1934. július 8-i ülésén tartott. Az Elnökség Kun beszámolója alapján hozott határozatában ajánlotta a kommunista pártoknak: „Tekintet nélkül arra, hogy a szociáldemokrata vezetőségek visszautasítják a javaslatokat, új ajánlatokat kell tenni a szociáldemokrata kerületi, városi és helyi vezetőségeknek, elfogadtatásukért ingadozás nélkül tömegmozgalmakat kell szervezni a szociáldemokrata szervezetekben, a szakszervezetekben és más tömegszervezetekben, s a javaslatokat össze kell kötni az adott ország fasiszta mozgalmai elleni harccal, az összes dolgozó rétegek napi gazdasági követeléseivel."

Kun Béla említett megfontolásait tartalmazza „A harc az akcióegységért" című cikke is. A cikk 1934-ben „Írások a proletáregységről" sorozatban brosúra formájában is megjelent az alábbi címmel: „A legégetőbb kérdés – az akcióegység." Ez a brosúra, mely Kun Bélának a *Rundschau*ból átvett két további cikkét is tartalmazta, német nyelven látott napvilágot, Párizsban és Moszkvában. Az írást Németországban illegálisan, vékony papírra nyomva és álcázásképpen izgalmas krimit ígérő cím alatt („Max Wing: Csalás Vilmával") terjesztették.

A KI VB Elnökségének ajánlásai alapján számos kommunista párt még 1934 júliusában megfelelő javaslatokkal fordult a szociáldemokrata pártok vezetőségéhez.

1935 tavaszán a hitleri Németország fokozta előkészületeit világuralmi terveinek megvalósítása érdekében. Ez új letartóztatásokkal, új perekkel és a kommunisták és antifasisztá k elleni számos halálos ítélettel kapcsolódott össze. Az Ernst Thälmann elleni vádirat elkészültekor nyilvánvalóvá vált, hogy a nácik belátható időn belül Thälmann ellen is pert akarnak indítani. A KI VB Politikai

Titkárságának Politikai Bizottsága utasítást adott, hogy újítsák meg az Ernst Thälmann megmentésére irányuló kampányt. Sok más javaslat mellett olyan nemzetközi jogász-vizsgálóbizottság összehívását is ösztönözték, melynek a náci terrorral – különösen a Thälmann ellen irányulóval – kellett foglalkoznia.

A kommunista pártokat felszólították, hogy terjesszenek elő javaslatokat a kiszabadítási akciók fokozására. Kun Béla volt a felelős ezeknek a javaslatoknak az összegyűjtéséért és a határozatok végrehajtásának ellenőrzéséért. 1935. március 26-án ezért azt ajánlotta a kommunista pártoknak, hogy azok „a Thälmann-egységfront akciók ügyében forduljanak a szociáldemokrata pártokhoz és továbbra is próbálkozzanak azzal, hogy a szakszervezetekben és a kispolgári szervezetekben állásfoglalások szülessenek a Thälmann-üggyel kapcsolatban".

Három hónappal később, 1935 júniusában ezt a határozatot tovább lehetett pontosítani a gyakorlati tapasztalatok alapján. „A Thälmann elvtárs és valamennyi letartóztatott antifasiszta kiszabadításáért folyó kampányt a legszorosabban össze kell kapcsolni a fő háborús uszító, a Hitler-fasizmus, a fasiszta terrorhullám elleni harccal, a német munkások és kommunisták hősies harcának és sikereinek népszerűsítésével, az egyes országokban folyó konkrét antifasiszta harccal."

A fasizmus elleni mozgalom – s ezen belül az Ernst Thälmann szolidaritási mozgalom – ezután egyre inkább összefonódott a fasisták háborús tervei elleni általános demokratikus mozgalommal. Ez erősítette a fasizmus és a háború ellen küzdők frontját.

A Kun-bizottságnak jutott az a felelősségteljes feladat is, hogy vezesse a küszöbönálló perben Ernst Thälmann védelmének előkészítését. Kun Béla idejekorán felhívta a figyelmet arra, hogy a nácik az Ernst Thälmann elleni pert – a Dimitrov elleni Reichstagperhez hasonlóan – az NKP, a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom elleni perként rendezik meg. 1934 novemberében ezért javasolta a Politikai Bizottságnak, hogy helyezzék egységes alapra az Ernst Thälmann kiszabadítására irányuló mozgalmat. Ebben ki kell fejteni az NKP és a Komintern politikáját, különösen az egyéni terrort elutasító felfogását, és le kell leplezni a nácik antikommunista szándékait. Kun Béla azt javasolta, hogy a Thälmann-per előkészítése során használják fel a Reichstag-per tapasztalatait. Ennek érdekében követelni kell, hogy hozzák nyilvánosságra a Birodalmi Bíróság által még visszatartott gyorsírói jegyzőkönyveket és hanglemezfelvételeket.

1935. május 20-án a Kun-bizottság az Ernst Thälmann elleni per-

re való közvetlen előkészületekről tanácskozott. Félix Halle, az ismert német kommunista jogász vezetésével olyan anyagokat gyűjtöttek össze, melyek Thälmann védelmét és a fasiszta hatalmi erők bűnös szándékainak leleplezését szolgálták. A Kun-bizottság és maga Kun Béla is egyre sürgette a német kommunistákat, hogy szerezzék meg a Thälmann elleni vádirat szövegét. Ez azonban csak hónapokkal később járt sikerrel. A Kun-bizottság és Félix Halle ezért arra kényszerült, hogy a nácik által eddig lefolytatott perek és antikommunista propagandájuk alapos politikai és jogi elemzésével következtessenek a feltételezhető lényegesebb vádpontokra, és erre építsék fel a védelmet.

Kun Béla aggódott Ernst Thälmann életéért és egészségéért, s minden lehetőséget megragadott, hogy információkhoz jusson. Amikor értesült róla, hogy a nácik a per alatt esetleg kísérletet tehetnek arra, hogy – a Dimitrov-perben van der Lubbénél alkalmazott módszerhez hasonlóan – megtörjék Thälmann akaraterejét, haladéktalanul a Politikai Bizottsághoz fordult. Azt javasolta, biztosítsanak eszközöket ahhoz, hogy 2–3 híres külföldi orvost Thälmannhoz küldjenek.

1935 júniusában a Kun-bizottság befejezte a „Thälmann elvtárs politikai és jogi védelme irányvonalai"-nak kidolgozását. Az irányvonalak fő mondanivalója az volt, hogy az Ernst Thälmann elítélése elleni harcot olyan nemzetközi kampányként kell szervezni, mely felrázza a világ közvéleményét, leleplezi a náci bíráskodást, egyben szolgálja Thälmann saját politikai védelmét és ügyvédeinek jogi tevékenységét. A feladat ennek során az volt, hogy kezdeményezően szálljanak síkra az NKP és a Komintern politikája mellett, és leplezzék le a fasiszta diktatúrát mint a német imperializmus terrorista, népellenes, a békét veszélyeztető és nemzetellenes rendszerét.

A Kun-bizottság által kidolgozott, s a KI VB Politikai Bizottsága által június végén határozatba foglalt irányelvek szolgáltak alapul az Ernst Thälmann védelmére való további alapos felkészüléshez.

A Thälmann-perre nem került sor. A náci hatóságoknak minden erőfeszítésük ellenére sem sikerült az NKP elnöke ellen a nemzetközi közvéleményt meggyőző terhelő anyagot összegyűjteniük. Ezenkívül túlságosan is féltek a kommunista Ernst Thälmann nyilvános fellépésétől és a világközvélemény reakciójától.

A Komintern útmutatásait igazolták a hitleri Németország antifasisztáiért szervezett világméretű akciók. A Thälmann kiszabadításáért folytatott akció tapasztalatai helyet kaptak a Komintern fegyvertárában és hatottak az 1935 nyarán megtartott VII. világkong-

resszuson is. Ugyanakkor az antifasiszta szolidaritási mozgalom is új lendületet kapott a VII. kongresszusnak a munkásegységfrontra és az antifasiszta népfrontra vonatkozó határozataitól.

Kun Béla kapta azt a feladatot, hogy irányítsa az Ernst Thälmann és valamennyi német antifasiszta megmentéséért folytatott nemzetközi mozgalom továbbvitelére vonatkozó kongresszusi anyagok értékelését. Ennek érdekében 1935. augusztus 14-én és 15-én, tehát még a Komintern kongresszusa idején, a Kun-bizottság tárgyalt a kommunista pártok és a nemzetközi szervezetek képviselőivel, akiknek nagy részük volt a Thälmann-kiszabadítási mozgalom szervezésében. Most az a feladatunk – körvonalazta az ülésen Klement Gottwald –, hogy a Thälmann-kampányt úgy állítsuk át és vezessük tovább, hogy az megfeleljen a VII. kongresszus határozatainak, azaz mozgásba hozza a legszélesebb néptömegeket Thälmann elvtárs és az összes antifasiszta harcos megmentéséért. A tanácskozáson Kun Béla tartotta a beszámolót. Az eddig elért eredményeket kritikusan értékelte, mert célja az volt, hogy az eddigi széles nemzetközi kampányt sokszorosára növelje. Azt követelte, hogy a Thälmann kiszabadításáért folytatott harc legyen a kommunista sajtó napi témája. Azokkal a kishitű véleményekkel szemben, melyek szerint a nemzetközi tiltakozás ellenére is növekszik a fasiszta gyilkosságok száma és a mozgalom tovább már nem fokozható, azt a tényt hozta fel, hogy Franciaországban sikerült a szocializmustól teljesen távol álló erőket is bevonni a mozgalomba. Szemrehányóan rótta fel, hogy csak elégtelen mértékben sikerült a kampánynak megnyerni a reformista szakszervezeteket és a szociáldemokrata pártokat. Mindent be kell vetni – követelte Kun –, hogy bevonják a mozgalomba a reformista szakszervezeteket. Javasolta, hogy a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (IGB) 1935. májusi, koppenhágai konferenciájának határozatát – ez bizottság felállítását irányozta elő a németországi fasiszta terror kivizsgálására – tegyék minden egységfront-ajánlat alapjává, és lépjenek fel valamennyi reformista szakszervezetben, helyi és kerületi szervezetben és valamennyi vezetőségben azért, hogy ez a fasiszta terror kivizsgálására létrejövő bizottság a Szocialista Munkásinternacionálé, a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség, a Komintern és a Vörös Szakszervezeti Internacionálé képviselőiből tevődjön össze.

Kun Béla újólag felszólította a kommunistákat arra, hogy az akciók hatékonysága érdekében ne csak hivatalos formában forduljanak a szociáldemokrata pártokhoz, hanem vegyenek fel személyes kapcsolatot a szociáldemokrata munkásokkal és magukkal a szociáldemokrata vezetőkkel is.

Kun Béla méltatta a Thälmann-kiszabadító Bizottság tevékenységét, különösen azt, hogy sikerült az ügynek megnyernie neves személyiségeket és értelmiségieket. Követelte, hogy a kommunista pártok hagyjanak fel az e kérdésben tanúsított passzivitásukkal, és erőteljesebben támogassák a bizottságot.

Javasolta, hogy alkalmazzák bátran Thälmann és a bebörtönzött antifasiszták kiszabadításáért folytatott harc már bevált módszereit: vizsgálóbizottságok küldését a hitleri Németországba, a tiltakozás minden formáját a fasiszta Németország követségeinél, és ennek politikai hatékonyságát szociáldemokrata munkások, értelmiségiek és kispolgárok bevonásával is erősítsék. Kun Béla végül kitért arra a nézetre is, mely szerint Thälmannt a perben úgyis csak néhány év börtönre ítélnék, és élete nincs veszélyben. A fasiszta hatalmasok gyilkos szándékainak ilyesfajta veszélyes lebecsülésével szemben Kun a következő jelszó kiadását tartotta szükségesnek: „Amíg Thälmann, a német munkásosztály vezére a fasiszták kezei között van, addig életveszély leselkedik rá." E jelszó bekerült a Thälmann kiszabadítására irányuló harc folytatásáról szóló határozatokba, és a mozgalom egyik központi jelszava lett.

A kommunista pártok és a mozgalomban részt vevő nemzetközi szervezetek képviselői a Kun Béla fejtegetései után megindult vitában főként a gyakorlati harc tapasztalatait ismertették a tanácskozáson. Ily módon elmélyítették Kun Bélának a VII. kongresszuson az Ernst Thälmann kiszabadítására irányuló mozgalomról előterjesztett határozati javaslatát, mindenekelőtt a mozgalomba bevonandó politikai és társadalmi erőkre vonatkozó értékelését.

A tanácskozás eredményeként a KI VB Titkársága 1935. augusztus 21-én határozatot hozott az Ernst Thälmann kiszabadítására irányuló akció folytatásáról. A határozat tartalmazta ugyan Kun Béla legtöbb javaslatát, különösen az arra irányulókat, hogy megteremtsék a munkások egységfrontját, de Kun Bélánál lényegesen szélesebb körben jelölte ki a mozgalom számára megnyerhető erők körét. A kommunista pártoknak országaik mindenkori viszonyainak megfelelően, közvetlenül, vagy a Thälmann, illetve más bizottságok révén „valamennyi szociáldemokrata párthoz, szakszervezethez, szövetkezethez, katolikus, pacifista és hasonló szervezethez, egyesülethez és kimagasló személyiségekhez kell fordulniuk abból a célból, hogy vegyenek részt a Thälmann kiszabadításáért folyó küzdelemben".

A Thälmann és a Németországban bebörtönzött antifasiszták kiszabadítására irányuló mozgalom további alapjául ez az irányvonal szolgált, mely figyelembe vette a korábbi világméretű akciók

tapasztalatait, és alkotó módon alkalmazta a Komintern VII. kongresszusának az egység- és népfront politikáról hozott határozatait.

1935 őszén Klement Gottwaldot bízták meg a kampányt irányító bizottság vezetésével. Kun Bélának, a KI VB bizottsága vezetőjének felelős funkciójában két és fél éven keresztül meghatározó szerepe volt az NKP vezérének, a német és a nemzetközi munkásvezetőnek, Ernst Thälmann-nak és valamennyi bebörtönzött német antifasisztának a kiszabadításáért világszerte kibontakoztatott mozgalomban. Része volt abban, hogy a mozgalom a népek antifasiszta és háborúellenes harcának elválaszthatatlan részévé vált. E mozgalom erőt adott a német antifasisztáknak és Thälmann-nak, segítséget nyújtott ahhoz, hogy ellenálljanak a fasiszta erőszaknak. Kun Bélának e mozgalom élén kifejtett munkássága életművének maradandó értékei közé tartozik.

A KUN-PÁLYAKÉP ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Kétnapos tanácskozásunk végén is nehéz és nagy felelősség – különösen összegezésként – Kun Béláról, tevékenységéről, koráról szólni.

Bevezetőmben említett reményemben nem csalatkoztam. Tudományos ülésszakunkon úgy tisztelegtünk Kun Béla emléke előtt, hogy az előadók, hozzászólók számot adtak az életpályával kapcsolatos legújabb kutatások eredményeiről, s esetenként utaltak a jövőbeni kutatómunka irányaira.

Természetesen aligha vállalkozhat valaki is arra, hogy az elhangzottakat részletekbe menően értékelje. Erre a továbbiakban – éppen a tudományos alkotótevékenység révén – bizonyára sor kerül. Engedjék meg, hogy a következőkben néhány kérdésre, hogy úgy mondjam, csomópontra ráirányítsam a figyelmet, s az itt-ott – néhol határozottan – kicsendülő vitában saját véleményemet elmondjam.

1) Előadóink, kedves vendégeink Kun Béla munkásságát sokoldalúan világították meg. Itt elsőként azokra a referátumokra, korreferátumokra utalhatok, amelyek az OK(b)P külföldi kommunista csoportjai föderációjának élén kifejtett tevékenységét mutatták be. Úgy vélem, az elhangzottak alapján még nyomatékosabban hangoztathatjuk azt, hogy Kun Béla valóban Lenin tanítványa, „cselekvő internacionalista" volt. Igen nagy érdemeket szerzett a lenini eszmék terjesztésében, magyarázatában és – ami a legfontosabb – gyakorlati alkalmazásában. Alighanem ekkor ő az egyedüli külföldi, aki rendszeres írója, vezércikkírója a *Pravdá*nak, az *Izvesztyijá*nak. Mint itt is kitűnt, olyan forradalmár volt, aki az elméletet nem öncélúan művelte, hanem abban a gyakorlati politika megalapozását és ösztönzőjét látta. Igen érdekesek számunkra azok a felszólalások is, amelyek Kun Béla 1919 előtti, szovjet-oroszországi tevékenységével foglalkoznak. Ezeknek a problémáknak ilyen részletes kifejtésével eddig nem találkoztunk. (Gondolok itt olyan fontos

kérdésekre, mint Lenin és Kun Béla kapcsolata, Kun Béla és Ukrajna, Kun Béla ez időbeli elméleti munkássága stb.) Több előadás is elhangzott Kun Bélának a Magyarországgal szomszédos országokban kifejtett pártmunkájáról, illetőleg ezen országok munkásmozgalmának egyes kérdéseiről (így Ausztria, Csehszlovákia, Románia, Lengyelország, Bulgária és Jugoszlávia, valamint – bizonyos tekintetben – Németország vonatkozásában). Ezek az előadások konkrét történelmi tényanyag alapján bizonyítják, hogy Kun Béla életműve *nemcsak a magyar munkásmozgalom* fejlődéséhez kapcsolódik, hanem szervesen beépült a *kommunista világmozgalom történetébe.* S bármennyire természetes, meg kell említeni, hogy mindez a *kornak megfelelő volt, némely esetben ma már látható* tévedésekkel, buktatókkal, egyenetlenségekkel is. Egy adott kor tanulságainak hasznosítása kritikai analízist, s nem idealizált ikonfestést igényel. Így lesz reális a kép egy korszakról, egy életpályáról. S azt is természetesnek tartom, hogy mindez nem lehetséges felelős viták nélkül. A reális és teljesebb, méltó értékelést nagyban szolgálta ülésszakunk.

2) Kétségtelen tény – és ez nemcsak az itt elhangzott előadásokból tűnt ki, hanem kitűnik a Kun Béla pályafutásával foglalkozó, szerencsére már tekintélyes mennyiségű tudományos irodalomból is –, hogy Kun Béla pályafutásának csúcspontja 1918–1919. Ezzel az időszakkal számos hazai előadó foglalkozott. Engedjék meg, hogy az elhangzottakhoz néhány megjegyzést fűzzek. Az előadások, úgy vélem, meggyőztek bennünket arról, hogy Kun Béla nem a – korábbi szóhasználatnak megfelelően – Kommunisták Magyarországi Pártjának „egyik" megalapítója, hanem a KMP megalapítója volt. Bizonyára érzékelik a különbséget. Kun Béla sokoldalú és áldozatos munkája nélkül a KMP az adott történelmi időszakban és az adott módon nem alakulhatott volna meg. Joggal nevezhetjük tehát őt pártalapítónak, ami persze nem jelenti azt, hogy megfeledkezünk az őt támogató munkatársaknak, a magyar kommunisták első generációjának történelmet formáló munkájáról. Az elhangzottakat figyelembe véve hasonló a helyzet a Magyarországi Tanácsköztársaság tekintetében. Joggal mondhatjuk, hogy Kun Béla nem a Tanácsköztársaság „egyik" vezetője volt, sőt még csak nem is kimagasló vezetője, hanem egyszerűen a Magyarországi Tanácsköztársaság vezetője. Ebben az összefüggésben utalok nemcsak az itt elhangzottakra, hanem a Magyarországi Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsának rövidesen megjelenő jegyzőkönyveire is. Mindinkább világosabbá válik, a Tanácsköztársaság alapvetően fontos kérdéseiben a döntő szó rendszerint Kun

Béláé volt, a Magyarországi Tanácsköztársaság szinte minden fontos alkotása az ő keze nyomát viseli.

3) A pártalapító Kun Béla tevékenységének történelmi tapasztalatai – úgy vélem – elsősorban magával az új típusú forradalmi munkáspárttal kapcsolatosak. Kun Béla a lenini tanításokat megértve felismerte, hogy a magyarországi szocialista forradalom győzelme forradalmi munkáspárt nélkül nem következhet be. A történelmi fordulat végrehajtásának úgyszólván legfontosabb eszközét a pártban látta. Igazságát a történelmi tanulságok sokoldalúan bizonyították. Ami magát a párt létrehozását illeti, Kun Béla gondolkodásának számos eredeti, a magyar munkásmozgalom tradícióival kapcsolatos vonásával találkozunk. Az, hogy felismerte a forradalmi munkáspárt létrehozásának szükségességét, természetesen magába foglalta – amint ez itt is elhangzott – az opportunizmussal való szakítás követelményét. Akkor azonban, amikor Kun Béla ennek a szakításnak elméleti és politikai alapjait kidolgozta, nem feledkezett meg egy másik, hasonlóan fontos követelményről: a munkásegység létrehozásáról. Úgy vélte, hogy a munkáshatalom nem valósítható meg akkor, ha a munkásosztály két egymással viszálykodó és versengő pártba tömörül, de akkor sem, ha a kommunisták kezdetben még viszonylag kis csoportja a munkásosztály nagy tömegeitől elszigetelten végzi a maga forradalmi munkáját. Kezdettől fogva arra törekedett, hogy lehetőleg az egész magyarországi szociáldemokrata mozgalmat (beleértve a párt- és a szakszervezeti mozgalmat) megnyerje a kommunista program számára. Ennek a törekvésnek a megvalósítása – mint láttuk – nem volt könnyű, de végül is bekövetkezett a siker: 1919. március 21-én Magyarországon a két munkáspárt egyesült. Az előbbiekből kitűnik, hogy Kun Béla milyen fontosnak tartotta a párt tömegkapcsolatait, az volt a véleménye, hogy megfelelő tömegtámogatás nélkül, elsősorban a politikailag aktív munkásosztály támogatása nélkül az elméletileg mégoly kifogástalan kommunista politika sem vezethet eredményre.

4) A másik kérdés, amelyet megemlítenék, már magának a Tanácsköztársaságnak a történetével kapcsolatos. Tudjuk – erre egyes előadások is rámutattak –, Kun Béla rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a munkásosztály közvetlenül részt vegyen az események alakításában. Ennek értelmében tartotta rendkívül fontosnak a munkástanácsok tevékenységét. A tanácsrendszert a munkáshatalom alapvető vívmányának tekintette és létezését összhangba kívánta hozni a párt és a szakszervezetek munkájá-

val. Ebbeli politikája egyik pillére lehetett volna – ha erre marad idő – a szocialista demokratizmus kibontakoztatásának.

A demokratizmus kérdései közé tartozik természetesen a pártdemokrácia kérdése is. Kun Béla tisztában volt azzal, hogy az új típusú munkáspárt nem lehet holmi vitaklub; ebben a tekintetben is radikálisan különböznie kell a korábbi gyakorlattól, egyúttal azonban többször is hangoztatta a párton, a munkásmozgalmon belüli vitáknak a fontosságát. Ez annál is figyelemreméltóbb, mert a Tanácsköztársaság ugyancsak nehéz történelmi időszakban működött, könnyű lett volna a nehézségek sokaságára hivatkozva a párton belüli viták mérsékléséért vagy éppenséggel megszüntetéséért fellépni.

Mindehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy Kun Béla nem volt a kérdések statikus felfogásának a híve. Hadd idézzek egyik, röviddel a Tanácsköztársaság kikiáltása után megjelent írásából: „Ami tegnap helytelen volt, az ma, a megváltozott viszonyok következtében nemcsak helyes, de szükségszerű is, és igaza volt Leninnek, amikor naponta figyelmünkbe ajánlotta nekünk, tanítványainak, Liebknecht Vilmos mondását, hogy »taktikámat, ha kell, minden 24 órában 24-szer megváltoztatom«." A Tanácsköztársaság rövid fennállásának második időszakában maga is szorgalmazott olyan korrekciókat, amelyek a kiütköző realitások alapján szükségessé váltak. (Nem valami konjunkturalizmus vezet akkor, amikor rámutatok, hogy ezek a korrekciók jelentős részben az anyagi ösztönzés, a társadalmi bázis törekvéseinek fokozottabb figyelembevételével voltak kapcsolatosak.)

5) Számos előadó foglalkozott Kun Béla és a nemzeti-nemzetiségi kérdés kapcsolatával. Kun Bélának ebben a tekintetben is van időszerű mondanivalója. Ismét hangsúlyoznom kell: internacionalista forradalmár volt, akinek kezdettől fogva az volt a véleménye, hogy egy elszigetelt helyzetben lévő Magyarországi Tanácsköztársaság huzamosabb ideig nem állhat fenn. Politikai számításait elsősorban a remélt európai szocialista forradalmak győzelmére építette. Ez azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy a nemzeti-nemzetiségi kérdésben lényegében helyes álláspontot foglaljon el. Kun Béla – mint hallhattuk – lemondott Magyarország területi integritásáról, a népek önrendelkezési jogáról azonban soha nem mondott le. Ez nagy jelentőségű még akkor is, ha – mint hallhattuk – a nemzeti-nemzetiségi kérdés végső megoldását a szocialista országok konföderációjának létrejöttében látta.

6) Kun Béla munkásmozgalmi tevékenységét – mint ez az előadásokban is visszatükröződött – a Magyarországi Szociáldemok-

rata Pártban kezdte meg és a Kommunista Internacionálében fejezte be. Több évtizedes munkásságáról egy mégoly terjedelmes ülésszak sem adhat minden részletet híven ábrázoló képet. Az elhangzottak alapján néhány megjegyzést kívánok tenni Kun Béla kominternbeli tevékenységéről, hiszen ott volt aláírása Lenin és a nemzetközi munkásmozgalom néhány más, kiemelkedő vezetőjének aláírásával együtt 1919 januárjában a Komintern összehívását kimondó dokumentumon. A legújabb kutatások fényében Kun Bélának a Kominternben végzett munkássága jóval differenciáltabbnak látszik a korábbinál. Anélkül, hogy letagadnánk némelykor jelentkező radikalizmusát, összegezően is rá kell mutatni arra, hogy számos alapvető kérdésben a ma is helyesnek tartott, történelmileg igazolt álláspontot képviselte; és végül – meggyőződvén helyességükről – támogatta a Komintern VII. kongresszusának történelmi jelentőségű határozatait. Azért tartom ezt fontosnak megjegyezni, mert a munkásmozgalom-történeti kérdések iránt érdeklődők körében élnek olyan nézetek, amelyek elhomályosítják a Kominternidőszakban az ő részéről is megmutatkozó útkereső kísérleteket és törekvéseket, s ezekről ülésszakunkon is többször szó esett.

7) Még egy szempontra kívánom felhívni a figyelmet. Kun Béla tevékenysége elválaszthatatlan az 1918 és 1939 közötti magyar kommunista mozgalom történetétől, nemcsak abban a vonatkozásban, hogy neve a magyar kommunista mozgalom jelképévé vált, hanem abban is, hogy azok a problémák, amelyek őt foglalkoztatták, egyben az egész magyar kommunista mozgalom alapvető kérdései voltak. Tevékenységét tehát ebben a kontextusban kell szemlélni. Több évtizedes pályafutásából kitűnik, hogy működése – és vele együtt az egész mozgalom tevékenysége – akkor volt sikeres, amikor irányát és módszereit a realitások szabták meg. Amikor a realitások hatása meggyengült és hibás hipotézisek, netán spekulatív elemek kerültek előtérbe – kudarcok következtek be. Kun Béla sem állította – és senki nem is állíthatja –, hogy a kommunista politika mindig hibátlan politika. A mozgalom azonban – akárcsak annak idején Kun Béla is – elég erős volt ahhoz, hogy szembenézzen saját múltjával, kritikailag értékelje, és levonja a belőle adódó tanulságokat. Ez a megújulási képesség egyik jellemvonása volt Kun Béla munkájának és egyben az egész kommunista mozgalomnak is. Csak örülhetünk annak, hogy olyan korszakban élünk, amelyben nemcsak lehetséges, hanem politikailag és történelmileg szükséges is Kun Béla életművének kritikai áttekintése. Azt hiszem, ennek az áttekintésnek most befejeződő ülésszakunk jelentős állomása volt. Vagyis – és befejezésül – amikor „a múlt tüntető menete elvonult",

a kutatónak, a tudósnak, a politikával foglalkozónak nem az a dolga, hogy – „a történelmi hűség" jegyében, vagy netán álarcában – korokat, évtizedeket mumifikáljon, hogy eseményeket, jelenségeket, folyamatokat magáértvalóságukban rögzítsen, hanem hogy azon is munkálkodjon, miként lehet, sőt kell a vizsgált múltat tanulsággá tömöríteni. S tudjuk, hallhattuk, hogy az általunk áttekintett kor sorsfordító idő volt az egész emberiség s hazánk számára, a forradalmi folyamat gyors és merész alakváltozásai jellemezték. Ezért is kínál ma is jövőnk számára különösen sok tanulságot. Ez volt és ez marad felelősségünk. Bízom benne, hogy ilyen szellemben akarjuk jól érteni Kun életművét, ilyen szellemben folytatjuk a bár befejezetlen, de már eddig is sok eredményt felmutató kutatómunkát, ilyen szellemben gondoljuk át múltunkat, életünket.

Köszönöm az előadásukat, a részvételt, a figyelmet, mindazt a segítséget, amellyel számosan hozzájárultak tanácskozásunk sikeréhez. Kívánok sok új sikert mindannyiuknak a további kutatásban, a tanulságok hasznosításában. Ülésszakunkat ezzel bezárom.

AZ ELŐADÓK ÉS A HOZZÁSZÓLÓK NÉVSORA

Angelova, Trendafilka:
a történettudomány kandidátusa,
a BKP KB mellett működő BKP Története Intézet
tudományos munkatársa

Avetiszjan, Grant Alekszandrovics:
a történettudomány doktora,
az Örmény Tudományos Akadémia
Történettudományi Intézetének igazgatója

Boros Ferenc:
a történettudomány kandidátusa,
a Magyar Népköztársaság prágai nagykövetségének tanácsosa

Deac Augustin:
a történettudomány doktora,
a Román Szocialista Köztársaság Társadalomtudományi
és Politikai Akadémiája Nicolae Iorga Intézetének főmunkatársa

Guszev, Kirill Vlagyimirovics:
a történettudomány doktora,
az SZKP KB Marxizmus–Leninizmus Intézete igazgatóhelyettese

Gyerzsaluk, Nyikolaj Sztyepanovics:
a történettudomány kandidátusa,
az Ukrán Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének
tudományos munkatársa

Hajdu Tibor:
a történettudomány doktora,
az MTA Történettudományi Intézete tudományos tanácsadója

Huszár István.
az MSZMP KB tagja,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézete igazgatója

Illés László:
az irodalomtudomány kandidátusa,
az MTA Irodalomtudományi Intézete tudományos főmunkatársa

Iszlamov, Tofik Muszlimovics:
a történettudomány doktora,
a Szovjetunió Tudományos Akadémiája
Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetének osztályvezetője

Jähn, Gisela:
a történettudomány kandidátusa,
az NSZEP KB Marxizmus–Leninizmus Intézete
tudományos főmunkatársa

Józsa Antal:
a történettudomány doktora,
a Hadtörténeti Intézet nyug. tudományos főmunkatársa

Kan Sze-tying:
a Kínai Társadalomtudományi Akadémia
Egyetemes Történeti Intézetének tudományos munkatársa

Kende János:
az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársa

Kirschner Béla:
a történettudomány doktora,
az ELTE Bölcsészettudományi Kar egyetemi tanára

Kovačev, Vujica:
a történettudomány doktora,
a belgrádi Legújabbkori Történeti Intézet igazgatóhelyettese

Kővágó László:
a történettudomány doktora,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézete tudományos tanácsadója

Krempa, Ivan:
a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelező tagja,
a CSKP KB Marxizmus–Leninizmus Intézete igazgatóhelyettese

Latisev, Anatolij Grigorjevics:
a történettudomány kandidátusa,
az SZKP KB Pártfőiskolája tanszékvezető tanára

Liptai Ervin:
vezérőrnagy, a történettudomány kandidátusa,
a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka

L. Nagy Zsuzsa:
a történettudomány doktora,
az MTA Társadalomtudományi Intézete tudományos tanácsadója

Milei György:
az MSZMP KB Párttörténeti Intézete tudományos főmunkatársa

Mucsi Ferenc:
a történettudomány kandidátusa,
az MTA Társadalomtudományi Főosztályának vezetője

Nikov, Niko:
a történettudomány doktora,
a Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Központja
tudományos főmunkatársa

Ormos Mária:
a történettudomány doktora,
a pécsi Ianus Pannonius Tudományegyetem rektora

Óvári Miklós:
az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja,
az MSZMP KB titkára

Péter János:
nyug. külügyminiszter,
az Országgyűlés alelnöke

Pintér István:
a történettudomány doktora,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézete tudományos tanácsadója

Plevza, Viliam:
a történettudomány doktora,
a Szlovák Kommunista Párt KB Marxizmus–Leninizmus Intézete
igazgatóhelyettese

Popescu, Nicolae:
a történettudomány doktora,
a Román Szocialista Köztársaság Társadalomtudományi
és Politikai Akadémiája Nicolae Iorga Intézetének osztályvezetője

Puskas, Andrej Ivanovics:
a történettudomány doktora,
a Szovjetunió Tudományos Akadémiája
Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetének
tudományos főmunkatársa

Réti György:
a történettudomány kandidátusa,
a Magyar Külügyi Intézet tudományos munkatársa

Santarelli, Enzo:
az Umbriai Egyetem professzora

Scserbakov, Jurij Nyikolajevics:
a történettudomány doktora,
a Szovjetunió Tudományos Akadémiája
Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézete tudományos főmunkatársa

Siklós András:
a történettudomány doktora,
az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyetemi tanára

Steiner, Herbert:
a történettudomány kandidátusa,
egyetemi docens, az Osztrák Ellenállók Archívumának
nyug. igazgatója

Svéd László:
a történettudomány kandidátusa,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének
tudományos főmunkatársa

Szabó Ágnes:
a történettudomány kandidátusa,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének
tudományos osztályvezetője

Szakács Kálmán:
a történettudomány doktora,
az ELTE Bölcsészettudományi Karának
tanszékvezető egyetemi tanára

Székely Gábor:
a történettudomány kandidátusa,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézete tudományos osztályvezetője

Szűcs László:
az MSZMP KB Párttörténeti Intézete Archívumának vezetője

Tomicki, Ian:
a történettudomány doktora,
az LEMP KB Politikai Főiskolája
Munkásmozgalom-történeti Intézetének igazgatója

Vadász Sándor:
a történettudomány kandidátusa,
az ELTE Bölcsészettudományi Karának docense

TARTALOM

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ
5

HUSZÁR ISTVÁN
MEGNYITÓ
7

ÓVÁRI MIKLÓS
KUN BÉLA –
A CSELEKVŐ INTERNACIONALISTA ÉS HAZAFI
9

K. V. GUSZEV
AZ INTERNACIONALISTA KUN BÉLA,
A SZOVJETUNIÓ BARÁTJA
22

MILEI GYÖRGY
KUN BÉLA –
A LENINI ESZMÉK ELSŐ MAGYARORSZÁGI TERJESZTŐJE,
A KMP MEGALAKÍTÓJA
29

MUCSI FERENC
A SZÁZAD ELEJI PROGRESSZIÓ BALSZÁRNYÁN
39

JÓZSA ANTAL
KUN BÉLA –
AZ INTERNACIONALISTÁK
KATONAI MOZGALMÁNAK KEZDEMÉNYEZŐJE
46

JURIJ SCSERBAKOV
KUN BÉLA
A SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN MŰKÖDŐ
KÜLFÖLDI KOMMUNISTA CSOPORTOK FÖDERÁCIÓJÁNAK ÉLÉN
53

LIPTAI ERVIN
KUN BÉLA,
AZ ELSŐ MAGYAR MUNKÁSHATALOM VEZÉRALAKJA
59

KENDE JÁNOS
A SZAKSZERVEZETEK KÉRDÉSE KUN BÉLA 1918–1919-ES TEVÉKENYSÉGÉBEN
70
PÉTER JÁNOS
A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI A BRESZT-LITOVSZKI, A BUFTEAI ÉS A TRIANONI BÉKETÁRGYALÁSOKKAL
75
ORMOS MÁRIA
A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KÜLPOLITIKÁJA
78
L. NAGY ZSUZSA
KUN BÉLA ÉS A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS; A KÜLPOLITIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE
83
SZŰCS LÁSZLÓ
KUN BÉLA A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCSBAN
89
VADÁSZ SÁNDOR
A FORRADALMI KÜLDETÉSTUDAT ÉS KUN BÉLA
96
RÉTI GYÖRGY
FORRADALOM ÉS ELLENFORRADALOM MAGYARORSZÁGON – AHOGY ROMANELLI ALEZREDES LÁTTA ROMANELLI ÉS „KUN BÉLA MAGYARORSZÁGA"
100
VILIAM PLEVZA
KUN BÉLA ÉS A CSEHSZLOVÁK FORRADALMI MOZGALOM
105
KÓVÁGÓ LÁSZLÓ
KUN BÉLA ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA FORRADALOM IDEJÉN
112
HAJDU TIBOR
KUN BÉLA A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG UTOLSÓ NAPJAIBAN
117
SIKLÓS ANDRÁS
ADALÉKOK A KUN BÉLA-KÉRDÉS HISTORIOGRÁFIÁJÁHOZ
127

A. G. LATISEV
LENIN ÉS KUN BÉLA – ÚJABB FORRÁSOK TÜKRÉBEN
135
VUJICA KOVAČEV
KUN BÉLA
ÉS A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA MOZGALOM KAPCSOLATAI
143
DR. AUGUSTIN DEAC–DR. NICOLAE POPESCU
ROMÁN–MAGYAR FORRADALMI SZOLIDARITÁSI HAGYOMÁNYOK
151
ENZO SANTARELLI
KUN BÉLA
ÉS AZ 1919-ES OLASZ FORRADALMI MUNKÁSMOZGALOM
158
KAN SZE-TYING
KUN BÉLA KÍNÁBAN
165
IVAN KREMPA
KUN BÉLA
ÉS A CSEHSZLOVÁK FORRADALMI MUNKÁSMOZGALOM
171
BOROS FERENC
KUN BÉLA-KÉP
CSEHSZLOVÁKIÁBAN
177
T. M. ISZLAMOV
ADALÉK KUN BÉLA
SZOVJET HISTORIOGRÁFIÁJÁHOZ
182
SZABÓ ÁGNES
A KMP VEZÉRKARÁBAN.
AZ ÚTKERESÉS ESZTENDEI
186
KIRSCHNER BÉLA
KUN BÉLA
ÉS A KMP KÖZTÁRSASÁGI JELSZAVA. 1925–1929
196
SVÉD LÁSZLÓ
KUN BÉLA
ÉS A MAGYAR FORRADALMI IFJÚSÁGI MOZGALOM
201
SZAKÁCS KÁLMÁN
KUN AZ AGRÁRKÉRDÉSRŐL ÉS A PARASZTSÁG SZEREPÉRŐL
1934–1936-BAN
207
PINTÉR ISTVÁN
AZ EGYSÉGFRONT ÉS A NÉPFRONTPOLITIKA FELÉ
213

ILLÉS LÁSZLÓ
KUN BÉLA ALAKJA A SZÉPIRODALOMBAN –
KUN BÉLA SZEREPE
A NÉPFRONTKORSZAK IRODALOMPOLITIKÁJÁBAN
219

SZÉKELY GÁBOR
KUN BÉLA
A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉBAN
225

G. AVETISZJAN
KUN BÉLA
AZ OROSZORSZÁGI ÉS NEMZETKÖZI
KOMMUNISTA IFJÚSÁGI MOZGALOMBAN (1918–1924)
234

NY. SZ. GYERZSALUK
KUN BÉLA ÉS UKRAJNA
242

A. I. PUSKAS
KUN BÉLA NÉZETEI
A HÁBORÚ ÉS A BÉKE KÉRDÉSÉRŐL
248

JAN TOMICKI
KUN BÉLA
ÉS A LENGYEL MUNKÁSMOZGALOM
251

NIKO NIKOV
A BOLGÁR KÖZVÉLEMÉNY
KUN BÉLÁRÓL ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGRÓL
261

TRENDAFILKA ANGELOVA
KUN BÉLA
ÉS A BOLGÁR KOMMUNISTA MOZGALOM 1929–1935-BEN
269

HERBERT STEINER
KUN BÉLA
ÉS AZ OSZTRÁK MUNKÁSMOZGALOM
278

GISELA JÄHN
KUN BÉLA
ÉS AZ ERNST THÄLMANN KISZABADÍTÁSÁÉRT FOLYTATOTT
MOZGALOM
283

HUSZÁR ISTVÁN
A KUN-PÁLYAKÉP ÉRTÉKELÉSÉHEZ
291

AZ ELŐADÓK ÉS A HOZZÁSZÓLÓK NÉVSORA
297